

ÅTERBRUK

– MOLNBY I VALLENTUNAS UTKANT:
BOSÄTTARE, STENRÖJARE OCH TORPARE

ANNA HED JAKOBSSON, BJÖRN HJULSTRÖM & ANNA LAGERSTEDT

Rapporter från Arkeologikonsult 2021:2996

VOLYM I

ÅTERBRUK

– MOLNBY I VALLENTUNAS UTKANT: BOSÄTTARE, STENRÖJARE OCH TORPARE

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING AV LÄMNINGAR FRÅN
ÄLDRE BRONSÅLDER TILL 1800-TALET INOM FASTIGHETEN MOLNBY 1:5,
VALLENTUNA SOCKEN OCH KOMMUN, STOCKHOLMS LÄN

ANNA HED JAKOBSSON, BJÖRN HJULSTRÖM & ANNA LAGERSTEDT
Rapporter från Arkeologikonsult 2021:2996

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41
www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD:

Framsida: På bilden syns en stensträng (1265) från järnåldern som sträckte sig utmed ett höjdstråk i västra delen av Snapptuna gårdstomt (L2013:6352). På ömse sidor om stensträngen låg ett antal ekonomibyggnader från 1600-talet. I bakre delen av bilden syns en anslutande stensträng (272) som låg inom gravfältet L2014:2119. På bilden syns också hur ett av husen med stensyll har använt den äldre stensträngen som en del av sin grundläggning. Ett av de många exempel på återbruk inom Molnby. Foto från sydväst.

Baksida: Silvermyntet är ett gott exempel på återbruk. Myntet präglades samma år (762/763 e.Kr.) som myntherren kalif al-Mansur lät grunda Bagdad. Därefter har myntet färdats långa vägar från Mellanöstern till Molnby, och vid något tillfälle fått en pånitad ögla och blivit återbrukat som ett hängsmycke. Omkring 200 år efter att det ursprungligen tillverkades fick myntet sedan ännu en funktion, som del i en skatt med ytterligare 162 arabiska silvermynt. Skatten grävdes ner i ett stort röse (10) från äldre bronsålder, en grav, som när skatten gömdes var omkring 2500 år gammal och därmed också återbrukades! Vi får se, men kanske kommer myntet att återbrukas ännu en gång framöver, som utställningsföremål?

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

Fastighetskartan: © Lantmäteriet
Terrängkartan, samt GSD-Översiktsparkan, Lantmäteriet (CC0)

TRYCK: LaserTryck.se AB, Stockholm 2021
©Arkeologikonsult 2021
VOLYM I: ISBN Tryck: 978-91-985864-3-5
ISBN PDF: 978-91-985864-4-2
VOLYM II: ISBN Tryck: 978-91-985864-5-9
ISBN PDF: 978-91-985864-6-6

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	9
1. INLEDNING.....	11
1.1 Rapportens upplägg.....	12
2. LANDSKAPET, FORNLÄMNINGARNA OCH HISTORISKA KÄLLOR.....	15
2.1 Tidsperioden	15
2.2 Landskapet och topografin	16
2.3 Fornlämningar.....	18
2.4 Historiska källor.....	20
3. BRUK OCH ÅTERBRUK I EN RANDBYGD – SYNTES	27
3.1 Senneolitikum och äldre bronsålder: en skärgårdsö tas i bruk	27
3.2 Ökande aktiviteter i mellersta bronsålder	29
3.3 Den expansiva yngre bronsåldern: bosättningar, gravar, kultplatser, bronsgjutning	31
3.4 Romersk järnålder: nedgång i odlingen och övergivna bosättningar	34
3.5 Ny expansion i mellersta och yngre järnålder	35
3.6 Yngre vikingatid, en regressionsfas?	36
3.7 Högmedeltida expansion och senmedeltida agrarkris	37
3.8 Nya tag under 1500-talet.....	39
3.9 Snaptuna under 1600-, 1700- och 1800-talen	39
3.10 Från 1800 f.Kr. till 1800 e.Kr.	43
4. PLANERING OCH GENOMFÖRANDE AV UNDERSÖKNINGEN.....	45
4.1 Undersökningens bakgrund och förutsättningar.....	45
4.2 Gravar, stenkonstruktioner och röjningsrösen.....	49
4.3 Målsättningar och frågeställningar.....	50
4.4 Metoder och arbetssätt	51
4.5 Analyser	54
4.6 Förmedling	59
5. FYNDEN I MOLNBY.....	65
5.1 Fynd från senneolitikum – äldre bronsålder.....	65
5.2 Fynd från yngre bronsålder – äldsta järnålder	67
5.3 Romersk järnålder – folkvandringstid, en fyndtom period	73
5.4 Fynd från folkvandringstid – vendeltid	74
5.5 Fynd från äldre vikingatid	75
5.6 Fynd från yngre vikingatid – äldre medeltid	76
5.7 Fynd från hög- och senmedeltid.....	77
5.8 Fynd från perioden 1500-tal – 1800-tal.....	78

FÖRHISTORISKA LÄMNINGAR

6. GRAVFÄLT L2014:2119 OCH STENSÄTTNING L2013:8865	91
6.1 Före gravfältet.....	98
6.2 Gravfältets datering	98
6.3 Gravarna	101
6.4 Så mycket sten och så lite ben – stenkonstruktioner utan bendepåer	112
6.5 Andra anläggningar och företeelser på gravfältet.....	116
7. BOPLATSOMRÅDE L2019:6371 OCH SKÄRVSTENSHÖG L2013:8864.....	119
6.1 Boplatsområde L2019:6371	119
6.2 Skärvstenshögen L2013:8864.....	122
8. OMRÅDE MED FOSSIL ÅKERMARK L2012:285	125
8.1 Datering	127
9. OMRÅDE MED FOSSIL ÅKERMARK L2014:1958	131
9.1 Gravar.....	133
9.2 Gravlika stenkonstruktioner	135
9.3 Fossil åkermark.....	136
9.4 Övriga lämningar.....	142
10. DEPÅFYND L2012:284	145
10.1 Skatten	148
10.2 Fyndkontexten.....	151
11. GRAV- OCH BOPLATSOMRÅDE L2014:2444	153
11.1 Bronsålder.....	157
11.2 Äldre järnålder	166
11.3 Yngre järnålder	168
11.4 Historisk tid.....	180
11.5 Övriga anläggningar	180
11.6 Stratigrafi och datering.....	183
12. GRAVFÄLT L2014:2730	189
12.1 Gravfältets datering.....	196
12.2 Gravarna.....	198
12.3 Övriga fyndförande stenkonstruktioner.....	203
12.4 Så mycket sten och så lite ben – stenkonstruktioner utan bendepåer	204
12.5 Skålgropar	208
12.6 Bronsgjutning	210
12.7 Den plana ytan framför grav 410	210
12.8 En vikingatida skelettgrav?	212
13. GRAVFÄLT L2014:2124.....	215
13.1 Gravfältets datering.....	218
13.2 Gravarna.....	218
13.3 Brobyhuset.....	222
13.4 Skålgropar	223
13.5 Stenkonstruktionerna 476, 477 och 478 och ett par härdar	223

14. STENSÄTTNING L2013:9787 OCH GRAV- OCH BOPLATSOMRÅDE L2013:7165	225
14.1 Stensättningarna	226
14.2 Övriga lämningar	227

HISTORISKA LÄMNINGAR

15. SNAPPTUNA TORP L2013:7115	229
15.1 Bebyggelsen	231
15.2 Torpets ekonomi och verksamheter	234
16. SNAPPTUNA GÅRD L2013:6352	237
16.1 Bebyggelsen	239
16.2 Gårdens ekonomi och verksamheter	250
17. SMIDESOMRÅDE L2013:7158	253
17.1 Bebyggelsen	254
17.2 Smidesområdets ekonomi och verksamheter	257
18. HUSGRUND, HISTORISK TID L2013:7163 OCH L2014:1806 SAMT SMIDESLÄMNING L2013:7164.....	259
18.1 Bebyggelsen	261
19. HUSGRUND, HISTORISK TID L2013:5451 OCH STENUGN L2013:9910.....	265
19.1 Bebyggelsen	267

AGRARA LÄMNINGAR

20. KULTURLANDSKAPET	269
20.1 Undersökning och inventering.....	270
20.2 Odlingsmarken utifrån kartmaterialet	274
20.3 Jordartskartering	274
20.4 Makrofossil- och pollenanalys.....	277

AVSLUTNING

21. UTVÄRDERING	281
21.1 Fältarbete och analyser.....	281
21.2 Svaren på frågorna.....	284

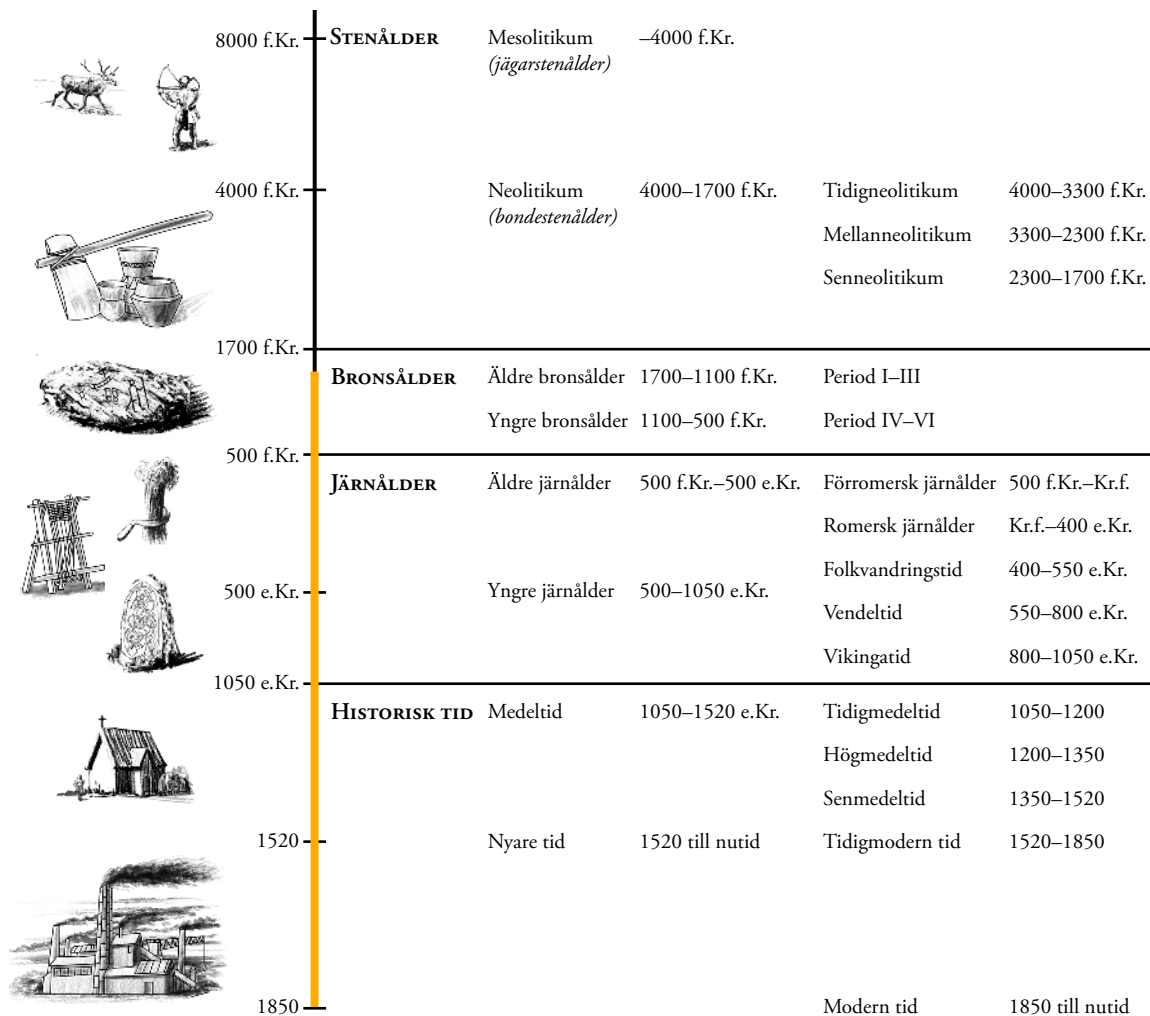
REFERENSER.....	295
Litteratur	295
Muntligt meddelande.....	297
Arkiv	297
Kartor	298
Digitala källor	298

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	301
-------------------------------	-----

BILAGOR

TRYCKTA BILAGOR (VOLYM II).....	305
Bilaga 1. Gravar och stenkonstruktioner.....	309
Bilaga 2. Brobyhus.....	761
Bilaga 3. Stensträngar.....	769
Bilaga 4. Skärvstenshögar.....	827
Bilaga 5. Förhistoriska hus.....	845
Bilaga 6. Historiska lämningar.....	875
DIGITALA BILAGOR.....	989
Bilaga 7. Arkeobotanisk analys.....	993
Bilaga 8. Förhistorisk keramik.....	1027
Bilaga 9. Historisk keramik.....	1089
Bilaga 10. Kontexter.....	1097
Bilaga 11. Fynd.....	1267
Bilaga 12. Snapptuna i skriftliga källor.....	1357
Bilaga 13. Kritpipsanalys.....	1369
Bilaga 14. Osteologisk analys, förhistoriska lämningar.....	1379
Bilaga 15. Osteologisk analys, historiska lämningar.....	1447
Bilaga 16. Glasanalys.....	1503
Bilaga 17. Mynt.....	1543
Bilaga 18. Stenmaterial.....	1551
Bilaga 19. ¹⁴ C-analys, sammanfattande tabell.....	1557
Bilaga 20. Konkordanstabell.....	1561
Bilaga 21. Metallurgisk analys.....	1565
Bilaga 22. Konservering.....	1849
Bilaga 23. Elementanalys av mynt.....	1911
DIGITALA BILAGOR (A3-FORMAT).....	1925
Bilaga 24. Artlista arkeobotanisk analys.....	1929
Bilaga 25. Fyndtabell för historisk keramik.....	1935
Bilaga 26. Matris hus 125, Snapptuna gård L2013:6352.....	1957
Bilaga 27. Mynt i depåfynd L2012:284.....	1958
Bilaga 28. Planer på samtliga kontexter.....	1963

Vinjetbilder

KAPITEL 1. INLEDNING

Skärvestenshög från yngre bronsålder i grav- och boplotsområde L2014:2144. I bakgrunden syns de uppodlade smala sprickdalar som präglade landskapet. Foto från nordöst (s. 10).

KAPITEL 2. LANDSKAPET, FORNLÄMNINGARNA OCH HISTORISKA KÄLLOR

Roslagsbanans tåg är på väg mot Lindholmen efter att ha passerat Molnby station. I förgrunden bronsåldersgravens 261 inom gravfält L2014:2119. Foto från väster (s. 14).

KAPITEL 3. BRUK OCH

ÅTERBRUK I EN RANDBYGD – SYNTES

Arkeologer gräver fram skärvestenshög (L2013:8864) som ligger gömd under snön. Foto från nordväst (s. 26).

KAPITEL 4. PLANERING OCH GENOMFÖRANDE AV UNDERSÖKNINGEN

Dennis Bernhus och Anna Hed Jakobsson undersöker en bronsåldersgrav, hösten 2017 (s. 44).

KAPITEL 5. FYNDEN I MOLNBY

Varje fynd mäts in med GPS till longitud, latitud och altitud. Här är det Stefan Östlund som mäter in hopsamlade fynd (s. 64).

KAPITEL 6. GRAVFÄLT 2014:2119 OCH STENSÄTTNING L2013:8865

Närbild ovanifrån på bronsåldersgravens 258, en stor stensättning från bronsålder på gravfält L2014:2119 (s. 90).

KAPITEL 7. BOPLATSOMRÅDE L2019:6371 OCH SKÄRVSTENSHÖG L2013:8864

De takbärande stolphålen till bronsåldershuset, hus 128, inom boplotsområde L2019:6371. Foto från sydost (s. 118).

KAPITEL 8. OMRÅDE MED

FOSSIL ÅKERMARK L2012:285

Stensträng 515 inom fossil åkermark L2012:285, ett troligen medeltida odlingssystem. Foto från sydöst (s. 124).

KAPITEL 9. OMRÅDE MED

FOSSIL ÅKERMARK L2014:1958

Den stora röseliknande stensättningen från äldre bronsålder, grav 10, L2012:270, syns i förgrunden. Foto från norr. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599 (s. 130).

KAPITEL 10. DEPÅFYND L2012:284

Närbild på ett urval av silverdirhemerna i den vikingatida skatten depåfynd L2012:284 (s. 144).

KAPITEL 11. GRAV- OCH

BOPLATSOMRÅDE L2014:2444

Centralt i bilden syns den rektangulära stenramen kring hus 350 som ligger på en höjdrygg. Strax bakom stenramen ser man den höglignande stensättningen 351. Närmast till vänster i bild ser man de två stensättningarna 352 och 354. Foto från sydväst. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599 (s. 152).

KAPITEL 12. GRAVFÄLT L2014:2730

I förgrunden delar av bronsåldersgraven 410 inom gravfält L2014:2730. I bakgrunden anar man några varselklädda arkeologer bredvid en liknande stor stensättning från samma tid, grav 494 inom gravfält L2014:2124. Foto från nordöst (s. 188).

KAPITEL 13. GRAVFÄLT L2014:2124

Gravarna 461, 462 samt stensättningen av Brobyhustyp, 471. Lämningarna dateras till mellersta bronsålder. Foto från norr (s. 214).

KAPITEL 14. STENSÄTTNING L2013:9787

OCH GRAV- OCH BOPLATSOMRÅDE L2013:7165

Grav 494 före undersökning. Den överlagrades av en stensträng som också syns på bilden. Grav- och boplatsoområde L2013:7165. Foto från sydöst. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599 (s. 224).

KAPITEL 15. SNAPPTUNA TORP L2013:7115

Den västra delen av stensyllen tillhörande Snapptuna torp inom L2013:7115. I bakgrunden syns gravfältet L2014:2119 (s. 228).

KAPITEL 16. SNAPPTUNA GÅRD L2013:6352

Den östra delen av gårdstomten för Snapptuna gård, L2013:6352. Centralt i bilden syns stensyllsgrunden för en parstuga, hus 125, och i bakgrunden ses impedimentet med smideslämningar inom L2013:7158. Foto från öster. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599 (s. 236).

KAPITEL 17. SMIDESOMRÅDE L2013:7158

På impedimentet syns flera av de fragmentariska lämningarna som fanns på ytan. Längst ner till vänster syns ett spisfundament och längst ner till höger syns terrassens kantkedja. Det stenfria området utgör platsen för smedjan. Foto från nordost. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599 (s. 252).

KAPITEL 18. HUSGRUND, HISTORISK TID

L2013:7163 OCH L2014:1806 SAMT

SMIDESLÄMNING L2014:7164

Stensyllsgrunden till hus 100, L2013:7163. Foto från sydost. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599 (s. 258).

KAPITEL 19. HUSGRUND, HISTORISK TID

L2013:5451 OCH STENUGN L2013:9910

Lodfoto över området med de två stenugnarna inom L2103:9910 omgivna av mörkfärgade brukningslager. Foto från söder (s. 264).

KAPITEL 20. KULTURLANDSKAPET

Landskapsrekonstruktion av hur undersökningsområdet kan ha sett ut kring 700 f.Kr. Till höger i bild har Molnbysjön börjat bildas och området norr om sjön sakta grundas upp. Stensättningen vid L2013:9787 syns i förgrunden och längre bort ser man gården vid L2014:2444. Illustration Sverker Holmqvist, Arkeologikonsult (s. 268).

KAPITEL 21. UTVÄRDERING

Rensning bland stenarna i grav 410 på gravfält 2014:2730. Foto från sydöst (s. 280).

REFERENSER

Utsnitt av Karta över alla ägorna till säteriet Molnby 1850 (LMM 01-VAL-118) (s. 294).

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Hela arbetsgruppen ute på fältmöte vid Snapptuna gård (s. 300).

SAMMANFATTNING

Rapportens titel Återbruk anspelar på att den arkeologiska undersökningen i Molnby strax norr om Vallentuna utanför Stockholm visade många exempel på hur platsen brukats och återbrukats under lång tid. Spåren av människorna som levt och verkat här omfattade mer än trettusen år: från yngsta stenålder till 1800-talet. Redan stenröjda ytor hade odlats upp igen, bra platser för boende bebyggts på nytt och nya begravingar skett i anslutning till förfädernas gravar. Sammanlagt undersöktes ett fyrtiotal fornlämningar inom ett cirka 104 500 m² stort område. Utgrävningarna skedde i två etapper åren 2016 och 2017.

Fornlämningarna utgjordes av fossila åkermarker med röjningsrösen och stensträngar från flera tidsperioder, gravfält, gravgrupper och ensamliggande gravar från bronsålder och järnålder, skärvstenshögar, skålgropar och förhistoriska boplatser från bronsålder och yngre järnålder. De bestod också av medeltida bebyggelse och verkstadsområde samt omfattande lämningar från 1600- och 1700-talen som med flera bebyggelselägen, smedjor och odlingar var spåren av Snapptuna gård och torp, enheter underlydande Molnby säteri.

Anledningen till undersökningen var det senaste tillskottet till kulturlandskapet, en depå med verkstadshallar för Roslagsbanans tåg. Eftersom det inom planområdet, fastigheten Molnby 1:5, fanns ett stort antal fornlämningar beslutade Länsstyrelsen i Stockholms län att det krävdes en arkeologisk undersökning innan byggnationerna startade. Efter gängse anbudsförfarande tilldelades Arkeologikonsult uppdraget att undersöka fornlämningarna. Kostnadsansvarig uppdragsgivare är Trafikförvaltningen vid Region Stockholm.

Föreliggande redogörelse är det första grundläggande steget i avrapporteringen av uppdraget. Följande publikationer kommer att omfatta en fördjupad vetenskaplig bearbetning av det arkeologiska materialet samt en populärvetenskaplig förmedling av den stora Molnbygrävningen och dess resultat.

Rapporten består av två tryckta volymer, (I) inlaga respektive (II) bilagor 1–6. Därtill finns ett flertal digitala bilagor, 7–28.

1. INLEDNING

Aterbruk eller återbruka är begrepp som idag är starkt sammankopplade med ett miljötänk. Kläder eller möbler lever vidare med en ny användare som väljer detta alternativ istället för nykonsumtion. Men även en plats kan återbrukas, eller tas i anspråk på nytt, efter en tid av övergivande. Redan stenröjda ytor kan odlas upp igen, en bra plats för boende bebyggs på nytt och nya begravingar ske i anslutning till förfädernas gravar. Vår undersökningsplats visade sig innehålla många spår av ett sådant återbruk.

Tack vare kulturmiljölagens bestämmelser fick vi tillfälle att undersöka området arkeologiskt när Trafikförvaltningen inom Stockholms läns landsting skulle bygga en helt ny depå för Roslagsbanan. Inom det planlagda området, som motsvarades av fastigheten Molnby 1:5 i Vallentuna kommun, fanns många fornlämningar från den långa period när området hade brukats och återbrukats. Efter ett anbudsförfarande beslutade Länsstyrelsen i Stockholms län (Lst dnr 431-3853-2016) att ge Arkeologikonsult uppdraget att undersöka fornlämningarna.

Lämnings-nr (KMR)	Lämningsstyp	Lämnings-nr (KMR)	Lämningsstyp	Lämnings-nr (KMR)	Lämningsstyp
L2012:270	Stensättning	L2013:8848 (utgård)	Röjningsröse	L2014:2444	Grav- och boplatsoområde
L2012:271	Stensättning	L2013:8849 (utgård)	Röjningsröse	L2014:2730	Gravfält
L2012:272	Stensättning	L2013:8864	Skärvstenshög	L2019:6365	Område med fossil åkermark
L2012:273	Stensättning	L2013:8865	Grav markerad av sten/block	L2019:6366	Område med fossil åkermark
L2012:284	Depåfynd	L2013:9724	Härd	L2019:6724	Stensättning
L2012:285	Område med fossil åkermark	L2013:9786	Fornlämningsliknande lämning	L2019:6726	Stensättning
L2013:5451	Husgrund, historisk tid	L2013:9787	Stensättning	L2019:6730	Stensättning
L2013:6352	Bytomt/gårdstomt	L2013:9910	Stenugn	L2019:6371	Boplats
L2013:7114 (utgård)	Röjningsröse	L2014:1806	Husgrund, historisk tid	L2020:1386	Hällristning
L2013:7115	Lägenhetsbebyggelse	L2014:1958 (L2013:6347, överförd)	Område med fossil åkermark	L2020:1387	Hällristning
L2013:7158	Smidesområde	L2014:1983	Hägnad	L2020:1389	Hällristning
L2013:7163	Husgrund, historisk tid	L2014:2119	Gravfält	L2020:1390	Hällristning
L2013:7164	Smideslämning	L2014:2124	Gravfält	L2020:1393	Hällristning
L2013:7165	Grav- och boplatsoområde			L2020:1394	Hällristning
L2013:7166	Hägnad			L2020:1395	Hällristning

Figur 1. Tabell över undersökta lämningar inom undersökningsområdet. KMR = Kulturmiljöregistret.

Vår slutliga undersökning hade föregåtts av flera arkeologiska utredningar och en omfattande förundersökning. Utredningarna utfördes av Societas Archaeologica Upsalensis, SAU (Svensson Hennius 2010, 2011 och 2013). Då framkom bland annat läget för den övergivna gårdstomten för Snapptuna, fossil åkermark och stensättningar. Förundersökningen gjordes av Arkeologerna vid Statens historiska museum 2015, som hade i uppdrag att fastställa fornlämningarnas utbredning, komplexitet, stratigrafi och datering (Appelgren m.fl. 2016).

Det huvudsakliga syftet med vår undersökning skulle enligt Länsstyrelsens kravspecifikation vara att ta tillvara lämningarnas vetenskapliga och pedagogiska potential, vilket innebar att erhålla och förmedla en sammanhållen förståelse för platsens brukande både rumsligt och kronologiskt. Undersökningen skulle utifrån de undersökta fornlämningarna ge ny och meningsfull kunskap om platsens användning från bronsålder till historisk tid, vilket även innebar att sätta platsen i relation till dess närmaste omland.

Vi genomförde fältarbetet under sommaren och hösten 2016 samt sensommaren och hösten 2017. De undersökta ytorna kom att uppgå till sammanlagt drygt fyra hektar, cirka 42 900 m² (figur 2). Arbetsstyrkan varierade. Vi inledde med sju arkeologer under försommaren 2016 för att sedan vara mellan 32 och 37 arkeologer under augusti till och med november samma år. Arbetsstyrkan 2017 varierade mellan 10 och 12 arkeologer. Den mest omfattande säsongen, 2016, organiserade vi arbetet i fem grävlag/delområden med vardera en delområdesansvarig fältarbetsledare, och grävningen i sin helhet styrdes av en projektledare och två biträdande projektledare. 2017 var undersökningen uppdelad i två arbetslag med vardera en fältarbetsledare, samt en projektledare och en biträdande projektledare.

I fältarbetsorganisationen ingick även specialister som osteolog, arkeobotaniker, arkeometallurg och metalldetekterare. Vidare hade två arkeologer särskilt ansvar för förmedling och utåtriktad information såsom presskontakter. Två till tre grävmaskinister deltog kontinuerligt med avbaning och grävunderstöd, periodvis kompletterade med dumperförare. Vid ett flertal tillfällen under fältarbetet hade vi besök av personer från projektets referensgrupp.

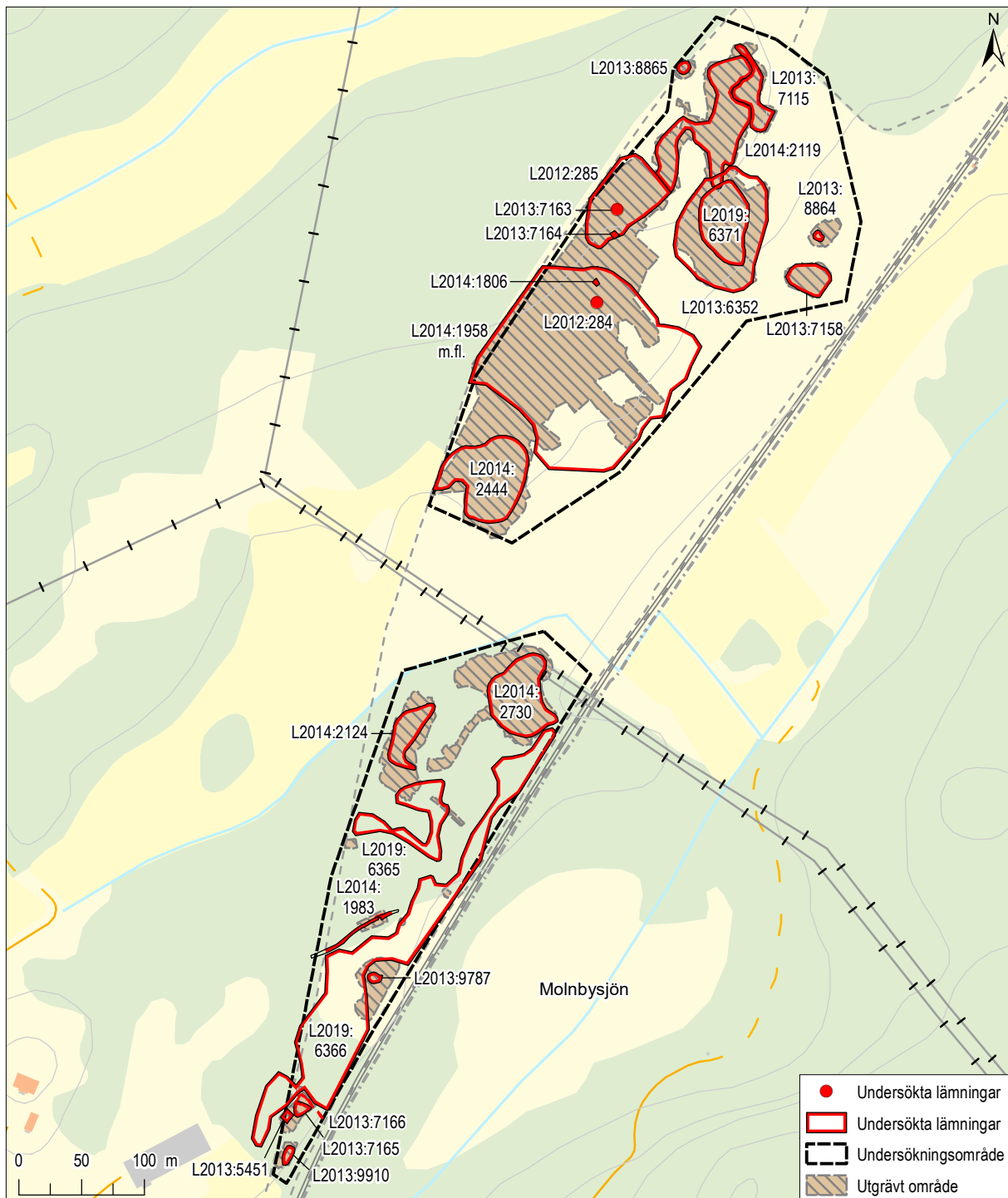
Undersökningsområdet låg på mark som historiskt tillhört Molnby gård. Den blivande depån kallas Molnbydepån, och strax söder om undersökningsområdet ligger Molnby station, liksom själva Molnby gård. Vi kommer i rapporten ofta att använda Snapptuna (inte att förväxla med nutida Snapptuna i Vallentuna tätort) som benämning på området eftersom det var namnet på den till Molnby underlydande enhet som låg inom undersökningsområdet.

1.1 Rapportens upplägg

Rapporteringen av undersökningen ska enligt vårt uppdrag ske i tre steg, med en basrapport, en vetenskaplig fördjupning samt en populärvetenskaplig publikation. Föreliggande rapport är basrapporten. Här redovisar vi de grundläggande resultaten: vilka mänskliga spår som fanns i området, var de olika lämningarna fanns, och från vilka tidsperioder de härstammade – det vill säga hur platsen har brukats från bronsålder till historisk tid. I nästa steg av rapporteringen kommer vi att fördjupa oss i materialet och försöka besvara mer omfattande frågor om hur och varför det såg ut som det gjorde.

Basrapporten är uppdelad i två volymer. Detta är volym I, *inlagan*, som redogör för undersökningens förutsättningar och genomförande samt resultaten från respektive fornlämning. I volym II, *bilagorna*, presenteras samtliga större undersökta kontextgrupper var för sig utifrån typ av lämning: 1. *Gravar och stenkonstruktioner*, 2. *Brobyhus*, 3. *Stensträngar*, 4. *Skärvestenshögar*, 5. *Förhistoriska hus* och 6. *Historiska lämningar*. Därefter kommer analysrapporter, fyndlistor och kontextlistor. Dessa bilagor är mycket omfattande och flertalet av dem publiceras enbart digitalt.

Rapporten inleds med en bakgrundspresentation av berörda tidsperioder, landskapet och topografin, fornlämningsbilden och de historiska källorna i kapitel 2. Därefter följer en syntes av undersökningens resultat i kapitel 3. I kapitel 4 går vi först igenom undersökningens målsättningar och frågeställningar innan vi presenterar vår undersökningsmetod, vilka analyser som gjorts och utifrån vilka förutsättningar, samt vårt förmedlingsarbete. Kapitel 5 innehåller en redogörelse för fynden från undersökningen.

Figur 2. Utgrävda områden i relation till undersökta lämningar. Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:5 000.

Resultaten från undersökningen presenteras i kapitel 6–20. Först presenteras de förhistoriska lämningarna, fornlämning för fornlämning från norr till söder. Därefter presenteras lämningarna från historisk tid, också fornlämning för fornlämning och från norr till

söder. Därefter, i kapitel 20, presenteras landskapsutnyttjandet och jordbrukets utveckling i området med stöd från pollenanalysen. Rapportens volym I avslutas med en utvärdering av projektet i kapitel 21, samt referenser och administrativa uppgifter.

2. LANDSKAPET, FORNLÄMNINGARNA OCH HISTORISKA KÄLLOR

I nnan vi redogör för utvecklingen i området ska vi blicka ut över det närmaste landskapet och undersökningsområdets plats i detta genom att presentera tidsperioden, topografin, fornlämningsbilden samt de historiska källorna.

2.1 Tidsperioden

Dateringarna från undersökningsområdet omfattar senneolitikum till 1800-talet. De äldsta spåren är emellertid vaga. Även den äldre bronsåldern är i stort sett frånvarande i materialet, men en av områdets stora röseliknande stensättningar uppfördes någon gång under perioden 1610–1410 f.Kr. Inga andra lämningar är säkert från denna tid. Den yngre bronsåldern, med en koncentration från 800 f.Kr. och framåt, är däremot livligt närvarande med

gårdar, gravar, kultplatser och bronsgjutning. Aktiviteterna i dessa miljöer sträckte sig in i den äldsta järnåldern. Från perioden romersk järnålder till äldre vendeltid har vi ett antal gravar, troligen också odlingsmarker, men någon bebyggelse som skulle kunna knytas till dessa lämningar har inte påträffats. Under yngre järnålder etablerades en gård (figur 3), och kanske var det med utgångspunkt från den som någon begravde en silvermyntskatt under 900-talet? Medeltiden är vagare representerad men bebyggelse och hantverksaktiviteter har belagts i två områden, och vi har sannolikt spår av ett medeltida odlingsystem. På flera platser fanns även spridda lämningar som härdar och stolphål med medeltida dateringar. Snapptuna gård och torp omfattar flera bebyggelselägen, och dateras liksom ett par smedjor huvudsakligen till 1600- och 1700-talen. I områdets södra del har en ekonomibyggnad från 1800-talet undersökts.

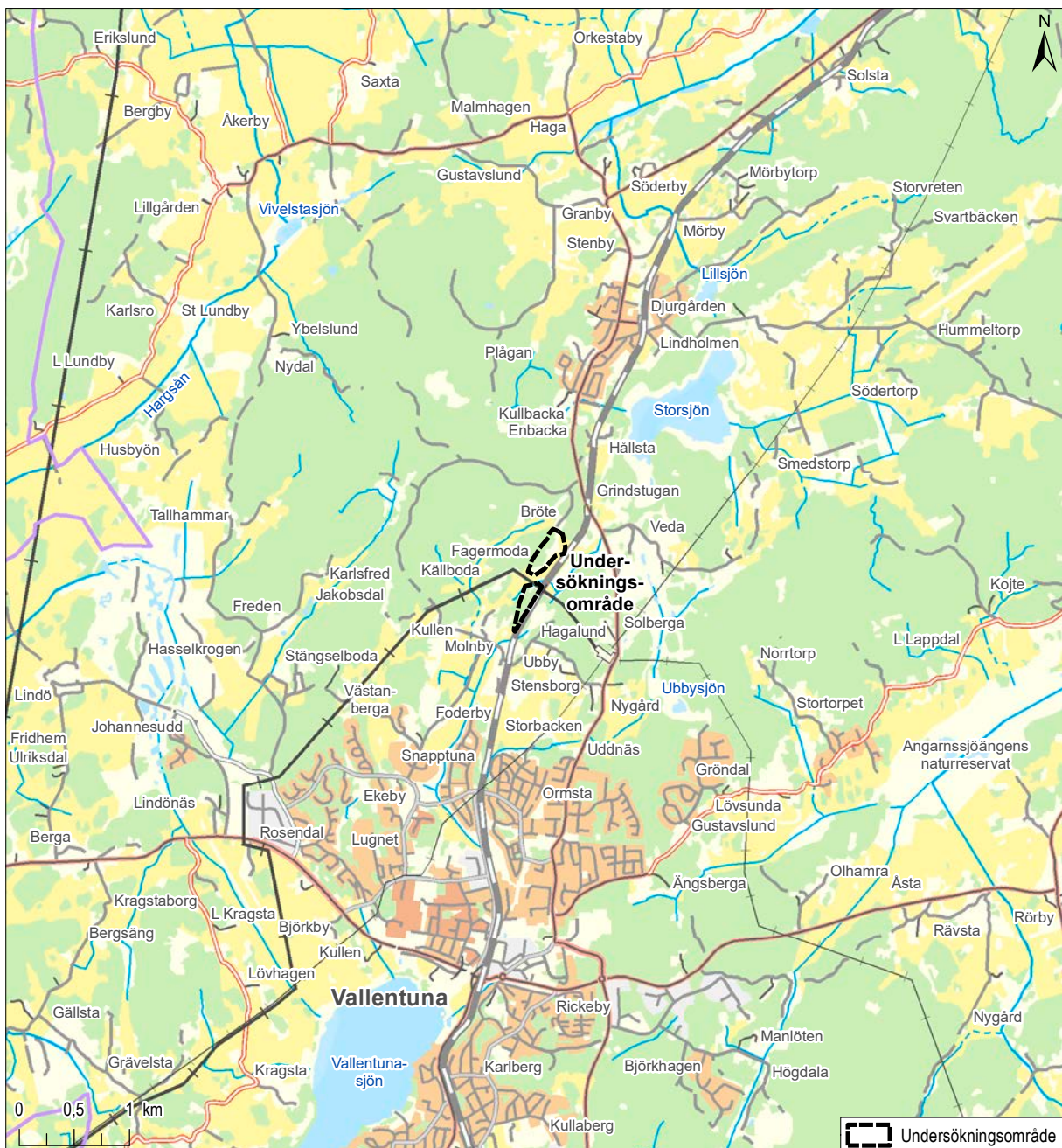

Figur 3. Tre små delar av tre olika arabiska silvermynt hittade intill en husgrund från yngre järnålder (L2014:2444). Förmodligen var de nedlagda i ett skrin, för intill låg en låsskylt från samma tid. Mynten dateras till 700- och 800-tal e.Kr.

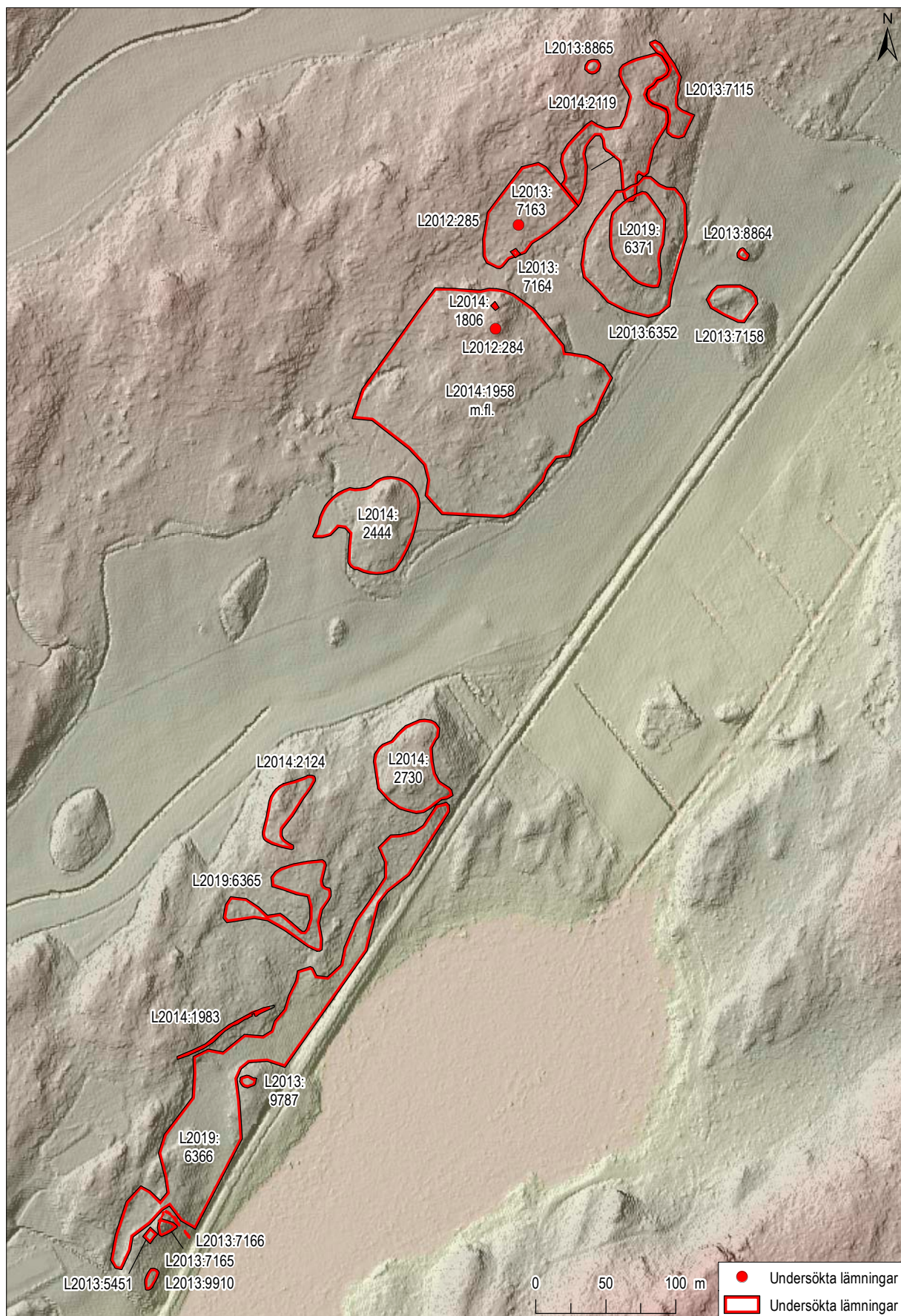
2.2 Landskapet och topografin

Området vid Snapptuna kan beskrivas som en randbygd belägen mellan de rikare centralbygderna Vallentuna i söder och Lindholmen-Orkesta i norr (figur 4). Undersökningsområdet bestod av en nordlig och en sydlig del som båda låg nordöst om Molnby gård och Roslagsbanans station Molnby. Den nordliga delen, som undersöktes 2016, låg i östra kanten av en skogsklädd höjdsträckning omgiven på två sidor av smala uppodlade sprickdalar.

Den södra delen, som undersöktes 2017, låg också på en höjdrygg och var avskild från den norra delen av en av sprickdalarna. Öster om höjdryggen låg den numera utdikade Molnby sjön. I figur 5 visas en terrängmodell över området. De undersökta ytorna var belägna i ett moränbackslandskap som omväxlande bestod av flacka partier med finare sediment och uppstickande partier av berg och morän. En mer noggrann presentation av geologin görs i kapitlet 20 *Kulturlandskapet*.

Figur 4. Undersökningsområdet markerat på Terrängkartan, skala 1:60 000.

Figur 5. Terrängmodell över området vid de undersökta lämningarna. Alla lämningsnummer inom L2014:1958 redovisas inte eftersom terrängmodellen inte skulle synas bakom alla siffror. För en fullständig redovisning se figur 6. Skala 1:4 000.

På ömse sidor om de uppodlade sprickdalarna vidtar större utmarksområden med skog, som i väster sträcker sig tre kilometer fram mot de öppna jordbruksmarkerna i Hargsåns dalgång, i öster närmare fyra kilometer fram mot Angarnsjön och odlingsbygden mellan Karby och Angarn.

Platsen präglas idag av närheten till Roslagsbanan, som invigdes 1885. Från Molnby station i söder följer banvallen den utdikade Molnbysjöns strand och fortsätter genom den östra dalgången, vidare mot nordöst och det växande stationssamhället Lindholmen. Från undersökningsområdet sett har Roslagsbanan blivit en effektiv barriär österut.

Söder om Molnby gård är landskapet öppnare och en levande landsbygd med jordbruk och hästhagar strax norr om Vallentuna tätort. På södra sidan av gården finns ett större lerbäcken där odlings- och betesbetingelserna har varit bättre än i de smala sprickdalarna, och där det etablerades flera byar under järnåldern. Sydväst om Molnby gård ligger två avhysta bytomter, Övre och Nedre Bergby. Gravfält från yngre järnåldern finns vid båda bytomterna, liksom vid Foderby i söder. Molnby gård ligger på krönet av en höjd i norra kanten av lerbäckenet. Ett större gravfält från yngre järnåldern finns på en långsträckt höjdrygg sydöst om Molnby och nära järnvägen.

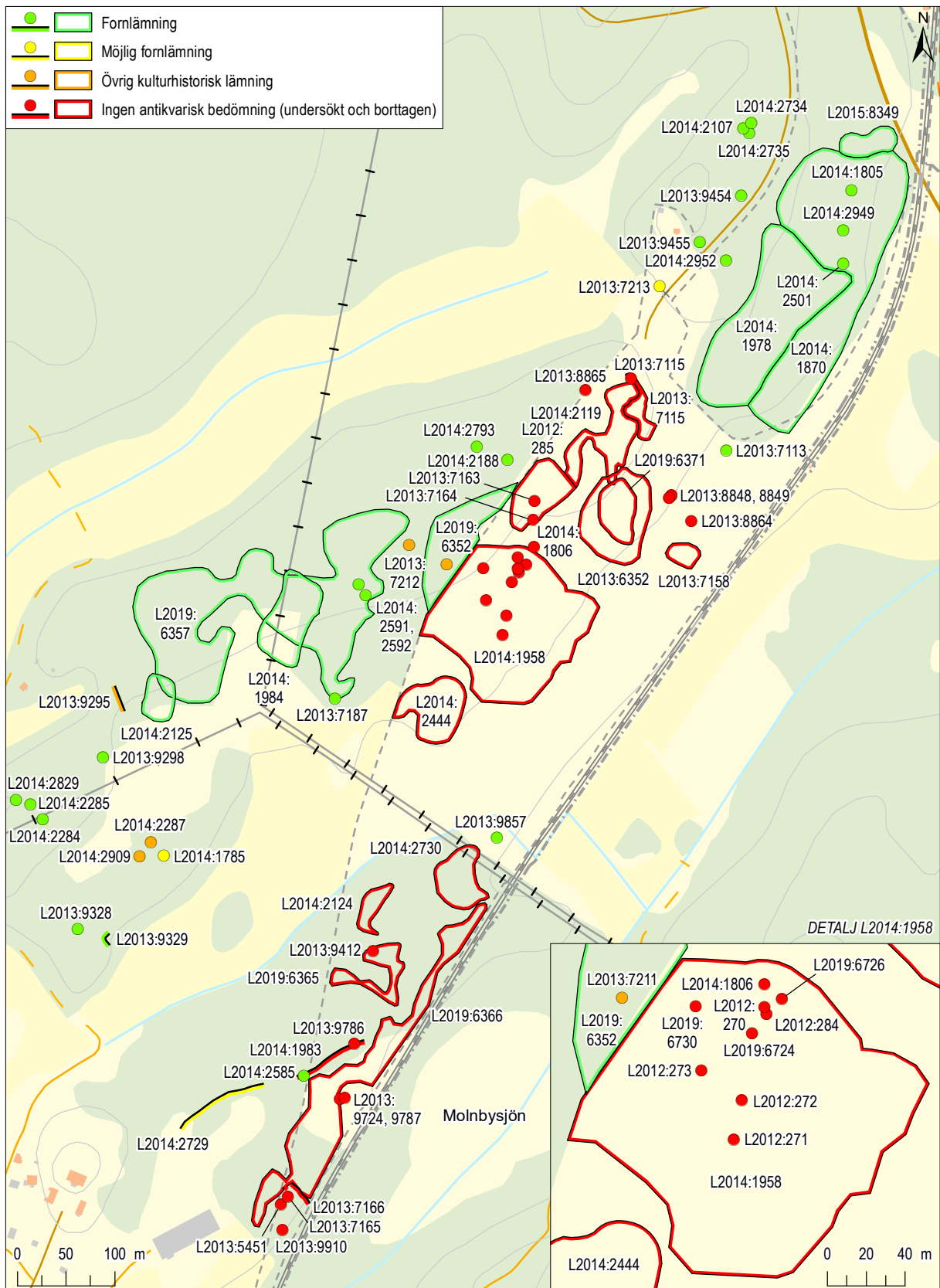
Utmed den västra av de två smala sprickdalarna norr om Molnby finns eller har det funnits flera torp: Fagermoda, Källboda, Nyboda, Dalen och Bröte (jfr figur 4), som tidigare lydde under säteriet. Det socialt skiktade historiska landskapet är tydligt genom hur det samverkar med topografin, säterigården vid den bästa odlingsmarken och torpen i de smala och magrare dalgångarna åt norr. Vårt undersökningsområde flankerar den östra sprickdalgången. Och här har sålunda Snapptuna torp funnits, som vi nu har undersökt tillsammans med ett stort antal andra fornlämningar.

2.3 Fornlämningar

Få fornlämningar har noterats i den skogsklädda högre terrängen väster respektive öster om vårt undersökningsområde. Det beror nog på att dessa områden inte karterats i samma utsträckning som områdena närmare bygden, snarare än att det inte

finns några fornlämningar. Det var här det först blev möjligt att vistas efter isavsmältningen och genom landhöjningen och det skulle nog gå att finna boplatser och andra aktivitetsspår från i alla fall yngre stenålder i denna högre terräng. Även lämningar efter senare perioders utmarksbruk skulle kunna finnas. Närmare vårt undersökningsområde tätar fornlämningsbilden. Resultaten av flera undersökningar och delundersökningar visar att de lämningar som vi redovisar i denna rapport tydligen varit delar av en större miljö som omfattat, och fortfarande också består av, fler lämningar med samma karaktär och tidsställning.

Strax norr om vårt undersökningsområde har det både legat en gravmiljö med flera stensättningar från mellersta bronsålder och lämningar efter en lägenhetsbebyggelse (L2013:7213; figur 6), sannolikt torpet Bröte, daterat till sent 1600- till 1700-tal (Appelgren m. fl. 2018). Tyvärr är informationen i Kulturmiljöregistret inte uppdaterad beträffande dessa lämningar och detsamma gäller även för L2013:7113 (se Appelgren m. fl. 2018 för närmare uppgifter). Vid L2013:7113, strax öster om området, har det funnits spridda stolphål och härdar som daterats till yngre romersk järnålder till folkvandringstid och kan antas vara utkanten av en järnåldersgård (ibid.). Själva bebyggelsen skulle kunna finnas i samma relativt omfattande område som ett gravfält (L2014:1978) och ett område med fossil åker (L2014:1870) vilka ligger kvar norr om Molnbydepån. Gravfältet har inte varit föremål för några undersökningar. Det består av femtio synliga gravar, varav ett röse, fyra högar och 45 runda stensättningar, och kan antas vara från mellersta till yngre järnålder. Den fossila åkermarken har inte heller undersökts. Den omfattar två stensträngar och ett flertal röjningsrösen men även en skärvstenshöj (L2014:2501) och kanske några stensättningar. Likadana lämningar, det vill säga en skärvstenshöj och några stensättningar (L2015:8349) ligger omedelbart norr om den fossila åkermarken. Beskrivningen av lämningarna tyder på att de omfattar en lång tidsperiod och antagligen är de spår av samma utveckling som den vi kan se i området vi har undersökt, möjligen undantaget det förhållandevis stora gravfältet av yngre järnålderskaraktär. Gravfältet tyder på att det bör ha funnits minst en gård här någonstans i närheten som har haft viss varaktighet. Ett tänkbart scenario är att gravfältet delvis överlagrar den antagna gård som nämndes ovan, och att gården i något skede

Figur 6. Lämningar i Kulturmiljöregistret (urval antikvarisk bedömning). Tyvärr är informationen i registret inte uppdaterad beträffande lämningarna L2013:7213 och L2013:7113 (se Appelgren m. fl. 2018 för närmare uppgifter). Mot bakgrund av Fastighetskartan, skala 1:6 000. Detalj av L2014:1958, skala 1:3 000.

under yngre järnålder flyttats en bit. Kanske skulle den kunna återfinnas någonstans inom den fossila åkern.

Norr om den fossila åkern och cirka 300 meter nordöst om vårt undersökningsområde finns ett grav- och boplatssområde (L2015:8349) vars östra delar delundersöktes 1992 inför telekabelnedsättning och 1996–1997 när väg 950 skulle få en ny bro över järnvägen. ¹⁴C-dateringarna från den senare undersökningen omfattade senneolitikum till förromersk järnålder och det rikliga keramikmaterial som framkom daterades till yngre bronsålder – förromersk järnålder (Kulturmiljöregistret; Schützler 1997). De undersökta lämningarna var en blockstensättning, en skärvtenshög samt kulturlager, skärvtenslager, spridda stolphål och härdar. Både lämningarnas karaktär och fynden liknar påtagligt de vi nu har undersökt tjugo år senare.

Fler registrerade fornlämningar finns väster och sydväst om vårt undersökningsområde. De mest omfattande lämningarna består av fossila åkermarker med röjningsrösen och stenröjda ytor (L2019:6352, L2019:6357) vilka upptäcktes i samband med undersökningen 2016. Odlingslämningarna överlappar delvis två järnåldersgravfält (L2014:1984, L2014:2125) och det finns även ensamliggande stensättningar och små grupper av stensättningar både inom den fossila åkern och längre mot sydväst (se figur 6 för lämningsnummer). Förmodligen skulle denna del av skogshöjden mellan sprickdalarna, om den undersöktes, uppvisa samma fornlämningsmiljö och utveckling som vårt undersökningsområde.

2.4 Historiska källor

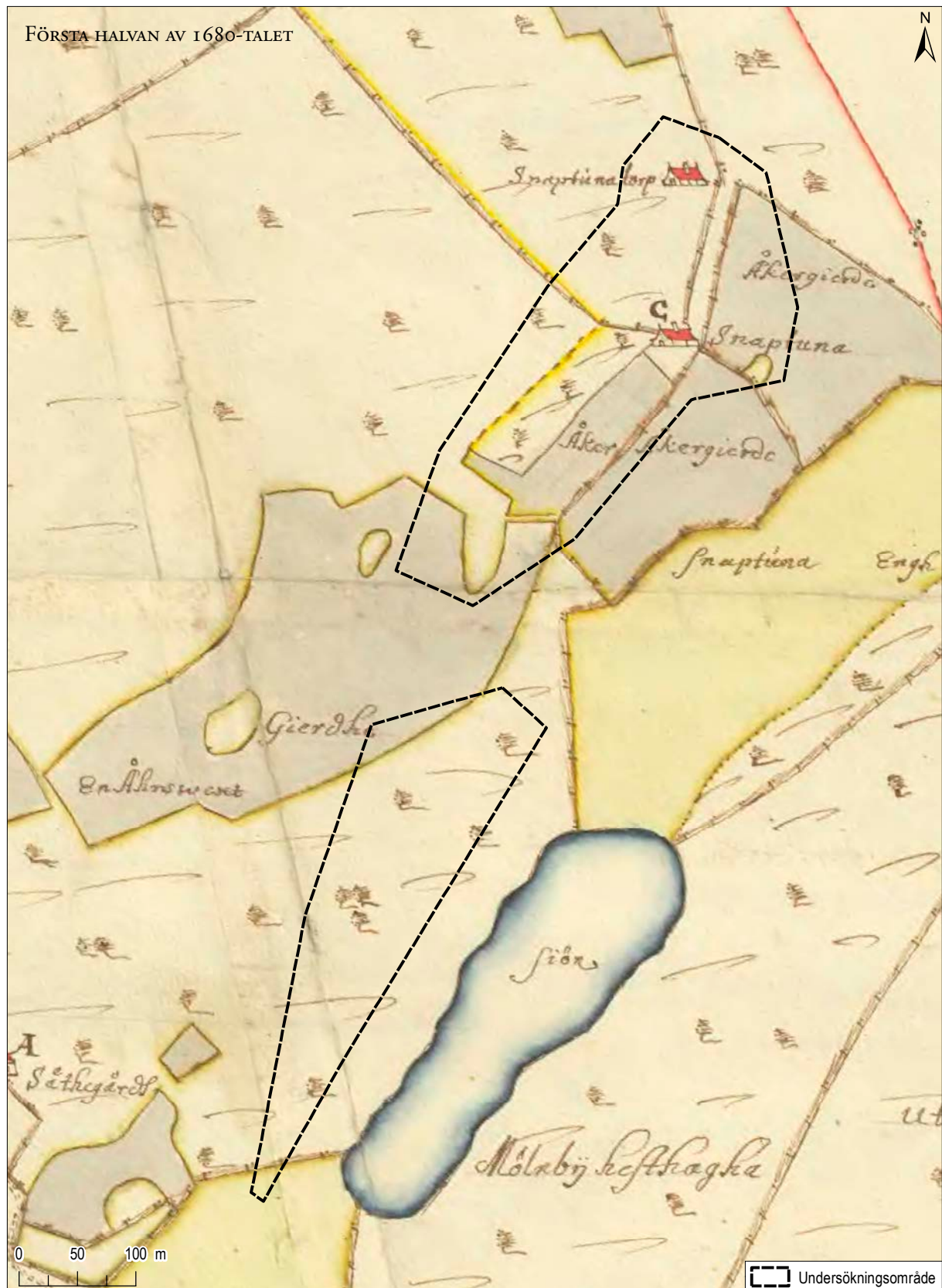
De äldsta skriftliga beleggen för Molnby är från 1400-talet (SDHK-nr 17318, 26454, 26959). Namnet betyder Kvarnbyn eller Mjölmarbyn, byn där det bodde mjölnare (fsv. Mølna; kvarn). Det äldsta brevet är från 1409 och gäller ett domslut. Erik Nilsson

äläggs att rensa upp en ”vatutäpp” i en ström, som av ålder hört till ”Mölneby” och ”deras kvarn”, det vill säga rensa upp ett vattendrag som försett byns kvarn med vattenkraft. Denna kvarn har troligen stått invid bäcken som rinner från den numera utdikade Molnbysjön mot sydväst, kanske på samma plats som 1800-talets såg och kvarn (LMM 01-VAL-118, 1850). I mitten av 1500-talet fanns i byn två frälsehemman som var fördelade på tre gårdar. De tre gårdarna sammanslogs och bebyggdes till säteri av Ture Månsson Silfersparre kring sekelskiftet 1600. En källa uppger att han senast 1589 ”besitter sitt eget gods” och 1601 ”besitter själv och är en adelsman” (Almquist 1931, s. 743f). Molnby är därmed det äldsta säteriet i Vallentuna.

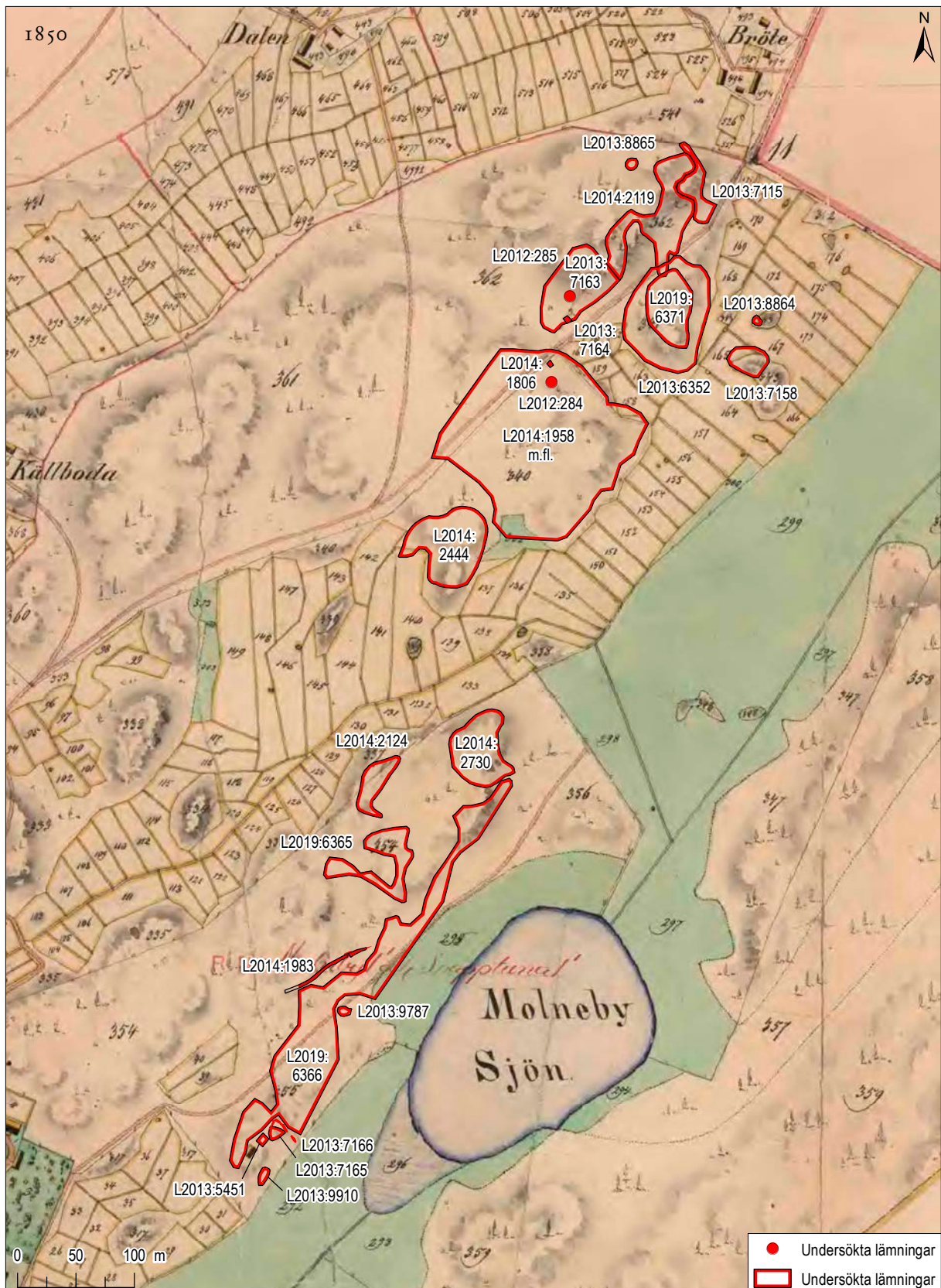
2.4.1 Äldre kartmaterial

Kartmaterialet för Snapptuna gård är knapphändigt. Gården finns markerad på två odaterade yngre geometriska kartor över Molnby säteris ägor där den ena är en kopia av den andra. Man kan dock datera originalkartan till första halvan av 1680-talet (LMS A112-22:2) eftersom lantmätaren Johan Hofvenius som signerat den var verksam i Uppland från 1680 fram till sin död 1685 (Svensson Hennius 2010, s. 10).

På båda kartorna uppges gården vara ett avgärda hemman vilket innebär att den hade etablerats inom en befintlig bys ägor, i detta fall var huvudgården Molnby. Norr om gården finns också Snapptuna torp som i karttexten uppges vara ett dagsverkstorp. Snapptuna sägs vara avgärda till åker och äng samt med hank och stör avskild från sätesgården. Snapptuna hade med andra ord ingen egen utmark. Däremot hade man troligen rätt att nyttja Molnbys utmark med vissa restriktioner. I kartan figur 7 kan man se att åkermarken var fördelad på två större åkergården, ett i norr och ett i söder. Dessutom fanns en åkervret som gränsade till det norra åkergärdet. Snapptuna torp hade en egen liten åker inom en större inhägnad norr om vårt undersökningsområde.

Figur 7. Undersökningsområdet mot bakgrund av karta över geometrisk avmätning (LMS A112-22:1) från cirka 1680. Kartan har vinkelfel och är svår att rektifiera särskilt i södra delen, men överensstämmer rätt väl med dagens karta. Skala 1:5000.

Figur 8. De undersökta lämningarna mot bakgrund av karta över ägorna år 1850 (LMM 01-VAL-118). Skala 1:5 000.

På en arealavmätning från 1850 (LMM 01-VAL-118) finns varken gården eller torpet markerade och Snapptuna, med $\frac{1}{4}$ mantal, uppges vara i sambruk med Molnby säteri (figur 8). Strax norr om platsen där Snapptuna torp varit utmärkt på de äldre kartorna finns nu torpet Bröte. Bröte kan ses som en efterföljare till Snapptuna torp och flytten kan ha berott på att man velat komma närmare enhetens åkermark.

Snapptuna redovisas även på två kartor från 1727 respektive 1741. Gården är då endast utmärkt med en hussymbol (LMS A75-9:1; LMM 01-VAL-18).

2.4.2 Snapptuna i skriftliga källor

Här följer en kort version av vad de historiska källorna berättar om Snapptuna. För en utförligare genomgång av de historiska källorna får vi hänvisa till bilaga 12, där referenserna också redovisas.

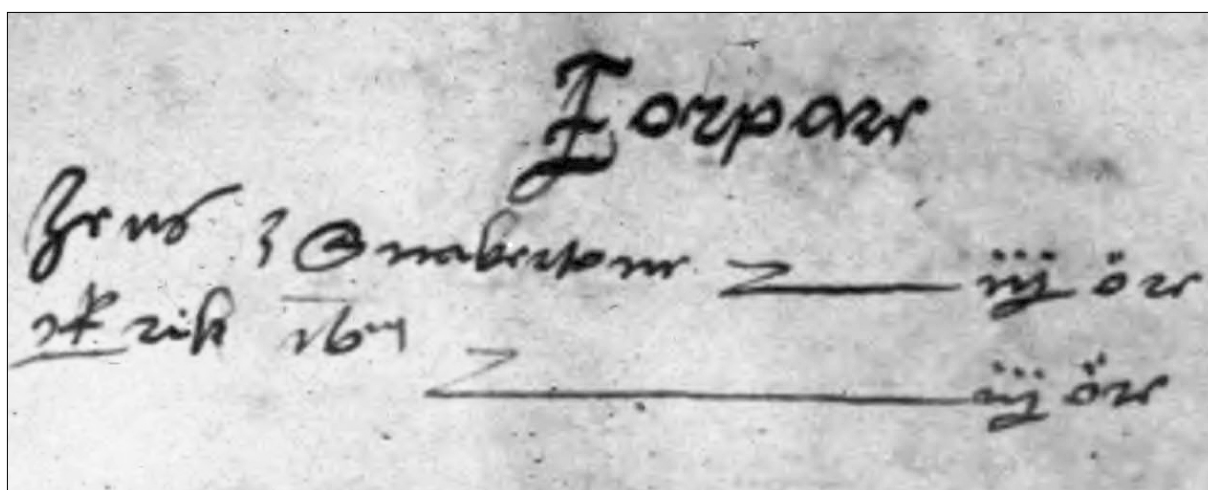
Till skillnad från Molnby saknar Snapptuna medeltida belägg. Den äldsta uppgiften om Snapptuna är från jordeboken 1538. Under rubriken *Torpare* finns två personer, Jens och Erik, i *Snabertone*, som båda skattar 3 öre (figur 9). Året efter, 1539, skattar Jens och Erik åter tre öre och vid deras namn står ordet häst, dessutom finns en marginalanteckning om en husman och ordet häst. Ordet husman kan både ha betydelsen någon som äger ett hus och någon som är hyresgäst hos någon annan. Att husmannen här

har tryckts in med mindre text mellan Jens och Erik bör tyda på att han snarare är hyresgäst än husägare. Ordet häst vid personernas namn betyder att en del av skatten betalades genom att man höll en av kronans hästar med foder under ett år.

I tiondelängderna från 1579 och 1589 listas Olof och Marchus i Snapptuna. De betalar ingen skatt vilket tyder på att de hade status som frälselandbor under Molnby. 1589 listas Markus under rubriken *Frälselandbor* och Olof under rubriken *Torpare*.

Vi kan sedan följa invånarna i Snapptuna fram till 1800-talets början. Från slutet av 1500-talet finns det endast ett hushåll i Snapptuna åt gången, medan det mellan 1654 och 1678 finns två enheter. På kartan från 1680-talet anges återigen, som i tiondelängden hundra år tidigare, en skillnad mellan enheterna då den ena kallas för "avgärda hemman" och den andra för "dagsverkstorp".

1721 har de båda enheterna slagits samman med Johan Erson som brukare. Källorna innehåller från och med nu rikligare uppgifter om gårdens invånare och förutom husbonden listas hustrur, barn, syskon, pigor och arbetsförmögna personer. Eric Ersson, som tar över under 1780-talet, är den sista brukaren i Snapptuna. Han dör 1791. 1793 uppges Snapptuna brukas under Molnby, men Erik Erssons gamla änka bor kvar (urfattig) tillsammans med ytterligare en änka.

Figur 9. Utdrag ur jordeboken för Vallentuna socken 1538 med Jens och Erik i Snabertone. Upplands handlingar 1538:2, s. 83 (SVAR bildid:195).

Efter år 1798 bor det inte längre någon i Snapptuna enligt mantalslängden. Husförhörlängden säger dock något annat. År 1805 är statdrängen Anders Johansson och hans hustru Greta Persdotter med ettårige sonen Johan och barnhusbarnet Carl Fredrik Bergman skrivna där. Gården verkar då ha stått tom i ett par år. Året efter står en statorpare med familj under rubriken Snapptuna. Efter 1810 finns inga uppgifter alls om Snapptuna.

2.4.3 Ortnamnet Snapptuna

Tuna-namn är under järnåldern tydligt knutna till orter med exklusiv karaktär, till rikedom, helighet och centralitet (Vikstrand 2013, s. 80). Men vårt Snapptuna är inte ett äkta *tuna*.

Forntida tuna-namn verkar åtminstone i Mälardalsregionen ha varit särskilt produktiva under romersk järnålder och folkvandringstid och de kan nästan alltid knytas till speciella miljöer. Någon enskild funktion hos tuna-bebyggelser har man ännu inte kunnat slå fast då de speciella miljöerna är av många olika slag: storgårdar med manifesta hägnader, uppseendeväckande gravar och stora gravfält, lägen vid kommunikativa knutpunkter, militärt strategiska platser, spektakulära guldfynd, och så vidare. Det är ändå vedertaget att platser med tuna-namn har varit någon form av centralorter. Vallentuna är ett bra exempel på det, med betydelsen ”Valandsbornas tuna”.

Ser man på en karta över Vallentunas odlingsbygder, gårdar och kyrkbyar blir det tydligt att vårt Snapptuna ligger perifert i ett skogs- och torplandskap, mellan Vallentunas centrala delar med Molnby som nordlig utpost och i norr Orkestabygden med Lindholmen. Närmaste gårdsbebyggelse en knapp kilometer österut heter följdriktigt *Veda*, skogen. Övriga namn i omgivningarna skvallrar om många sena etableringar med ändelser som -boda och -torp.

Namnet Snapptuna har tillkommit senast 1538. Det är då vi har det första belägget i jordeböckerna och namnet skrivs då *Snabertone*. Under 1500-talet förekommer namnet sedan i olika varianter såsom Snapertuna, Snapatuna, Snapertun och Snappatuna. Hur kommer det sig att bebyggelsen fick detta namn? Gissningsvis skulle det kunna vara för att man anspelat på läget i utkanten av socknen och en lek med Vallentuna-namnet. Förleden har satts i samband med betydelser som snappa bort, ta, stjäla (jämför Snapphane, som i och för sig också kan syfta på snapplåset i en bössa) eller med ett medellågtyskt snapperen som betyder sladdra. Möjligen har namnet därför varit lite nedsättande. Men det finns andra betydelser också, som snabb. Eller så kan det ha varit ett personnamn, Snappe. En rolig tanke som vi inte kan bekräfta är en koppling till snäppare, ett ord för åderlätare eller åderlättningsverktyg. Sådana har vi hittat flera stycken av.

Figur 10. Fönster på den så kallade Hakagårdsstugan från 1600-talet, nu på Myssjö-Ovikens hembygdsgård i Jämtland. Liknande fönster kan ha suttit på husen i Snapptuna på 1600- och 1700-talen.

3. BRUK OCH ÅTERBRUK I EN RANDBYGD – SYNTES

Två viktiga omständigheter präglar platsen. Den ena är läget i kulturlandskapet: lite vid sidan av mer centrala bygder. Detta randläge tycks vara giltigt åtminstone från järnålder medan bronsålderns skärgårdsmiljö är svårare att kategorisera på detta sätt. Den andra omständigheten är att platsen nyttjats under mycket lång tid. Det i sin tur innebär att vi får hantera de tolkningsproblem som uppstår när lämningar från olika tidsperioder till synes ligger sida vid sida både i grävsituationen och i plandokumentationen. Vi måste också hantera att senare aktiviteter ofta har överlagrat, förändrat (återbrukat) eller förstört äldre lämningar.

Med det sagt tycker vi oss se att platsen inom ramen för ett mycket långt brukande från bronsålder till modern tid karakteriseras av ett antal mer eller mindre tydligt åtskilda brukningsfaser snarare än en kontinuerlig utveckling. Man kan möjligen se det som ett specifikt uttryck för en randbygd som påverkas mer av expansiva och regressiva perioder än vad bygder i mer stabila/centrala områden gör. Huvuddragen har vi kort skissat i avsnitt 2.1. Vi kommer i detta avsnitt att ge en utförligare syntes av platsens historia så som vi uppfattar den utifrån undersökningens arkeologiska, historiska och naturvetenskapliga resultat.

3.1 Senneolitikum och äldre bronsålder: en skärgårdsö tas i bruk

Under senneolitisk tid och äldre bronsålder låg vårt undersökningsområde i sydöstra kanten av en stor ö, som under äldre bronsålder var omkring 6,5 kilometer från norr till söder och upp till 3 kilometer bred. Väster och söder om ön öppnade sig vidsträckt havsfjärdar men utanför östra stranden var vattenområdena mindre och lugnare, med flera öar och sund och en grund havsvik, som under loppet av yngre bronsålder skulle snöras av och bilda en liten sjö i höjd med nuvarande Lindholmen. Pollenanalysen visar att landskapet var föga påverkat av människan. Små öppna gräsmarker fanns men skogen dominerade. I skogen frodades ädellövträd som ek, alm, lind och hassel blandat med tall och björk, och utmed vattendragen växte al.

De senneolitiska spåren var få men visar att människor har vistats här utmed öns sydöstra stränder även om det inte, i alla fall inom vårt undersökningsområde, handlade om någon permanent

Figur 11. Bilden visar strandlinjenivån i Uppland omkring 2000 f.Kr. För höjdkartan har data från Sveriges Geologiska Undersökning (SGU) och Urian Geographica använts.

bosättning. Tydligaste belegget för aktiviteter vid denna tid är ett lerkärl av senneolitisk typ som hade deponerats i en grop, i ett sankt område som kan ha varit strandbundet vid tidpunkten (figur 137). Två stenyxor av porfyr, en flintskrapa, en liten syl/borr och några bearbetade flintor som kan vara rester av neolitiska mejslar eller yxor har också framkommit. Porfyrxorna (trasiga) hittades i två skärvtenshögar från yngre bronsålder och måste vara omdeponerade (L2014:2444, jfr figur 163). De bearbetade flintorna påträffades i undersökningsområdets högre nordvästra del, som under senneolitisk tid var en smal utskjutande udde. På samma plats har en ¹⁴C-analys av träkol (tall) från ett mindre stolphål resulterat i en senneolitisk datering. Om det har funnits andra spår har de antagligen suddats ut av senare aktiviteter. Samma plats kom senare att användas både för gravar under yngre bronsålder och förromersk järnålder (L2014:2119) och av Snapptuna torp på 1600-talet (L2013:7115).

Ett antal stenartefakter har även hittats strax norr om vårt undersökningsområde, när torpet Bröte (L2013:7213) undersöktes. De tyder också på aktiviteter under senneolitikum och/eller bronsålder (Appelgren m. fl. 2018, s. 17).

Den äldsta daterade bronsålderslämningen var en stor röseliknande stensättning (L2012:270, figur 12). Enligt dateringen uppfördes den någon gång mellan 1610 och 1410 f.Kr., bronsålderns period I–II. Av allt att döma har stensättningen då tronat ensam på ett flackt bergskrön strax ovanför den stora öns sydöstra strand, med utblick mot ett omkring 250 meter brett sund och öarna bortom det. Stensättningen visade sig innehålla små mängder spridda ben efter 3–5 kremerade individer, varav en var ett barn på 5–14 år. Inga andra fynd fanns i anläggningen. Vilken grupp dessa människor representerar vet vi inte. Inom undersökningsområdet fanns varken bebyggelse eller andra gravar från samma tid.

Figur 12. Grav 10, L2012:270, var en 19 meter stor men flack stensättning från äldre bronsålder, period I–II. Man får tänka sig ett skärgårdslandskap med havssund och öar i bakgrunden.

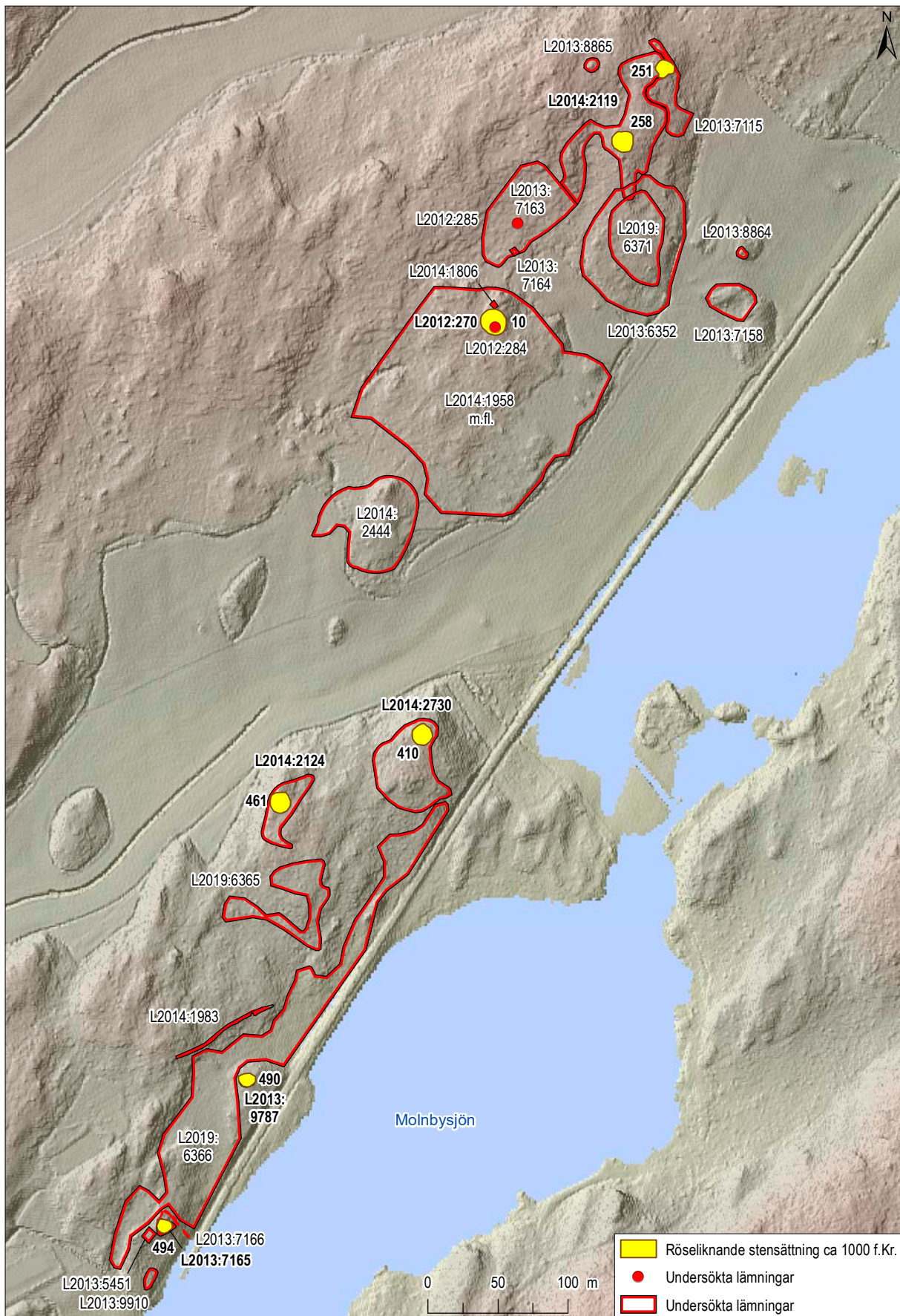
3.2 Ökande aktiviteter i mellersta bronsålder

Pollenanalyser och makrobotaniska fynd visar att gräsmarkerna långsamt tog allt större plats och att andelen odlade växter ökade under loppet av bronsåldern. Skogen förändrades också. Almar och lindar började bli mer sällsynta, men ek, tall och björk fanns det och i vattenbrynen växte fortfarande alar. Fynd av hasselnötter visar förekomsten av detta träd. Den mörka granen blev också synlig men bildade inga större bestånd.

Den stora röseliknande stensättningen från äldre bronsålder fick sex efterföljare i mellersta bronsålder, period III–IV (cirka 1200–900 f.Kr.; figur 13). Så småningom tillkom en likadan anläggning i yngsta bronsålder och ytterligare en i förromersk järnålder. Stensättningarna placerades på klippållar ovanför stranden på fem olika platser. Två lades i norr, på det som med tiden blev gravfält L2014:2119. De övriga (L2014:2730, L2014:2124, L2013:9787 och L2013:7165) låg längre söderut på vad som tidigare hade varit en liten ö separerad från den stora ön av ett smalt sund som nu hade grundats upp. De

två stensättningarna längst i söder låg ensamma på varsin höjd, i alla fall vad andra gravar beträffade. Invid den sydligaste stensättningen fanns även ett fåtal stolphål och härdar, men det förblev oklart vad dessa representerade. Vid tre av de andra stora stensättningarna fanns det även enstaka påbyggda eller närliggande mindre gravar från ungefär samma tid. En stor blockgrav (L2013:8865), det vill säga en grav med ett annat uttryck än de flacka stensättningarna, uppfördes under perioden 1000–820 f.Kr. på områdets högsta punkt i nordväst. Knappt 200 meter längre åt nordöst har ytterligare en blockgrav undersökts, visserligen betydligt mindre men också med datering till mellersta bronsålder (Appelgren m. fl. 2018, s. 54).

Beträffande det inre gravskicket överensstämde blockgraven med de övriga. Samtliga innehöll brända ben som hade spritts ut på marken innan anläggningarna konstruerades. Antalet individer per anläggning varierade från en till så många som åtta. Oftast var benmängderna små och starkt fragmenterade och det var därför svårt att göra närmare bestämningar men benen representerade både män och kvinnor samt barn i åldern 5–14 år.

Figur 13. Omkring 1000 f.Kr., fanns sju stora röseliknande stensättningar i området. Två tillkom senare och finns inte med på bilden. En byggdes i yngre bronsålder och en i förromersk järnålder, båda i områdets norra del. Vid denna tid hade Molnbyjön snörts av från havet. Dess utbredning är därför svår att ange exakt utifrån höjden över havet. Skala 1:4 000.

Trots gravarna, där åtminstone tjugo – tjugofem individer begravts under period III–IV, har inga boplatser kunnat beläggas från den här perioden. Rimligen levde man ändå i närheten, kanske strax utanför vårt undersökningsområde. En möjlig plats är en delundersökt boplats 300–400 meter längre mot nordöst, L2015:8349, där några dateringar går ner i äldre bronsålder och senneolitikum. Vi återkommer strax till det.

I några gravar från period III–IV förekom brända ben av får/get som skvallrar om tillgång till dessa djur, och antagligen att man var boskapsskötare med inriktning mot får eller getter. Även hund fanns i en grav. Annars var fyndmängden från mellersta bronsålder mycket liten. Metallfynden bestod av två fragmentariska bronser, troligen knivar (jfr figur 102), och två små järnföremål. Samtliga fanns i tre av de röseliknande stensättningarna. De båda järnfynden förefaller tidiga men bedöms vara primärt deponerade eftersom de låg tillsammans med de brända benen. De är emellertid mycket obetydliga och består av en liten

järnten (grav 410) och ett beslagsfragment (grav 251) (figur 29 och 30 i kapitel 5). Till perioden kan också föras ett antal stenartefakter som löpare, knackstenar, flintavslag, brynen och slipstenar. Alla påträffades i ett fåtal av gravarna.

3.3 Den expansiva yngre bronsåldern: bosättningar, gravar, kultplatser, bronsgjutning

Pollenanalysen visar att den redan påbörjade landskapsförändringen accelererade från omkring 800 f.Kr. Det bekräftar den arkeologiska bilden av att människan påverkade området i allt högre grad och att den senare delen av bronsåldern var en mycket expansiv fas. Under yngre bronsålder, period V–VI, samt en bit in i förromersk järnålder, kan vi konstatera att minst två bosättningar fanns inom undersökningsområdet, en i norra delen av L2019:6371 och en

Figur 14. Bilden visar strandlinjenivån i Uppland omkring 500 f.Kr. För höjdkartan har data från Sveriges Geologiska Undersökning (SGU) och Urian Geographica använts.

i södra, L2014:2444. Dessutom pågick omfattande aktiviteter vid de äldre stora röseliknande stensättningarna L2014:2119 i nära anslutning till den norra bosättningen och vid stensättningen L2014:2730 som låg nära den södra bosättningen. Det var troligen också nu man började stenröja markerna för odling bland annat inom L2014:1958.

Man valde att bosätta sig på platser som uppenbarligen även i senare tidsperioder sågs som attraktiva att bo på, för den norra bronsåldersbosättningen, L2019:6371, kom i historisk tid att överlagras av Snaptuna gård och den södra, L2014:2444, av en gård etablerad i vendeltid/tidig vikingatid. Vi kan inte säga om de båda bronsåldersbosättningarna fungerade parallellt eller om de avlöste varandra, till det är dateringarna alltför oprecisa. Ett treskeppigt långhus (hus 128, jfr figur 113) som konstaterades inom den norra bosättningen har daterats till cirka 800–550 f.Kr., en kokgrop till 740–380 f.Kr. och en ränna till 350 f.Kr. – 10 e.Kr. Dateringarna bekräftas av keramikens sammansättning som omfattar kärtyper från yngre bronsålder och förromersk järnålder. De stämmer också väl med dateringarna på intilliggande gravfält, L2014:2119, som omfattar både bronsålder och förromersk järnålder, samt en skärvstenshög, L2013:8864, strax öster om bosättningen som innehöll keramik från yngre bronsålder. Den södra bosättningens två hus och två skärvstenshögar har daterats till cirka 800–400 f.Kr. Det går inte att avgöra om hus och skärvstenshögar varit samtida eller om de efterträtt varandra. Emellertid hade husen sannolikt olika funktioner. Det ena (hus 364) var ett treskeppigt bostadshus med central härd och svagt trapetsoid form medan det andra (hus 358) hade en påtagligt trapetsoid form och var byggt med tätt placerade kraftiga stolpar (jfr figur 155). Möjligen har det senare huset haft en mer ceremoniell funktion.

Hus 128 på den norra boplaten hade också en trapetsoid stolpsättning. Husen i Molnby tillhörde därmed den typiska byggnadstradition under yngre bronsålder i Mälardalen (och Östergötland) som innebar att man lät bredden på de takbärande bockparen smalna av mot ena gaveln. Typisk var också den nordväst – sydöstliga längdriktningen på husen och att det var den södra – sydöstra gaveln som var smal (jfr Artursson 2009, s. 47). Keramiken på boplaten i söder dominerades av kärtyper från yngre bronsålder och äldsta järnålder. En lågtemperaturugn

som daterats till perioden 520–370 f.Kr., början av förromersk järnålder, tror vi tillhörde bosättningens yngsta skede.

De två bosättningarna har haft sällskap av åtminstone en till, den ovan nämnda L2015:8349 norr om vårt undersökningsområde. Här fanns (finns) både gravar och boplatslämningar som delundersöktes 1992 och 1996–1997 (Kulturmiljöregistret). ¹⁴C-dateringarna omfattar senneolitikum till förromersk järnålder, en period när platsen gått från direkt strandläge vid en havsvik till inlandsläge. De undersökta lämningarna var en blockstensättning, en skärvstenshög, samt kulturlager, skärvstenslager, spridda stolphål och härdar. Keramikmaterialet har daterats till yngre bronsålder – förromersk järnålder. I skärvstenshögen och skärvstenslager på boplaten fanns även en del stenartefakter, ett bronsbleck, samt brända ben från får/get. Bosättningens karaktär är således påtagligt lik de två som undersöktes av oss 2016–2017. Söder om den delundersökta bosättningen finns inom ett område med fossil åker ytterligare en skärvstenshög (L2014:2501), och ett hundratal meter västerut en gravmiljö med ett flertal stensättningar varav tio har undersökts (Appelgren m. fl. 2018). Två av dem har ¹⁴C-daterats till mellersta bronsålder, den ena var den blockstensättning som nämndes ovan. Gravmiljön var mycket lik de vi har undersökt och kan antas tillhöra samma tid, med en början i mellersta bronsålder och med fortsättning in i yngre bronsålder och eventuellt förromersk järnålder.

Minst en bosättning verkar också ha funnits längre söderut utmed samma bronsålderskust. Bosättningen indikeras av två skärvstenshögar (L2014:2786 och L2014:2928) en halv kilometer sydväst om nuvarande Molnby gård. Fler bosättningar anas ytterligare 2,5 kilometer längre söderut där det finns en koncentration av skålgropar. Om det är korrekt att skålgroparna visar på bebyggelse tycks dessa bosättningar ha haft en annan karaktär än våra. I alla fall har de haft betydligt större fokus på skålgropar. Kanske kan skillnaderna delvis tillskrivas att platsen omkring 1000 f.Kr. låg på en annan ö, som inte förrän omkring 500 f.Kr. hade växt samman med ön där våra bosättningar låg, och att man därför tillhört olika sociala grupper?

Vi ser i pollensammansättningen att bosättningarna omgavs av allt större gräsmarker. Fynd av en och

svartkämpar (spetsgroblad) tyder på att de öppna markerna orsakades av betande boskap. I den östra smalare delen av hus 128, i den norra bosättningen, påträffades starrnötter och frö från smörblommor vilket tyder på att man även har samlat in foder från fuktängarna som breddade ut sig nedanför boplatsen. Det stämmer bra med att trapetsoida hus antas ha haft en fädel eller ett förrådsloft i den smalare östra delen, där spannvidden var tätare och bockparen smalare (Magnusson 2016).

I samma hus fanns i den bredare nordvästra delen ett stolphål där delar av bränt kranium och hornkvice från får/get deponerats. Får/get förekom även som gravfynd under period V–VI. Vi tolkar skall- och horn delarna i stolphålet som ett husoffer men benen berättar ju också att boskapen åtminstone till delar bestått av får eller getter. Man tycks också ha hållit nötdjur, eftersom det i ett av husen i den södra bosättningen framkom kranium- och tandfragment av nöt.

Det kan också ha varit nu man började stenröja markerna för odling. Odlingsspåren är förvisso svåra att datera. Men tanken stärks av sambandet mellan små diskreta röjningsrösen och stenröjda ytor i morän (definierat som odlingstyp 1, se kapitel 20) och anläggningar med bronsålderskeramik samt enstaka inknackade skålgropar. Vi ser också i makrofossilanalyserna från bosättningarna att man har haft tillgång till skalkorn och även i viss utsträckning både emmer-/speltvete och bröd-/kubbvete. Att det förekommer snärjmåra bland sädeskorn i hus 358 i den södra bosättningen är inte något entydigt bevis, men kan vara spår av gödslade åkrar.

Spännande nog hittades lin i skärvstenshögen (404) vid den norra bosättningen. De äldsta dateringarna av lin i Sverige (och Danmark) ligger kring 800 f.Kr. (Viklund 2012), om man bortser från ett unikt tidigt fynd från Östergötland där ett linfrö daterats till äldsta bronsålder (blogginlägg Östergötlands museum).

De två bosättningarna låg båda i närheten av stora röseliknande stensättningar. Dessa gravar hade legat där länge, sedan period III–IV, och vi vet inte om de haft betydelse för lokaliseringen av boplatserna och i så fall vilken roll de spelat. De drog i alla fall till sig mer aktiviteter och fler byggnadsverk nu, i form av gravar, gravlika stenkonstruktioner, stensträngar

och stenmattor. Strukturerna är svårtolkade men förefaller ha haft rituell betydelse snarare än praktiska funktioner. Även i anslutning till den stora graven från period I–II (L2012:270) lades en ny liten grav (L2019:6726), daterad till 800–350 f.Kr., och möjligen finns här en koppling till att man började röja åker intill (L2014:1958).

Den södra bosättningen låg mellan denna stora stensättning från äldre bronsålder och två stora röseliknande stensättningar på varsin höjd längre söderut. Här intensifierades aktiviteterna nu. Vid den ena (L2014:2124) anlades ett så kallat kulthus av sten Grundstyp, även kallat brobyhus (figur 239). Tyvärr lyckades vi inte fånga in vad denna anläggning varit till för då den var helt fyndtom. Vi kunde heller inte datera den naturvetenskapligt, men brobyhus dateras vanligen till yngre bronsålder (t. ex. Victor 2002). Vid den andra stensättningen (L2014:2730), som fungerat som en kollektivgrav under period IV, utvecklades verksamheten och vi tolkar platsen som ett kultområde i period V–VI. En öppen yta framför den stora graven tedde sig som en slags scen, men inga spår fanns som avslöjade vad man gjort där. Nedanför den öppna ytan fanns många svårtolkade stenkonstruktioner. Flera var gravlika men innehöll inga gravindikationer. Här fanns även en iögonfallande stensträngsliknande konstruktion som utgick från röset (figur 197). En liknande manifest stensträngsliknande konstruktion som utgick från ett röse fanns även vid L2014:2119 i norr (figur 83). Den kanske mest uppseendeväckande stenkonstruktionen var en stor stenläggning som låg i slutningen nedanför den öppna ytan (figur 219 och 222). Den bestod av små tätt lagda stenar och var av en sådan storlek att vi började utreda om den hade kunnat uppstå på naturlig väg. Det fanns emellertid ingen bra geologisk förklaring och när vi i ett senare skede kunde konstatera att stenläggningen tydligt överlagrade åtminstone en hårdgrop kunde vi vara säkra på att den var gjord av människor även om dess praktiska eller mer troligt rituella funktion inte är känd.

I slänten nedanför den öppna ytan framkom även flera spår av bronsgjutning: deglar, gjutformar och sintrad sekundärbränd keramik som antagligen använts i gjuthärdar. Gjuthärdar eller andra ugnskonstruktioner hittade vi dock inte. De föremål som tillverkats inom denna rituella kontext har varit

praktfulla brons Halsringar och glasögonspännen, kanske annat också. På större degelfragment fanns användningsspår som visar att gjutningen haft en viss omfattning och troligen skett upprepade gånger. De människor som ansvarade för gjutverksamheten har säkert varit knutna till den södra bosättningen, där det också förekom gjutrelaterade föremål.

Trots att man alltså har gjutit bronser under denna tid var metallfynden mycket få. Bara en örring (?) av kopparlegering kan antas vara samtida med gjutverksamheten. Fina metallfynd gjordes emellertid vid förundersökningen av den södra bosättningen (L2014:2444), då man metalledetekterade fram en knapp, en skivhuvudnål och en spjutspets av brons med datering till period V. Möjligen kommer föremålen ursprungligen från en depå i närheten. Det finns inga tecken på att de blivit tillverkade på platsen, men det kan förstås inte uteslutas.

De stenredskap som återfanns i kontexter daterade till yngre bronsålder – förromersk järnålder är också få, och av allmänna typer som knackstenar och malstenar. Lite udda är att hela sju löpare påträffades i skärvstenshögen vid den norra bosättningen. Annars dominerades fyndmaterialet helt av keramiken. Den absolut största keramikmängden fanns i skärvstenshögarna och skärvstenslagren inom den södra bosättningen L2014:2444, med omkring 35 av sammanlagt 40 kg keramik. Kärnen var splittrade och skärvorna nötta eftersom de skyfflats runt och slitits i samband med senare aktiviteter, i synnerhet på denna boplatz som under yngre järnålder överlagrades av både gravar och bebyggelse, men även i de andra områdena. Vad som är noterbart är att keramiken i Molnby avviker från andra samtida platser genom en lägre andel rabbad keramik (se bilaga 8). Vi vet inte om det beror på skilda praktiska behov eller om man i Molnby tidigt anammade den enklare ytbehandling som blev vanlig under järnåldern. Möjligen har ett östligt inflytande gjort sig gällande. Detta har föreslagits för Darsgårdeboplatzen som också uppvisar en låg andel rabbad kärn. Ett annat speciellt drag för keramiken i Molnby är en stor mängd krukor med en grop-/hålrad under mynningen. Vad hålraden varit till för är oklart, men eventuellt signalerar den också östliga influenser. När det gäller kärnstorlekar och formdetaljer i övrigt liknar materialet andra platser. Mindre skillnader mellan de olika fornlämningarna inom området, främst vad gäller ytbehandlingen

av godset, har vi kunnat se även om materialet är litet. Fornlämningarna i nordväst, gravfält 2014:2119 och boplatz L2019:6371, saknade till exempel helt rabgade skärvar. Det beror antagligen på att dessa lämningar tillhörde en lite senare tidsperiod, väl in i förromersk järnålder, vilket även ¹⁴C-analyserna visade. Under perioden 400–200 f.Kr. uppförde man till exempel ännu en stor röseliknande stensättning. Under samma period, äldre förromersk järnålder, verkar den södra bosättningen ha upphört.

Landskapet förändrades påtagligt under perioden 1000 f.Kr. till 500 f.Kr. och övergick från skärgårdsö till fastland, förvisso med närhet till kusten och med gott om vattendrag, våtmarker och småsjöar (figur 14). Växtligheten visar emellertid inte på några större förändringar. Odlingsmarken växte långsamt till och skogen fortsatte att avta något även under förromersk järnålder. Under en kort period minskade andelen odlade växter samtidigt som ogräs och ruderater ökade. Det kan antagligen förstås som att boskapshållningen under en tid tog över i förhållande till odlingen. Kanske spelade periodens kallare och fuktigare klimat in.

3.4 Romersk järnålder: nedgång i odlingen och övergivna bosättningar

Kring år 0 hade de direkta vattenvägarna ut mot havet helt snörts av. Man fick ta sig landvägen minst tre kilometer västerut eller söderut för att få kontakt med vatten som ledde mot skärgården. Österut hade även Angarnsjön snörts av, som tidigare hade varit en bra väg för att nå havet. Möjligen har dessa förhållanden påverkat bebyggelseutvecklingen i området, även om det är oklart hur viktiga vattenvägarna varit för bosättningarna i perioden innan. Det skedde i alla fall en förändring som innebar att andelen kulturväxter sjönk och att skogen började breda ut sig igen med gran, tall och björk. Alen ökade också vilket kan tyda på att fuktängar och öppen våtmark växte igen. Det odlades fortfarande i området, men inte i lika stor omfattning som tidigare.

Vilka var det som odlade? De bosättningar som fanns tidigare tycks ha upphört någon gång under för-

romersk järnålder. Även den delundersökta bosättningen norr om vårt undersökningsområde saknar dateringar från tiden efter förromersk järnålder. Någon ny bosättning från romersk järnålder har vi inte träffat på och det finns inga säkra föremålsfynd varken från romersk järnålder eller äldre folkvandringstid i undersökningsområdet. Trots det har ett litet antal gravar daterats till romersk järnålder. I några fall hade man återbrukat äldre lämningar. En grav hade blivit nedgrävd i den stora röseliknande stensättning från period IV som fanns på grav- och kultplatsen där bronsgjutning ägt rum under yngsta bronsålder (L2014:2730), en grav lades som en liten blockstensättning bland många andra liknande på gravfältet i norr (L2014:2119). Några gravar låg inom de omfattande arealer fossil åkermark som fanns i den centrala delen av undersökningsområdet (L2014:1958).

Vår tolkning är att odlingen pågick när gravarna lades här. Keramikfynd i konstruktioner och lager tyder på att man brukat området återkommande, det vill säga att perioder av träda avlösts av att man kommit tillbaka och stenröjt nya ytor och då ibland överlagrat äldre brukningshorisonter. Denna kringflyttande småskaliga odling har troligen pågått mer eller mindre kontinuerligt från senare delen av yngre bronsålder in i romersk järnålder. Med tiden blev resultatet stora stenröjda arealer, dit vi nog också ska räkna de snarlika fossila åkermarker som finns i närområdet (till exempel L2019:6365, L2019:6366 och L2019:6357). I den senare, väster om undersökningsområdet, finns också gravar av äldre järnålders-typ (L2014:1984).

När odlingen i denna form upphörde är svårt att avgöra, men som sagt tyder pollendiagrammet på en nedgång men inget upphörande i romersk järnålder. Troligen fanns åtminstone någon bosättning i närheten. Kanske ska man leta strax norr om vår undersökningsyta. Där har ett antal stolphål och härdar med dateringar till yngre romersk järnålder – folkvandringstid tolkats som utkanten av en boplatz (L2013:7113; Appelgren m. fl. 2018). Vi kan också fundera över de stensträngar som fanns spritt i området. De flesta har inte kunnat dateras men några av dem var av en typ som gör att de kan vara från yngre romersk järnålder eller folkvandringstid, de kan emellertid vara både yngre och äldre.

Inom den fossila åkermarken fanns en formmässig spännvidd mellan de romartida gravarna – små, flacka men ganska formstarka och välavgränsade stensättningar med deponerade mänskliga ben – till fyndförande stenkonstruktioner, tomma stenkonstruktioner och röjningsrösen av olika form och storlek. Flera stenkonstruktioner skulle kunna tolkas som hybrider mellan gravar och röjningsrösen. Sannolikt var detta medvetet och gravarna i åkermarken förenade med en vegetations- och fruktbarhetskult. Kanske blev det särskilt aktuellt i en nedgångsperiod att försöka säkra jordens avkastning genom att be-grava utvalda personer i odlingsmarken?

3.5 Ny expansion i mellersta och yngre järnålder

Pollenanalysen visar att landskapet öppnades upp mer igen under folkvandringstid och att de agrara aktiviteterna ökade, för att sedan ligga på en ganska jämn nivå fram till tidig vikingatid. Vi kan med andra ord inte se spår av någon kris eller nedgång under denna period, snarare något av en nystart. De arkeologiskt spårbara aktiviteterna inom undersökningsområdet var dock uteslutande koncentrerade till impedimentet där den södra bronsåldersbosättningen funnits (L2014:2444). Enda undantaget är fyndet av en gul glasflusspärkla inom den fossila åkermarken L2014:1958, som förvisso inte låg långt därifrån. Pärktyper var vanlig i äldre vendeltid och kanske indikerar den att åkermarken fortsatt brukades vid denna tid.

Intill de två skärvestenshögar från yngre bronsålder placerades nu ett mindre antal gravar (figur 173). En grav placerades även på höjden 150 meter söder om samma plats, intill en av de stora röseliknande stensättningarna från mellersta bronsålder (L2014:2124). Alla gravar har daterats till folkvandringstid/äldre vendeltid eller 400–640 e.Kr. Gravarna var tämligen enkla och innehöll till exempel kamfragment, vävtyngd, en pärla, nitar, brodd, eldslagningsflinta, keramik. Djurbenen i gravarna var typiska för perioden: häst, hund, hönsfågel, får/get, nöt och, i en grav, klofalanger av björn. En S-formad ormfibula från sen folkvandringstid/tidig vendeltid hittades i närheten vid förundersökningens metalldetektering. Då hittades även åtta järnringar, varav tre mer säkert kan

definieras som amulettringar. Två av dem hade vardera två mindre vidhängande ringar, och den tredje var en eldstålsformad amulettring med hammarhänge. Vendeltida amulettringar hittas företrädesvis på gravfält och kultplatser, mer sällan i bebyggelse, men de tre säkra amulettringarna påträffades inte intill gravarna utan spritt i fornlämningens sydöstra del. De tycks vidare ha hittats i matjorden varför vi inte kan knyta dem till någon kontext.

Vi har inte säkert kunnat belägga någon gård samtida med gravarna. Däremot kan vi konstatera att det relativt snart uppfördes två hus alldeles intill, och delvis över, gravarna. Vi har tolkat husen som spår av en gård som etablerades som tidigast under sen vendeltid och mer troligt tidig vikingatid. Fortfarande är det alltså i detta område som vi ser aktiviteter, medan resten av undersökningsområdet saknar lämningar från tidig vikingatid. Ett par pärlor och en abbasidisk dirhem från 800-talet (den senare framkom vid förundersökningens metalldetektering) visar ändå att man har rört sig i fler delar av området.

Gårdsetableringen vid L2014:2444 sammanfaller med att vi i pollendiagrammet kring år 800 e.Kr. ser en fortsatt avskogning och utökning av de öppna markerna. Samtidigt ökar andelen odlade växter ganska kraftigt. Möjligen beror den stora ökningen på att man börjat odla råg, vars pollen sprider sig lätt och därför får stort genomslag i diagrammet. Makrofossilfynden från husen tyder på att man fortfarande odlade i stort sett samma grödor som tidigare, huvudsakligen skalkorn men även emmer-/speltvete och bröd-/kubbevete. En skillnad är att det blir tydligare att åkrarna gödslades.

På gården identifierade vi som sagt två hus, båda anlagda på terrasser. Det ena husets (350) terrass utgjordes till stor del av en av skärvestenshögar som hade jämnats ut och fått bli terrassfyllning. Huset var försett med en kraftig stenram och hade placerats så att det låg söder om och i en rak nord – sydlig linje med den kvarliggande skärvestenshögen och en av de tidigvendeltida gravarna. Vi tror det kan ha varit ett sätt att efterlikna den närliggande bronsåldersmiljö (L2014:2124) som beskrevs ovan. Där låg brobyhuset med sin stenram söder om och i linje med en röseliknande stensättning och en stensättning. Detta antikvariska intresse kan vi ana också i en depå vid husets norra gavel. Där påträffades en liten samling med tre

arabiska silvermynt från 800-talet (figur 187) och en spjutspets från bronsålder, som antagligen lagts ner tillsammans med mynten.

Rester av ett deponerat keramikkrärl av AIV-typ fanns även i stenpackningen till en stor stenblocks-konstruktion utanför husets södra gavel. I övrigt var fyndmaterialet inom L2014:2444 tämligen enkelt, och kan inte tidfästas närmare än till järnålder eller yngre järnålder. Det gäller förundersökningens detektorfynd av knivar, hästkosömmar samt en hästbrodd och undersökningens fynd av samma föremålstyper från de två husen: brodd, spik, eldslagningsflinta, hästkosöm. Finare fynd, men fortfarande med ganska vida dateringsmöjligheter, var ett litet fragment av ett rundspänne eller eventuellt ett ryggknappsspänne av brons, en blyvikt samt en möjlig pilspets.

Vi hittade inga gravar samtida med den senvendeltida – vikingatida bebyggelsen. Förhållandet är med andra ord omkastat jämfört med äldre – mellersta bronsålder, romersk järnålder och folkvandringstid – tidig vendeltid då vi kunde belägga gravar i området men saknade bebyggelse. Norr om undersökningsområdet finns emellertid ett relativt omfattande gravfält med högar och runda stensättningar (L2014:1978, ej undersökt). Det ligger cirka 400 meter bort vilket är ett ganska stort men inte orimligt avstånd från gården. På längre avstånd, 800 meter söderut, finns också ett stort gravfält med högar och runda stensättningar, det vill säga gravar av yngre järnålderstyp (L2014:1849).

3.6 Yngre vikingatid, en regressionsfas?

Under andra hälften av 900-talet e.Kr. grävdes en silverskatt (L2012:284; figur 15) ner i den stora röseliknande stensättning från äldre bronsålder (L2012:270) som låg mitt i undersökningsområdet. Skatten bestod av 163 hela eller delar av arabiska silvermynt, de flesta präglade i början av 900-talet. Andra daterade lämningar saknas från den här perioden, undantaget en märklig anläggning på en av den yngre bronsålderns grav- och kultplatser (L2014:2730). Där undersökte vi en oval manslång nedgrävning med en stenpackning i botten som

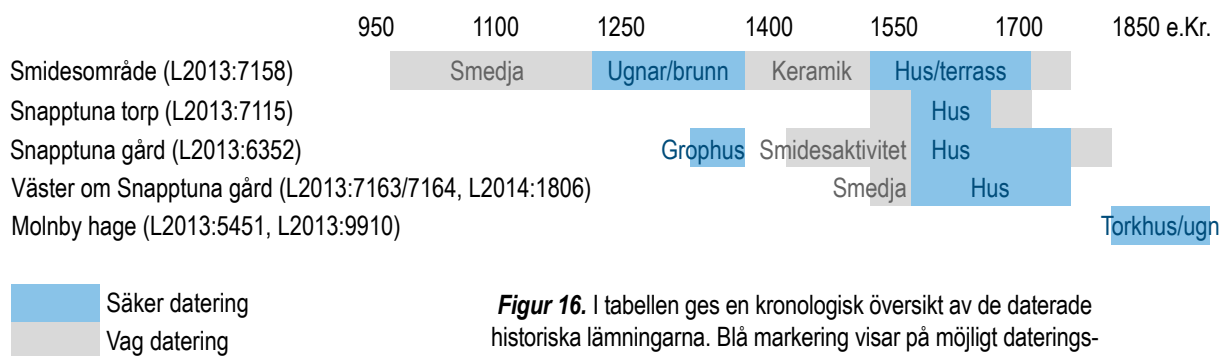
Figur 15. Ett urval av mynten (F714:11082:1–F714:11110:1) i silverskatten (L2012:284). Skala 1:1.

också daterades till vikingatid. Med tvekan har vi föreslagit att anläggningen kan tolkas som en skelettgrav, trots det aparta läget.

Varifrån de kom som deponerade skatten i röset vet vi inte. I övrigt saknas anläggningar daterade till sen vikingatid och tidig medeltid helt i undersökningsområdet. Det gör också att vi inte har några makrofossildata från denna period. Pollendiagrammet påvisar emellertid en ökning av öppen terräng och odlade växter, så någonstans i omgivningen har det ju funnits aktivitet. I närheten av Molnby sjön, där pollenproverna samlades in, vet vi att det funnits bebyggelse. Sydväst om Molnby station öppnar landskapet upp i en svagt skålad lerslätt med åker och hagmarker. Runt denna lerslätt med goda odlingsbetingelser har det funnits flera byar som sannolikt etablerats under yngre järnålder, kanske tidigare. Samtliga har -bynamn. I västra kanten ligger två senare avhysta bytomter, Övre och Nedre Bergby. Gravfält från yngre järnålder finns vid båda bytomterna, liksom vid Foderby i söder, och ett större gravfält från yngre järnålder finns på en moränrygg sydöst om Molnby säteri. Den ursprungliga bebyggelse som kan knytas till ortnamnet Molnby låg troligen närmare Molnby sjöns utflöde där det fanns kvarn möjligheter och därmed närmare gravfältet.

3.7 Högmedeltida expansion och senmedeltida agrarkris

Nästa bebyggelsefas i vårt område omfattar medeltiden, främst 1300-talet. Aktiviteterna tar nu framför allt plats i områdets nordöstra del, vid det som senare blir Snapptuna gård (L2013:6352) samt på ett impediment i åkermarken strax öster om bytomten. Inom gårdstomten har vi inte kunnat påvisa någon bostadsbebyggelse från den här tiden men ett grophus med härdgrop och någon form av stolpburen takkonstruktion har med skalkorn från härden ¹⁴C-daterats till 1300-talet. Vi har inte kunnat fastställa vad grophuset varit till för. Från ett utfyllnadslager i ett betydligt yngre bostadshus, från 1700-talet, låg även en skärva från en glasbägare daterad till perioden 1200–1400. En koppling mellan aktiviteterna här och den samtida verksamheten på impedimentet femtio meter österut bör rimligen ha funnits. På impedimentet fanns ugnar och en smedja (L2013:7158) som vi strax ska berätta mer om. I åkermarken nordväst om impedimentet fanns även en brunn, ¹⁴C-daterad till 1300-talet. Den innehöll inga fynd.

Figur 16. I tabellen ges en kronologisk översikt av de daterade historiska lämningarna. Blå markering visar på möjligt dateringsintervall. Grå markering anger vagare belägg för dateringar.

Det var inte tomt i resten av undersökningsområdet även om det saknades tecken på bebyggelse. Sydväst om Snapptuna påträffade vi ett stensträngssystem med en ovanlig rätvinklig utläggning (L2012:285). Lämningarna påminner inte om någon känd förhistorisk odlingsmark och vi har antagit att det är medeltida, och att det i så fall eventuellt kan relateras till den medeltida bebyggelsen. Ett område med likadana rätvinkliga stenvallar påträffades intill men utanför undersökningsområdet (L2019:6352). Direkta motsvarigheter till denna rätvinkliga utläggning har vi inte hittat. Stensträngarnas konstruktion finns det annars paralleller till, bland annat utanför Norrtälje där liknande stensträngar eller -vallar har daterats till tidig medeltid (Appelgren & Vinberg 2009).

Runtom i området påträffade vi även ett antal spridda härdar, gropar och stolphål som innehöll material som daterats till 1300–1400-tal. Strängt källkritiskt kanske dessa dateringar inte alltid daterar anläggningarna, men de visar sammantaget att det under denna period varit någon form av aktivitet i området. En annan indikation är ett fint knivhandtag påträffat vid förundersökningen av grav- och boplatsoområde L2014:2444 (figur 44). Knivtypen är känd från senmedeltida miljöer och handtaget är dekorerat med vad som tros föreställa ett kvinnligt helgon.

Smedjan på impedimentet uppfördes någon gång under medeltiden. Enligt ¹⁴C-resultatet kan det ha skett redan 970–1150 e.Kr. Eftersom dateringen gjordes på ek, som kan ha hög egenålder, är det troligare att smedjan varit samtida med de övriga medeltida lämningarna på impedimentet som daterats till slutet av 1200- och 1300-talen. Fynden i smedjan var anonyma och kunde inte bidra till dateringen. På golvet fanns tre åtskiljbara nivåer av brukning

vilket tyder på en återkommande användning. De metallurgiska analyserna av slaggar och föremål från smedjan (se bilaga 21) visar att driften bedrevs enhetligt och intensivt med ett regelbundet underhåll av smideshärden. Vid smidet användes olika järnkvaliteter och mycket talar för att råvaran har kommit till smedjan i form av väl bearbetat osmundjärn. Enbart järnsmide har kunnat beläggas i smedjan och inga tecken fanns på att man hållit på med mångmetallsmide, men smidet tycks ha varit specialiserat.

Bredvid smedjan fanns två ugnar och en eldstad som delvis överlagrade varandra. Några andra huslämningar fanns det inte spår av. Den äldsta ugnen har daterats till 1200-talet, nästa ugn till 1300-talet. Den yngsta och sämre bevarade eldstaden har inte daterats. Ugnarna tycks ha haft hushållsfunktioner då fynden vid dem bestod av ben från nöt, får/get, gris, hare, fågel och fisk. Där fanns även ett lager som innehöll rikligt med skalkorn, vete, havre, ärtor och linfrön. Vid ugnarna påträffades även en del enklare järnföremål samt ett remändebeslag av kopparlegering.

Lämningarna från 1200- och 1300-talen var fragmentariska och det verkar som om man raserat, täckt över och byggt nytt på impedimentet under 1500-talet. Dateringarna antyder att platsen då kan ha stått övergiven en tid. Tolkningen stärks av pollen-diagrammet som påvisar en kortvarig men tydlig igenväxningsfas som har daterats till 1310–1440 e.Kr. Under denna period tog granen över uppodlad och bördig mark. Ljuskrävande örter och gräs minskade liksom sädeslagen och ogräsen. Nedgången och övergivandet skulle kunna vara ett resultat av den medeltida agrarkrisen. Strax därefter tycks det emellertid bli bättre tider igen när skogen minskade, odlingen återupptogs och betesmarken utvidgades.

3.8 Nya tag under 1500-talet

Från början av 1500-talet och framåt blir bilden av Snapptuna allt tydligare. På impedimentet med smedjan och ugnarna fanns nu, under 1500-talet, ett spisförsatt hus daterat med fynd av stengods och yngre rödgods. Husets närmare funktion har vi inte kunnat klarlägga. I direkt anslutning till huset fanns en terrassering som möjligen var underlag för ytterligare en byggnad eller eldstad, och i kanten av terrassen låg en avfallsgrop. Fynden som kunde knytas till dessa lämningar och till raseringslager på impedimentet omfattade föremål (keramik) från både senmedeltid och 1500–1700-tal. En hel del av det äldre materialet kan ha blivit omflyttat när man uppförde terrassen och 1500-talshuset. Det gäller bland annat två mycket speciella fynd av ett järnkors med tånge, troligen ett processionskors (figur 56), som hittades i avfallsgropen och benpärlor från ett radband (figur 57), som hittades i en nedgrävning under golvet till 1500-talsbyggnaden. Båda dessa fynd bör ha tillhört en katolsk miljö.

Snapptuna nämns första gången i källorna år 1538 men några påtagliga lämningar har vi inte heller från denna tid på gårdstomten. Några myntfynd är från sent 1400-tal och tidigt 1500-tal. Äldst är ett mynt präglat 1480–1503 under Sten Sture d.ä., näst äldst är ett antal klippingar från 1513–1523 med danske kung Christian II som myntherre. Någon gång under senmedeltiden eller tidigmodern tid utfördes också metallhantverk strax väster om Snapptuna gård. Spåren av detta finns i form av en avfallsgrop som innehöll rikligt med deponerat smidesavfall och glödskal, möjligen från en nedgrävning inne i en smedja efter en smidestabb, bälgen eller en borttagen ässja. En kolbit som var innesluten i en slaggbit har daterats till intervallet 1470–1650 e.Kr.

Med hjälp av pollendiagrammet kan vi se att åkermarken fortsätter att ta plats men också att omfattningen av de odlade växterna fluktuerar med vad som verkar vara kortvariga expansioner och igenväxningsfaser. Möjligen kan detta bero på att åkrarna periodvis lades i träda när näringsinnehållet blev för lågt. I skogen dominerade tall och gran, och granen bildade här och var större populationer. Alen var fortfarande talrik i de fuktiga områdena. Enen ökade under perioden vilket visar att betesmarkerna hölls öppna.

Några av den här tidens Snapptunabor känner vi till namnet genom de skriftliga källorna. I jordeboken från 1538 finns två personer under rubriken *Torpare*: Jens och Erik i Snabertone som båda skattar 3 öre. Året därpå omtalas också en husman, eventuellt en hyresgäst hos Jens eller Erik. Sannolikt hade någon av dem, eller alla tre, familj, men det får vi inte veta. Sedan kan vi följa Snapptunaborna i källorna framåt i tid, alltmer detaljrikt och periodvis med ganska mycket information, även om det inte alltid är möjligt att koppla ihop de omtalade individerna med de specifika hushåll och huslämningar vi har undersökt. Åsa Berger redogör för de skriftliga källorna i bilaga 12.

3.9 Snapptuna under 1600-, 1700- och 1800-talen

Kring bebyggelsen fanns det nu ett öppet kulturlandskap med mindre skogspartier bara på de marker som var mindre lämpliga för odling, bete eller fodertäkt. Man odlade på gödslad åkermark och gott om röjningsrösen visar att mycket arbete lades på att röja bort sten, ett arbete som vi utifrån stratigrafiska förhållanden kan se pågick kontinuerligt. I den lägre sydöstra delen av den fossila åkermarken L2014:1958, vars högre partier antagligen börjat brukas redan i yngre bronsålder, låg stora flerskiktade röjningsrösen i rader. Genom att jämföra med kartorna från cirka 1680 och 1850 kan vi se att rösena legat i kanterna av smala tegar inom ett åkergärde, och att detta gärde övergavs någon gång före 1850. Säkert var det för att man under 1700- och 1800-talen alltmer övergick till att odla på lermarkerna i stället för moränmarken. Troligen användes det gamla åkergärdet i stället som äng eller betesmark.

Man odlade flera grödor. Det finns både skalkorn, bröd/kubbvete, havre, råg, lin och ärtor i kontexter från 1600- och 1700-talen. Man odlade även en del humle och hampa. Betesmarkerna utnyttjades intensivt vilket avspeglas i fynden av ljung och ett starkt inslag av en. Man dikade även ut våtmarkerna intill för att utöka de produktiva markerna.

Under denna period har det funnits bebyggelse på flera platser inom undersökningsområdet. I norr låg Snapptuna gård och Snapptuna torp (L2013:7115).

Båda dessa (bebyggelser) utgjorde underlydande enheter till Molnby säteri. Gårdslämningarna har daterats huvudsakligen till 1600- och 1700-talen medan torpets huvudsakliga datering är 1600-talet. Snapptuna torp hade en egen liten åker norr om vårt undersökningsområde. Möjligen flyttade torpet med tiden närmare åkern, för i samband med att vårt torp övergavs kring 1700 anlades där ett torp som i alla fall senare kallades Bröte. Den bebyggelse vid Bröte som undersökts arkeologiskt är inte belagd i något kartmaterial (Appelgren m. fl. 2018).

Om det vid den här tiden fanns kvar någon verksamhet på impedimentet öster om Snapptuna gård, där det bland annat legat en smedja under medeltiden, är oklart. Det fanns en del keramik och kritpipor där med dateringar till 1600- och 1700-tal, men tydligare bebyggelselämningar saknades.

3.9.1 Snapptuna torp

Snapptuna torp (L2013:7115) låg i undersökningsområdets norra del och bebyggelsen sammanföll delvis med gravfältet L2014:2119 från yngre bronsålder och äldsta järnålder. Gravarna och stenkonstruktionerna var förmodligen både påtagliga och begränsande för hur torparna kunde bygga, röra sig och utnyttja den steniga marken.

Vid torpet undersökte vi lämningar efter en enkelstuga med tillbyggnad (hus 200), ett fragmentariskt hus med eldstad (hus 208), samt två spisar (206, 207) och golvlager som kan ha utgjort ett tredje hus i form av en parstuga. Endast enkelstugan har varit möjlig att datera närmare med en brukningstid huvudsakligen under 1600-talet. Huset var välbyggt med stensyll, trägolv och glasfönster. Både blått fönsterglas och sexkantigt glas av renässansmodell påträffades. Vid något tillfälle fick huset en tillbyggnad som bestod av ett rum, kanske ett grovkök med ytterligare en spis. En fragmentarisk källargrop som kom fram under huset antyder att huset kan ha haft en föregångare. Det fanns fynd under syllstensgrunden, bland annat järnredskap och yngre rödgods, men dateringen av keramiken är densamma som för keramiken i huset. Däremot fanns ett raseringslager ovanför huset som innehöll fat och trebensgrytor som kan vara från 1500-talets andra hälft, och vi

känner ju från det skriftliga materialet till att torpet existerat då. Fynden från stugan vittnar om ett hushåll med förhållandevis hög standard. Man har bland annat haft tillgång till fina föremål av glas som remmare (vinglas) och böhmiskt schatullglas (Haggrén, bilaga 16). Även importerad keramik fanns i huset, däribland exklusiv tysk Werra-keramik från tidigt 1600-tal (Johansson, bilaga 9 och 25). Ben och makrofossil från stugan visar också att man haft tillgång till en ganska allsidig kost. Vad som saknas vid torpet är byggnader kopplade till djurhållning, kanske för att man varit dagsverkstorp.

Stugans invånare hade lämnat efter sig kritpipor som var tillverkade i England och Holland och har bidragit till husets 1600-talsdatering. Andra fynd visar att de som bodde här ägnade sig åt hantverk, förslagsvis trähantverk, eftersom det fanns verktyg som dorn, mejsel, skavjärn, stämjärn och såg i huset. Bössfinta och fyra pilspetsar vittnar om jakt eller krigstjänst. På golvet i den lilla stugan hittade vi också spår av att någon sytt: en nål, två brynen som man slipat nålar på och en fingerborg. Fingerborgen är särskilt intressant eftersom den har en inskription: Margreta Kaspars 1626. Vem Margreta var har vi inte funnit ut ännu. I de skriftliga källorna om 1600-talets Snapptuna är kvinnorna anonyma och omskrivs enbart som ”hustru”.

Ett stycke söder om enkelstugan undersöktes ett fragmentariskt hus (208) som kan ha varit ett kokhus eller brygghus, men det är också möjligt att lämningarna varit ännu ett bostadshus och att det i så fall har funnits två hushåll vid torpet. Vi hittade skärivor från ett och samma keramikfat i båda husen vilket indikerar att de varit i bruk samtidigt. Det kan även ha funnits ett tredje hus ett tjugotal meter norr om enkelstugan. Här fanns lämningar av golvlager samt två spisar som var orienterade åt samma håll och låg fyra meter ifrån varandra. Fynden vid spisarna bestod av yngre rödgods, ett knivblad, planglas och spik.

Bebyggelsen vid Snapptuna torp verkar av fynden att döma ha upphört före 1700-talets början. Vi tror att man kanske flyttade närmare åkern i norr, där torpet Bröte grundlades i slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet. Bröte var bebyggt med två enkelstugor

Figur 17. En rekonstruktion av hur gårdsmiljön vid Snapptuna gård kan ha sett ut under 1700-talet. Mangården med parstugan syns till vänster i bilden och fägården med den vinkelformade ekonomilängan till höger i bilden. Parstugan har i rekonstruktionen kompletterats med en hypotetisk byggnad, möjligen ett stall, i främre delen av bilden. Vi har inte kunnat belägga denna byggnad arkeologiskt men det finns flera exempel på hur parstugor varit sammanbyggda med stall med ett mellanliggande vagnslider. Det vi har kunnat belägga är en smalare byggnad som har varit sammanbyggd med parstugans västra del. Möjligen har denna byggnad fungerat som just ett vagnslider. Illustration Sverker Holmqvist, Arkeologikonsult.

som båda verkar ha raserats under perioden 1760–1770 (Appelgren m. fl. 2018, s. 30). Möjligen har de två husen utgjort en bostad för en familj respektive en drängstuga eller liknande. Även vid detta torp vittnar fyndmaterialen, däribland kakel, en vinglasfot och importerad keramik, om goda kontakter med högre ståndsmiljöer (ibid., s. 30, 39f).

Samiskt hänge

Ett apart och intresseväckande lösfynd av ett samiskt hänge (figur 50) gjordes vid metalldetektering i närheten av bebyggelselämningarna från Snapptuna torp. Hänget är av förgyllt silver och har suttit på en silverkrage av ett slag som hörde till samiska kvinnors högtidsdräkt. Silverkragarna har en lång tradition och finns beskrivna sedan 1600-talet. Enligt jämförelser i litteraturen och efter att rådfrågat experter på Silvermuseet i Arjeplog kan vi säga att hänget förefaller ålderdomligt och äldre än jämförbara 1800-talsmaterial. Vi tror därför att hänget vittnar om någon form av kontakt med den samiska befolkningen i Uppland, sannolikt under 1600-talet.

3.9.2 Snapptuna gård

På Snapptuna gård (L2013:6352) bestod 1600-talsbebyggelsen av ett antal mindre ekonomibyggnader medan huvudbyggnaden inte hade bevarats. Till sammans med lämningarna från 1700-talsgården framkom dock spridda 1600-talsfynd som till exempel engelska och holländska kritpipor. Lämningarna av 1700-talsgården var mer kompletta (figur 17). Gården bestod då av ett bostadshus (125) i form av en parstuga med tillbyggnad samt en vinkelformad ekonomilänga med fåhus, lador och förråd. Byggnaderna låg på ömse sidor om ett gårdstun, som var uppdelat i en mangård och en fägård med ett åtskiljande staket, som senare ersattes av en stenhägnad. Denna bebyggelse upphörde i början av 1800-talet.

Lämningarna av 1600-talsgården bestod av fem ekonomibyggnader som låg i en nordöst – sydvästlig rad utmed en svag höjdrygg i gårdstomtens västra del. Samtliga hus utom ett har haft någon form av eldstad

och har fungerat som exempelvis kokhus, bakstuga och torkbastu. Huset utan spis/ugn var en kolbod. 1680-talskartans uppgifter om arealer åker och ängsarealer tyder på att gården varit en relativt normalstor enhet i Vallentunabygden, även om den legat under Molnby säteri.

Fyrtio år senare, 1720, skedde ett generationsskifte på gården när Johan Ersson tog över efter sin far Erik Johansson. Vi tror att det var i samband med det som flera förändringar gjordes på gården. I källorna uppges nu att Snapptuna består av $\frac{1}{4}$ hemman, till skillnad från som tidigare (1654) av två $\frac{1}{8}$ hemman. Förändringen sammanfaller väl i tid med att torpet försvann. Eventuellt uppgick det nu i gårdens mantal. Vid denna tid gjordes också stora investeringar när en ny parstuga uppfördes på gården.

Det nya huset var fjorton meter långt och uppdelat i två stugor med en mellanliggande förstuga och inre kammare. Av fynden att döma har ena stugan fungerat som hushållets finrum. I huset har det funnits kakelugnar, både en enklare grönglaserad kakelugn och en vitglaserad ugn med en målad dekor i flera färger. Bland de dominerande 1700-talsfynden fanns en del äldre fynd från 1500- och särskilt 1600-talet som talar för att huset ersatte en äldre bebyggelse. Huset placerades i nordväst – sydöst (och, säkerligen omedvetet, rakt ovanför ett långhus från yngre bronsålder). Söder om huvudbyggnaden bredde tunet ut sig i en svag sydöstslutning. Gårdsplanen var avdelad med ett trästaket i mangård och fågård och på fågårdssidan i söder låg en vinkelformad ekonomilänga med en stensatt körbrygga. Längan innehöll sannolikt fåhus, lada, sädesbod och liknande vanliga funktioner. Kring husen och gårdstunet fanns flera ytor där människor rört sig och både kulturlager och odlingslager avsatts. En kökstäppa fanns vid parstugans östra gavel. Till gårdsmiljön hörde också en källare som låg en bit nordost om de övriga husen. Fynden från stugan var av hushållskaraktär som knivar, verktyg, jordbruksredskap, sysaker, hushållskärl. Keramikmaterialet innehåller många bords- och matlagningskärl i yngre rödgods, men hushållet har även haft tillgång till finare bordskärl

i andra godstyper. Det finns exempel på tallrikar, te/kaffekoppar och fat i kinesiskt porslin, skålar, fat och tallrikar i fajans och flintgods, majolikafat från Nederländerna, och man har använt krukor, dryckeskrukor och apotekskrukor i stengods. Bland glaset finns buteljglas, passglas och olika slags vinglas, även enstaka exklusiva importerade glas finns och, precis som med torpet, är en del fynd överraskande att finna på en mindre landsbygdsgård och torde vittna om någon form av utbyte med högre stånds miljöer. Fynd som spelkuler av lera, musköt-kuler och en kulstöpertång, kritpipor, dräkt detaljer som soljor, pärlor, sko- och hattbeslag, vikter och mynt kan berätta om människorna och livet på gården.

3.9.3 Järnsmedja, enrumstuga och torkhus

I området med fossil åkermark och det rätvinkliga stensträngssystem som vi antar är medeltida har vi undersökt en bebyggelse som inte är dokumenterad i kartor eller skriftligt material. Bebyggelsen bestod av en järnsmedja (L2013:7164) och ett bostadshus (L2013:7163). Intill smedjan låg ett slaggarv som innehöll en stor mängd järnslag. Fyrtio meter söderut, på ett annat impediment och alldeles intill den stora röseliknande stensättningen från äldre bronsålder, fanns ännu ett hus i form av en ekonomibyggnad (L2014:1806). Lokaliseringen av denna bebyggelse ett stycke från Snapptuna gård kan bero på att man valde att förlägga eldfarliga eller smutsiga verksamheter en bit bort. En annan möjlighet är att husen utgjorde en egen enhet under Molnby, som vi i så fall saknar namnet på.

Smedjan (hus 101) var äldre än bostadshuset och kan ha varit i bruk redan under sent 1500-tal. Det fanns minst tre bebyggelsefaser i smedjan och keramikmaterialet visar att verksamheten kan ha pågått i tvåhundra år. Utifrån metallurgiska analyser av slaggen och föremål från smedjan (se bilaga 21) kan vi se att man använt flera olika järnkvatiteter i smidet och att smederna bland annat tillverkat eggverktyg som hållit hög kvalitet. Råvaran till smidet har varit stångjärn från olika råvarukällor.

Smedjan var fortfarande i gång på 1700-talet. Då hade stugan intill (hus 100) också byggts och beboddes sannolikt av smeden. Bostadshuset låg delvis på en av stensträngarna i det förmodat medeltida stensträngssystemet och var en fönsterförsedd en-rumsstuga med hörnspis. Huset har daterats genom fynd av keramik, engelska kritpipor från 1700-talet och två mynt från 1715 respektive 1720. Andra fynd var bryne, hästskosöm, kniv, puns, spik och glas.

Ekonomibygnaden ett stycke söderut var ett stensyllshus med ett rum och en ugn som upptog en fjärdedel av golvytan. Fynd av skalkorn i brukningslagret till ugnen kan betyda att man torkat säd i huset, alternativt att man bakat bröd med hela korn. Huset är inte daterat men vi antar att det varit relaterat till stugan intill och därmed tillhörde 1700-talet.

3.9.4 Ekonomifunktioner till Molnby gård

Allra längst i söder undersökte vi en enkelstuga med spis som inte varit bostadshus utan någon form av ekonomibygnad (L2013:5451). Den kan utifrån kartmaterial dateras till mitten av 1800-talet. Intill fanns två kallmurade ugnar. Tyvärr fanns varken makrofossilt material, ben eller andra fynd i dessa och vi känner därmed inte till deras funktion. Vi antar att de kan kopplas till huset intill och att alla dessa lämningar troligen hört till Molnby gårds verksamheter. På kartan över Molnby säteri från år 1850 finns varken Snapptuna gård eller Snapptuna torp kvar.

3.10 Från 1800 f.Kr. – 1800 e.Kr.

Vår undersökning har omfattat lämningar från en mycket lång period, 3600 år. Under denna långa tid utmärker sig platsen genom ett antal mer eller mindre åtskilda brukningsfaser snarare än en oavbruten utveckling. Hela området har inte nyttjats kontinuerligt, utan aktiviteter och bosättningar har flyttat runt och olika lägen och platser inom området tagits i bruk, övergivits och ibland återbrukats på ett ganska dynamiskt sätt. Vi tycker det bekräftar hypotesen om en randbygd som har påverkats mer av expansiva och regressiva perioder än vad bygder i mer stabila/centrala områden antagligen gjort.

De allra flesta människor som bebott området under denna långa tid är förstas namnlösa. Vi vet heller inte hur bronsålderns och järnålderns människor benämnde sina bosättningar och gårdar. Men 1538 dyker Jens och Erik i Snabertune upp i källorna och under följande århundraden får vi namnen på en hel del av invånarna i Snapptuna. Det dröjer emellertid länge, in på 1700-talet, innan vi möter någon namngiven kvinna. Tack vare ett av våra fynd får vi i alla fall veta namnet på en kvinna med anknytning till Snapptuna: Margreta Kaspars, vars fingerborg hittades i 1600-talstorpet. Det finns stor potential att ytterligare befolka Snapptuna genom att kombinera den arkeologiska undersökningens resultat med det skriftliga källmaterialet.

4. PLANERING OCH GENOMFÖRANDE AV UNDERSÖKNINGEN

4.1 Undersökningens bakgrund och förutsättningar

Utgångspunkten för vår undersökning var i första hand resultaten från tidigare utredningar och den omfattande förundersökningen. Läget i utkanten av centralare bygder hade inneburit få antikvariska åtgärder innan Roslagsbanans Molnbydepå blev aktuell. När planerna för Molnbydepån aktualiserades genomfördes arkeologiska utredningar som 2010 ledde till att de kända fornlämningarna, som fram till dess främst utgjordes av gravfälten och stensättningarna i området, kompletterades med fossila åkermarker samt Snapptuna gårdstomt (Svensson Henniuss 2011). 2011 fortsatte utredningsarbetet och mer fossil åkermark och röjningsrösen blev kända, liksom fler stensättningar och husgrunder, däribland Snapptuna torp. I åkermarken i områdets nordöstra del framkom spår av förhistorisk bebyggelse (Svensson Henniuss 2011, 2013).

Förundersökningen ägde rum 2015 där omkring 170 000 m² förundersöktes och man kunde konstatera en komplex fornlämningsbild med stort tidsdjup. I stort sett kunde man bekräfta tidigare utredningars bild av lämningarna i området. Majoriteten av fornlämningarna utgjordes av gravar och gravfält från perioden yngre bronsålder till äldre järnålder, vilka fanns i alla delar av förundersökningsområdet där det fanns impedimentmark. Ett område som i utredningen bedömts som fossil åker tolkades emellertid om till ett nyupptäckt gravfält. Bedömningen av lämningarna i detta område var delvis motstridig, och Länsstyrelsen förordade i sitt förfrågningsunderlag att området hellre skulle tolkas

som fossil åker. Länsstyrelsen konstaterade även att flera av gravfälten var av en typ och från en period som kunde innebära svårigheter att skilja mellan vad som var anlagt och vad som var naturformationer, och lyfte fram problematiken kring att använda begreppet grav för lämningar som sällan innehåller spår av mänskliga kvarlevor. Vår utgångspunkt blev att det var sannolikt att flera av de utpekade gravarna snarare var röjningsrösen men att det kunde finnas gravar eller andra rituella stenkonstruktioner som medvetet blandats med röjningsrösen. Gränsdragningsproblemen innebar att vi planerade undersöka lämningar av typen stensättningar och röjningsrösen med samma metodik, utom när det handlade om uppenbart sentida röjningsrösen. Eventuella tolkningssvårigheter fick hanteras i den efterföljande analysen. Vi kommer i avsnitt 4.2 redovisa hur vi har förhållit oss till denna problematik.

Någon med gravarna samtida boplats hittades inte i förundersökningen och man antog därför, utifrån strandförskjutningskurvan, att boplatserna låg väster om undersökningsområdet.

Stensträngarna i området tolkades som delar av ett större system kopplat till boskapsdrift under äldre järnålder. Man kunde också konstatera ett par områden med äldre åkerytor, liksom spår av odling i närheten av den historiska bebyggelsen. Förundersökningen visade alltså att det fanns goda möjligheter att studera landskapets nyttjande och förändring i ett långtidsperspektiv. Vårt fokus skulle ligga inte endast på de specifika lämningarna efter själva odlingsaktiviteterna, utan även på andra typer av lämningar som kunde innehålla information om brukandet av landskapet. Vegetationen i området

ansåg vi vara en viktig pusselbit och vi såg att det fanns goda förutsättningar till lokalspecifika pollen-diagram över platsen, som tillsammans med växt-makrofossilanalyser skulle kunna visa kulturlandskapets förändring i ett långtidsperspektiv.

En skärvstenshög och en förmodad husgrunds-terrass hade i föregående utredningar föreslagits kunna vara en förhistorisk gård, vilket förundersökningen kunde fastställa. Gården antogs vara från perioden folkvandringstid till tidig vendeltid. Ett hus som låg på en uppbyggd terrass samt en del uppseendeväckande metallfynd som bronsålders-föremål och amulettringar från yngre järnålder ledde till tolkningen att gården tillhört en person från ett högre samhällsskikt. Ett antal gravar vid gården bedömdes som huvudsakligen äldre. Både metallfynden och gravarna kunde också tolkas som att man velat skapa länkar till det förflutna. Vår bedömning inför undersökningen var att gården trots komplexiteten föreföll relativt ordinär och inte uppvisade några tydliga tecken på högre social status. Därmed räknade vi inte heller med några exceptionellt rika eller utmärkande gravar i undersökningsområdet, såsom kammargravar, vilket hade framhållits som en möjlighet i förfrågningsunderlaget.

Inga hus eller gravar hade i förundersökningen kunnat knytas till perioden efter tidig vendeltid. Enstaka föremål som ett arabiskt silvermynt visade ändå på någon form av närvaro, kanske knuten till gravfältet norr om förundersökningsområdet. Även medeltiden var vagt företrädd. En förklaring kunde vara att den senare historiska bebyggelsen både vid Snapptuna gård och Snapptuna torp överlagrade medeltida föregångare, vilket enstaka fynd tydde på. På ett större impediment öster om Snapptuna gård hittades dock lämningar av senmedeltida bebyggelse, sannolikt med en smedja. Förhållandet menade vi i undersökningsplanen kunde tyda på en specialiserad verksamhet som ägt rum i en underordnad social struktur (torpare eller dylikt). Snapptuna gård förundersöktes ganska grundligt med yttäckande avbaning, finrensning och metalldetektering. Man konstaterade att gården bestod av ett boningshus och flera ekonomibyggnader inom en tydligt avgränsad gårdstomt uppdelad av en stenhägnad i man- och fädel. I vår undersökningsplan lyfte vi

fram att denna gårdstyp tycks uppkomma under 1600-talet, vilket indikerade att gården sannolikt genomgått strukturella förändringar över tid eftersom fynddateringar och skriftliga dokument visade att gårdsenheten funnits senast under 1500-talet.

Väster om gårdstomten fanns flera mindre husgrunder omgivna av sot- och träkolslager som bedömdes som sannolikt äldre än husen på Snapptuna gård. Torpet Snapptuna omfattade fyra husgrunder och möjligen en smedja. Vår tanke inför undersökningen var att detta antingen kunde betyda att ett torp hade flyttat inom området, eller att det funnits flera samtida torp.

De yngsta lämningarna man förundersökte var en torplämning kallad *Bröte* som återfanns i kartan från mitten av 1800-talet. Torpet låg längst norrut i förundersökningsområdet och slutundersöktes 2015 av Arkeologerna vid Statens historiska museer (Appelgren m.fl. 2018). Längst söderut förundersöktes en husgrund som bedömdes vara en ekonomibyggnad från 1800-talet.

Vår ingång inför undersökningen var att den historiska bebyggelseutvecklingen på platsen gav oss goda möjligheter att studera platsens utveckling över tid i form av organisation, expansion och tillbakadragande, och eventuellt periodvisa övergivande, men också att studera samtida enheter utifrån frågeställningar kring social status och beroendeförhållanden.

I förundersökningsrapporten framhölls att det fanns flera smedjor knutna till den tidigmoderna bebyggelsen på Snapptuna torp och Snapptuna gård. Även i förfrågningsunderlaget betonades att det fanns flera smedjor inom området. Vår tanke var att smedjorna troligen skulle kunna knytas till olika bebyggelseenheter vilket skulle ge oss tillfälle att jämföra metallhantverket mellan dem och till exempel studera relationen mellan gårdshantverk och specialisering. Metallurgiska undersökningar av avfallsmaterial, råvaror och färdiga föremål från verkstäderna borde kunna hjälpa oss att förstå vilka processer som förekommit, vilket råmaterial man använt sig av och vilken grad av professionalitet som metallhantverkaren haft. Emellertid visade

det sig vid undersökningen att flera av de smideslämningar som pekats ut i själva verket var något annat, och därmed fick denna ansats en något mindre betydelse än förväntat.

Ett annat viktigt källmaterial var det skriftliga kamerala materialet (husförhörslängder, mantalslängder, boskaps- och utsädeslängder) och historiska kartor som vi tänkte studera för att fördjupa kunskapen om platsen och det historiska skeendet.

4.1.1 Förutsättningar för metallfynd

Den omfattande och systematiska metalldetekteringen som utfördes under förundersökningen har haft en betydande inverkan på undersökningens resultat. I rapporten från förundersökningen framhålls metoden som att den: ”bidragit till en fördjupad och mer nyanserad fornlämningsbild vad gäller kronologi, detaljkunskap om bedrivna aktiviteter, specialisering, social status, platskontinuitet och bebyggelsemönster”. Det är kanske i stort sett en riktig slutsats men vi vill framhålla att det också fått negativa konsekvenser med att låta en så pass omfattande metalldetektering föregå den slutliga arkeologiska undersökningen av området.

Förundersökningens metalldetektering utfördes i flera steg: Först karterades omfattande ytor före avbaningen, där högsta prioritet lades på de ytor som senare skulle totalavbanas. Därefter karterades de avbanade ytorna systematiskt och yttäckande i samband med och efter avbaningen. Den övergripande strategin för karteringen var att lokalisera föremål av icke-järn (kopparlegering, ädelmetall, bly, koppar etc.) samt medelstora och stora järnföremål. För områden med hög metallförekomst (Snapptuna gårdstomt och Snapptuna torp) lokaliserades inte järnföremål av tidsmässiga skäl. Vid detektering under torvnivån uppges att man endast lokaliserade ytligt liggande metallföremål i syfte att inte rubba

metaller i underliggande kontexter. Det är främst upptagande av dessa fynd vi ser som problematiskt.

Vi kommer i det följande att titta närmare på två områden där förundersökningens metalldetektering haft delvis negativa konsekvenser för undersökningens resultat, Snapptuna gårdstomt (L2013:6352) och grav- och boplotsområde (L2014:2444).

Metalldetektering inom Snapptuna gårdstomt

Fornlämningsytan för Snapptuna gårdstomt metalldetekterades enligt uppsatt strategi två gånger, före och efter avbaning. Vid detektering, rensning och rutgrävning av kulturlager påträffades sammanlagt 288 metallföremål fördelade på järn (140), kopparlegering (131), bly (10), silver (4) och tenn (3).

Merparten av föremålen kunde dateras till tidigmodern tid och hade en tydlig koncentration till själva gårdstomten. Slår man samman antalet fynd med den metallmängd som framkom inom motsvarande yta under vår slutundersökning rör det sig om 1426 metallföremål. Det innebär att 17 % av alla metallföremål framkom under förundersökningen och 83 % under slutundersökningen (figur 18).

Inom Snapptuna gårdstomt prioriterades som nämnts metallföremål av icke-järn vid metalldetekteringen. Ser man till enbart dessa metaller blir fördelningen mellan förundersökning och slutundersökning annorlunda då hela 69 % av dessa föremål påträffades redan under förundersökningen. Detta kan inte anses bero på skiftande arbetssätt då hela dessa områden metalldetekterades kontinuerligt vid den avslutande arkeologiska undersökningen.

Några föremålsgrupper kan anses ha en större informationspotential än andra relaterade till undersökningens frågeställningar. Det gäller exempelvis mynt, som påträffade i slutna kontexter är en mycket bra källa för datering. Dubbelt så många mynt (30 st)

Metallfynd	Förundersökning (antal)	Arkeologisk undersökning (antal)	Förundersökning (andel)	Arkeologisk undersökning (andel)
Samtliga metallfynd	288	1426	17%	83%
Metallfynd av icke-järn	148	68	69%	31%

Figur 18. Metallfynd som framkom vid förundersökningen respektive undersökningen.

påträffades vid förundersökningen jämfört med vår slutliga undersökning. Det framgår inte av rapporten vilka metallfynd som är påträffade vid metalledetektering respektive rensning eller rutgrävning.

Andra föremål som kan vara intressanta för att exempelvis diskutera torparnas materiella välstånd och kontaktnät är personlig utrustning som dekorerade söljor eller olika beslag i kopparlegering. Även dessa föremålsgrupper har i högre grad påträffats vid förundersökningen jämfört med vår undersökning (söljor: 8 respektive 3; beslag 11 respektive 4).

Metalledetektorfynden som framkommit efter avbaningen uppges vara insamlade i ytligt liggande lager. Andra metallfynd har troligen framkommit vid rensning och rutgrävning av arkeologiska objekt. Det framgår emellertid inte av rapportens fyndlista på vilket sätt fynden framkommit eller om de kan relateras till ett visst objekt-id. Fyndens utbredning presenteras däremot på ett antal spridningskartor (Appelgren m.fl. 2016, figur 76–77). Vår bedömning är att det blir problematiskt att infoga information om förundersökningsfynden i den slutgiltiga presentationen av platsen. Det här innebär också att föremål av ädelmetaller blir underrepresenterade i materialet.

Metalledetektering inom grav- och boplatsoområde L2014:2444

Inom grav- och boplatsoområde L2014:2444 framkom totalt 87 metallfynd varav 21 var i andra metaller än järn. Ett antal fynd anges ha framkommit vid avbaningen, bland annat ett tiotal järnringar som ibland kallas amulettringar. Fynden från den arkeologiska undersökningen var färre till antalet (21 st; figur 19).

Vid förundersökningens metalledetektering påträffades flera föremål, en knapp, en skivhuvudnål och en spjutspets av brons, med datering till bronsålderns period V, inom ytan. Dessa fynd saknar kontextuell tillhörighet vilket gör det problematiskt att relatera dem till den aktuella undersökningens resultat.

Fyndplatsen för spjutspetsen sammanföll, visade det sig vid vår undersökning, med ett kulturlager från vikingatid och låg nära en deposition av vikingatida mynt och en låsskylt. Eftersom spjutspetsen plockades upp utan kontextuell tillhörighet vet vi inte om den kan ha tillhört samma lager eller inte. Det är inte osannolikt att det rör det sig om en vikingatida återdeponering av ett äldre föremål, men vi kan nu inte vara säkra på det.

Ytterligare en intressant fyndgrupp var de tiotal järnringar som framkom i området. Tre av dessa hade vidhängande mindre ringar och har sannolikt fungerat som amulettringar, vilket även kan gälla för de ringar som nu saknar hängen. Fynden kan i så fall kopplas till rituella aktiviteter inom området.

Vid slutundersökningen påträffades inga amuletter eller järnringar. Detta kan möjligen bero på att samtliga av dessa ringar lagts ytligt och därför låg i matjorden (och plockades upp i förundersökningen). Det vore en intressant slutsats i sig och skulle kanske tala för en spridning av ringar efter att boplatsten tagits ur bruk. Men vi har inte haft möjlighet att vidare diskutera dessa aktiviteter då vi inte kan knyta ringarna till någon kontext.

Vår slutsats är att även om den omfattande metallkarteringen under förundersökningen gav oss en bra

Metallfynd	Förundersökning (antal)	Arkeologisk undersökning (antal)	Förundersökning (andel)	Arkeologisk undersökning (andel)
Samtliga metallfynd	87	50	63%	37%
Metallfynd av icke-järn	21	7	75%	25%

Figur 19. Metallfynd som framkom vid förundersökningen respektive undersökningen inom grav- och boplatsoområdet L2014:2444.

förförståelse av lämningarnas karaktär, datering och fyndinnehåll så har det även blivit negativa konsekvenser av metoden. Flera fynd och/eller fyndgrupper med betydande informationspotential samlades in utan att ges en kontextuell tillhörighet och är därmed ur vårt perspektiv att betrakta som en slags lösfynd. Det är en svår balansgång att hitta rätt nivå vid borttagning av matjord men hade fynden under torvlagret legat kvar till slutundersökningen hade möjligheten att koppla åtminstone en del av dem till en kontext varit mycket större.

4.2 Gravar, stenkonstruktioner och röjningsrösen

Områdets gravfält var till största delen av en typ och från en period som förknippas med betydande tolkningssvårigheter. Förutom en del tydliga stensättningar bestod de av stenkonstruktioner med i många fall vaga former och de innehöll nästan aldrig några fynd, varken brända ben eller något annat. I Molnby fanns det också stora områden med fossil åkermark som bestod av röjningssten, stensträngar och röjningsrösen från olika perioder. Som nämndes ovan var man i förundersökningsrapporten ambivalent i tolkningarna av en del lämningar, det vill säga om en stensamling borde tolkas som en grav eller som ett röjningsröse, och vi förutsåg att det kunde bli svårt att göra denna åtskillnad. Vi valde därför att undersöka och dokumentera alla lämningar av typen stensättningar, stenkonstruktioner och röjningsrösen med samma metodik, utom när det handlade om uppenbart sentida röjningsrösen.

I den efterföljande analysen av de undersökta stenkonstruktionerna har vi sedan klassificerat varje lämning enligt vissa parametrar. Syftet har varit att se om det finns vissa faktorer som sammanfaller och som skulle kunna hjälpa oss att hitta grupperingar i materialet. Inspiration till vilka parametrar vi skulle använda fann vi bland annat i Anna Rösts avhandling från 2016, där hon närstuderat fornlämningslokaler av liknande typ. Röst har kategoriserat läm-

ningar utifrån visuella drag, som exempelvis storlek, välvning, form, avgränsning, förekomst av kantkedja, mittmarkering och så vidare men även läge som placering på krön eller intill stenblock. De olika kategorier som framträder på detta vis har sedan relaterats till om stenkonstruktionerna innehåller deponerat material som fynd eller ben (Röst 2016, s. 120ff). Eftersom vårt material även omfattade fossil åkermark och inte var direkt jämförbart med det material Röst studerat, har vi byggt ut antalet parametrar. Största skillnaden är att vi även noterat avstånd till möjlig fossil åker samt avstånd till (andra) stenkonstruktioner med deponerade brända ben. Ett tydligt förhållande, som även sammanfaller med Rösts resultat, är att stenkonstruktioner som var mera välformade, hade tydligare avgränsning och bestod av ett enhetligt stenmaterial oftare innehöll humana ben. Men detta var inte utan undantag. Ett annat tydligt förhållande var att små stensamlingar med heterogent stenmaterial oftare var helt fyndtomma, och låg i anslutning till hållar och block i kanten av stenröjd och odlad mark. Inte heller detta förhållande var utan undantag.

I föreliggande rapport har vi valt att reservera gravbegreppet för anläggningar med humana ben, vilket förordades i Länsstyrelsens kravspecifikation. Men det är inte oproblemiskt. Definitionen av begreppet grav har i forskningen länge pendlat mellan två ytterligheter. Den ena innebär att ”gravar” utan ben är brandgravskickets yttersta konsekvens: kropp och individ har upplösts fullständigt men det handlar likväl fortfarande om gravar, ja till och med hela gravfält utan ben (Appelgren & Renck 2007). Den andra går ut på att en grav är en konstruktion som innehåller mänskliga kvarlevor, och finns det inga ben så är det inte en grav utan någon annan slags konstruktion (Engström 2007). En tredje väg har börjat ta form under senare år. De bentomma eller nästan bentomma och ofta knappt synliga anläggningarna förekommer på vad som kan betecknas som en slags gemensamma minnesplatser där man hanterat döda individers ben (och sten) på en rad olika sätt och under långa tidsperioder. Man kan till exempel ha ströslat ben ovanpå eller bredvid synliga

stenpackningar, eller man kan ha byggt upp konstruktioner och deponerat ben, för att senare plocka ner dem igen och flytta benen någon annanstans (Röst 2016). Stenkonstruktionerna i dessa miljöer kan bestå av allt från ett fåtal stenar i en skreva på en håll, via stensträngar och stenvallar, till stora stensättningar med välavgränsad och tydlig geometrisk utformning. Antagligen var det själva platsen, berget eller den blockrika moränryggen, som var det viktigaste elementet och som man har manipulerat och omformat på olika vis och ägnat uppmärksamhet genom att placera ut ben och föremål, och flyttat sten.

Den stora mängden mer eller mindre urskiljbara stenkonstruktioner och med dem förknippade handlingar skapar ett antikvariskt problem. Anläggningarna passar inte in i gängse nomenklatur, som är avpassad för de tydliga monumenten och anläggningarna och inte för de diffusa stenpackningarna och stensamlingarna och andra svårgräpbara spår av sten- och benhantering. I ett rapportsammanhang kan man göra det enkelt för sig och kalla allt för stenkonstruktion. Men det begreppet kan man inte välja för att registrera en fornlämning i Fornreg. Så vad ska man kalla en stensamling som låg i anslutning till en röjd och troligen odlad yta, som såg ut som ett litet röjningsröse med blandat och ostrukturerat stenmaterial, men där det bland stenarna låg ett mänskligt skalltaksfragment? Eller hur benämner man en skärvstenspackning vid ett block, som innehöll lite keramik men inga ben? Anläggningarna har en besvärande flytande karaktär, och kan inte entydigt definieras som stensättningar, skärvstenshögar, röjningsrösen, blockgravar, stensträngar, etcetera. Det gäller också begrepp som fossil åkermark och gravfält. Hur karaktäriseras ett område som består av röjda, sannolikt odlade, ytor och stenkonstruktioner som förefaller vara röjningsrösen, men som också innehåller anläggningar med deponerade mänskliga ben? Är det fossil åkermark med inslag av enstaka gravar, eller ett gravfält där man också har röjt undan sten och odlat?

4.3 Målsättningar och frågeställningar

Trots det stora antalet fornlämningar ansåg vi att det inte fanns något i området som pekade mot någon högre social status, och sammanvägt med topografin och kulturlandskapet ledde det till bedömningen att området varit ett randområde till mera centrala bygder åtminstone från järnåldern och framåt. Avståndet var däremot inte särskilt långt till de rikare bygderna och med en terminologi hämtad från kulturgeografisk forskning och tidigare arkeologisk bebyggelseforskning handlar det om en brytzon. Ett område som Snapptuna bör ha stått i tät kontakt (kanske någon form av beroendeförhållande) med en centralare bygd. Hypotesen formulerades om en plats som under expansionstider troligen tagits i bruk relativt snart och vid kriser övergivits ganska snabbt. Med tanke på hur lång tidsperiod som omfattades av lämningarna i området var vår förhoppning att sådana expansions- och krisskeenden skulle kunna studeras här. Exempelvis borde en eventuell folkvandringstida kris, eller den senmedeltida krisen, kunna synas och studeras. Framförallt i pollenanalysen men även utifrån undersökningsresultaten.

Undersökningens inriktning skulle vara platsspecifik och lokalhistorisk. Målsättningen var att få kunskap om hur undersökningsområdet brukats över tid, men även i viss utsträckning om hur det relaterade till närområdet och dess lämningar. Undersökningsområdets läge i en brytzon blev utgångspunkt för ett övergripande tema: Nedgång och expansion i en randbygd.

Ett antal frågeställningar för områdets olika lämningstyper formulerades med utgångspunkt i resultaten från förundersökningen och den forskningshistoriska bakgrunden till de olika lämningarna. Frågeställningarna sammanfattades i tre teman, som kunde användas för egentligen samtliga typer av

lämningar även om dessa var mycket disparata till både tidsperiod och typ. De tre temana var grundläggande: kronologi, aktivitet/funktion, samt sociala relationer. Inom dessa teman preciserades frågeställningarna mer, och varierade ganska stort beroende på typ av lämning. De olika frågeställningarna och hur de har kunnat besvaras sammanfattas och utvärderas i kapitel 21 *Utvärdering*.

Tidigare utredningar och förundersökningar hade visat att gravarna och de rituella lämningarna hade en tydlig förankring i bronsålder och äldre järnålder. De kunde inte på något uppenbart sätt relateras till de yngre bebyggelselämningarna. Sannolikt hade platsens funktion och betydelse ändrat karaktär under loppet av järnåldern, vilket borde spegla mera övergripande samhällsförändringar. För att studera detta var det förstås viktigt att datera gravarna och de äldsta spåren av bosättning i området. Gårdslämningar som i förundersökningen antagits härröra från perioden folkvandringstid och vendeltid tänkte vi kunde vara en intressant ingång till att diskutera den folkvandringstida eventuella krisen. Om det stämde, som förundersökningens resultat tydde på, att gården hade ostörd kontinuitet in i vendeltid skulle det kunna tyda på att krisens verkningar överdrivits. Och vad hände sedan: upphörde gården eller flyttade den till ett annat läge, kanske i norra delen av undersökningsområdet?

Odlingen och röjningen i de alltmer svårtillgängliga och steniga markerna tänkte vi skulle kunna kopplas till den medeltida expansionen under 1200-talet, men att den också skulle kunna vara spåren av en järnåldersexpansion, eller rentav vara från den tidigmoderna perioden. Bebyggelse- och hantverkslämningarna man hade iakttagit i förundersökningen skulle kunna vara en intressant källa för att belysa den omdiskuterade senmedeltida agrarkrisen, var det så att platsen övergavs i mitten av 1300-talet och

sedan återtog när samhället återhämtat sig? Etablerades nya torp och gårdar då?

Kopplat till frågan om expansionsfaser och nedgångar var också hur man förhållit sig till och brukat, återbrukat, platsen i samband med övergivande och återtagande. Vilken relation fanns till exempel mellan gravarna och bebyggelsen vid den folkvandringstida – vendeltida gården? Kunde gravarna tolkas som grundargravar? Var avsikten med stenterrasseringsarna att uttrycka stabilitet och långvarighet? Kunde de återdeponerade bronsåldersföremålen vid järnåldersbebyggelsen tolkas som ett sätt att hävda historiska rättigheter till marken?

Frågorna till den historiska bebyggelsen var fokuserade på sociala och näringsekonomiska aspekter av inbyggarnas liv. En förutsättning var variationerna som anades i bebyggelsens organisering till exempel mellan gård och torp, i byggnadssätt och i föremålskultur som till exempel skulle kunna besvara frågeställningar kring konsumtion och penningekonomi.

4.4 Metoder och arbetsätt

4.4.1 Undersökningsmetodik

Undersökningsområdet var ju stort och flera landskapstyper fanns representerade, från flack lermark i de lägre delarna, via moränsluttningar och moränimpediment, till höjdparter med omväxlande kal hållmark och stenrika, blockiga moränstråk. Växtligheten som ännu inte banats av eller avverkats varierade också, från igenlagd åker, hagmark, impediment med buskar och sly till barrskog. Stora ytor hade avverkats, banats av och rensats redan i förundersökningen. Andra ytor blev avverkade först i och med grävstart säsong två.

Figur 20. Avbaning pågår. Här syns hus 100 (L2013:7163) och i bakgrunden ligger fortfarande markduk och halm över Snapptuna gård. Foto från sydväst. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

De ytor som hade schaktats fram vid förundersökningen hade på sina håll täckts över inför den arkeologiska undersökningen. De historiska lämningarna, som var till största delen avbanade och även i stor utsträckning finrensade, hade täckts med halm och markduk vilket ganska effektivt hade förhindrat en återväxt av vegetation (figur 20). Andra delar av undersökningsområdet hade fått stå öppna under en längre tid vilket medfört en kraftig påväxt av gräs, torv, sly och buskar. I synnerhet gällde detta gravfält L2014:2119. I dessa delar av området tog rensningen avsevärt längre tid än beräknat, och ledde till att behovet av maskinstöd ökade.

Undersökningen inleddes med att ytor som inte tidigare torvats av banades av med maskin med påföljande rensning för hand. I vårt uppdrag ingick att mycket stora arealer inom undersökningsområdets gränser skulle banas av i sin helhet, även utan-

för de kända fornlämningarna, och att resterande fornlämningsområden skulle banas av med goda marginaler. Det innebar att vi under en stor del av fälttiden, under den första säsongen när dessa ytor berördes, parallellt arbetade med flera grävmaskiner och dumprar som flyttade massor. Delar av de utpekade avbaningsområdena bestod av lågt liggande lermark som odlats i relativt sen tid, och vi kunde se att ytorna inte skulle innehålla några fornlämningar. I samråd med Länsstyrelsen minskades därför vissa av de ytor som skulle avbanas helt. Istället kunde maskinresurser omfördelas till andra områden. Grävmaskiner fanns närvarande under hela fälttiden, både för avbaning och för att hjälpa till med stenlyft, ta bort överlagrande odlingslager, och att snitta anläggningar som större röjningsrösen och stensträngar. Samtidigt som vi banade av och rensade markerade vi alla framkomna anläggningar, mätte in dem och kategoriserade dem till

exempel som hård, stolphål, grop. I vissa områden gjordes även en slutavbaning. Detta gällde framför allt Snapptuna gård och grav- och boplatsoområde L2014:2444, där det visade sig att yngre bebyggelse överlagrade äldre lämningar.

Alla framkomna anläggningar finrensades, utom en del sentida röjningsrösen och stentippar samt några större objekt som stensträngar där finrensningen prioriterades till utvalda partier. Även ytor mellan anläggningar finrensades för att fånga upp lager och nedgrävningar. Både lösfynd och föremål knutna till särskilda anläggningar som gravar eller hus mättes in och omhändertogs.

När vi undersökte och dokumenterade lämningarna var single-contextprincipen grundläggande för att vi skulle kunna ta tillvara de stratigrafiska relationerna inom ibland tidsmässigt komplexa ytor, och för att förstå lämningarnas funktion och tolka olika typer av aktivitetsspår. Lämningar av förhistorisk bebyggelse behandlades delvis annorlunda: anläggningar som inte hade någon stratigrafisk relation till någon annan kontext undersöktes stratigrafiskt men till hälften (snittades). Undantag gjordes för ett antal mer komplexa eller fyndförande anläggningar som grävdes i sin helhet. Kulturlager delundersöktes i varierande utsträckning genom handgrävning av provrutor och därefter schaktades de skiktvis ned med maskin.

Metalldetektering utfördes regelbundet under fältarbetet under ledning av ansvarig metalldetekterare. Utvalda områden, anläggningar och lager detekterades systematiskt med metalldetektor och ”pin pointers” för att snabbt lokalisera metallföremål knutna till de kontexter som togs bort stratigrafiskt. Metallindikationer markerades med gulpinne och togs sedan fram i samband med undersökning av kontexten för att säkerställa att föremålen inte förlorade sitt kontextuella sammanhang. Flerskiktade stensättningar detekterades kontinuerligt medan de grävdes ut. Detta utfördes av undersökande arkeologer med erfarenhet av metalldetektering. Vid grav- och boplatsoområde L2014:2444 där antalet fynd från en första yttäckande metalldetektering var lägre än förväntat gjordes ytterligare en yttäckande detektering när markför-

hållandena var annorlunda. Trots detektering i både torr och fuktig jord var utfallet lägre än förväntat.

Generellt sällades samtliga fynd- och benförande lager i gravar för att säkerställa att små fynd och benfragment tillvaratogs. Även ett antal lager och fyllningar vid boplatser och historisk bebyggelse sällades, delvis med vattensäll.

4.4.2 Dokumentationsmetoder

Dokumentationstekniken var i huvudsak helt digital: fotografering, inmätning och skriftlig beskrivning. Utrustningen utgjordes av GPS:er med nätverks-RTK, kontextblanketter i läsplattor, digitalkameror och drönare. Informationen från dessa apparater överfördes direkt i fält till det GIS-baserade dokumentationssystemet SiteWorks.

4.4.3 Fynd och konservering

Samtliga fynd som kunde knytas till en kontext omhändertogs vid undersökningen. Vissa fyndkategorier som till exempel tegel och lerklining gallrades redan i fält. Föremålen har efter undersökningen registrerats i en databas och ett urval har konserverats. Vid urval till konservering prioriterades 188 föremål samt 163 mynt från en samlad myntskatt. Ett antal oidentifierbara metallklumpar röntgades dessutom i syfte att hitta föremål som behövde konserveras. Röntgen och konservering utfördes av Studio Västsvensk Konservering.

4.4.4 Referensgrupp

Docent Michael Olausson och docent Gert Magnusson gjorde ett flertal fältbesök för att diskutera med projektledningen och ge ett bredare perspektiv på undersökningen. Michael koncentrerade besöken till de förhistoriska lämningarna där främst terrasshusen och miljön kring brobyhuset diskuterades flitigt. Gert bidrog främst med kunskap kring metallhantverket men även tankar kring de historiska lämningarna i stort. I gruppen kom även Pär Connelid (Kula HB) att ingå i samband med flera besök i området och inventering av kringliggande fossila åkrar.

4.5 Analyser

4.5.1 Osteologi

Den osteologiska analysen har gjorts av Tove Björk, Arkeologikonsult (bilaga 14 och 15). Tove deltog även som arkeosteolog under hela fältarbetstiden. Hennes uppgift i fält var främst att göra observationer och bedömningar av benmaterialet i gravarna, samt att bistå de andra arkeologerna vid behov.

Vid undersökningen tillvaratogs allt påträffat benmaterial inom såväl gravfält som boplatser. Den efterföljande osteologiska analysen skedde okulärt med tillgång till Arkeologikonsults referenssamling och omfattade allt intaget benmaterial från gravar och förhistoriska boplatzlämningar. För de historiska lämningarna skedde ett riktat urval av benen, särskilt prioriterades benmaterial från Snapptuna gård och torp i syfte att kunna studera skillnader och likheter mellan dessa enheter.

Analysen av benmaterialet från gravar och gravlika stenkonstruktioner syftade till att ge svar på frågor om socioekonomiska förhållanden och grav-/dödsritualer. Analysen användes också som en parameter i bedömningen om en anläggning skulle klassificeras som grav eller stenkonstruktion med eventuell annan funktion än grav, utifrån förekomsten av humana ben. Analysen av benmaterialet från den historiska bebyggelsen syftade till att studera enskilda torp och gårdars ekonomi och specialisering genom rumslig fördelning av arter, slakt- och hushållsavfall, brända-/obrända ben och bearbetade ben. Målet var att kunna studera enskilda bebyggelseenheters ekonomi och jämföra dem med varandra och med information hämtad från historiska källor. Syftet med att analysera benmaterialet från de förhistoriska boplatserna, inklusive skärvstenshögar i området, var att studera ekonomi och eventuell specialisering, avfallshantering och rituella handlingsmönster knutna till bebyggelsen, och att undersöka funktionen hos skärvstenshögar.

De osteologiska resultaten redovisas i tabellform i bilaga 14 och 15. Bestämningar har gjorts avseende minsta antal individer, ålder och kön, patologiska förändringar, förbränningsgrad, fragmenteringsgrad, artsammansättning, anatomisk representation och benmängd.

Resultat och tolkningar av den osteologiska analysen presenteras även i beskrivningen av gravar, hus och andra anläggningar (bilaga 1–6). Texterna kompletteras i gravbilagan (bilaga 1) med en tabell för respektive anläggning. Under varje tabell finns en kort förklaring till hur osteologen gjort bedömningen av antalet individer, ålder, kön, art och så vidare.

4.5.2 Makrofossil- och pollenanalys

Makrofossilanalysen har utförts av Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult (bilaga 7 och 24). Stefan deltog regelbundet i fält då han floterade prover och bedömde olika kontexters informationspotential i förhållande till frågeställningarna. Detta gav oss möjlighet att rikta provtagningen så optimalt som möjligt.

Syftet med de arkeobotaniska analyserna var flerdigt. Vi ville studera markanvändningen över tid och hur människan nyttjat och påverkat landskapet i ett långtidsperspektiv. Ett annat syfte var att studera odling och kosthåll och i förlängningen socioekonomiska strukturer. Ytterligare ett syfte var att försöka förstå platsen Molnby i ett större geografiskt perspektiv. Var på skalan randbygd – centralbygd befann sig platsen, och förändrades det över tid? Provtagningen i gravmiljöerna syftade till att spåra socioekonomiska markörer och rituellt deponerat växtmakrofossil.

Jordprover samlades in från såväl gravfält, förhistoriska boplatzlämningar som historisk bebyggelse. Gravvar med tydliga brandlager men också stenkonstruktioner med bevarade lager och fyllningar i nedgrävningar provtogs. Många konstruktioner på gravfälten blev inte provtagna. De glesa genomsläppliga stenpackningarna gjorde risken för infiltrerade prov alltför stor och chansen att hitta bevarat makrofossil alltför liten, för att det skulle vara meningsfullt. Det visade sig också att väldigt få anläggningar innehöll lager och fyllningar som kunde provtas.

Från den historiska bebyggelsen provtogs framför allt golvlager och andra brukningslager inne i husen samt övriga lager och anläggningar där man kunde förvänta sig att finna hushållsavfall eller spår efter insamlade växter och foder.

De förhistoriska husen provtogs i första hand ur stolphål till takbärande stolpar. Utifrån det arkeobotaniska innehållet i husens stolphål diskuteras vilken funktion husen haft samt hur deras inre struktur varit utformad.

Odlingsytor är generellt svåra att provta och analysera. I enstaka fall, där vi uppfattade att en äldre odlingshorisont var bevarad, provtogs jorden för makrobotanisk analys.

Under fältarbetets gång samlades över 400 jordprover in. Proverna floterades som sagt redan i fält och innehållet skannades av visuellt och vid behov under mikroskop varefter resultaten användes för att justera provtagningen efter de lokala förutsättningarna vad gällde bevaring och förekomst av arkeobotaniskt material. En fördjupad studie gjordes efter avslutat fältarbete av de prover som ansågs innehålla information som kunde ge svar på uppställda frågeställningar.

En pollenanalys har utförts på en borrhärna från Molnby sjön. Pollenproppen togs med hjälp av ryssborr och ur borrhärnan togs mindre delprover på en kubikcentimeter ut från olika nivåer. Delproverna preparerades av geologiska institutionen vid Lunds universitet, därefter räknades och identifierades pollenkornen av Stefan Gustafsson, Arkeologikonstult (för närmare information om analysen se bilaga 7). Fem ^{14}C -analyser utfördes på material från borrhärnan för att tidfästa förändringarna i vegetationsutvecklingen. Ytterligare ett prov för pollenanalys togs från sediment i ett vattenhål. Från detta prov har i dagsläget pollen endast tagits ut för ^{14}C -datering.

4.5.3 ^{14}C -analys

^{14}C -analys har utförts på sammanlagt 92 prover som har skickats till två olika laboratorier (bilaga 19): Ångströmlaboratoriet i Uppsala samt International Chemical Analysis (ICA) i Miami, Florida. Ett av proverna (ett stolphål) gick inte att datera.

Flest analyser utfördes på brända ben från gravar (figur 21). En annan stor grupp som daterades var stolphål, varav merparten ingick i huskonstruktioner. Andra boplatzlämningar som analyserades var härdar, kokgropar, ugnar och skärvstenshögar.

Anläggningstyp	Antal	Kommentar
Grav	41	38 på ben och 3 träkol
Stenkonstruktion	4	
Stolphål/störhål	17	13 i hus
Kokgrop eller härd	10	
Grop (nedgrävning) eller ränna	4	
Skärvstenshög	5	
Avfallsgrop med smidesavfall	1	
Ugn	3	
Pollenstapel Molnby sjön	5	
Brunn	1	
Pollenstapel vattenhål	1	
Summa:	92	

Figur 21. Antal ^{14}C -analyser utförda per anläggningstyp.

Ett antal ^{14}C -analyser utfördes även på daterande material i pollenstaplar från Molnby sjön och ett lokalt vattenhål.

Syftet med analyserna var att få en god bild av kronologin; framväxten och övergivandet av grav- och boplatser och andra aktiviteter i området. En noggrann datering av ett lokalt pollendiagram var också viktigt för att kunna tidfästa de förändringar som skett i kulturlandskapet och koppla dessa till röjningsrösen, gravar, gårdar och odlingsfaser.

Inom boplatserna och den historiska bebyggelsen har vedarts- och ^{14}C -analys i första hand utförts på material från huskonstruktioner, men även ett urval av ensamliggande anläggningar.

Det här är inte rätt plats för en fullständig genomgång av alla fallgropar kring provtagning och analys vid ^{14}C -dateringar, men vi redogör kortfattat för vårt resonemang kring urval och tolkning av ^{14}C -dateringar.

Samtidigt som principen för ^{14}C -datering är enkel, finns det naturligtvis en hel del man måste ta hänsyn till när resultaten ska tolkas. Det gäller allt från urvalet av dateringsmaterial, materialet i sig, till kalibreringskurvor och hur man ska publicera sina data.

För det första så kan det vara bra att klargöra att begreppet sannolikhet, inte absolut sanning, genomsyrar hela dateringsprocessen. Från vad det daterade

materialet representerar och hur det ska tolkas till själva analysvaret.

När det gäller analysvaret så anger vi i löptexten en kalibrerad datering med 2 sigmas sannolikhet om inget annat anges. Det vill säga med 95,4 % sannolikhet. Om ett skalkorn dateras med 2 sigma till 442–637 e.Kr. har kornet alltså med stor sannolikhet (95,4 %) växt någon gång där emellan. Men det har med lika stor sannolikhet växt kring år 442 e.Kr. som 500 e.Kr. eller kring år 637 e.Kr. Minskar vi sannolikheten till 1 sigma, det vill säga 68,3 % sannolikhet, så pressas tidsspännet i det här fallet ned till 550–590 e.Kr. men har alltså förlorat i sannolikhet. Det kan även vara värt att titta närmare på kalibreringskurvan då det kan finnas intervall inom vardera sigma som uppvisar större sannolikhet. I exemplet ovan för 2 sigma så ska provet med 94,4 % sannolikhet inom 2 sigma dateras till 525–606 e.Kr., vilket i just det här fallet skulle kunna användas som en lämplig utgångspunkt för vidare diskussioner kring vad skalkornet nu än daterar.

Vi måste såklart även ta hänsyn till vad som dateras. Representerar det material vi skickar på ^{14}C -analys verkligen den aktivitet vi vill veta åldern på? För att det ska vara möjligt att svara på den frågan måste vi definiera det arkeobotaniska källmaterialets möjligheter och begränsningar. En första sak att uppmärksamma är egenåldern på materialet. Fröer från makrofossilprover är ur det hänseendet bäst med en egenålder på runt året, följt av ben som i princip har en egenålder som motsvarar djurets eller människans ålder. Andra väsentliga dateringsmaterial som träkol kan ha en egenålder på upp till flera hundra år. Denna egenålder kan ofta begränsas utifrån en vedartsanalys men även det är behäftat med vissa problem. Generellt kan man säga att vi såklart strävar efter ett material med så låg egenålder som möjligt.

Av dessa material är det ben som är befäst med flest problem i samband med själva ^{14}C -analysen. När det gäller obränt ben kan individens huvudsakliga kost påverka resultatet genom reservoareffekten. Det vill säga, om individen ätit mycket marin föda kommer det innebära att dateringen är ”för gammal”. Genom att även analysera halten ^{13}C -isotoper kan vi få en uppfattning om dateringen påverkats av reservoareffekten och sedan diskutera resultatet även utifrån den parametern. Vid Molnby har vi inte stött på det

i någon större utsträckning men vi var medvetna om att det var något vi måste vara uppmärksamma på med tanke på att området under lång tid var kustnära och att fisk då säkert utgjorde en viktig näringskälla. Även bränt ben är problematiskt och utan rätt material och förståelse kan det ge såväl alltför unga som alltför gamla dateringar i förhållande till det man vill datera (se t.ex. van Strydonck m.fl. 2009, Olsen m.fl. 2013).

Det var en kort redogörelse för vad vi måste ta hänsyn till gällande själva materialen och analysen. Det för oss in på nästa steg i analysstrappan, provets representativitet för det man vill datera. Inget analysresultat är bättre än materialet man daterar. Ett frö från till exempel ett stolphål är ju trots allt bara ett frö och inte själva huset som man vill datera.

Vi arbetade utifrån en stegvis trappa när vi valde ut material för att datera hus. Det bästa tänkbara vore en förkolnad stående stolpe i ett stolphål. Provet har då en stark koppling till huset och man kan välja ut flera årsringar med kända intervall och göra en wiggle-match analys och få ned dateringsintervallet. Ett problem som ändå kan kvarstå är att man inte alltid kan veta hur många av de yttersta årsringarna som tagits bort eller förmultnat. Trots det är en förkolnad stolpe det bästa materialet eftersom vi har kända intervaller mellan årsringarna och därmed kort egenålder på kända intervall samt att vi vet att stolpen har ingått i huskonstruktionen. Ibland kan man identifiera en kolring, om den kan säkerställas tillhöra en stolpe är även det ett bra dateringsalternativ även om man inte kan göra en wiggle-match analys. Även om dessa optimala förutsättningar förekommer ibland så är det inte särskilt vanligt. Inget av husen i Molnby uppfyllde de kriterierna.

Det vi anser vara det näst bästa materialet är material med låg egenålder i stolphål, det vill säga makrofossil. Inte för att det är ett problemfritt material men för att annat material innebär större problem. Härdar är svårare att säkert koppla till hus, det gäller framförallt i områden där det finns mycket härdar och placeringen kan vara en slump. I de fall som härdar med väldigt stor sannolikhet tillhör huset kan en analys göras på härden men även då går makrofossilt material från härden före träkol. Träkol på härd görs endast om inga av de andra materialen finns eller om det inte gett trovärdiga resultat.

Det är kanske överflödigt att nämna men löst kol i stolphål analyserar vi i princip aldrig eftersom det är befäst med problem både vad gäller egenålder och representativitet.

Vad är då problemen med makro från stolphål? Jo, det är inte säkert att det makrofossila materialet kommer från husets brukningsfas. I bästa fall kan man iaktta tre fyllningar i ett stolphål. En där stolpen har stått, en som omgett och gett stolpen stöd samt ett mindre lager runt stolpen i toppen av fyllningen. Den bästa kontexten i ett sådant fall vore fyllningen i toppen av stolphålet kring stolpen eftersom det representerar nedtrampat kulturlager som sannolikt tillkommit när huset var i bruk. Ett sådant lager ser man sällan. Näst bäst är fyllningen från en uppdragen stolpe. Den fyllningen består av material från markytan kring stolpen, det vill säga husets kulturlager, som hamnat där när huset demonterats. Detta kulturlager kan vara uppblandat med äldre kulturlager. Det tredje alternativet är fyllningen kring stolpen. Den består av jord som kommit på plats när huset byggdes. Den fyllningen kommer alltså både från omgivande morän/lera och kulturlager som redan fanns på plats.

Det är inte alltid det går att se olika fyllningar i stolphålen. De flesta stolphål från husen i Molnby hade en homogen fyllning. Utifrån redogörelsen ovan är det därmed uppenbart och inte förvånande att det kan finnas makrofossilmaterial som är äldre än huset i fyllningen. Vi måste även ha med i beräkningen att det genom bioturbation kan finnas material i en stolpfyllning som är yngre än huset. Det är något ovanligare men förekommer. Bioturbation blandar om jordlager i marken vilket kan påverka ett arkeologiskt material. Det sker genom växternas rötter, maskar, insekter och smådjur som förflyttar träkol, benfragment, växtmakrofossil med mera. Med stor sannolikhet har flera olika växter stått på platsen den långa tid som gått mellan husens övergivande och den arkeologiska undersökningen. Beroende på vilken växt som stått på platsen så kan rötter dra ned yngre kulturlager i stolphålet. Risken för detta ökar också i och med att stolphålen troligen har en högre näringshalt än omgivande jord och därmed är attraktiv för växterna. Ett annat sätt att få ned material som är yngre än stolphålet är genom sorkar och andra djur som gräver gångar och bon under marken.

Hur ska man då resonera kring ett ^{14}C -resultat. Inledningsvis nämnde vi att det handlar om ett resonemang om sannolikhet där vi får väga in flera olika aspekter. Som vi visat så vet vi att ett växtmakrofossil inte nödvändigtvis representerar det hus som vi vill datera. Ett sätt vi använt oss av för att öka sannolikheten är att vi inledningsvis daterat material från två stolphål i varje hus. När dessa inte överensstämmer och därmed inte kan datera ett och samma hus görs en tredje analys. Redan här kan man utläsa ett problem. Om de två första inte stämmer överens hur kan vi då vara säkra på om den tredje sammanfaller med den felaktiga, den riktiga, eller om ingen sammanfaller med husets datering? Vi är alltså tillbaka till begreppet sannolikhet. Får vi två dateringar som är samstämmiga och dessutom stämmer med vad man kan förvänta sig typologiskt och stratigrafiskt så är sannolikheten att det är rätt större och vi är mer benägna att använda resultaten som dateringsunderlag. Att använda typologiska drag kan dock vara vilseledande och vi hamnar lätt i cirkelresonemang som gör att det kan bli ett ganska godtyckligt bedömande av vilka ^{14}C -resultat man accepterar och vilka man inte accepterar. Vårt att ta hänsyn till är att i stora drag är typologin bestämd utifrån andra ^{14}C -dateringar (ibland med dålig koppling mellan material och hus) och att huskonstruktionerna inte alltid följer strikta mönster. Här måste vi vara ödmjuka inför alla fallgropar och även om vi kan argumentera för en datering så kan den inte fastställas. Något som alltid går före en ^{14}C -datering är stratigrafin. Det vill säga om en byggnad får dateringar av makro i stolphål till bronsålder men det är tydligt att byggnaden byggdes efter en grav från 200-talet e.Kr. så är byggnaden yngre än 200 e.Kr. och bronsåldersdateringarna representerar inte huset.

Allt detta är sådant vi tagit hänsyn till när vi diskuterat ^{14}C -resultaten. Även om en del av våra dateringar uppenbart inte daterat det vi ville datera så har de utförda ^{14}C -analyserna sammantaget gett en god kronologisk bild av platsens historia.

4.5.4 Vedartsanalys

Vedartsanalysen har utförts av Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult (bilaga 7). Vedartsbestämning gjordes av två anledningar. Den första var att bestämma och/eller uppskatta träets egenålder eftersom det har

betydelse för resultaten av ¹⁴C-analyserna. Den andra anledningen var att avgöra vilka träslag som hade använts till konstruktioner, redskap och bränsle.

4.5.5 Förhistorisk keramik

Analysen av den förhistoriska keramiken har gjorts av Ole Stilborg, SKEA (bilaga 8). Det keramiska fyndmaterialet bestod av både kärlorester och teknisk keramik. Större delen av materialet har genomgått en översiktlig specialregistrering avseende typ, proveniens och datering samt behandling (sekundärbränt, fragmenterat). Utvalda delar av materialet har därefter studerats närmare för att kunna besvara specifika frågeställningar.

Materialet kommer från olika perioder men den största mängden förhistorisk keramik som analyserades var boplatsavfall från slutet av yngre bronsålder och början av förromersk järnålder. Föremål för fördjupade studier var teknisk keramik (gjutformar, deglar) efter bronsgjutning som ägt rum under samma period, keramiskt gravgods från gravar, samt keramik från järnåldersbosättning.

Syftet med analysen har varit att svara på frågor om materialets kronologi och tidsdjup, om skillnader i funktion, deponeringsmönster eller kronologi mellan olika fornlämningar, om eventuella främmande influenser, om regionala/interregionala förhållanden och om hantverk på platsen.

4.5.6 Keramik från historisk tid

En analys av den historiska keramiken har gjorts av Mikael Johansson, ARKEO keramikanalys (bilaga 9 och 25). Keramiken har grundregistrerats med avseende på godstyp, kärlyp, kärldel, typdatering, färg, glasyr, ytbehandling, dekor, proveniens och passning mellan olika skärvor.

Syftet med analysen var att utreda materialets tidsställning och härkomst och skapa förutsättningar för att bland annat studera social status, utåtriktade kontakter och eventuella skillnader mellan områdets olika bebyggelseenheter.

4.5.7 Glasanalys

En analys av glasskärvor från kärl och fönsterglas har utförts av Georg Haggrén, Helsingfors universitet, i form av en grundregistrering (bilaga 16).

Registreringen har omfattat kärlyp, kärldel, utseende, datering och eventuell passning mellan olika skärvor. Syftet med glasanalysen är att den ska kunna säga något om konsumtionsmönster bland de boende i undersökningsområdet.

4.5.8 Metallurgisk analys

Den metallurgiska analysen skedde i ett första steg i form av en basregistrering av allt slaggmaterial avseende olika slaggtypen samt vikt. Registreringen har utgått från en platsspecifik referenssamling som upprättats i samarbete med Gerry McDonnell som var ansvarig metallurg i projektet (bilaga 21).

Ett urval gjordes sedan av olika slaggtypen från respektive smidesplats och skickade för vidare analys. Den totala vikten för detta urval var cirka 50 kg. Analysen omfattade en detaljerad morfologisk undersökning, tunnslipsanalys och analys med svepelektronmikroskop (SEM). För en mer detaljerad beskrivning av analysmetoden, se bilaga 21.

Syftet med den metallurgiska analysen var att undersöka vilka processer som förekommer i metallhantveringen på platsen, vilka kvaliteter som kunde urskiljas och vilka råvaror som har använts. I förlängningen kan detta utgöra en grund för en diskussion om metallhantverkets omfattning, smedens skicklighet, specialisering och gårdarnas kontaktnät.

4.5.9 Kritpipor

Arne Åkerhagen har registrerat samt analyserat kritpipor med avseende på proveniens och datering (bilaga 13).

4.5.10 Stenmaterial

En analys av stenmaterialet har utförts av Michel Guinard, SAU, som har registrerat material, typ, utseende och datering och gjort en sammanfattande bedömning (bilaga 18).

4.5.11 Myntbestämning

Samtliga mynt som påträffats i området har bestämts av Frédéric Elfver, Kulturarvskonsult, avseende typ, proveniens, datering och fragmenteringsgrad (bilaga 17). De arabiska mynten i depåfyndet L2012:284 har bestämts av Elfver i samarbete med Johan Landgren, Mulroe Kulturarvskonsult (bilaga 27).

4.6 Förmedling

4.6.1 Målsättning

Det övergripande målet för förmedlings- och kommunikationsinsatserna kring undersökningen i Molnby var, och är, att dels skapa förståelse för den arkeologiska arbetsprocessen och nyttan av arkeologisk verksamhet, och dels att framställa den historia som platsen representerar så att den främjar människors känsla av förankring och att det historiska kulturlandskapet är en gemensam angelägenhet.

Vid planeringen av kommunikationsarbetet segmenterades målgrupper för förmedlingsinsatser. Prioriteringen gjordes utifrån platsförankring och geografisk närhet. Eftersom det absoluta närområdet kring utgrävningsplatsen är glesbefolkat vidgades begreppet närboende till att omfatta invånare i Vallentuna kommun. De prioriterade kategori-grupperna var kommunens hembygdsföreningar, beställare, det vill säga projektgruppen från SL samt kommunens tjänstemän, historieintresserad lokalbefolkning, nyanlända i kommunen samt skolelever i årskurs 3–6. Målsättningarna för förmedlingsarbetet i Molnby har utformats i dialog med de nationella kulturmiljömålen och läroplanen (Lgr 11), varför särskilt fokus har riktats mot skoleleverna.

Insatserna planerades framförallt i form av direkta möten med målgrupperna på själva undersökningsplatsen, men även i form av skrivna texter på Arkeologikonsults hemsida och som föreläsningar. En eller flera populärvetenskapliga produktioner ska färdigställas efter rapportfasen.

4.6.2 Förmedlingsinsatser 2016–2017

Öppna visningar och arkeologidagen

Under fältsäsongen 2016 planerades och genomfördes guidade visningar för allmänheten på undersökningsplatsen vid sex olika tillfällen, samt under Arkeologidagen. Sammanlagt deltog 220 personer i de öppna guidade visningarna.

Hemsida och sociala medier

Under undersökningsperiodens gång producerades nio artiklar till Arkeologikonsults egen hemsida, sex under 2016 och tre 2017. Artiklarna gav en kort uppdatering över var vi befann oss i undersökningen

för att sedan fördjupas i ett eller ett par teman. Publiceringen länkades också till Arkeologikonsults facebook-sida.

Mediakontakter

Vid två tillfällen skickades pressmeddelanden ut till ett större antal medieredaktioner. Det senare utskicket gjordes i samband med offentliggörandet av ett större fynd av silvermynt, vilket fick stort genomslag både i press och radio. Den mediala uppmärksamheten har med stor sannolikhet ökat människors kännedom om, och intresse för, till exempel utställningen och föreläsningarna.

Föreläsningar

Under år 2016–2018 höll projektledare och kommunikationsansvariga arkeologer åtta föreläsningar vid olika tillfällen, för såväl riktade grupper (hembygdsföreningar, Rotary, beställare, Riksantikvarieämbetet) som för en intresserad allmänhet. De öppna föreläsningarna hölls på biblioteket i Vallentuna Kulturhus.

I samband med ett studiebesök på museet i Stavanger hölls också ett föredrag vid forskarseminariet.

Skolvisningar i fält

Inför undersökningen kontaktades kommunens samtliga skolor med inbjudan till klasser i årskurs 3–6 att komma på guidad visning i fält. Då utgrävningslokalen utgjorde en logistisk utmaning planerades särskilda transporter med buss för elever och lärare, vilket föll väl ut.

Under hösten besökte 14 klasser från sex olika skolor grävningen. Före besöket hade klasserna fått ta del av ett diskussionsunderlag som förberedelse. Sammantaget guidades cirka 320 elever på plats av en grupp fältarkeologer med särskilt intresse för förmedling. Guidningen hade en grundstruktur som sedan anpassades efter behov av den guidande arkeologen. Eleverna introducerades först till området, fick en säkerhetsgenomgång och praktisk information om var toaletter fanns och så vidare. Sedan visades ett gravområde och en eller två av de husgrunder som undersöktes. Vid resterna efter gården Snapptuna fick eleverna möjlighet att prata med arkeologerna som arbetade med utgrävningen. Besöket avslutades med visning av föremål ur en särskilt sammanställd fyndlåda.

Utställning i Vallentuna kulturhus

I samarbete med Vallentuna kommuns utställnings- och kulturproducenter färdigställdes utställningen 18 fotbollspaner och 3000 år, som visades i Vallentuna Kulturhus maj till september 2017. Utställningen besöktes av 3264 registrerade besökare. 329 besökare valde att fylla i utvärderingsenkäten ”Tyck till om utställningen” efter sitt besök. Av dessa hade 238 personer kryssat BRA, 75 kryssade OK och 16 hade kryssat DÅLIG.

2017 tillät inte förhållandena på utgrävningsplatsen några publika fältbesök, varför aktiviteten på Arkeologidagen 2017 istället hölls på Kulturhuset med guidning runt utställningen av arkeolog från Arkeologikonsult. Under hösten visades också utställningen för 10 skolklasser i årskurs 3–6 i regi av Vallentuna kommun.

Forsknings-samarbete

I samband med undersökningen inleddes ett forskarutbyte med professor Grete Lillehammer vid Stavanger museum, kring metoder för utvärdering av skolelevers upplevelse av arkeologisk förmedling. 2017 gjorde därför kommunikationsansvariga arkeologer ett besök vid museet med anledning av detta, där vi också bland annat höll ett forskarseminarium och en föreläsning öppen för allmänheten. Samarbetet är fortsatt pågående.

Återbesök i skolklasser

Under hösten 2017 planerades återbesök i skolklasser som varit på fältbesök året innan. Syftet med återbesöken var dels att ge eleverna en uppdatering av vad vi kommit fram till sedan de var på plats (t.ex. dateringsresultat, tolkning av vissa lämningar som då var under undersökning, det senare skattfyndet m.m.) och dels att vi för egen del ville göra en utvärdering av hur skolguidningarna hade fungerat och vad eleverna hade med sig i form av kunskap och minnen efter besöket. Återbesök gjordes i tre skolor och sex klasser, årskurs 4–6.

I samband med detta besökte vi också två klasser i årskurs 3 som inte hade varit ute på besök i fält året innan för att berätta hur en arkeolog jobbar, om undersökningen i Molnby och visa fynd.

4.6.3 Måluppfyllelse

Översiktlig utvärdering

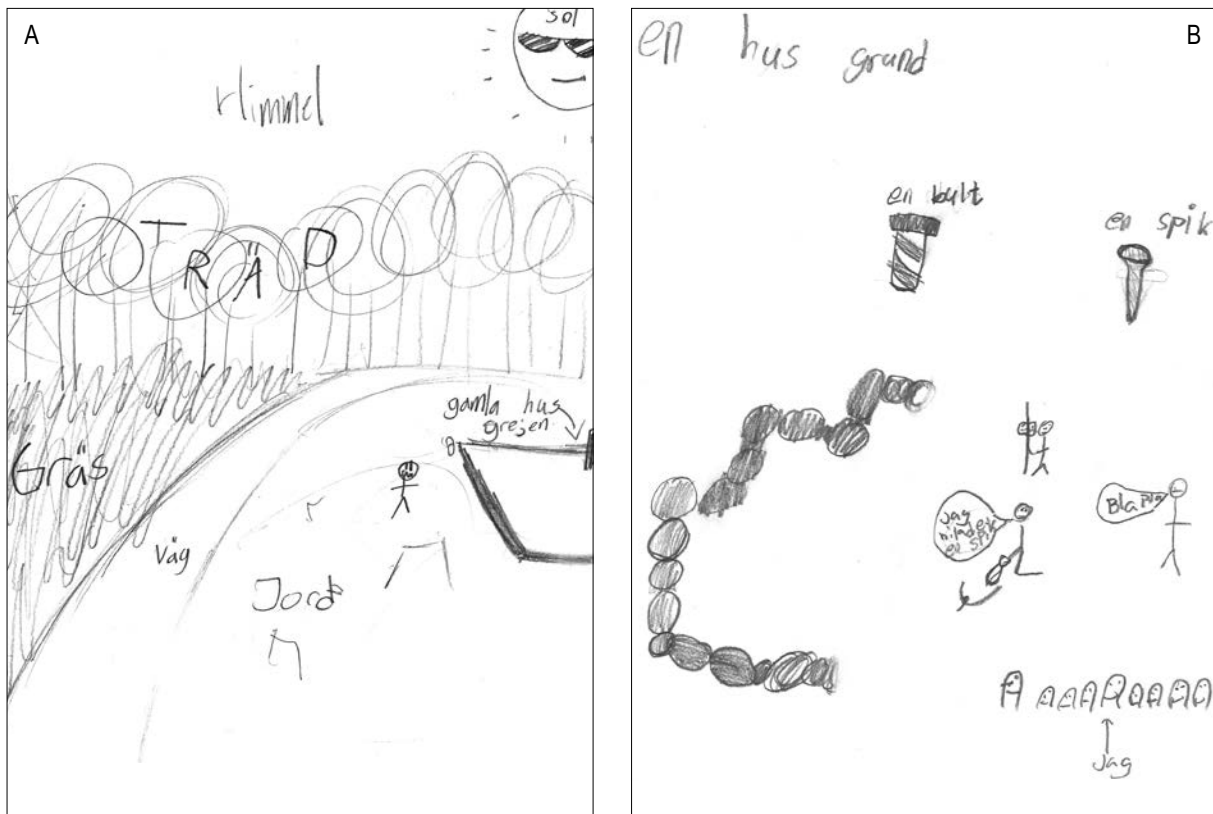
I stort har de uppsatta målsättningarna uppfyllts, de segmenterade målgrupperna har gett god respons och omfattande medverkan. Den grupp som vi inte lyckades nå var kommunens nyanlända, kring vilka vi arbetade tillsammans med kommunens koordinator och planerade bland annat besök på språkcafé. På grund av att kommunens arbete med boende för nyanlända inte hade kommit igång som planerat, utgick denna målsättning.

Hembygdsföreningar, projektgrupper från SL och Vallentuna kommun samt boende i Vallentuna har givits möjlighet att både besöka undersökningsplatsen och ta del av föreläsningar och utställningen på Vallentuna Kulturhus. Uppslutningen får sägas ha varit mycket god, vilket förmodligen delvis beror på den mediala uppmärksamheten kring myntfyndet.

Kvalitativ utvärdering – skolelevers upplevelser

Det är svårt att utvärdera förmedlingsinsatser på något annat sätt än att summera antalet personer som deltagit i olika aktiviteter. En ambition för detta projekt har dock varit att försöka se bakom siffrorna och göra en mer kvalitativ utvärdering. Vid återbesöken i klasserna som hade guidats vid utgrävningen gjordes en riktad insats för att försöka utvärdera vad eleverna hade för minnen av fältbesöket och vilken kunskap de bar med sig ett år senare. Den metod som valdes var att be eleverna rita en teckning med något som de särskilt mindes från besöket.

I detta fall är det selektionen, vilket tema eleverna har valt att avbilda, som kommer att analyseras. Det urval som eleven gör och som sedan transkriberas till bild är inte en direkt avbildning av ett minne utan påverkas också av andra saker, såsom elevens eget intresse, erfarenheter och kunskaper och begränsningen som ligger i att gestalta något på papper med de givna förutsättningarna (jfr t.ex. Diamantopoulou & Christidou 2018, s. 334ff). Trots dessa faktorer bör man ändå kunna se de element som eleverna valt att teckna som något som representerar deras bestående intryck av upplevelsen på utgrävningsplatsen.

Figur 22. Ett urval av elevteckningarna. A. I avbildningar av fornlämningsmiljön är stengrunden efter Snapptuna gård mest förekommande. Avbildade stenhögar kan eventuellt också representera gravar. B. Avbildade/textade föremål, främst från fyndvisningen ("fyndlådan"). Totalt 14 elever ur samma klass har ritat en spik.

Lärarenkät

Vid återbesöket i klasserna bad vi lärare som hade varit med vid fältbesöken att besvara några frågor. Det visade sig endast vara två lärare kvar i klasserna. Båda lärarna hade följt flera av sin skolas klasser på den guidade visningen runt utgrävningen. Lärarnas upplevelse av besöket på utgrävningsplatsen kan sammanfattas med att guidningarna i huvudsak varit anpassade till elevernas ålder. En lärare upplevde guidningen som ett värdefullt tillfälle att få förstahandsinformation om platsen och tiden, medan den andra specifikt framhöll visningen av husgrunden som intressant. När det gäller vad lärarna i efterhand uppfattat att eleverna tagit fasta på efter besöket uppger en att fyndlådan hade gjort särskilt avtryck hos eleverna, medan den andra framhöll benbitar och skatten som senare hittades och att de fick reda på det genom nyhetsrapportering efter besöket.

Elevernas selektion av bildelement

Efter att teckningar sällats ut från elever som inte hade varit med till Molnby, eller som av andra orsaker valt att rita något helt annat eller ritat bilder som inte har gått att tolka, återstår sammanlagt 100 teckningar med minnen från fältbesöket (figur 22 och 23).

Tema	Antal
Fynd/fyndlåda	45
Fornlämningsmiljö	40
Utgrävningsmiljö	32
Miljö/buss/dass	25
Skatten	7

Figur 23. Tabellen visar vilka teman som förekommer sammanlagt på alla analyserade teckningar, fördelat på övergripande kategorier. Det sammanlagda antalet teckningar som analyserats är 100, observera dock att många elever ritat flera olika saker varför samma teckning kan omfatta flera kategorier.

4.6.4 Analys och tolkning

Det finns såklart begränsningar i vad den här typen av material kan visa gällande vad skolelever verkligen främst tagit intryck av och minns från utgrävningen. Ritar man verkligen det som gjorde störst intryck på en den där dagen, eller ritar man kanske vad man tycker att man kan, vill eller hinner med att teckna?

Bortsett från denna reservation kan en sammanställning av detta slag ge intressant information. Med tanke på att ett helt år har förflutit sedan guidningen i Molnby har eleverna avbildat väldigt många och specifika företeelser med tydliga kopplingar till besöket.

Det enskilda tema som flest elever har valt att avbilda är den stengrund som utgjorde lämningar efter Snapptuna gård (figur 24). Många har även inkluderat spisaröset inne i huset. Ingen elev har dock skrivit om eller målat upp någon bild av dem som en gång bodde i huset, alltså delar av den berättelse som hörde till guidningen vid husgrunden. Det som har transkriberats till bild är det konkreta, stengrunden, och i vissa fall även fynd som hörde till denna ("spisaröse med grodben"). Det ligger nära till hands att tolka detta som ett utfall av lämningens konkreta karaktär – det är förhållandevis lätt att föreställa sig ett hus med rumsindelning av den stengrunden som fanns bevarad.

Även fynden som visades, både vid olika stationer utmed guidturen och som avslutande moment, har fått stort utrymme i teckningarna (figur 25). Också här är det påtagligt att konkreta, identifierbara föremål har fått företräde: ben, hästsko och yxa är samtliga föremål som även en nutidsmänniska kan känna igen, förstå och ha idéer omkring, särskilt kanske då just ben/skelett.

En intressant företeelse är den höga andelen teckningar som avbildar en spik. Det är 14 elever av 20 i samma klass (här kallad "klass 1") som har valt att rita en spik, vilket jag frågade dem om vid återbesöket i klassen. De berättade då att just när gruppen var vid husgrunden hittade en av arkeologerna en spik, och det hade de upplevt som mycket spännande.

Fornlämningssmiljö, teman	Antal
Husgrunden, Snapptuna gård	27
Sten/stenhög (ev. avses grav)	8
Grav	6
Grop	1
Platsöversikt	1

Figur 24. Vanligaste fornlämningsmiljö som avbildades på elevernas teckningar.

Fynd/fyndlåda	Antal
Spik	17 (14 i samma klass)
Ben/skelett	11
(Sten-)yxa	11
Hästsko	9
Krukskärva	6
Ring	5
Sked	4
Kniv	4
Kam	3
Örhänge	3
Pipa	2
Tegelsten med avtryck	1
"Snopp", trefotsgröta	1
Porslin	1
Flinta	1

Figur 25. De oftast avbildade föremålen.

Det som främst avbildats när det gäller den arkeologiska arbetsprocessen är själva grävandet, många har ritat en arkeolog som ligger på knä och gräver. Flera har också uppmärksammat grävmaskinen och guidens fyndvisning. Enstaka avbildningar finns också av arbetsredskap och andra arbetsmoment, som skärsliv, spade, sållning och inmätning med GPS.

De gula markeringspinnarna har fått en plats i flera bilder. I vissa fall rör sig minnet mera kring uppmärksamheten att försöka inte rubba på dessa ("jag trampade på något man inte får trampa på"). Flera elever har också valt att avbilda bussen/bussresan och utedassen med tillhörande lukt, vilket verkar ha gjort stort intryck.

Några elever har i sina bilder avbildat den myntskatt som vid deras besök ännu inte var hittad eller åtminstone inte offentliggjord. Läraren för dessa klasser meddelade också att man efter besöket i fält hade följt nyhetsrapporteringen om utgrävningen och på så sätt uppmärksammat detta fynd. Dessa avbildningar är också rimligt nog ganska fantasi- fulla, mynten liknar på några bilder mest euro, och i ett fall finns en tämligen bildlik avbildning av den arkeolog som fann skatten och som senare förekom på bild i tidningar och på hemsidan.

Det förefaller alltså som om eleverna i årskurs 4–6 (vid besöket årskurs 3–5) främst har minnen av konkretioner, som hur resan upplevdes, hur dasset lukta- de, fynden och hur Snapptuna gård hade sett ut. Allra mest framträdande är att eleverna i ”klass 1” så tydligt har ett minne av den spik som hittades just under deras stopp vid denna lämning. Av detta kan man kanske försiktigt sluta sig till att vägen till minnes- värda upplevelser för individer i denna åldersgrupp främst går via det konkreta, det som man kan känna, lukta och se i realtid. Arkeologikonsult har vid tidigare tillfällen använt skolelevers teckningar

som underlag för utvärdering, med delvis liknande resultat. Konkretioner och företeelser som eleverna kunde identifiera sig med återspeglades även i det fallet i elevernas teckningar (Mejsholm 2013).

Om man jämför teckningsanalysen med svaren från lärarenkäten, stärks denna tolkning något. ”Lärare 1” svarade att samtliga elever hade varit intresserade av fynden som visades på slutet av guidningen, medan många hade svårare att se framför sig vad de olika fornlämningarna som grävdes en gång hade varit. ”Lärare 2” framhöll att guidningen vid husgrunden, där människor bott under olika perioder var mest intressant.

De slutsatser man kan dra av denna sammanställ- ning är att konkretion och autenticitet är viktigt vid förmedling riktat till yngre personer. Att med egna ögon få se upphittandet av en spik kan ge ett starkare intryck än en spännande men mer abstrakt berättelse. Guidningar vid arkeologiska utgrävningar har förutsättningar att ge just detta – en konkret upp- levelse av hur historien i upphittandets stund ser ut (figur 26).

Figur 26. En glad arkeolog som hälsar på barnen.

5. FYNDEN I MOLNBY

I detta kapitel gör vi en översiktlig genomgång av föremålsfynden. Med föremål avser vi artefakter, det vill säga ting som tillverkats av människor: från hela föremål till hantverksavfall och lerkliningsbitar. Osteologiskt och arkeobotaniskt material behandlas därmed inte här. Vi kommer heller inte i detta kapitel redovisa fynden av slagg, glödska, smältor, lerklining och annat avfall, för detta hänvisas till de metallurgiska analyserna (bilaga 21) och fyndlistorna i bilaga 6 samt fyndbilagan (11).

Bland föremålsfynden från Molnby dominerar material från historisk tid. Bronsålderskeramik är den enda fyndkategori från den förhistoriska perioden som förekommer i större mängd. Det motsvarar väl vilka perioder som är mest synliga även i det arkeologiska, osteologiska och arkeobotaniska materialet.

Vi har valt att presentera fynden kronologiskt för att ge en överblick över det samlade fyndmaterialets karaktär i hela det undersökta området. De fynd som redovisas är främst sådana som är daterande eller som på annat sätt bidrar till tolkningen av platsens historia. Fynd av allmän karaktär som till exempel hästskosöm, spik, knivar och dylikt redovisas mer

översiktligt. Även några föremål från förundersökningen presenteras när de ansetts väsentliga för tolkningen av platsen.

Fynden diskuteras även i inlagan under respektive fornlämning samt i bilagorna 1–6 som redovisar de enskilda anläggningarna. Förhistorisk och historisk keramik, stenredskap, mynt och metallurgiskt material har analyserats av externa specialister och deras rapporter finns i rapportens bilagedel. Vi har valt att huvudsakligen visa foton på fynden när de redovisas i sitt sammanhang, det vill säga i anslutning till fornlämningsbeskrivningarna i kapitel 6–19 i inlagan, och hänvisar i förekommande fall dit. Fyndbilder kan även återfinnas i bilagedelen.

5.1 Fynd från senneolitikum – äldre bronsålder

Fynd med en sannolik datering till senneolitikum och/eller äldre bronsålder förekom spritt över undersökningsområdet och nästan enbart i sekundära kontexter. Fynden inskränker sig till ett litet antal stenartefakter samt ett deponerat keramikkrärl.

5.1.1 Stenredskap och stenhantverk

Två fragmentariska stenyxor av porfyr framkom i det flerfasiga grav- och boplatsoområdet L2014:2444. Ena yxan låg i en skärvstenshög (362) från yngre bronsålder, den andra i ett stolphål intill en utplanad och överlagrad skärvstenshög (355). I samma grav- och boplatsumiljö framkom en flintskrapa (F3072:4042:1) med likadan datering till senneolitikum/äldre bronsålder. Yxorna är av två typer. Yxan från skärvstenshög 362 (F3021:15063:1; figur 163) är en rombisk yxa med markerad ås på ovsidan. Den andra yxan (F3062:3497:1; figur 162) är en omslipad enkel skafthålsyxa.

I skärvstenshög 362 fanns även en större, något osäker, nodul i diabasporfyr (F3429:16593:1; figur 27). Råmaterialet kan vara hämtat i den lokala moränen och vara använt för tillverkning av yxor av den typ som hittades intill. Materialet i nodulen och i yxorna är dock inte identiskt. Ett ”knackstensämne” i diabasporfyr (F3006:11325:1) påträffades i samma område, möjligen deponerat i ett järnåldershus. Ämnet saknade dock tydliga användningsspår.

Figur 28. En möjlig syl/borr i flinta (F1517:2113:4) som påträffades vid Snapptuna torp, L2013:7115. Skala 4:1.

Vid Snapptuna torp (L2013:7115) på höjdpartiet i undersökningsområdets nordvästra del hittades tre flintavslag med spår av slipytor som möjligen kan vara rester av neolitiska yxor eller mejslar (F1500:1383:7; 1501:942:3501:1; 1501:1105:4). Vid torpet framkom även en möjlig syl/borr i flinta (F1517:2113:4; figur 28). Föremålen kan vara spår av neolitiska aktiviteter på platsen. Övrigt flintmaterial från torpet har bedömts vara från historisk tid och vara bössfinta eller eldslagningsflinta.

Figur 27. Nodul i diabasporfyr (F3429:16593:1) från skärvstenshög 362 inom grav- och boplatsoområdet L2014:2444. Skala 1:2.

5.1.2 Keramikkärl

Vid avbaningen av det stora fossila åkermarksområdet L2014:1958 hittades i ett lågt och fuktigt markavsnitt en större kruka som var nedsatt i en grop i marken. Kärlet (F591:1926:1) var fragmentariskt men har bedömts som senneolitiskt (figur 137). Bedömningen grundar sig i en grov bergartsmagring samt ett par mynningsfragment som visar en tjock, rundad mynningsläpp ornerad med tvärstreck. Orneringen förekommer även under förromersk järnålder och en datering till den perioden kan inte uteslutas, men det extremt grovmagrade godset talar för att kärlet tillverkats (och deponerats) under senneolitikum.

5.2 Fynd från yngre bronsålder – äldsta järnålder

Fyndmaterialet från denna period domineras av keramiken, kompletterad av en mindre mängd stenartefakter. Metallfynden var mycket få. I hela undersökningsområdet framkom bara tre föremål av kopparlegering samt två föremål av järn med datering till yngre bronsålder – äldsta järnålder. Fina metallfynd gjordes emellertid vid förundersökningen av grav- och boplatsoområde L2014:2444, då man hittade en knapp, en skivhuvudnål och en spjutspets av brons med datering till bronsålderns period V. Dessa föremål saknar tyvärr närmare fyndsammanhang eftersom de togs upp vid metalldetektering (för diskussion om detta se avsnitt 4.1.1).

Trots de ytterst få metallfynden fanns tydliga spår av bronsgjutning på två platser i den södra delen av undersökningsområdet, dels på ovan nämnda grav- och boplatsoområde L2014:2444, dels på den intilliggande grav- och kultplatsen L2014:2730.

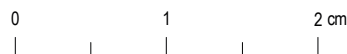
5.2.1 Metallföremålen

Två av de tre föremålen av kopparlegering var troligen delar av knivblad (F2220:12892:1 och F4112:5501:1). De återfanns i de två största röseliknande stensättningarna, dels i grav 258 inom gravfält L2014:2119 (F2220:12892:1; figur 102), dels i grav 410 inom L2014:2730 (F4112:5501:1; figur 213). De två fragmenten saknar dekor eller andra formelement som kan ge mer information. Stensättningarna har genom ¹⁴C-analys på bränt humant ben daterats till period III–IV respektive IV–V. Det tredje bronsfyndet var en trolig örring (F3065:3498:1; figur 161) som påträffades i en utplanad skärvstenshöj (355) inom grav- och boplatsoområde L2014:2444.

De båda järnfynden bedöms vara primärt deponerade under yngre bronsålder eftersom de återfanns tillsammans med brända ben i gravar. Det ena fyndet var en liten järnten (F4077:2590:1; figur 29) i ovan nämnda grav 410 daterad till period IV–V, det andra var ett fragmentariskt järnbeslag (F2136:5856:1; figur 30) i grav 251 på gravfält L2014:2119, som också var en större röseliknande stensättning daterad till period IV.

Figur 29. En liten järnten (F4077:2590:1) som hittades i den röseliknande stensättningen 410 på gravfält L2014:2730. Skala 2:1.

Figur 30. Ett järnbeslag (F2136:5856:1) som hittades i den röseliknande stensättningen 251 på gravfält L2014:2119. Skala 2:1.

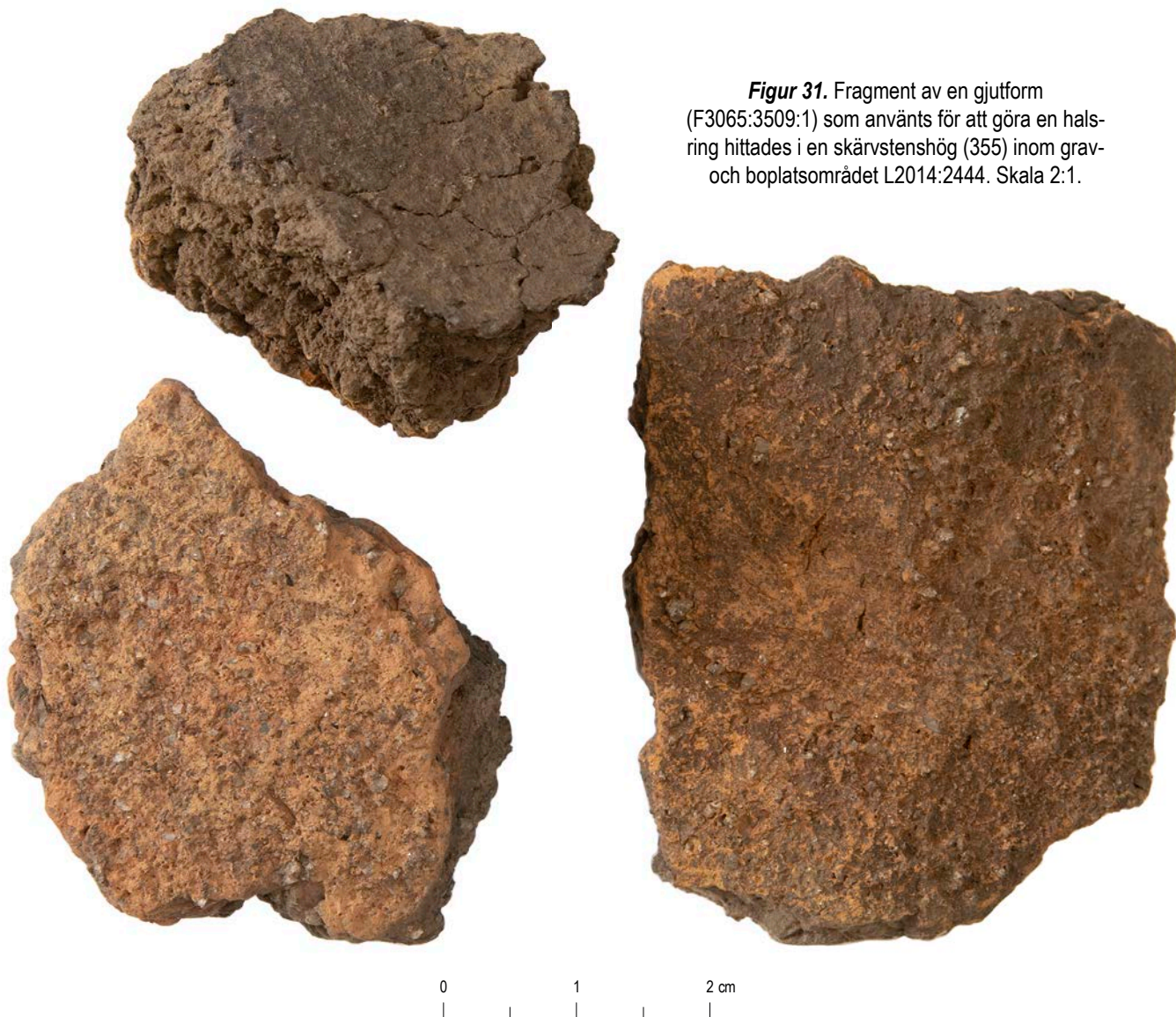
5.2.2 Bronsgjutning påvisad av teknisk keramik

Trots de få metallartefakterna gjordes flera fynd som visar att bronsgjutning ägt rum i området under yngre bronsålder. Fynden påträffades i grav- och boplatsoområdet L2014:2444 samt på den intilliggande grav- och kultplatsen L2014:2730.

Vid bronsåldersbosättningen hittades ett gjutformsfragment (F3065:3509:1; figur 31) i en skärvtenshöj och sekundärt sintrade keramikskärvor i en skärvtensfylld bergsskreda. Gjutformen har använts för att gjuta halsringar. Skärvtorna utgjordes av en skärva från en glättad, rabbad skål (F3228:10793:5) och två rabbade bukskärvor med sintrad insida (F3228:11168:7; bilaga 8). Det hittades också sintrade skärvor (F3003:2422:1 och F3003:2425:1) som omlagrats i hus 350 från vikingatid. På grav-

fältet fanns gjutrelaterade fynd i tre kontexter: ett skärvtenslager i en gravliknande stenpackning vid ett block (418, F4101:5543:1), i en härdgrop (F4165:11756:2), som låg i närheten av stenkonstruktionen, samt i ett ganska stort och fyndrikt lager vid en större stenpackning (454, F4157:10694:2). I alla tre kontexter fanns bukskärvor med sintrad insida, och Stilborg menar i sin analys av keramiken (bilaga 8) att skärvtorna antagligen har använts som fodring i gjuthärdar. I samma kontexter påträffades också flera gjutforms- och degelfragment (se tabell 3 i bilaga 8). På större degelfragment fanns användningsspår som visar att gjutningen haft en viss omfattning och troligen skett upprepade gånger.

Gjutformarna från gravfältet/kultplatsen visar att man framställt både halsringar (F4101:5499:1; figur 32, F4102:5543:1; figur 33, F4157:10695:1) och glasögonspännen (F4157:11041:1; figur 34).

Figur 31. Fragment av en gjutform (F3065:3509:1) som använts för att göra en halsring hittades i en skärvtenshöj (355) inom grav- och boplatsoområdet L2014:2444. Skala 2:1.

Figur 32. Fragment av gjutform (F4101:5499:1) som har använts för att tillverka brons Halsringar påträffades i en stenkonstruktion (418) inom gravfältet L2014:2730. Skala 2:1.

Figur 33. Fragment av gjutformar (F4102:5543:1) från stenkonstruktion 418 inom gravfältet L2014:2730. Skala 2:1.

Figur 34. Ett fragment av en gjutform (F4157:11041:1) som har använts för att tillverka glasögonspännen påträffades på gravfält L2014:2730. Skala 2:1.

5.2.3 Stenredskap och stenhantverk

Stenredskapen är ofta svåra att datera eftersom de sett likadana ut i tusentals år. I Molnby med sin långa brukningstid har de säkert också återbrukats och omdeponerats, ibland kanske upprepade gånger. Många av stenredskapen i området tillhör historiska kontexter, till exempel har många brynen påträffats i verkstadsmiljöer. Totalt har 58 brynen registrerats, varav endast fem har framkommit i förhistoriska kontexter. Andra stenredskap som hittats i anläggningar och lager från historisk tid har sannolikt förhistoriskt ursprung. Man kan till exempel misstänka att ett antal knackstenar och löpare i sentida röjningsrösen hamnat där av en slump. Löparna, totalt 27, är trots allt huvudsakligen från förhistoriska kontexter. Endast fem har hittats i lämningar och lager från historisk tid (figur 35).

De stenredskap som återfunnits i kontexter som daterats till yngre bronsålder – förromersk järnålder är förhållandevis få. I gravar och gravlika stenkonstruktioner på områdets gravfält fanns löpare, knackstenar och malstenar bara i ett mycket begränsat antal sett till det totala antalet konstruktioner. Noterbart är att tre av fyra säkra löpare fanns i de två röseliknande stensättningar som också innehöll metallfynden nämnda ovan (figur 36). I den stora röseliknande stensättningen 410 på gravfält L2014:2730 fanns utöver två löpare även ett fint hängbryne av skiffer, ett bryne (troligen hängbryne) av sandsten, och en slipsten av sandsten (figur 214). Den stora stensättningen 258 på gravfält L2014:2119 innehöll även en bearbetad, trolig glättsten. Den fjärde säkra löparen låg tillsammans med gjutrelaterade fynd i stenkonstruktion 418. En knacksten framkom i kantkedjan till den stora blockstensättningen grav 266 (L2013:8865).

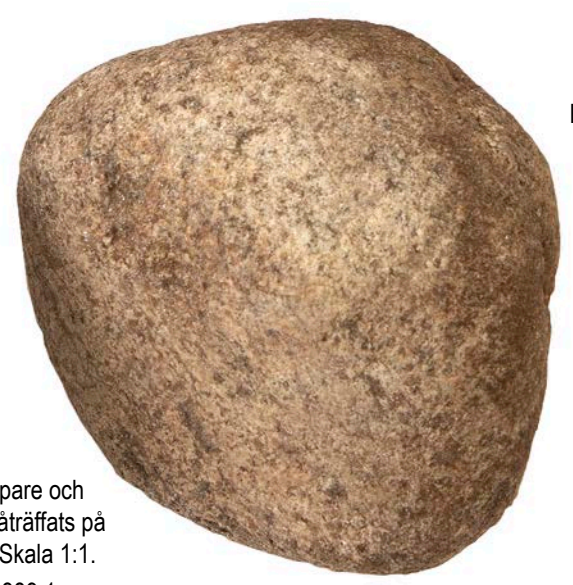
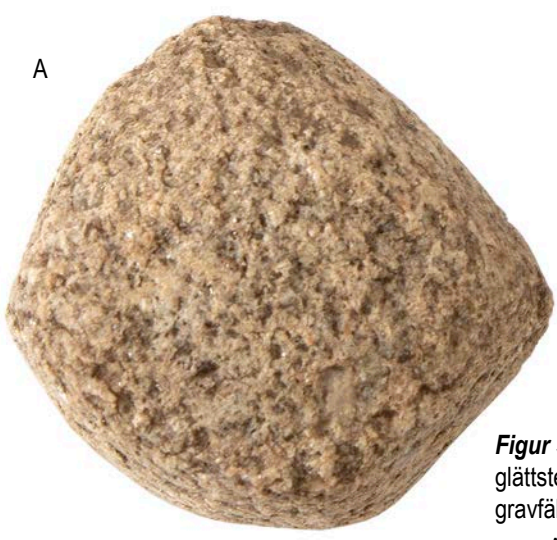
Flest stenredskap fanns på den flerfasiga grav- och boplatsen L2014:2444. Stenredskapen, främst löpare och malstensfragment, fanns i flera slags kontexter: i båda skärvstenshögar, i stolphål i hus från yngre bronsålder, samt i anläggningar, lager och hus knutna till järnåldersfasen.

I skärvstenshög 404 i undersökningsområdets nordöstra del fanns hela sju löpare. En löpare påträffades i ett stolphål till hus 128 på den närbelägna boplatsen L2019:6371.

Stenredskap	Material	Fyndkontext	Fornlämning
Bryne	Skiffer	Skärvstenshög 362	L2014:2444
Bryne	Skiffer	Hus 350	L2014:2444
Bryne	Skiffer	Skärvstenshög 355	L2014:2444
Bryne	Skiffer	Stenkonstruktion 360	L2014:2444
Hängbryne	Skiffer	Grav 410	L2014:2730
Hängbryne	Sandsten	Grav 410	L2014:2730
Slipsten	Sandsten	Kokgrop	L2019:6371
Slipsten	Sandsten	Lager 3006	L2014:2444
Slipsten	Sandsten	Grav 410	L2014:2730
Knacksten	Bergart	Lager 2000	L2014:2119
Knacksten	Bergart	Grav 258	L2014:2119
Knacksten	Bergart	Grav 266	L2014:2119
Knacksten	Porfyr	Lager	L2014:2444
Knacksten/sänke	Bergart	Stenkonstruktion 360	L2014:2444
Glättsten	Bergart	Grav 258	L2014:2119
Glättsten	Bergart	Grav 410	L2014:2730
Löpare	Bergart	Hus 128	L2019:6371
Löpare?	Bergart	Stenkonstruktion 2057	L2014:2119
Löpare	Bergart	Grav 258	L2014:2119
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 362	L2014:2444
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 362	L2014:2444
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 362	L2014:2444
Löpare	Bergart	Hus 350	L2014:2444
Löpare	Bergart	Hus 350	L2014:2444
Löpare	Bergart	Lager 3124	L2014:2444
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 355	L2014:2444
Löpare	Bergart	Lager 3327	L2014:2444
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 362	L2014:2444
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 404	L2013:8864
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 404	L2013:8864
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 404	L2013:8864
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 404	L2013:8864
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 404	L2013:8864
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 404	L2013:8864
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 404	L2013:8864
Löpare	Bergart	Skärvstenshög 404	L2013:8864
Löpare	Bergart	Grav 410	L2014:2730
Löpare	Bergart	Grav 410	L2014:2730
Löpare	Bergart	Stenkonstruktion 418	L2014:2730
Underliggare	Bergart	Lager 3072	L2014:2444
Underliggare	Bergart	Grav 352	L2014:2444
Underliggare	Bergart	Hus 361	L2014:2444
Underliggare	Bergart	Skärvstenshög 362	L2014:2444
Yxa, rombisk	Porfyr	Skärvstenshög 362	L2014:2444
Yxa, skafthål	Porfyr	Stolphål 3062 (skärvstenshög 355)	L2014:2444
Skrapa, dubbel/rundskrapa	Flinta	Lager 3072	L2014:2444
Skrapa	Flinta	Stenläggning 3345	L2014:2444

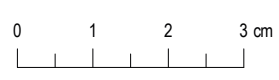
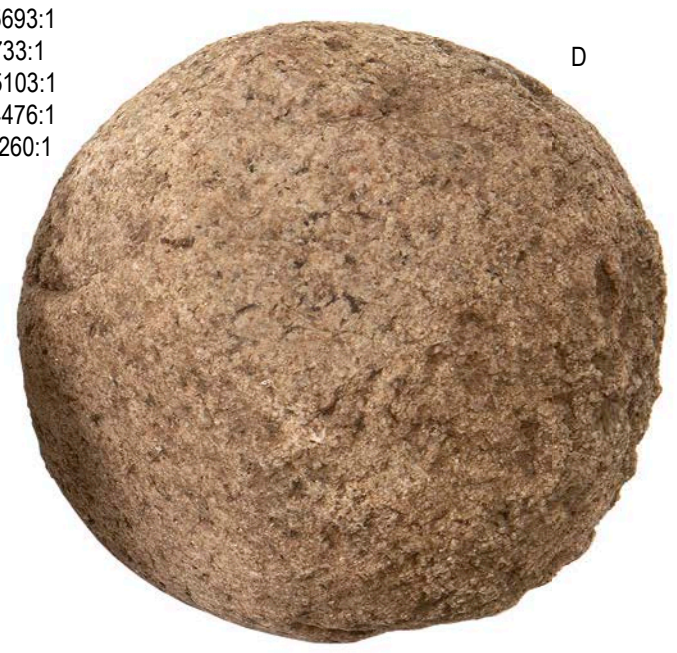
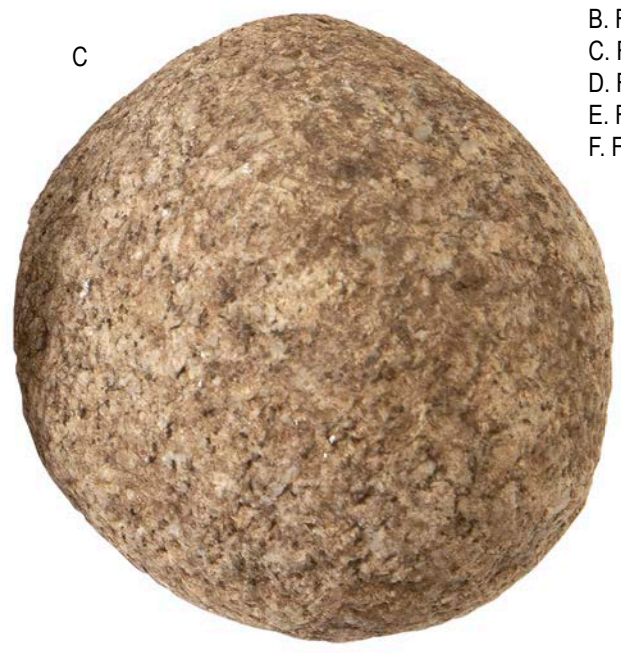
Figur 35. Stenredskap från kontexter som kan knytas till den förhistoriska perioden.

Figur 36. Olika löpare och glättstenar som påträffats på gravfält i Molnby. Skala 1:1.

- A. F3021:13389:1
- B. F3021:15693:1
- C. F3129:6733:1
- D. F3327:15103:1
- E. F3021:14476:1
- F. F3395:16260:1

Typ	Material	Fynd-kontext	Fynd-nr	Kommentar
Avslag	Flinta	Grav 258	2182:12464:1	Större avslag i västkustflinta. Hård teknik.
Avslag	Kvarts	Grav 258	2220:12571:1	
Kärna	Flinta	Stenkonstruktion 360	3140:9845:1	Kärna? Hård direkt teknik (järnhammare?).
Råmaterial, nodul?	Porfyr	Skärvstenshög 362	3429:16593:1	
Avslag, fragment, naturligt?	Kvarts	Grav 440	4065:3711:1	

Figur 37. Spill och råämnen från stenhantverk från kontexter som kan knytas till den förhistoriska perioden.

Majoriteten av den bearbetade flinta som påträffades i undersökningsområdet framkom vid Snapptuna torp (figur 37). Endast en mindre del av materialet har förhistorisk karaktär (jfr ovan). Delar av kvarts-

materialet kan möjligen kopplas till aktiviteter på gravfälten L2014:2119 och L2014:2124. Det fanns ändå ytterst lite kvarts som med säkerhet kunde sägas vara bearbetad. För en utförligare redovisning och diskussion se bilaga 18.

5.2.4 Portabel skålgropssten

En skålgrop, 7 centimeter i diameter och 1 centimeter djup, påträffades på en sten (F1012:728:1) som låg i den ena raserade spisen i 1700-talsparstugan, hus 125 (figur 38). Stenen var närmast rektangulär och omkring 35 x 15 centimeter stor och hade fallit ur spisfundamentet. Säkerligen har skålgropsstenen hört hemma i den bosättning som fanns på platsen under yngre bronsålder – förromersk järnålder (L2019:6371), eller på intilliggande gravfält (L2014:2119), och har återbrukats av dem som byggde spisen. Formatet gjorde den säkert lämplig som byggnadsmaterial. Om de som byggde spisen noterade skålgropen vet vi inte.

Figur 38. Ett av många exempel på återbruk. Skålgropsstenen hittades i en spis på Snapptuna 1700-talsgård men hör egentligen hemma i den överlagrade bronsåldersmiljön.

5.2.5 Keramik

Den absolut största keramikmängden från perioden yngre bronsålder – förromersk järnålder framkom i skärvstenshögar och skärvstenslager inom grav- och boplatssområde L2014:2444. Keramik från perioden förekom också i kulturlager på boplatsten L2019:6371 (under Snapptuna gård), i gravar, stenkonstruktioner och kulturlager på gravfälten L2012:2119 och L2014:2730, samt inom den fossila åkermarken L2014:1958. Den sammanlagda mängden förhistorisk keramik uppgick till drygt 40 kg, varav cirka 35 kg framkom inom grav- och boplatssområde L2014:2444 (figur 165). Av dessa 35 kg har mindre än 1 kg (cirka 860 gram) bedömts vara från mellersta och yngre järnålder. Bronsålderskeramiken dominerar således helt det förhistoriska keramikmaterialet.

Keramiken utgörs av hushållsavfall; trasiga krukor och skålar. Kärlen var som regel starkt fragmenterade eftersom de har gått sönder, skyfflats runt och slitits i samband med senare aktiviteter, i synnerhet på den flerfasiga grav- och boplatsten L2014:2444 men även i de andra områdena.

En översiktlig regional jämförelse (se Stilborg, bilaga 8) visar att det samlade keramikmaterialet avviker från andra platser från mellersta och yngre bronsålder genom en lägre andel rabbad keramik. Vi vet inte om det beror på skilda praktiska behov eller om Molnbykeramiken representerar en tidig förändring av keramiktraditionen, i riktning mot den enklare ytbehandling som blev vanlig under järnåldern. En annan förklaring kan vara ett större östligt inflytande. Detta har föreslagits för Darsgårdeboplatsten som också uppvisar en låg andel rabbade kärl (och en stor andel kärl med strimmig ytbehandling, vilket inte var lika vanligt i Molnby). Ett annat speciellt drag för keramiken i Molnby är en stor mängd kärl med en grop-/hålrad under mynningen (figur 168). I Molnby fanns hela elva kärl med detta element, att jämföra med platsen med näst flest, Vrå-boplatsten, där 3–4 kärl med grop-/hålrad har påträffats. Vad hålraden under mynningen varit till för är oklart, men eventuellt signalerar den också östliga influenser.

När det gäller kärlstorlekar och formdetaljer i övrigt liknar materialet andra platser. I området har funnits

många slags kärl i varierande storlekar. Det förekommer kärl med mynningsdiametrar från 6–7 centimeter till över 30 centimeter. Man har hållit sig med olika typer av kärl, små och stora krukor, skålar och kärl med konisk profil och bågare. Bland skålarna finns både klassiska sena bronsåldersprofiler med skuldra och tydligt avsatt hals, och enklare former med bredare kronologisk spridning.

Beträffande dimensioner och kärltyper finns en del skillnader mellan fornlämningarna. På gravfält L2014:2730 fanns till exempel inga riktigt stora kärl av de slag som fanns vid den intilliggande boplatsten L2014:2444. Det är emellertid svårt att veta om skillnaderna är reella eller beror på att det framkom så lite keramik i flera av områdena.

Ytbehandlingen av godset uppvisar också skillnader mellan områdena. I grav- och boplatssområde L2014:2444 fanns i stort sett alla förekommande ytbehandlingar: glättad, polerad, rabbad, strimmig (däribland borstad) och textil yta samt gropar/hål under mynningen. Dessa ytbehandlingar fanns också i skärvstenshögen L2013:8864 i nordöstra delen av undersökningsområdet, utom polerade skärivor som helt saknades i skärvstenshögen. Fornlämningarna i nordväst, gravfält L2014:2119 och boplat L2019:6371, avvek från de andra områdena genom att rabbade skärivor helt saknades. Visserligen var materialet litet men förhållandet beror antagligen på att dessa lämningar tillhör en lite senare tidsperiod, in i förromersk järnålder, vilket stärks av att reducerat brända gods som kan tyda på en senare datering förekom i högre grad här än på boplat L2014:2444.

5.3 Romersk järnålder – folkvandringstid, en fyndtom period

Det finns inga säkra föremålsfynd från romersk järnålder – äldre folkvandringstid i undersökningsområdet. Detta trots att ett antal lämningar, däribland ett fåtal gravar, har daterats till denna period. Undersökningen av utkanten av en boplat, L2013:7113, från yngre romersk järnålder – folkvandringstid strax norr om vårt undersökningsområde genererade inte heller några fynd (Appelgren m. fl. 2018).

5.4 Fynd från folkvandringstid – vendeltid

Samtliga fynd från denna period har påträffats i grav- och boplatstilljön L2014:2444. Enda undantaget är möjligen en halv gul tunnformad glasflusspärila (F574:15390:1; figur 130) som hittades i en stenkonstruktion (15) inom den fossila åkermarken L2014:1958. Gula pärlor av denna typ förekommer under hela den yngre järnåldern men är särskilt vanliga i äldre vendeltid. Övrigt fyndmaterial i stenkonstruktionen dominerades av bronsålderskeramik.

Vid förundersökningen påträffades flera föremål med sannolik datering till yngre järnålder i grav- och boplatstilljön L2014:2444. Alla föremålen hittades vid metalldetektering (Appelgren m.fl. 2018, s. 124f). Enda föremålet med närmare datering är en S-formad ormfibula av en typ (L1d) som förekommer under sen folkvandringstid till tidig vendeltid (Rundkvist 2003:99). Andra fynd som gjordes vid förundersökningens detektering var ett antal järnknivar, en hästbrodd, hästkosömmar med mera som lika gärna kan vara vikingatida (Appelgren m.fl. 2018, s. 125).

En brodd och en röd glasflusspärila (F3113:5424:1; figur 174) kan dateras till sen folkvandringstid eller snarare tidig vendeltid eftersom de låg i samma brandlager som en daterande kam (grav 351). Endast en ytterligare kam påträffades, i grav 352. Båda kammarna var brända och fragmentariska.

Kammen i grav 351 (F3113:6004:1, F3111:5426:1, figur 176) är en sammansatt enkelkam av en typ, BIII, som dateras till efter 500 e.Kr., sen folkvandringstid eller tidig vendeltid (Brynja 1998). Kammen har tre kantföljande linjer vilket enligt Bo Petrés studier är vanligast i 500- och 600-talen (Petré 1984).

Kammen i grav 352 är en enkelkam med vinklad rygg (F3130:6814:2, figur 177). Den har två kantföljande linjer men saknar annan ornamentik. Kammar av denna typ har daterats utifrån fynd-

kombinationer och ¹⁴C-analyser till folkvandringstid, med en tyngdpunkt i den senare delen efter omkring 500 e.Kr. (Brynja 1998, s. 133).

Övriga fynd från gravarna med denna datering var en trasig vävtyngd (grav 353; F3131:6814:3; figur 178), eldslagingsflinta (grav 351 och 353), två hästkosömmar (grav 351), ett antal nitar med rombiska nithuvuden (grav 351), en nit av järn och en nit av brons (grav 353).

5.4.1 Keramiken

I tre gravar inom L2014:2444 fanns keramik som bedömts höra till gravläggningarna. I gravarna 351 och 353 fanns hushållskärl som återanvänts som gravurnor. Urnan (F3130:6803:1; F3130:6811:1–3; figur 175) i grav 353 var en välbevarad situlaformad kruka (bl. a Eriksson 2009, bil. 5, pl.17:12) av bra gods kvalitet men utan någon särskild ytbehandling eller dekor, vilket vanligen var fallet under järnåldern. Mynningsdiametern var cirka 20 centimeter. En matskorpa fanns på insidan och visar att kärlet tidigare använts i hushållet. Urnan (F3113:5992:1–9) i grav 351 sönderföll snabbt i skärvor och fragment. Den har varit något mindre än urnan i grav 361 men är annars lik denna med en S-formad profil och obehandlad utsida. I stenkonstruktion 357 fanns skärvor från ett mindre AIV:4-liknande kärl (F3174:8683:2–3), finmagrat med obehandlad utsida och med en buk diameter om cirka 11–12 centimeter. Det fanns även skärvor av ett grövre kärl med glättad utsida i samma anläggning, men form och storlek kan inte rekonstrueras. Ytterligare skärvor från ett kärl av AIV-keramik (F3140:11813:1–4) hittades troligen deponerad i stenpackningen mellan det vikingatida huset 350 och det stora blocket i stenkonstruktion 360.

I övrigt fanns från perioden endast en mynningsbit (F3002:2393:1) som möjligen kommer från en folkvandringstida kannan. Skärvan kom fram i hus 350, i vars golvlager det fanns keramik från flera perioder. Det mesta var omdeponerat boplatstilljön från yngre bronsålder.

5.5 Fynd från äldre vikingatid

De vikingatida fynden är ganska få. De flesta kommer liksom de vendeltida fynden från grav- och boplatssområde L2014:2444. Från det övriga området är fynden begränsade till en enstaka pärla och ett arabiskt silvermynt som ändå visar att man har rört sig på flera platser. Pärlan var en halv mosaikpärla (F2046:1800:1; figur 88) som påträffades i en stenkonstruktion med datering till yngre bronsålder – förromersk järnålder på gravfält L2014:2119. Pärlan är enligt Johan Callmers indelning av typen G032. Mosaikpärlor med detta utseende är vanligast i äldre vikingatid (cirka 790–845 e.Kr.) men förekommer också i slutet av 800-talet och början av 900-talet (Callmer 1977, s. 89f). Myntet framkom vid förundersökningen (Appelgren m.fl. 2018, s. 53). Det är en abbasidisk dirhem från 800-talet.

På gårdsplanen vid Snapptuna gård påträffades en halv mörkblå transparent facetterad pärla av typen A183T enligt Callmer 1977 (F1002:702:5). I en avfallsgrop vid gården påträffades även en mörkt turkos transparent/semitransparent rund något bikonisk pärla (F1075:6950:4; figur 39).

Många av fynden är av enklare slag och kan inte tidfästas närmare än till järnålder eller yngre järnålder. Sammanhanget tyder främst på yngre järnålder/vikingatid. Det gäller förundersökningens detektorfynd från L2014:2444 av knivar, hästskosömmar samt en hästbrodd (Appelgren m.fl. 2018, s. 125) och undersökningens fynd av samma föremålstyper: brodd, spik och eldslagningsflinta i hus 350 och hästskosöm i hus 361. I hus 361 framkom även lite obestämt järn. I samma område hade vid förundersökningens metalldetektering hittats ett par bleck i kopparlegering och en eventuell blysmälta. Till vendeltid eller vikingatid kan antagligen också föras förundersökningens fynd av två söljor, ett tungformat remändebeslag och en spänneål av järn.

I förundersökningsrapporten omnämns också en ansamling av järnnitar i kamnitsstorlek påträffade i området där undersökningen senare dokumenterade hus 361. Om nitarna kommer från en vikingatida kam tyder materialet (järn) på periodens början. Vid undersökningen 2016 påträffades i lager knutna

Figur 39. Bikonisk glaspärla (F1075:6950:4) som framkom i en grop inom Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 4:1.

Figur 40. Polyedrisk blyvikt (F3000:3092:1) från hus 350 inom grav- och boplatssområdet L2014:2444. Skala 4:1.

till hus 361 ett litet fragment av kanten till ett rundspanne eller eventuellt ett ryggknappspanne (F3356:14438:1; figur 182).

Vid förundersökningens metalldetektering framkom intill hus 350 ett möjligt eldstäl och en liten cylinderformad vikt av bly med en vikt av 1,8 gram (Appelgren m.fl. 2018, s. 125f). Vid undersökningen hittades en polyedrisk blyvikt (F3000:3092:1; figur 40) i stenramen till hus 350, denna vikt väger 4,5 gram.

Fynd-nr	Kalifat	Kalif	Datering	Myntort	Vikt (g)	Antal fragm.	Antal
3001:3385:1	Abbasidiska	Möjligen Hārūn al-Rashīd ibn Muhammad al-Mahdī ibn al-Mansūr al-Abbāsī; Hārūn al-Rashīd	Omkring 170–180-talet e.H. = omkring 790–800 e.Kr.	Möjligen Madīnat al-Salām (Bagdad), Irak	0,84	1	1
3001:3385:2	Umayyadiska	Abū al-Abbās al-Walīd ibn Abd al-Malik ibn Marwān; al-Walīd I	Omkring 86–96 e.H. = 705–715 e.Kr.	Wāsīt, Irak	0,29	1	1
3001:3385:3	Abbasidiska	?	800-talet e.Kr.?	?	0,11	2	1

Figur 41. Mynten i den lilla depån i tabellform. Mynten har bedömts av Frédéric Elfver, Kulturarvskonsult.

En liten depå med delar av tre arabiska dirheme F3001:3385:1–3 (figur 41 och figur 187) framkom i norra änden av samma hus. Två av mynten är från Irak, det tredje fragmentet är mer svårtolkat. Mynten är daterade till 705–715 e.Kr. (troligen senare delen), 790–800 e.Kr., respektive troligen 800-talet e.Kr. De är med andra ord ungefärligen samtida med den dirhem som påträffades som lösfynd vid förundersökningen i den norra delen av undersökningsområdet.

En tunnformad mörkt turkosblå och transparent pärla (F3140:8900:1; figur 179) hittades i stenpackningen till stenkonstruktion 360 som överlagrades av hus 350. Pärlan är svår att tidfästa närmare men typen förekommer under vikingatid.

En möjlig pilspets, långsmal med tånge, hittades vid undersökningen av hus 350 (F3000:3091:1; figur 42). Även vid förundersökningen hittades en pilspets (Appelgren m.fl. 2018, s. 123). Den låg i den täckande sandmanteln på stenkonstruktion 359. Pilspetsen, lansettformad med tånge är av en typ som generellt dateras från sen vendeltid till tidig vikingatid men dess koppling till anläggningen är osäker.

Vid förundersökningens metalldetektering framkom ett tiotal järnringar i området (Appelgren m.fl. 2018, s. 146). Tre av dessa hade vidhängande mindre ringar och har sannolikt fungerat som amulettringar, vilket även kan gälla för de ringar som nu saknar hängen. Vid slutundersökningen påträffades inga amuletter eller järnringar. Detta kan möjligen bero på att samtliga av dessa ringar lagts ytligt och därför låg i matjorden och plockades upp i förundersökningen (se diskussion i avsnitt 4.1.1). Amulettringarna kan inte dateras särskilt snävt typologiskt men vanligen dateras de till vendel- och vikingatid.

5.6 Fynd från yngre vikingatid – äldre medeltid

Det enda fyndet som kan hänföras till denna period är en depå med arabiska silvermynt. Myntskatten, L2012:284, om 163 hela eller delar av mynt har deponerats i ett bronsåldersröse sannolikt under andra hälften av 900-talet. Skatten beskrivs närmare i kapitel 10 och i bilaga 27.

Figur 42. Pilspets (?) långsmal med tånge (F3000:3091:1) från hus 350 inom grav- och boplotsområdet L2014:2444. Skala 1:1.

5.7 Fynd från hög- och senmedeltid

De äldsta myntfynden är från sent 1400-tal och tidigt 1500-tal, de redovisas nedan tillsammans med övriga mynt. Annars var de daterbara fynden från denna period få. I ett utfyllnadslager i hus 125, Snapptuna gård, låg en glasskärva 1029:1729:8 (figur 43) som bedöms komma från en glasbägare med datering till perioden 1200–1400 (Haggrén bilaga 16). Vid förundersökningen påträffades ett fint knivskaft (figur 44) vid grav- och boplatssområde L2014:2444. Det består av två hopnitade och ornerade plattor av kopparlegering (F147; Appelgren m.fl. 2016, s. 126). Knivtypen är känd från senmedeltida miljöer, där orneringen tolkats som föreställande ett kvinnligt helgon (jfr Baart 1977, s. 330).

Figur 43. En glasskärva (F1029:1729:8) från utfyllnadslager i hus 125 inom L2013:6352. Skala 4:1.

Figur 44. Ett knivskaft av två hopnitade och ornerade plattor av kopparlegering (F147). Foto: Appelgren m.fl. 2018, s. 281, bilaga. Ej i skala.

5.8 Fynd från perioden 1500-tal – 1800-tal

Fyndmängden från denna period är betydligt större än från forntid och medeltid. Merparten utgörs av föremål man kan tänka sig finns på mindre gårdar på landsbygden vid den här tiden (figur 45). För att underlätta en snabb överblick har vi delat in materialet i olika kategorier utifrån funktion och användningsområde.

5.8.1 Byggnadsdetaljer och inredning

Inom denna kategori utgör de flesta fynd skärvor av planglas varav en större andel torde vara fönsterglas. Sammanlagt har 153 fyndposter registrerats. Störst mängd framkom i anslutning till hus 125 på Snapptuna gård, men det fanns även lite fönsterglas vid hus 200 på Snapptuna torp. Det senare är ganska anmärkningsvärt då det handlar om fönsterglas från 1600-talet. Ett fragment är från en sexkantig ruta vilka är typiska för renässans-

tiden (F1544:2574:1; figur 46). Från torpet kommer även ett blått fönsterglasfragment med en tjock rund smältkant (F2080:3330:16; figur 47). Från gården finns cirka 160 gram eller dryga 62 fragment av ljusgrönt fönsterglas från 1700- och 1800-talen.

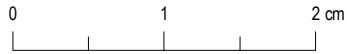
Ett tiotal fragment av rumpkaker och krönkaker med datering till 1700-tal fanns i hus 125 på Snapptuna gård. Rumpkaker fanns även i hus 126 som var sammanbyggt med hus 125.

Andra byggnads- och inredningsdetaljer är ett fåtal fönsterbeslag och fönsterhakar, sex haspar och ett tiotal gångjärn till exempelvis kistor, möbler, luckor eller dörrar, fem lås (bygellås, bultlås, hänglås), ett par låsskyltar eller nyckelhålsbeslag, sju nycklar (F1590:5848:2; figur 48, F1562:3914:1; figur 49). Vid förundersökningen påträffades dessutom en nyckel (FU831) vid hus 132, som hör till 1600-talsfasen på Snapptuna gård. I smedjan, hus 402 i östra delen av området (L2013:7158), fanns en ljushållare (F3505:2533:1).

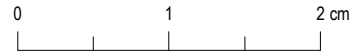
Material	Objekt	Antal/ antal fragm.
Ben	Islägg, radbandspärla	15
Bergart, odef.	Bryne, glättsten, slipsten, knacksten, kvarnsten, löpare, obestämd	34
Bly	Kula, plomb, obestämd	5
Flinta	Bössflinta, eldslagningsflinta	31
Gjutjärn	Kärl	17
Glas	Planglas/fönsterglas, kärl, pärla	726
Järn	Balansväg, betsel, bleck, borr, brodd, dorn, dymling, eldslagningsstål, gångjärn, hacka, hammare, handtag, hasp, överfall, hyska, hästsko, hästkosöm, isbrodd, kil, kniv, kors, krampa, krok, kula, kärl, lie, ljushållare, lås, mejsel, märkla, nit, nubbb, nyckel, nål, obestämd, pilspets, puns, rakkniv, ring, sax, skavjärn, skära, spade, spik, sporre, sprint, stjärthake, stylus, stämjärn, syl, såg, sölja, ten, tång, vikt, yxa, åderlättningsjärn, årder, ämnesjärn, beslag	1397
Järn/kopparlegering	Sölja	1
Järn/kopparleg./ben/trä	Kniv	6
Lera	Kakel, pipa, spelkula, obestämd	180
Keramik	Kärl	2716
Koppar	Mynt	22
Kopparlegering	Sölja, beslag, bleck, fingerborg, hänge, knapp, nubbb, nål, patronhylsa, remändebeslag, ring, ringspänne, ten, vikt, örring, obestämd	69
Metall, odef.	Handtag, bleck, kapsyl, obestämd	9
Sandsten	Bryne, malsten, slipsten	33
Silver	Hänge, mynt	3
Skiffer	Bryne	25
Sten, odef.	Pärla	1
Tenn	Sked, sölja	2
Summa:		5 292

Figur 45. Fynd kopplade till kontexter som tillhör den historiska bebyggelsen inom Snapptuna och Molnby samt lösfynd påträffade inom dessa områden. Fynden redovisas utifrån material. För en mer detaljerad fyndredovisning, se bilaga 11.

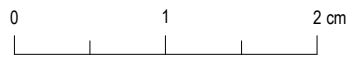

Figur 46. Fönsterglas från en sexkantig ruta (F1544:2574:1) påträffad i hus 200. Snapptuna torp, L2013:7115. Skala 2:1.

Figur 47. Blått fönsterglasfragment med en tjock rund smältkant (F2080:3330:16) påträffad i ett raseringslager till hus 208 inom L2013:7115. Skala 2:1.

Figur 48. Överfall eller ledhasp för hänglås till kista eller liknande (F1590:5848:2) från hus 208, Snapptuna torp L2013:7115. Skala 2:1.

Figur 49. En större nyckel (F1562:3914:1) påträffades under stenarna i norra syllen till hus 200, Snapptuna torp L2013:7115. Skala 1:1.

5.8.2 Dräkt, smycken och personlig utrustning

Ett apart och intresseväckande lösfynd av ett samiskt hänge (F1000:5741:1; figur 50) gjordes vid metall-detektering i närheten av bebyggelse lämningarna från Snapptuna torp. Hänget är av förgyllt silver och 1,5 x 1,5 centimeter stort, med formen av ett stiliserat djur. Det rör sig om en hängknapp som har suttit på en silverkrage till den samiska kvinnans högtidsdräkt. Silverkragen består av en lös krage av ylletyg med dekor av tenntråd och påsydda knappar, maljor och spännen av silver, som ibland är förgyllda. Hängknapparna sitter överst på ståndkragen. Silverkragen har en lång tradition och finns beskriven sedan 1600-talet. Silverkragen visade bärarens ekonomiska ställning och sociala status och gick ofta i arv (Fjellström 1962).

Enligt jämförelser i litteraturen (jfr Fjellström 1962, s. 30, 37f) är bedömningen att hänget är ålderdomligt och troligen äldre än jämförbara 1800-talsmaterial, men en säker datering är svår att erhålla då hänget saknar stämplor (mejl med Bergman, Silvermuseet i Arjeplog).

Ett 25-tal knappar till olika klädesplagg påträffades vid undersökningen, varav cirka 20 kan knytas till olika kontexter från den historiska bebyggelsen och resten var lösfynd eller omdeponerade fynd. Samtliga daterbara knappar är från 1800-talet och alla utom en är av kopparlegering. En av knapparna är en cylinderformad stolpknapp eller fotknapp (F1038:2222:25; figur 51), där en cylinderformad "stolpe" förenar underdelen med överdelen. Den har fungerat som en slags manschettknapp.

Tre hyskor av järn (F1517:2278:1, F1500:1321:3, F1500:1326:1; figur 52), alla påträffade i hus 200 på Snapptuna torp, hör också sannolikt ihop med klädespersedlar.

Figur 52. Två hyskor av järn (till vänster F1500:1321:3, till höger F1500:1326:1) från Snapptuna torp (hus 200), L2013:7115. Skala 4:1.

Figur 50. Samiskt hänge (F1000:5741:1) i förgyllt silver, påträffat som lösfynd vid Snapptuna torp inom L2013:7115. Skala 4:1.

Figur 51. Cylinderformad stolpknapp eller fotknapp i bly (F1038:2222:25) som hittades i bostadshuset (125) till Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 4:1.

Från Snapptuna finns också några skospännen som användes för att fästa ihop knäppningen på en slejfsko, en av de vanligaste skotyperna under 1600- och 1700-talet (F1063:3779:5, F1073:5541:1, F1009:332:14; figur 266). Det mindre spännet på bilden kan vara ett hattspänne eller ett spänne till knäbyxor.

Ett lite finare fynd är ett remändebeslag (F1002:973:23; figur 53) från Snapptuna gård i förgylld kopparlegering. Ett möjligt remändebeslag i kopparlegering (F3552:6134:2) påträffades också i en ugn (405) från 1200-talet inom smidesområde L2013:7158.

Övriga fynd av denna kategori är bland annat två knivar som eventuellt är rakknivar tillverkade i järn (F3504:795:1, F3560:6574:4) från hus 401 i nordöstra delen av undersökningsområdet, samt fem broddar som alla framkom i hus 200 vid Snapptuna torp.

Flera eldslagningstål påträffades också i anslutning till den historiska bebyggelsen i Snapptuna (F1509:618:1, F1038:2992:1 och F1006:326:5).

5.8.3 Kritpipor

Kritpiporna var vanliga fynd och omfattar cirka 120 fyndposter. Materialet har analyserats av Arne Åkerhagen (bilaga 13, där fotografier finns). Vid husgrunden L2013:7163, hus 100, fanns engelska pipdelar från 1700-talet. Från Snapptuna torp kommer kritpipor tillverkade i England och Holland, samtliga är daterade till 1600-talet. Det största och mest varierade materialet kommer från Snapptuna gård. Här dominerar pipor tillverkade i Holland och Sverige. De flesta av de holländska piporna är daterade till 1600-talet medan de svenska är tillverkade under 1700-talet. Utöver dessa fanns även två engelska pipor från 1600-talet, en pipa i rödbrännande lera och en så kallad turkpipa (F1002:743:1). Pipan har sannolikt tillverkats vid Grinds tegelbruk som låg vid Skanstull i Stockholm, möjligen av Carl Schrickel 1760–1790. Därifrån kommer också en fragmentarisk svensk pipa (F1009:1532:1) med dekor, tillverkad av Anders Örnbeck 1751–1761.

Figur 53. Remändebeslag (F1002:973:23) i förgylld kopparlegering hittat på gårdstunet till Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 2:1.

5.8.4 Handel och värdemätare

Sammanlagt 83 mynt har hittats i kontexter knutna till den historiska bebyggelsen. 24 av dessa återfanns vid undersökningen, resterande påträffades vid förundersökningen och vi kan se att den metalldetektering som gjordes då slår igenom. En lista över mynt påträffade både vid förundersökningen och undersökningen återfinns i bilaga 17. Mynten från den historiska perioden har bestämts av Frederic Elfver, som även har kompletterat eller ändrat de preliminära myntbestämningarna från förundersökningen.

De äldsta myntfynden är från sent 1400-tal och tidigt 1500-tal. Äldst är ett mynt präglat 1480–1503 under Sten Sture d.ä., med valören ½ örtug. Näst äldst är ett antal klippingar från 1513–1523 med danske kung Christian II som myntherre. Fyra sådana hittades vid förundersökningen och ett (lösfynd) vid undersökningen. Ett flandriskt silvermynt med myntherre Karl V är daterat till 1506–1512. Något yngre är tre Johan III-mynt präglade i Stockholm 1577, 1580 och 1591. En tysk så kallad räkpenning av koppar dateras till cirka 1550 och ytterligare en möjlig sådan till 1560/1600.

17 mynt har bara bestämts till antingen 1600-tal (fyra mynt) eller 1700-tal (13 mynt). Bland de närmare bestämda dominerar mynt präglade under

andra hälften av 1600-talet (14 mynt) och första hälften av 1700-talet (18 mynt). Tio mynt är från första hälften av 1600-talet, varav sex är Kristinamynt. Fyra mynt är från 1800-talet, det yngsta är ett Oskar I-mynt från 1852.

Till denna fyndkategori kan också föras en möjlig balansvåg (F1163:21384:9) samt två vikter, en av järn som är något osäker och i viss mån liknar en plomb (F1002:119:9; figur 54) och en i kopparlegering som möjligen kan tolkas som ett lod (F1163:9183:7; figur 55). En säker blyplomb hittades i hus 132 (F1335:23615:1).

5.8.5 Religion och kult

Två spännande föremålsfynd sticker ut, båda påträffade inom L2013:7158. I en avfallsgrop hittade vi ett järnkors F3575:7128:1 (figur 56) med tånge, som sannolikt varit ett processionskors. Det andra fyndet utgjordes av fjorton små benpärlor (F3531:4244:1, F3529:3950:1, F3539:3948:1) som sannolikt tillhört ett radband (figur 57), varav de flesta hittades i en nedgrävning under golvet till hus 400.

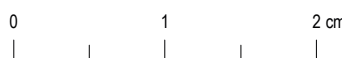
Figur 54. Blyplomb (F1002:119:9) från gårdstunet till Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 2:1.

Figur 55. Möjligt lod i kopparlegering (F1163:9183:7) påträffat i ett utfyllnadslager till en körbrygga på Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 1:1.

Figur 56. Järnkors (F3575:7128:1), möjligen ett processionskors, från en avfallsgrop inom smidesområdet L2013:7158. Skala 1:1.

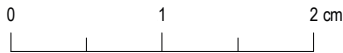
Figur 57. 11 av de 14 benpärlorna (F3531:4244:1) som framkom i en grop under hus 400 inom smidesområdet L2013:7158. Skala 2:1.

5.8.6 Vapen och rustningar

Nio pilspetsar påträffades inom den historiska bebyggelsen (F3560:6574:1; figur 58), varav hela fyra framkom i torpets hus 200. Här fanns också bössfinta.

Övriga fynd i denna kategori kom i dagen vid parstugan och dess närområde på Snapptuna gård.

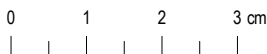
I lager på gårdsplanen hittades två stjärnsporrar (F1002:120:11, F1009:703:1; figur 59), där påträffades också en kanonkula (F1002:2475:1; figur 60) vilket också fanns i ett trasigt exemplar (F1020:813:4) inne i huset. Två muskötkulor hittades dels i ett avfallslager vid gården, dels i ett röjningsröse (F1227:11438:1, F1076:9794:1; figur 61). Inne i bostadshuset för Snapptuna gård (125) fanns också en kulstöpertång (F1023:1246:4).

Figur 58. Lansettformig pilspets (F3560:6574:1) från smidesområde L2013:7158. Skala 2:1.

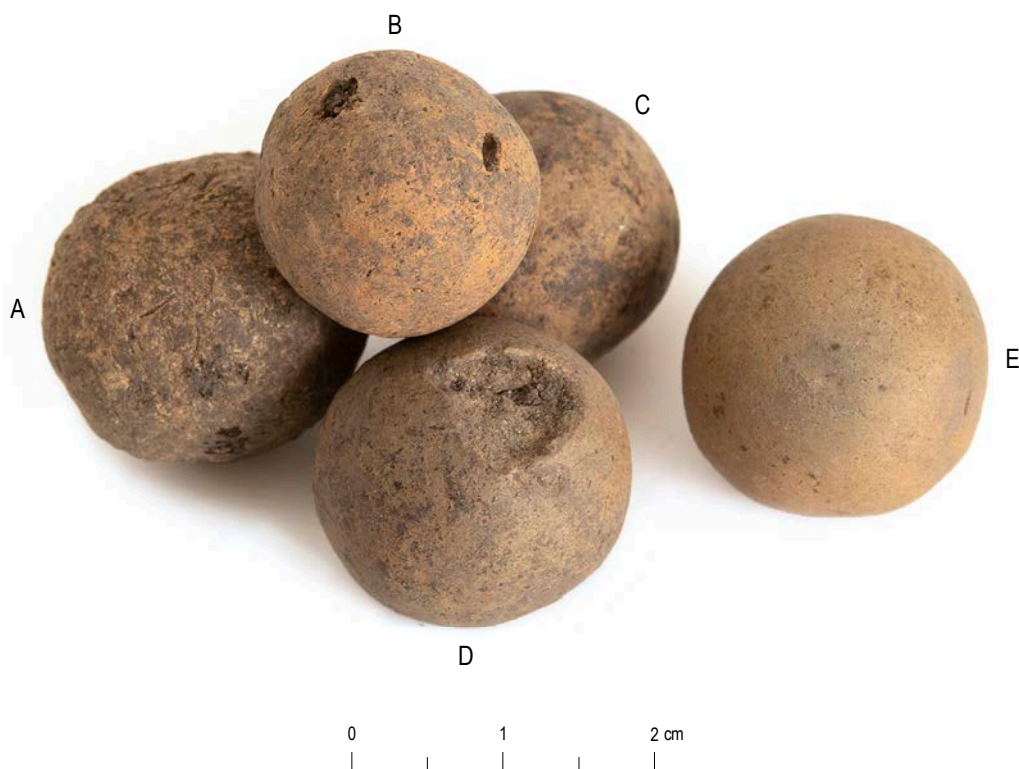
Figur 61. En muskötkula (F1076:9794:1) som påträffades i ett avfallslager vid Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 2:1.

Figur 59. Stjärnsporre i järn (F1009:703:1) som hittades på gårdsplanen till Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 1:1.

Figur 60. Komplet kanonkula (F1002:2475:1) från gårdstunet till Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 1:1.

Figur 62. Spelkolor i lera från hus 125 och 132 på Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 2:1. A. F1017:4000:1, B. F1017:4000:2, C. F1017:4000:4, D. F1017:4000:3, E. F1334:23617:1.

5.8.7 Nöjen

Till denna kategori kan vi föra två fynd av spelkolor, dels fem stycken i hus 125 på Snapptuna gård (F1017:2137:1 och F1017:4000:1–4; figur 62 och 63) och dels en kula i hus 132 vid torpet (F1334:23617:1; figur 62). Kulorna är av lera.

5.8.8 Hantverk och produktion

Föga förvånande tillhör de flesta fynden antingen denna kategori eller hushållsfynden, som förstås domineras av keramiken (nedan). Många av redskapen är sådana som kan representera flera hantverk och för att bedöma vad de använts till får man studera i vilket sammanhang de påträffades. Till de mer allmänna redskapen hör två yxor (F1063:3779:3, F1025:1028:1; figur 64) och två spadar från Snapptuna gård (F1028:1253:2 och F1018:771:1; figur 65), ett femtiotal brynen huvudsakligen av sandsten och skiffer, ett hundratal knivar, ett tjugotal fynd av eldslagningsflinta osv. Bland ett tjugotal slipstenar, de flesta av sand-

Figur 63. Spelkula (F1017:2137:1) i lera från hus 125 på Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 4:1.

sten, fanns från hus 200 på torpet en som möjligen varit pedaldriven (F1538:3333:1; figur 66). Från torpet kom flera redskap som visar på trähantverk

Figur 64. Yxa
(F1025:1028:1)
från Snapptuna
gård, L2013:6352.
Skala 1:1.

Figur 65. Ett
komplett spadblad
(F1018:771:1) från
Snapptuna gård,
L2013:6352.
Skala 1:2.

Figur 66. Slipsten
(F1538:3333:1) av
sandsten från hus
200, Snapptuna
torp, L2013:7115.
Skala 1:1.

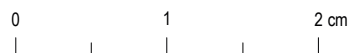
såsom hammare, mejsel, puns, skavjärn/hyveljärn (F1500:1383:3; figur 67), stämjärn och en såg (F1516:930:1; figur 68).

Från torpet och från smedjorna kommer också verktyg som antagligen använts för metallbearbetning, som kilar, punsar, mejslar, stämjärn och tänger. Sju fynd finns exempelvis av punsar eller möjliga punsar.

Textil- och läderhantverk kan påvisas både vid torpet och gården genom fynd av saxar (F1023:817:1; figur 69), sylar och fingerborgar och nålar (F1038:2222:1, F1517:2493:1, F1040:4930:2; figur 249 och 267).

Till produktionssfären kan föras fynd som har att göra med boskapsskötsel, jordbruk och fiske. Flera föremål av denna typ kommer från smedjan, hus 101, bland annat en lie/skära och två välbevarade årderbillar (F619:845:1; F680:1899:1; figur 274).

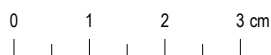
En möjlig renshacka (F1562:3907:1; figur 70) hittades i bostadshuset till Snapptuna torp.

Figur 67. Skavjärn/hyveljärn (F1500:1383:3) från hus 200 i Snapptuna torp, L2013:7115. Skala 2:1.

Från både torpet och gården finns dessutom flera (9) fynd av åderlättningsjärn, varav några varit till för att behandla boskap (F1018:682:14).

Fynd av hästskor (38 st varav några lösfynd) och närmare 200 fyndposter med hästskosöm kan nämnas i sammanhanget, varav ett nittiotal sömmar framför allt låg i anslutning till fägården på Snapptuna gård. Från torpet kommer kinddelen till ett betsel (F1501:1101:2; figur 71).

Figur 68. Såg (F1516:930:1) från hus 200, Snapptuna torp, L2013:7115. Skala 1:1.

Figur 69. Sax (F1023:817:1) från hus 125, Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 1:1.

Figur 70. Hacka (F1562:3907:1) påträffad i hus 200 i Snappuna torp, L2013:7115. Skala 1:1.

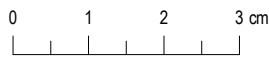
Figur 71. Kinddel till betsel (F1501:1101:2) från hus 200 i Snapptuna torp, L2013:7115. Skala 1:1.

5.8.9 Husgeråd

Glas

Ett rikligt fyndmaterial av glaskärl påträffades både vid Snapptuna torp och Snapptuna gård. Kärlen utgjordes av både bordsglas och buteljer. Några av fynden var ovanliga för att komma från en landsbygsmiljö som skärvor av våffelbägare, remmare, päronformade flaskor och blå emaljdekorerade schatullflaskor (figur 72–76).

Vid torpet kunde majoriteten av föremålen dateras till sent 1500-tal eller från 1600, medan fynden från Snapptuna gård huvudsakligen var från 1700-talet. En samling apoteksglas från första delen av 1800-talet påträffades också. Ett överraskande fynd från Snapptuna gård var ett exklusivt filigranglaskärl från sent 1500-tal (F1066:6971:1; figur 77).

Figur 72. En skärva från botten till en brun bägare (F1501:45:1) av en ovanlig typ med vågformig kant. Skala 1:1.

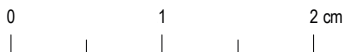
Figur 73. En ljusgrön skärva från en remmare (F1533:2268:8). Remmare var framför allt vitvinsglas, men före 1900-talet drack allmogen knappast något vin alls. Skala 2:1.

Figur 75. Ett fragment av blått glas (F1581:3503:18) från en schatullflaska. Framförallt i Böhmen prydde man cirka 1570–1620 en del blå glaskärl med bland annat jaktscener eller fabelbilder i olika emaljfärger. Skala 2:1.

Figur 77. Ett fragment av ett glas (F1066:6971:1) prytt med insmälta filigrantråd med opakvitt glas. Filigranglas tillverkades i Venedig eller i vissa andra stora städer i Europa under sent 1500-tal eller början på 1600-talet. Skala 2:1.

Figur 74. Två skärvor från våffelbägare (F1517:2108:1). En våffelbägare är ett cylindriskt glas importerat från Tyskland eller Nederländerna, där de tillverkades under en hundraårig period med början i sent 1500-tal. Liksom remmare är de ovanliga fynd på landsbygden. Skala 2:1.

Figur 76. Ett fragment från halsen till en grön päronformig flaska (F1501:1096:10) som var typisk, men inte vanlig under 1600-talet. Skala 1:1.

Keramik

Den historiska keramiken från Snapptuna och Molnby utgörs av drygt 2600 skärvor och ett 50-tal kakelugnsfragment (bilaga 9 och 25). Hushållskeramikerna från Snapptuna torp domineras av kärl i yngre rödgods. Både bordskärl och matlagningskärl förekommer, med kärlformer som fat och skålar och trebensgrytor/pannor. Keramikens brukningstid är sannolikt från sent 1500-tal fram till 1700-talets början (figur 78).

Keramikmaterialet från Snapptuna gård är betydligt mer varierat än för torpet. Förutom kärl i yngre rödgods som fat, skålar, krukor och trebensgrytor och förningskrukor fanns även bordskärl (skålar, koppar, fat och tallrikar) i andra, mer lyxbetonade godstyper,

som porslin och fajans. Även tallrikar i flintgods och krukor, dryckeskrukor och apotekskrukor i stengods förekom. Keramikens brukningstid är sannolikt 1700-tal till början av 1800-talet.

Figur 78. Ett urval av de keramiktyper som påträffades i de historiska bebyggelseenheterna i Snapptuna. Skala 1:2.

A. F1009:8071:39
B. F1004:2471:6, F1023:1244:13
C. F1501:601:2
D. F1009:8071:34

E. F1537:2552:13
F. F1057:3655:3, F1048:2451:2
G. F1267:21376:7
H. F1537:2552:12

I. F1042:1550:5
J. F1517:2115:20
K. F1501:601:1

6. GRAVFÄLT L2014:2119 OCH STENSÄTTNING L2013:8865

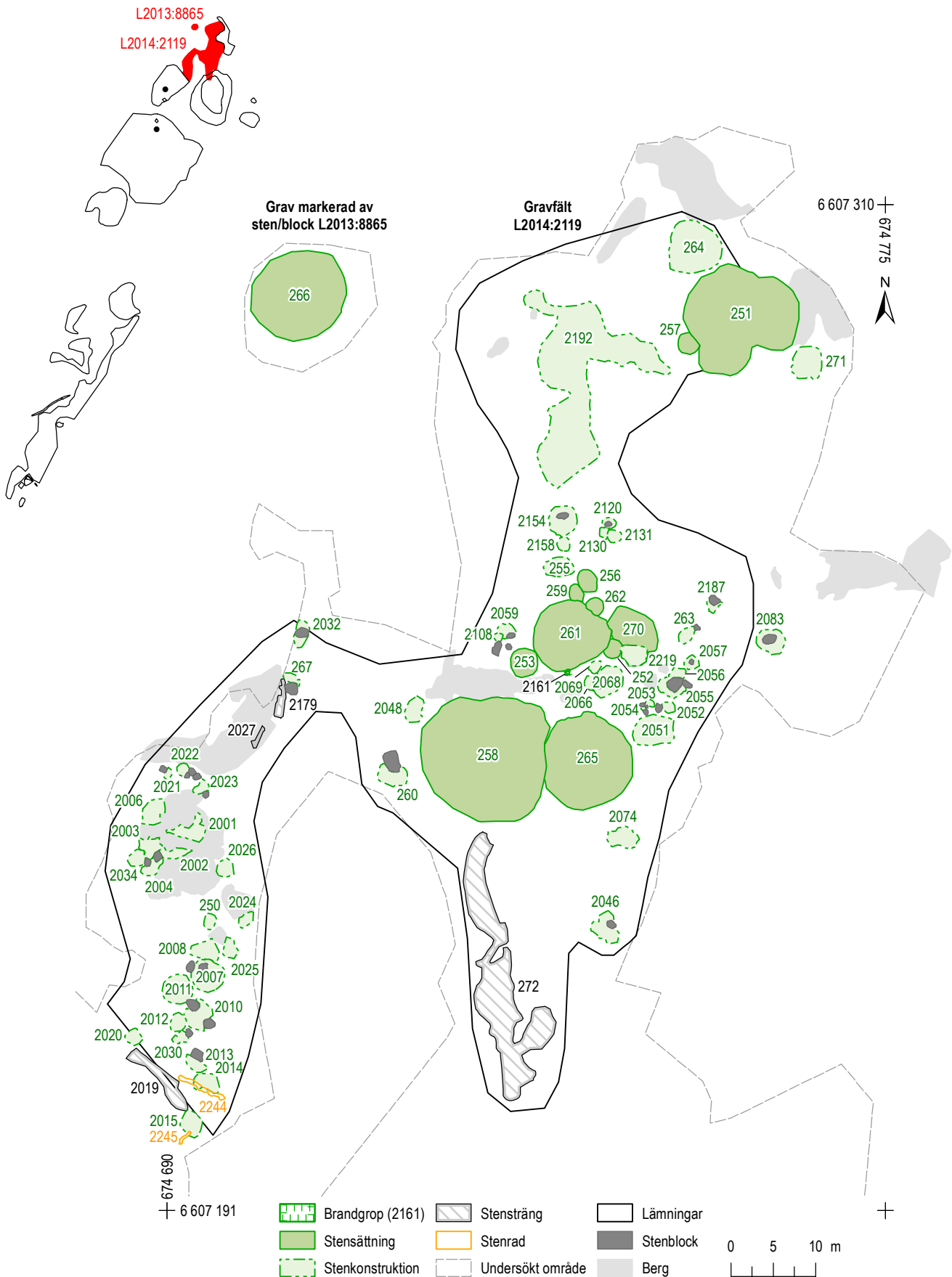
GRAVAR OCH STENKONSTRUKTIONER FRÅN YNGRE BRONSÅLDER OCH ÄLDSTA JÄRNÅLDER

Gravfältet dominerades visuellt av fyra stora röseliknande stensättningar som låg utmed höjdryggens krön och med vid utblick över dalgången i öster (figur 79). Eventuellt kan det i raden av stora stensättningar ha funnits ytterligare en stor stensättning som förstörts, genom att byggas om till husgrund i historisk tid (hus 208 inom Snapptuna torp). Ett stycke väster om gravfältet låg en stor blockstensättning (L2013:8865) som kanske också kan föras till denna grupp av dominerande anläggningar. De stora stensättningarna var

långt ifrån ensamma på gravfältet. Intill dem fanns ett stort antal stenkonstruktioner som var betydligt mer blygsamma, ofta besvärliga för oss att avgränsa, och svåra att förstå: några var tydliga stensättningar med distinkta former, men de flesta var oregelbundna och ofta enskiktade stenpackningar vid block och hållar, stensträngsliknande formationer, eller bara stensamlingar lagda i moränen. Troligen ingick både gravrelaterade lämningar och en del lämningar knutna till bebyggelse och odling bland dem.

Figur 79. Gravfältet L2014:2119. Närmast i bild stensättningarna 251 och 264. Bakom dem möjligen en förstörd stensättning av samma typ, raserad av hus 208 vid Snapptuna torp. Knappt synliga i bakgrunden jobbar arkeologer vid Snapptuna gård, nära Roslagsbanan till vänster pågår arbete vid smidesområdet L2013:7158. Foto från norr. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

Figur 80. Plan över stensättningar och stenkonstruktioner på gravfält L2014:2119 och stensättning L2013:8865. Skala 1:650. Översikten visar aktuella lämningar (markerade i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

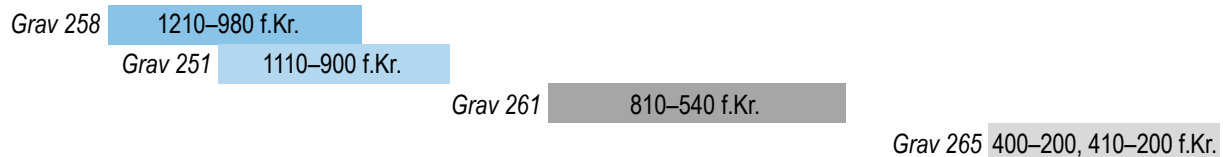

Figur 81. De två stora stensättningarna grav 258 (till höger) och grav 265 såg likadana ut men tillhörde helt olika tidsperioder: Grav 258 mellersta bronsålder och grav 265 förromersk järnålder. I bakgrunden (till vänster) pågår arbete vid Snapptuna gård. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

Gravfältet har vuxit fram under yngre bronsålder och äldsta järnålder. Övriga var att de stora röseliknande monumenten hade uppförts med stor spridning i tid, från bronsålderns period III–IV fram till och med förromersk järnålder (figur 81). Ser man till ^{14}C -värdenas yttre marginaler, vilket innebär 1210 f.Kr. respektive 200 f.Kr., så har de stora stensättningarna uppförts under en period av tusen år. Kortast möjliga intervall utifrån ^{14}C -dateringarna är femhundra år, vilket ju också är en avsevärd tidsrymd (figur 82). Gravfältets mest intensiva brukningstid före-

faller utifrån keramikfynd och ^{14}C -dateringar vara sen bronsålder, period V–VI, men många konstruktioner har förblivit odaterade så här finns en viss osäkerhet.

Gravarna och de andra stenkonstruktionerna var anlagda på typisk mark för denna period: en blockrik, stenig morän- och bergshöjd med uppstickande kala hållar mellan moränpartierna. Den högsta punkten fanns i norr och gravfältet exponerade i sin helhet mot öster och söder, det vill säga den stora dalgången nedanför höjdstråket. Gravfältet avgränsades mot

Figur 82. De stora röseliknande monumenten på gravfältet hade uppförts med stor spridning i tid. I grav 265 daterades två olika gravgömmor. Tidsställningen baseras på ^{14}C -analys av humana brända ben.

Figur 83. Gravfältet L2014:2119. I förgrunden syns en bred stensträng eller stenvall (272) som utgjorde ett framträdande inslag i fornlämningens södra del. Den löpte i nord – sydlig riktning uppför sluttningen mot den stora stensättningen 258. Drog man ut linjen söderut hamnade man vid bronsåldersgården och hus 128. Foto från syd till sydöst. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

väster av undersökningsområdets utsträckning, men högst troligt överensstämmer avgränsningen åt detta håll även med förekomst av anläggningar, även om de små flacka stenkonstruktionerna knappast var synliga före avbaning och det inte kan uteslutas att det kan finnas fler sådana i skogsområdet västerut. I norr avgränsades gravfältet av en brant sluttning mot norr och nordöst, i öster tycks likaså sluttningen ha varit mindre intressant för gravar och stenkonstruktioner än vad de högsta partierna var. De sydvästra delarna av gravfältet följde en höjdrygg söderut, på vars östra sida fanns en ganska djup och fuktig sänka som tycks ha fungerat avgränsande.

I sydöstsluttningen söder om gravfältet, på ett avstånd av omkring 50–70 meter, kunde vi också undersöka en bronsåldersgård. Lämningarna var rätt fragmentariska eftersom de låg under den historiska bebyggelsen vid Snapptuna gård, men de omfattade i alla fall ett hus med stalldel (hus 128) som har daterats typologiskt och med ¹⁴C-analys till cirka

800–550 f.Kr. Huset har alltså funnits under den period då gravfältet antagligen nyttjades som mest intensivt.

Gravfältet hade varit beväxt med barrskog och de många stubbarna efter granar och tallar hade rubbat på stenpackningar och gjorde undersökningen besvärlig. Annars var gravfältet väsentligen välbevarat, utom i de östra delarna där det på en del ställen hade skadats eller överlagrats av lämningar från Snapptuna torp.

När undersökningen inleddes var gravfältet fullständigt igenväxt med sly, gräs och andra pionjärväxter som hade etablerat sig i de omfattande ytor som legat öppna sedan förundersökningen (figur 84). Det innebar ett mycket mödosamt och personalkrävande rensningsarbete som pågick parallellt med avbaningen av resterande ytor, och som vi tvingades utföra i flera veckor efter beräknad tid (figur 85).

Figur 84. Jamen, då sätter i igång då! Det igenväxta gravfältet före undersökning. Foto från norr.

Figur 85. För att inte arkeologerna på gravfältet skulle bli helt utslitna av allt ogrärensande samlade vi under "stora rensardagen" hela arbetsstyrkan från alla delområden för att göra en gemensam insats för att få bort gräs och sly.

Figur 86. De flacka och ofta otydliga anläggningarna var allt som oftast genomväxta av stubbar och rötter, och på senhösten försämrades förutsättningarna än mer av snöfall, mörker och ihopfrusna stenpackningar. Foto från öster.

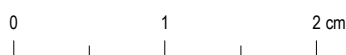
Sammanlagt undersöktes cirka 3730 m², och inom denna yta har vi dokumenterat 12 säkra gravar, i meningen att de var anläggningar som innehöll mänskliga ben. Några av dessa innehöll mer än en bende på (och individ), och en mycket skadad anläggning innehöll mellan fyra och sex depåer/gravar. Det fanns också tre anläggningar som innehöll enstaka benfragment som inte kunde bestämmas närmare än att de representerade däggdjur, och det är förstås möjligt att detta också handlat om humana ben. Utöver gravarna fanns elva stenkonstruktioner med fynddepositioner, inklusive deponerat växtmaterial såsom enbär. Det vanligaste fyndet var enstaka keramikskärvor. 44 avgränsade och konstaterade stenkonstruktioner undersöktes utan att vare sig ben eller fynd påträffades. Sammanlagt undersöktes alltså 67 relativt tydligt avgränsade gravar och stenkonstruktioner. Undersökningen omfattade också ett stort antal förmodade anläggningar som fick utgå för att de, till exempel, visade sig vara uppkomna på naturlig väg eller utgjorde delar av en större kontext. Gravfält av den här karaktären med ytterst få fynd bland all sten är inget okänt fenomen. Men det ska sägas att förutsättningarna att lyckas hitta några få, små, vitbrända ben i en översnöad och frusen anläggning inte är särskilt bra, och att vi hade en del arbetsdagar av det slaget under senhösten 2016 (figur 86).

Kontext	Objekt	Kontext	Objekt
2106	Härd	2138	Lager
2110	Störhål	2139	Härd
2114	Lager	2180	Störhål
2123	Lager	2185	Lager
2126	Stolphål	2199	Lager
2127	Härd	2203	Stolphål
2128	Härd	2212	Stolphål?
2129	Stolphål	2221	Härd
2138	Lager	2227	Lager
2185	Lager	2235	Nedgrävning
2132	Härd?	2236	Lagerrest
2133	Stolphål	2240	Stolphål
2134	Stolphål		

Figur 87. Övriga anläggningar inom gravfältet som antas vara förhistoriska, jämför med figur 112. Fyra gropar i/under grav 253 kan eventuellt också höra till en äldre fas.

Inom gravfältets avgränsning undersöktes dessutom ett större stenpackningsflak (som eventuellt kan ha utgjorts av ett flertal svåravgränsade stenpackningar), en kraftig stensträng eller stenvall, en stensträng, fem stenrader, fem gropar, nio stolp- eller störhål, sex härdar, samt ett femtontal lager av olika slag. De flesta av groparna och lagren kunde knytas till den

historiska torpbebyggelsen. De anläggningar som antas vara förhistoriska redovisas i figur 87. Bland de uppräknade anläggningarna fanns det ett fåtal som kan antas höra till aktiviteter som föregått gravfältet. Den enda dateringen är ett litet stolphål (2110) som daterats till senneolitisk tid. Dateringen antar vi vara korrekt, men stratigrafiskt uppfattades stolpen som yngre så ett litet frågetecken kvarstår. De flesta andra anläggningar av denna karaktär (stolphål, härdar, gropar) hade en osäker kronologisk ställning men verkar, av stratigrafiska skäl, kunna vara från samma period som gravfältet. Fyndet av en glaspärta från vikingatid (F2046:1800:1) i en av stenkonstruktionerna visar att folk rört sig i området även senare (figur 88). Höjden ovanför dalgången har alltså använts under lång tid, och uppvisade bitvis en ganska komplicerad stratigrafi trots att i stort sett allting bara bestod av sten (figur 89).

Figur 88. En glaspärta (F2046:1800:1) från vikingatid påträffad i en stenkonstruktion daterad till yngsta bronsålder/äldsta järnålder. Skala 2:1.

Figur 89. Gravfältet präglades av oerhörda mängder sten i mer eller mindre tydliga formationer.

6.1 Före gravfältet

Höjdpåret där gravfältet bredde ut sig låg 27–31 meter över havet. Det utgjorde en havsstrand under mellanneolitikum, och en möjlig boplatsmiljö från senare delen av neolitikum. Den äldsta datering vi har är gjord på kol från ett litet stolphål, daterat till 2200–1980 f.Kr. Någon neolitisk bosättning har vi emellertid inga spår av bland den handfull anläggningar som skulle kunna höra till en tidigare fas. Om anläggningarna faktiskt är äldre än gravfältet kan vi, med undantag av ovan nämnda datering, inte säga. De överlagrades av gravfältskonstruktioner men kan ju ha tillkommit alldeles innan just den aktuella graven eller stenkonstruktionen uppfördes.

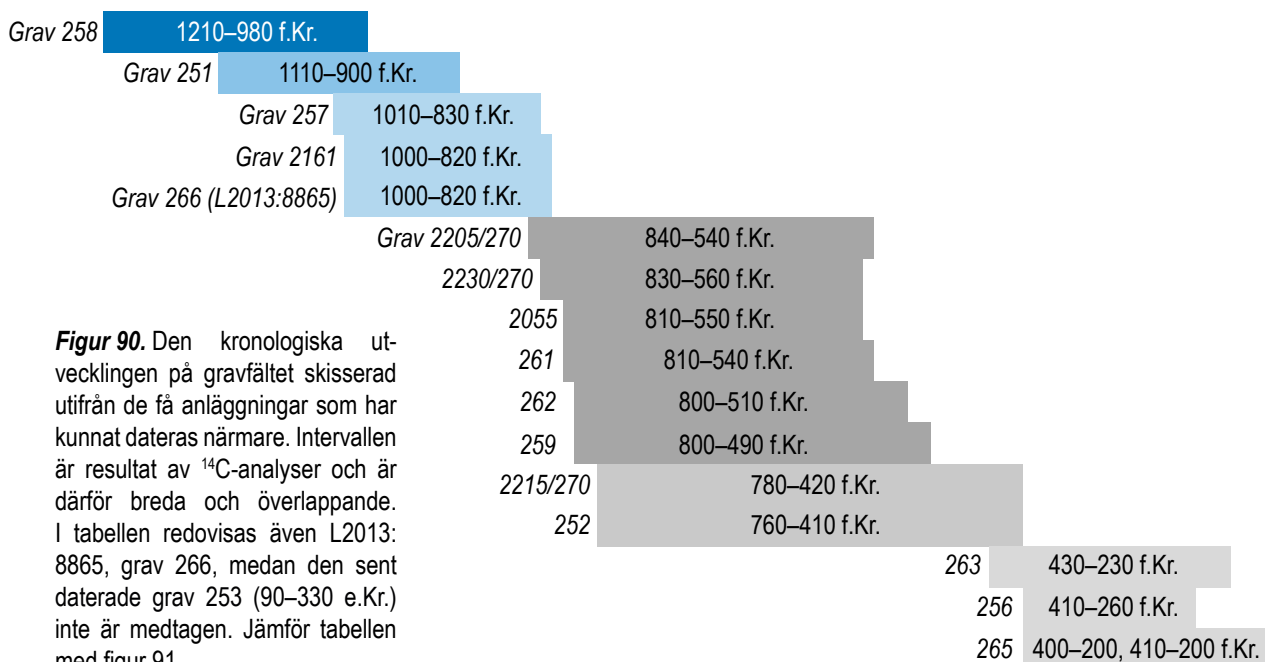
6.2 Gravfältets datering

Ett mycket stort antal av de undersökta stenkonstruktionerna har varit omöjliga att datera. De var helt tomma på fynd och ben, och de glesa stenpackningarna gjorde risken för förorenade prov alltför stor för att det skulle vara meningsfullt att leta efter makrofossil eller kol. Dessutom saknade många anläggningar stratigrafiska relationer. De kan därför egentligen placeras in i vilken fas som helst. De kan ha tillkommit kontinuerligt eller sporadiskt, långsamt under

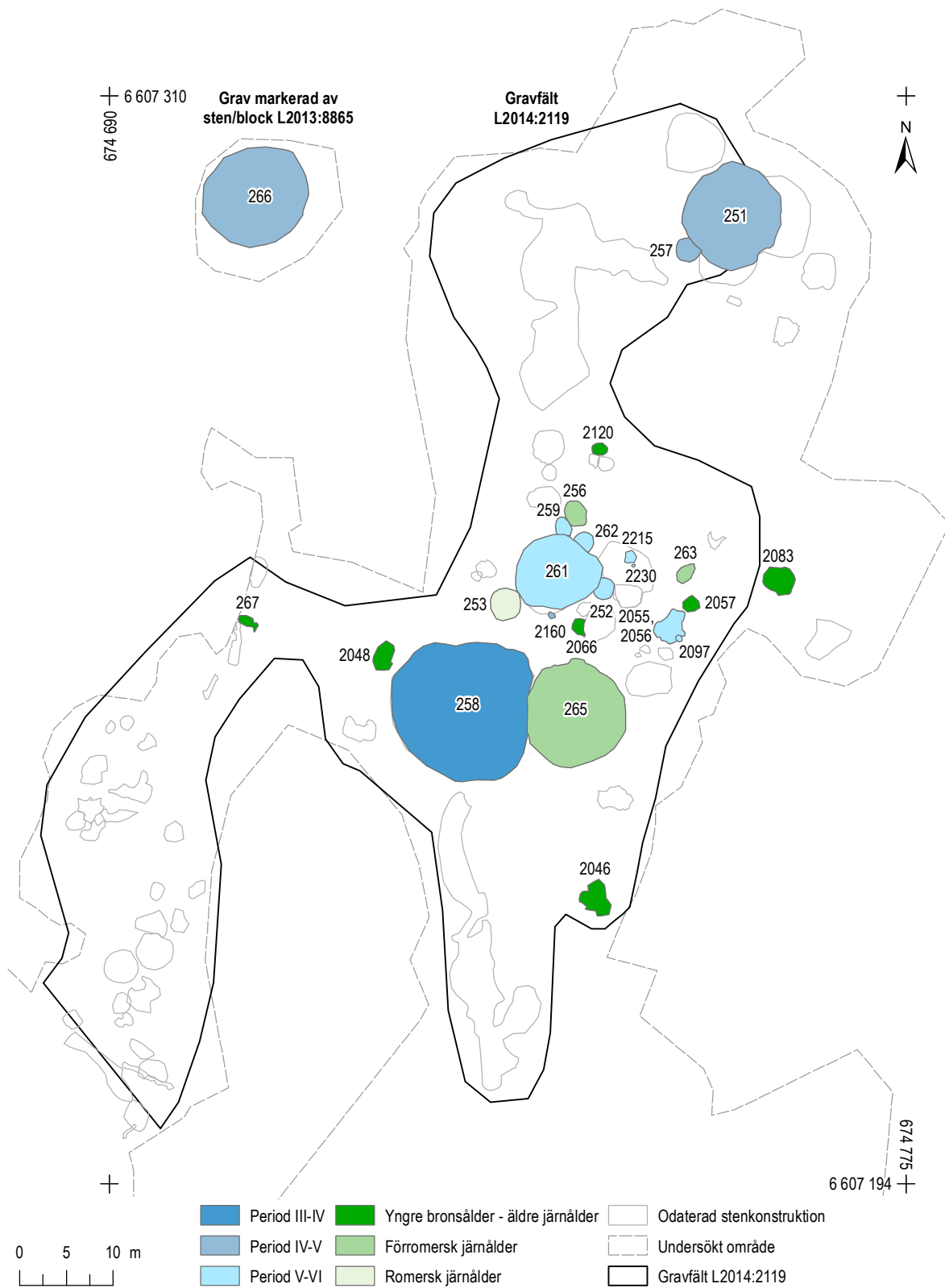
gravfältets hela brukningstid eller mer intensivt under en kortare period. Det är även högst troligt att befintliga anläggningar har skattats på material, att man byggt om och till, rivit, skadat och förändrat äldre stenkonstruktioners ursprungliga utseende och innehåll under de mellan femhundra och tusen år som gravfältet brukades.

Gravfältets generella brukningstid och utveckling över tid ska ändå skisseras. Förslaget bygger på ¹⁴C-dateringar utförda på bränt ben från gravarna och i något fall makrofossilt material, kombinerat med keramikfyndens kronologiska hemvist och stratigrafiska relationer. Utifrån dessa dateringar förefaller det som att gravfältet använts kontinuerligt utan avbrott från övergången äldre till yngre bronsålder fram till en bit in i förromersk järnålder.

Den äldsta datering vi har från en grav omfattar perioden 1210–980 f.Kr., det vill säga att den uppfördes någon gång under bronsålderns period III eller IV. Graven ifråga var den största röseliknande stensättningen på gravfältet, den centralt placerade grav 258. Den stora röseliknande stensättningen i gravfältets nordligaste del, grav 251, daterades till perioden 1110–900 f.Kr., det vill säga period IV. Dateringarna överlappar som synes och gravarna kan ha uppförts i stort sett samtidigt, men det kan också ha

Figur 90. Den kronologiska utvecklingen på gravfältet skisserad utifrån de få anläggningar som har kunnat dateras närmare. Intervallen är resultat av ¹⁴C-analyser och är därför breda och överlappande. I tabellen redovisas även L2013: 8865, grav 266, medan den sent daterade grav 253 (90–330 e.Kr.) inte är medtagen. Jämför tabellen med figur 91.

Figur 91. Daterade anläggningar på gravfältet samt grav 266 (L2013:8865). Jämför med figur 90. Skala 1:650.

skiljt drygt hundra år mellan byggnadsaktiviteterna. Två gravar har fått dateringar till ungefär samma tid, eller kanske något senare (period IV–V). Den ena var en liten stensättning, grav 257, som hade anlagts upp emot kantkedjan och bildade ett litet bihang till den stora röseliknande stensättningen grav 251. Dateringsintervallet på denna satellitgrav var 1010–830 f.Kr. och det var stratigrafiskt tydligt att den anlagts senare än den större anläggningen. Den andra var en bengrop, grav 2161, som påträffades under brättet till en annan större stensättning, grav 261. Den tolkades initialt som sekundär till den större stensättningen, även om stratigrafin var svårutredd, men dateringen 1000–820 f.Kr. indikerar att den har blivit överlagrad. Den större graven har daterats till cirka 800–500 f.Kr. Under samma period som bengropen 2161 anlades tycks man också uppföra den stora blockstensättningen grav 266, L2013:8865. Den låg i närområdet strax väster om de övriga och daterades till intervallet 1000–820 f.Kr.

Flest dateringar har vi från bronsålderns perioder V och VI. Sannolikt är det också under detta skede som platsen nyttjades som mest intensivt, men säkra kan vi inte vara eftersom vi har så många odaterade anläggningar och ¹⁴C-intervallen är så breda och överlappande. Fem anläggningar med deponerade brända humana ben har daterats till perioden cirka 800–500 f.Kr. Tre av dessa var den stora röseliknande stensättningen grav 261 samt två mindre stensättningar som placerats intill eller snarare tillfogats denna. De andra två gravarna från denna period låg alldeles öster om grav 261. De ingick i en grupp (270) som bestod av flera skadade och svårtolkade kontexter och som antingen utgjorde en större anläggning med flera bendepåer, eller flera separata men sammanväxta konstruktioner. I samma grupp fanns en bendepå som fick en något senare (men överlappande) datering, 780–420 f.Kr. Ungefär samma datering, 760–410, fick också grav 252 som låg strax intill, även den i anslutning till den stora graven 261. De två senare dateringsintervallen sträcker sig sålunda in i förromersk järnålder. Förutom gravar har också en kokgrop kunnat föras till period V–VI. Den låg i eller under en stenpackning vid ett block (stenkonstruktion 2055–2056). Stenpackningen utgjordes delvis av utkastat material från gropan varför dateringen bör gälla blockanläggningen också. I kokgropen fanns keramik av

reducerad typ, och ur makrofossilprovet skickades bränt vetekorn för en ¹⁴C-analys, som resulterade i dateringen 810–550 f.Kr.

Ytterligare sju stenkonstruktioner med keramikfynd och/eller en god stratigrafisk relation till en daterad anläggning kan föras till ungefär samma period, eller i alla fall yngre bronsålder till äldsta järnålder.

Från nästföljande period, förromersk järnålder, har vi tre daterade anläggningar. Två låg i anslutning till, men längre ut från, de gravar som låg intill den stora röseliknande stensättningen grav 261 (figur 91). Det kan betyda att man har fortsatt att förhålla sig till den stora anläggningen och uppfört gravar successivt utåt från det nav som graven bildade. Men dessutom har man under denna period, mellan cirka 400 och 200 f.Kr., uppfört en ny stor röseliknande stensättning, grav 265. Denna grav placerades alldeles intill och delvis över brättet kring den stora röseliknande stensättning som förefaller vara den första på gravfältet, det vill säga grav 258. När grav 265 uppfördes var grav 258 redan många hundra år – kanske rentav tusen år – gammal. Trots det uppvisar de stora likheter i formspråket.

En enda datering tillhör en period efter förromersk järnålder. Den kom från grav 253 som låg nordväst om den stora röseliknande stensättningen 261 och fick dateringen 90–330 e.Kr, det vill säga romersk järnålder. Dateringen är möjligen fel. Benmaterialet kunde inte användas för en ¹⁴C-datering så istället daterades träkol (från gran). Provet föreföll säkert men den avvikande dateringen gör att man kan misstänka kontaminering. Läget och gravens karaktär tyder snarare på en datering till yngre bronsålder till äldsta järnålder, likt de övriga som låg kring den stora grav 261.

6.2.1 Spår av förstörda (äldre?) gravar

Från den centrala delen av gravfältet, invid grav 261, fanns en del lämningar som antyder att man i vissa fall har byggt om eller förstört äldre anläggningar. Detta verkar ha skett i förhållandevis närtid under period V–VI och tidig förromersk järnålder. Söder om den stora graven fanns ett lager (2138) som delundersöktes, och som möjligen hade samband med en stenpackning som kan ha varit rester av en

förstörd grav eller stenkonstruktion (2109, under stenkonstruktion 2066). Den skadade och svår-tolkade gravgruppen 270 verkar också ha innehållit mer än en generation begravningar. Bengropen grav 2161 var av dateringen att döma överlagrad av brättet till den stora stensättningen grav 261.

6.3 Gravarna

Som redan nämnts har vi valt att definiera gravar utifrån förekomst av mänskliga ben. På gravfältet fanns 12 sådana anläggningar – gravar. En (270) var mycket skadad och var kanske egentligen flera gravar, men maximalt omfattade gravfältet femton gravar med den definition som har använts. De äldsta och de yngsta gravarna hade ett mycket likartat

uttryck och vittnar inte om några större samhälls- förändringar under den period som gravfältet brukades, i alla fall inga som är synliga i gravarnas utformning.

6.3.1 Gravarnas uppbyggnad

De stora röseliknande stensättningarna var, förutom att vara iögonfallande stora, också de anläggningar som omfattade flest konstruktionsdetaljer. Trots det stora tidsspannet mellan den äldsta och den yngsta stora stensättningen så var de påfallande likartat utformade. De mindre gravarna var inte alls lika välbyggda, flera av dem otydliga – kanske skadade – och i det avseendet lika de stenkonstruktioner som helt saknade depositioner av ben eller fynd, och som fanns i stort antal på gravfältet. De små gravarna tycktes i samtliga fall förhålla sig till de stora.

Grav	Typ	Form överbyggnad	Storlek överbyggnad (m)	Höjd överbyggnad (m)	Inre gravskick	Människa	Djur	Fynd	Datering
251	Röseliknande stensättning	Rund	10,5–11,5	1,0	Benlager	1 man		Järnbeslag	1110–900 f.Kr.
252	Stensättning	Rund	2,3	0,2	2 benlager	1 kvinna, 1 vuxen		Keramik	760–410 f.Kr.
253	Stenpackning vid block	Rundad	3	0,45	2 bengropar, spridda ben	1–2 vuxna			90–330 e.Kr.
256	Stensättning	Oval	3,0 x 2,0	0,2	Bengrop	1 vuxen			410–200 f.Kr.
257	Stensättning	Rundad	2,8 x 2,0	0,4	Benlager	1 man			1010–830 f.Kr.
258	Röseliknande stensättning	Rund	14,2–15,2	0,6	Benlager	1 man?	Hund, får/get (lamm)	Bronskniv?, löpare, knacksten, glättsten, flintavslag, kvartsavslag, keramik, bränd lera. Svalört.	1210–980 f.Kr.
259	Stensättning	Rundad	2,2	0,3	Benlager	1 vuxen		Keramik	800–490 f.Kr.
261	Röseliknande stensättning	Rund	8,0–10,0	0,8	Benlager	1 vuxen			810–540 f.Kr.
262	Stensättning	Rundad	2,0–2,1	0,2	Brandlager, brandgrop	1 vuxen		Keramik. Enbär.	800–510 f.Kr.
265	Röseliknande stensättning	Rund	10,5–11,5	0,5	Benlager, bengrop	2–3 vuxna			410–200 f.Kr.
270:2205, 2206, 2207, 2215, 2223, 2230, 2241	Stensättning/stensättningar	Oregelbunden/skadad	6,5 x 5,0	0,1–0,3	Spridda brända ben/benlager? (2206, 2207, 2215, 2223); 2 brandgropar (2205, 2230)	1 man (2230), 2–4 vuxna (2205, 2206, 2207, 2223), 1 tonåring/ung vuxen (2223)	Får/get (2230)	Keramik. Gräs, enbär (2230)	840–560 f.Kr. (2205), 830–560 f.Kr. (2230), 780–420 f.Kr. (2215)
2161	Bengrop	Okänd, i brätte till 261			Bengrop	1 man?			1000–820 f.Kr.

Figur 92. De anläggningar som innehöll mänskliga benrester och därmed definierades som gravar.

De röseliknande stensättningarna

Fyra stora röseliknande stensättningar dominerade gravfältet (grav 251, 258, 261 och 265). Möjligen har det en gång funnits en femte stor stensättning, men det är osäkert (figur 93). De stora anläggningarna låg alla utmed höjdryggens krön och på platser där det kala berget gick i dagen. Vi har daterat dem med ¹⁴C-analys utförd på ben från de deponerade benlagren och, som sagt, blivit ganska förvånade av den stora spridningen i tid (figur 82). Särskilt som konstruktionerna i övrigt var så lika. Hur bevarade man denna tradition under så långa tidsrymder? Finns det likadana anläggningar i närområdet, som skulle kunna fylla ut glappen i kronologin? Studerade man de äldre anläggningarna innan man byggde en ny?

Grav 258 var störst och kanske också äldst, med en datering till 1210–980 f.Kr. Den låg inte högst upp utan höjdryggen fortsatte upp mot nordöst sett från graven. I övriga väderstreck sluttade marken ner från stensättningen och från platsen hade man vid utblick över dalgången i öster. Denna grav kan ha varit ursprunget till gravfältet, men eftersom så många av de mindre anläggningarna på gravfältet inte har kunnat dateras förblir det en spekulat. Vi ser den i alla fall som en trolig startpunkt för de stora röseliknande stensättningarna, även om vi inte vet säkert på grund av överlappande dateringsintervall.

Grav 258 var rund, svagt välvd, 14–15 meter i diameter och hade en manifest kantkedja omgiven av ett brätte. Stensättningen låg i en svag sydsluttning. Detta hade man uppenbarligen velat motverka genom att skapa en terrassering i den lägre delen, innan man lade ut kantkedjan, och på så sätt nivellera anläggningen. En konstruktionsdetalj som denna anläggning var ensam om var ett mittröse i botten av den flerskiktade stenpackningen. Mittröset var byggt kring flera stora markfasta block som kan ha utgjort utgångspunkten när man började bygga. De brända benen var deponerade i gravens södra del, benlagret var utbrett på det understa sten- och jordlagret. Ett fåtal spridda stenartefakter och en enstaka keramikskärva fanns runt om i anläggningen, en trasig malstenslöpare i mittröset, och gravfältets enda bronsföremål (kniv?) låg invid de brända benen.

Figur 93. Fotomontage över den centrala delen av gravfältet. De stora stensättningarna är urskiljbara, liksom en husgrund tillhörande 1600-/1700-talsbebyggelsen. Möjligen har den förstört ytterligare en stor stensättning. Norr är uppåt i bilden.

Figur 94. Längst i norr låg grav 251. I slutningen mot öster var stora terrasserings anlagda för att nivellera graven, ett fenomen som återkom både på detta gravfält och på andra gravfält i undersökningsområdet. Foto från nordöst.

Något yngre tycks grav 251 vara (figur 94). Den låg i den nordligaste delen av gravfältet och har daterats till 1110–900 f.Kr. Den var något mer välvd, och lite mindre (10–11 meter i diameter) än grav 258. Precis som den hade den en kraftig kantkedja och var omgiven av ett brätte. Även denna anläggning var uppbyggd med fler skikt sten i slutningen mot öster och söder för att kompensera för den sluttande topografin, och man hade också uppfört terrasser åt dessa väderstreck för att jämna ut markytan och understödja kantkedjan. Här fanns inget mittröse men tre stora stenar i mitten skapade ett tydligt centrum och förstärkte den välvda formen. Mellan mittstenarna och den yttre kantkedjan fanns flera inre kedjor som bildade koncentriska cirklar runt centrum. Den innersta kedjan bildade nästan en fullständig cirkel medan de övriga utgjordes av kortare böjda stenrader. En oval stenkonstruktion fanns i överbyggnadens sydvästra del. Stenkonstruktionen bestod av större stenar ytterst, följt av något mindre stenar,

och med knytnävsstora stenar innerst. Under denna konstruktion fanns benlagret, utbrett på det understa sten- och jordlagret. Invid benen låg ett järnfragment, i övrigt fanns inga artefakter i anläggningen. På motsatt sida i stensättningens nordöstra del, fanns en kvadratisk stenram som utgick från kantkedjan och var lagd in mot mitten av stensättningen. Ingenting påträffades inom eller under stenramen och vi vet inte vilken funktion den kan ha haft.

Grav 261 har daterats till 810–540 f.Kr. Den låg ett litet stycke norr om grav 258, och lite högre upp i backen. Den var minst av dessa anläggningar, cirka 8–10 meter i diameter. Precis som de båda andra innehöll den fler lager sten i den södra delen för att kompensera för den sluttande terrängen. Kantkedjan som omringade stenpackningen var lagd med mer omsorg i de södra och sydöstra delarna. I norr var stenarna mindre, emellanåt rundade och glesare lagda. I de norra delarna vilade kantkedjan direkt

Figur 95. Den prydligaste graven (252) på gravfältet. Den innehöll två bendepåer, med ben från en kvinna och en äldre person som vi inte vet könet på. Graven är daterad till 760–410 f.Kr. Foto från nordöst.

på den moräntäckta undergrunden, medan den i slutningen i den södra halvan var uppbyggen av en terrassering. Utanför kantkedjan fanns omväxlande glesa och tätare stenpackningar som bildade ett ofullständigt brätte runt kantkedjan. I denna grav låg de brända benen utspridda på en understa jord- och stenpackning, inom ett avgränsat område i anläggningens nordvästra del.

Den yngsta av de stora röseliknande stensättningarna, grav 265, har daterats till förromersk järnålder, cirka 410–200 f.Kr. Den var placerad rakt öster om, och delvis ovanpå, brättet till grav 258. Storleken var ungefär som grav 251, det vill säga 10–11 meter i diameter. Även den här graven hade en flerskiktad stenpackning, en kantkedja som var utlagd före stenpackningen, samt ett brätte. Till skillnad från de tre andra stora stensättningarna saknade denna stensättning en nivellerande terrassering, men annars fanns inga större skillnader. En inre rundad och något välvd stenkonstruktion i gravens nordvästra del hade små flata stenar i mitten som låg omlott

runt en rundad mittsten. Stenarna bildade en lätt skålad yta där de brända benen hade spritts ut. Intill fanns också en separat bendeposition i en mindre flack nedgrävning.

De mindre stensättningarna

Den stora röseliknande stensättning som låg centralt på gravfältet, grav 261, hade uppförts i perioden 810–540 f.Kr. På dess östra sida, strax utanför kantkedjan och delvis på brättet fanns två små och ganska otydliga stensättningar, 259 och 262. De var oregelbundna och svåra att avgränsa säkert, men uppfattades som rundade och med lite större stenar i utkanten av stenpackningarna än i mitten, men de saknade regelrätta kantkedjor. I mitten på den ena (262) låg en avvikande skörbränd sten. Båda fick ungefär samma datering som den stora graven: 800–490 respektive 800–510 f.Kr. Alldeles vid eller på brättet låg också grav 252 (figur 95), daterad 760–410 f.Kr. Denna lilla stensättning var, till skillnad från de båda andra, påfallande välldad. Den var närmast perfekt rund, med en tydlig kant-

kedja av avlånga stenar lagda på längden och med en rak kant utåt. Vid sidan av de stora stensättningarna var detta nästan den enda grav som var direkt synlig bland all sten. Strax utanför de båda förstnämnda låg grav 256, lik de båda andra, också med en gles och svåravgränsad stenpackning (figur 96). Även i denna fanns en skörbränd sten, som i detta fall dessutom verkade relatera till en nedgrävning med brända ben. Den här graven fick emeller-

Figur 96. Grav 256 är exempel på hur otydliga många av stensättningarna var. Vad är natur och vad är skapat av människo-hand? Foto från nordväst.

tid en senare datering, till intervallet 410–200 f.Kr. På ungefär samma avstånd till den stora grav 261 fanns en skadad och oregelbunden stenpackning (270) som egentligen tycks ha utgjort flera små stensättningar, eller en eller ett par som hade skadats både i närtid genom nya begravningar och i senare tid genom ombyggnation och överlagring. Inget kan därför sägas om dess konstruktion mer än att den – eller de – bestått av flack stenpackning, troligen utan tydliga konstruktionsdetaljer.

Utöver denna grupp av gravar, det vill säga den stora grav 261 med omkringliggande otydliga stensättningar, fanns på gravfältet bara två gravar med mänskliga ben. Den ena var placerad dikt an kantkedjan i den stora stensättningen grav 251 längst norrut på gravfältet. Den lilla påbyggnaden, grav 257, var rundad och hade en tydlig kantkedja. Den andra var en grav som i stora drag var lik de redan nämnda otydliga anläggningarna, men som också omfattade ett relativt centralt placerat mindre block (figur 97). Blockgraven, grav 253, låg strax nordväst om den förstnämnda större stensättningen grav 261. Dateringen av den, romersk järnålder, är osäker. I sin utformning påminde den om andra stenpackningar vid block, som till skillnad från grav 253 saknade deponerade ben men innehöll keramik som daterar dem till yngre bronsålder.

Figur 97. Grav 253 var en av få stenpackningar invid ett block som faktiskt innehöll deponerade människoben. Blocket är kanske snarare en stor sten men ändå betydligt större än omgivande stenpackning. Foto från sydöst.

6.3.2 Bendepositioner

Benlager, spridda brända ben, bengrop, brandlager, brandgrop och urnebrandgrop är de begrepp vi använt för att beskriva bendepositionerna på detta gravfält (figur 98). Skillnaden mellan benlager och spridda brända ben är knappast knivskarp, och ibland har det varit svårt att avgöra om det till exempel funnits en nedgrävning. Detta framgår i så fall av gravbeskrivningarna i bilaga 1.

Generellt var benmaterialet på gravfältet hårt bränt, mycket fragmenterat och fritt från kol och sot. Tre depositioner avvek från det generella mönstret med rena brända ben och utgjordes istället av en urnebrandgrop och brandlager (262) samt brandgropar (2205 och 2230). Spår av att ett keramikkrärl fungerat som benbehållare fanns även i grav 252, men detta krärl tycks inte ha varit nedgrävt. Varför just dessa depositioner avvek är svårt att förklara. De tillhörde samma period som flertalet andra gravar, det vill säga period V–VI.

Grav 262 skilde sig inte nämnvärt från de övriga mindre stensättningarna. Brandgroparna 2205 och 2230 fanns i ett område med stora ytskador varför överbyggnaderna, om sådana funnits, inte är kända men knappast i så fall avvikit från de övriga flacka stenpackningarna.

Begrepp	Definition
Benlager	Lager med brända ben, ej nedgrävt i underliggande skikt
Bengrop	Grop med brända ben utan spår av benbehållare. Delar av benen kan finnas spridda runt gropen.
Spridda brända ben	Oregelbundet spridda ben, även på olika nivåer.
Brandlager	Sot- och kolblandat lager med brända ben, ej nedgrävt i underliggande skikt
Brandgrop	Grop med sot- och kolblandad jord och brända ben utan spår av benbehållare. Delar av benen kan finnas spridda runt gropen.
Urnebrandgrop	Grop med brända ben samlade i bevarad eller ej bevarad benbehållare.
Enstaka ben	Något eller ett fåtal benfragment

Figur 98. De definitioner vi har använt för gravfältets olika bendepositioner.

6.3.3 Fynddepositioner

Gravarna och stenkonstruktionerna på gravfältet innehöll få fynddepositioner; föremål eller (bevarat) växtmakrofossil. Mönstret var tydligt: fynd fanns i anläggningar som också innehöll depositioner av mänskliga brända ben, och/eller i stenpackningar vid block. Övriga stenkonstruktioner var tomma.

Vad gäller växtmakrofossil är det förstås svårt att veta om det har funnits depositioner av obränt organiskt material som försvunnit (liksom vi i och för sig inte

Grav	Typ	Bendeposition	Markör/behållare
251	Röseliknande stensättning	Benlager (urlakat brandlager)	Inre stenkonstruktion
252	Stensättning	Två benlager (benkoncentrationer)	Keramikkrärl (behållare?)
253	Stenpackning vid block	Spridda brända ben, två bengropar?	
256	Stensättning	Bengrop	Röd, skörbränd sten
257	Stensättning	Benlager	Tre stenar?
258	Röseliknande stensättning	Benlager	
259	Stensättning	Benlager	
261	Röseliknande stensättning	Benlager	
262	Stensättning	Brandlager, urnebrandgrop	Keramikkrärl
265	Röseliknande stensättning	Benlager, bengrop	Inre stenkonstruktion
270:2205	Stensättning?	Brandgrop	
270:2206	Stensättning?	Spridda brända ben (skadad?)	
270:2207	Stensättning?	Spridda brända ben (skadad?)	
270:2223	Stensättning?	Spridda brända ben (skadad?)	
270:2230 (2215, 2241)	Stensättning?	Brandgrop	
2161	Okänd, i brätte till 261	Bengrop	Två stenar?

Figur 99. Förekommande inre gravskick, eller snarare typ av bendeposition, på gravfältet.

Grav/sten-konstruktion	Typ	Deponerade mänskliga ben	Animala ben	Fynd	Datering
251	Röseliknande stensättning	Ja		Järmbeslag. Mycket brända granbarr.	1110–900 f.Kr.
252	Stensättning	Ja		Keramik	760–410 f.Kr.
258	Röseliknande stensättning	Ja	Hund, lamm	Bronskniv? Löpare, knacksten, glättsten, flintavslag, kvartsavslag. Keramik, bränd lera. Svalört.	1210–980 f.Kr.
259	Stensättning	Ja		Keramik (buk från kärl)	800–490 f.Kr.
262	Stensättning	Ja		Keramik (delar av kärl). Brända enbär.	800–510 f.Kr.
263	Stenpackning vid block	?	Ospec. däggdjur	Keramik (två skärvor)	430–230 f.Kr.
267	Stenpackning vid block			Keramik (kärl)	Yngre bronsålder – förromersk järnålder
270:2205, 2215, 2241	Brandgrop (under stensättning?)	Ja		Keramik (två skärvor)	780–420 f.Kr.
2046	Stenpackning vid block			Keramik (fem skärvor), vikingatida pärla (sekundär)	Yngre bronsålder – förromersk järnålder
2048	Stenpackning	?	?	Keramik (en skärva)	Bronsålder – förromersk järnålder
2055	Stenpackning vid block			Keramik (fåtal skärvor), bränd lera. Skalkorn, vete.	810–550 f.Kr.
2056	Stenpackning vid block			Keramik (en skärva)	810–550 f.Kr.
2057	Stenpackning vid block			Malstenslöpare (osäker)	Yngre bronsålder – förromersk järnålder?
2066	Stensamling			Keramik (skål)	Yngre bronsålder
2083	Stenpackning vid block			Keramik (en skärva)	Yngre bronsålder – äldre järnålder
2120	Stensamling vid block			Keramik (15-tal skärvor)	Förhistorisk (yngre bronsålder?)

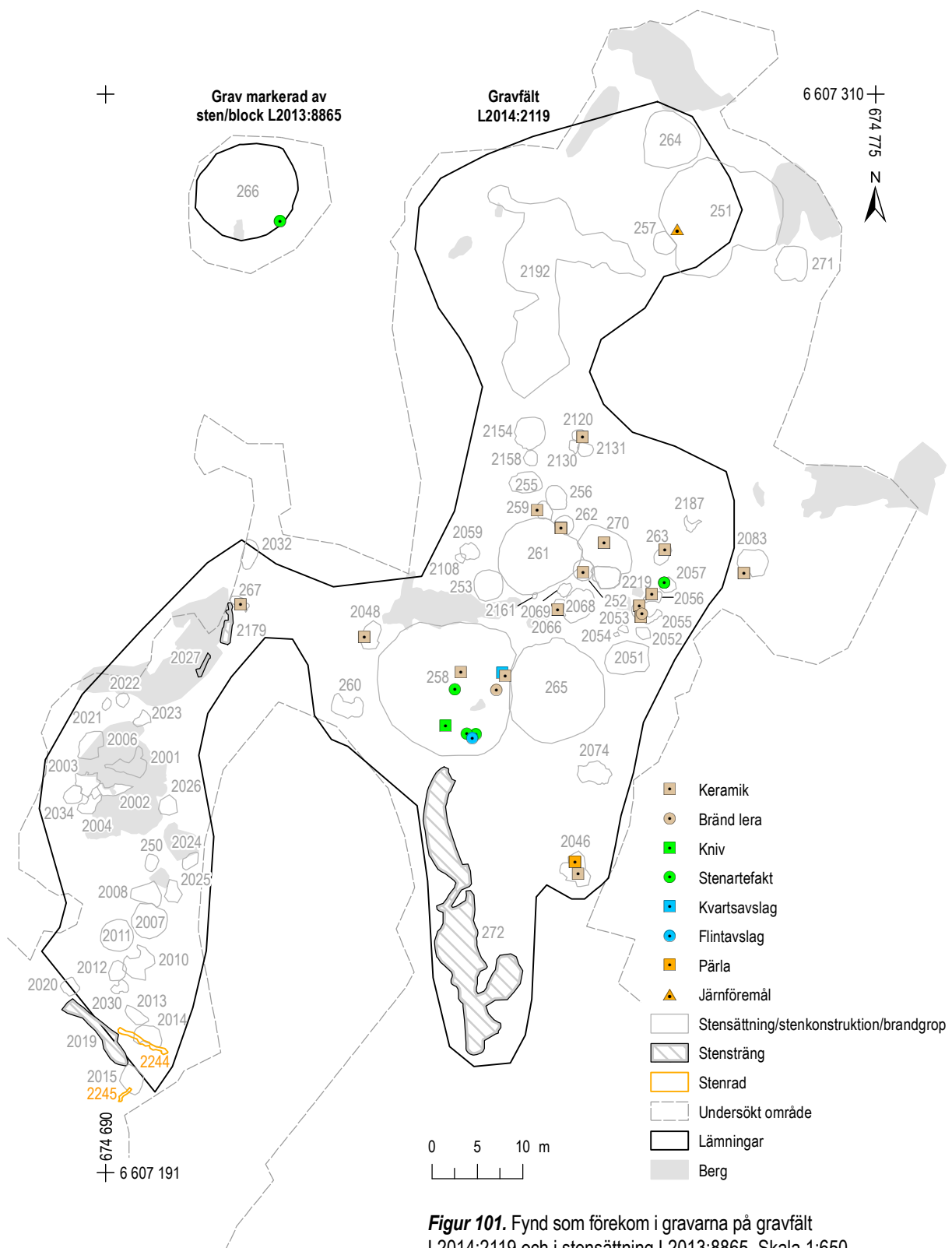
Figur 100. Sammanställning av de fynd samt benmaterial som förekom i gravarna, relationen till typ av anläggning samt datering.

kan veta om det har funnits föremål som plockats ur anläggningar vid senare tillfällen). Att samla in jordprover var sällan relevant – det fanns helt enkelt ingen urskiljningsbar fyllning i många anläggningar, och inga brandlager, dessutom var de allra flesta konstruktioner så pass glea och ytliga att risken för missvisande resultat var för stor, även om det hade funnits bevarat växtmaterial.

Så gott som samtliga fyndförande anläggningar var antingen gravar som också innehöll humana ben, eller stenpackningar som lagts intill block. Bara två friliggande stenpackningar, som alltså inte låg vid block, innehöll fynd. Sju gravar innehöll fynd.

Ytterligare fyra anläggningar med ben som kanske var humana (analysen sade ospecificerat däggdjur), innehöll också fynd. Tre av dessa var stenpackningar vid block, och de resterande sju fyndförande anläggningarna var också stenpackningar vid block.

Totalt 18 anläggningar innehöll fynd (figur 100 och 101). I 13 fall utgjordes fynden av enbart keramik, och då handlade det oftast bara om någon enstaka eller ett par skärvor. Endast ett par anläggningar, grav 252 och 262, innehöll så många skärvor att det gick att avgöra att de innehållit mer eller mindre hela kärl. Troligen har krukorna fungerat som benbehållare.

Figur 102. Gravfältets enda bronsföremål (F2220:12892:1) var ett knivblad (?) som låg intill de brända benen av en man i den största graven (258). Skala 2:1.

Flest fynd fanns i den största – och äldsta – röseliknande stensättningen, grav 258 från bronsålderns period III–IV. Här påträffades gravfältets enda bronsartefakt, sannolikt ett knivblad, i anslutning till benlagret (figur 102). Dessutom fanns det flera stenartefakter (löpare, knacksten och avslag), en enstaka keramikskärva och lite bränd lera runtom i olika delar av konstruktionen. Bevarat växtmakrofossil fanns i fem anläggningar. I grav 251 fanns rikligt med brända granbarr vid sidan av träkol från björk, tall och gran. I grav 258 fanns rotknölar från svalört, som är mildt giftiga men ätliga. Svalörten har brukats som medicinalväxt, liksom enbär som också fanns i några anläggningar. I brandgropen 2230 fanns enbär och gräs. Troligen har gräset eldats

färskt för att skapa mycket rök, antagligen i samband med kremeringen. På liknande sätt kan granbarr i grav 251 ha använts för att uppnå sprakande och gnistrande effekter. Enbär fanns också i grav 262, och (ett enda) enbär fanns i en nedgrävning i stenkonstruktion 2158. Två av anläggningarna med enbär har daterats till yngre bronsålder (period V–VI), en period när enbär uppträder sparsamt i boplatsmaterial för att därefter bli betydligt vanligare under järnåldern. Enbären har förstås använts i kosthålllet men också i rituella sammanhang. I en kokgrop under, eller som en del av, stenkonstruktion 2055 fanns det bevarat skalkorn och vete. Säden bör ha varit en deposition, eftersom kokgropar inte användes för tillagning av vegetabilier.

Figur 103. Enbär fanns i några anläggningar och vi har tolkat dem som medvetet deponerade. Enen är en mycket användbar växt. Virket är bra till slöjd och bränsle, det aromatiska enriset är perfekt när man röker kött och fisk, och bären kan krydda mat och dricka. De är dessutom bakteriedödande. Källa: Wikimedia (CC BY).

6.3.4 Spåren av människor

Allt mänskligt benmaterial var bränt, oftast hårt bränt. I de flesta anläggningar fanns det bara en liten mängd ben och långt ifrån hela människan var representerad (figur 105). Delar av kraniet fanns emellertid i alla depositioner. Hela människan (alla anatomiska regioner) var företrädd i en enda grav: den största och sannolikt äldsta stensättningen grav 258.

De största benmängderna fanns i de största gravarna, generellt sett. Det gäller oavsett om man tittar på den totala benmängden inklusive oidentifierade däggdjursben, eller bara de ben som bestämts som humana. Andra anläggningar som innehöll relativt mycket ben var två av de gravar som byggts i anslutning till de stora: grav 257 som var fästad till den röseliknande stensättningen 251, och grav 259 som var fästad till den röseliknande stensättningen grav 261. En bendepå i brättet till grav 261 innehöll också relativt mycket ben, men troligen ska denna

ses som en äldre grav snarare än som en påbyggnad till den större anläggningen. Förutom dessa innehöll brandgropen 2230 den största benmängden.

De små benmängderna och benens fragmenteringsgrad har gjort det svårt att bestämma ålder och framför allt kön på individerna. Dessutom var antalet gravar få. Bilden materialet ger är ändå att, såvitt det gått att bedöma, det bara är vuxna personer i gravarna. En yngre individ (tonåring) har identifierats. De flesta tycks vara män. Endast sex individer har kunnat könsbedömas, varav en var kvinna och övriga troligen män. Benen från kvinnan fanns i den fina och vällagda lilla stensättningen grav 252. Ben från ytterligare en individ, något äldre än de övriga på gravfältet, fanns också i denna anläggning. Bara en annan anläggning innehöll med säkerhet ben från två individer inom samma konstruktion. I den stora röseliknande stensättningen grav 265 (figur 104), som placerades intill grav 258 under förromersk järnålder, fanns det två inre depositioner. Benen kom från två vuxna personer, vars kön inte kunde bestämmas.

Figur 104. I grav 265 fanns en inre stenkonstruktion under de täckande stenpackningarna. I mitten av den på flata stenar låg brända ben efter en vuxen person som levte någon gång under perioden 400–200 f.Kr. Foto från sydöst.

Grav	Typ	Bendeposition	Delar (humana)	Ålder (år)	Kön	Vikt (g)	Övrigt	Sammanlagt benvikt (g)
251	Röseliknande stensättning	Benlager	Kranium, pannben, tå/fingerben, lårben, skenben	18–44	Man	82	Oidentifierat däggdjur 129 g	211
252	Stensättning	Benlager	Kranium, pannben, tinningben, lårben	18–44	Kvinna	32,7	Oidentifierat däggdjur 49 g	81,7
		Benlager	Kranium, lårben	35–64		1	Oidentifierat däggdjur 1,6 g	4,4
253	Stenpackning vid block	Bengrop	Kranium, lårben			3	Oidentifierat däggdjur 5,2 g	
		Bengrop	Tå/fingerben			0,1	Oidentifierat däggdjur 0,1 g	
		Benlager/spridda brända ben	Lårben			0,3		
256	Stensättning	Bengrop	Kranium, tandfragment, tå/fingerben, skenben	18–64		9,4	Oidentifierat däggdjur 17 g	26,4
257	Stensättning	Benlager	Kranium, pannben, tinningben, över/underkäke, tandrot, armbågsben, lårben, skenben	18–44	Man	115,5	Oidentifierat däggdjur 106,8 g	222,3
258	Röseliknande stensättning	Benlager	Samtliga kroppens anatomiska regioner	18–64	Man?	88,7	Hund, får/get, större däggdjur, oidentifierat däggdjur: sammanlagt 109,6 g	198,3
259	Stensättning	Benlager	Kranium, tinningben, ländkota, överarmsben, armbågsben, strålben, höftben, lårben, smalben	18–44		272,1		272,1
261	Röseliknande stensättning	Benlager	Kranium, tandrot, kota, överarmsben, lårben, skenben, tå/fingerben	20–64		134,4	Oidentifierat däggdjur 1,1 g	135,5
262	Stensättning	Urnebrandgrop, brandlager	Kranium	18–44		1,1	Oidentifierat däggdjur 8,5 g	9,6
265	Röseliknande stensättning	Benlager	Kranium, tinningben, tandrot, kota, överarmsben, armbågsben, mellanhand/fotsben, lårben, skenben	18–44		65,7	Oidentifierat däggdjur 184,5 g	250,3
		Bengrop	Kranium, tinningben, tandrot, lårben	18–44		7,7	Oidentifierat däggdjur 41,5 g	49,2
270:2205	Stensättning/-ar?	Brandgrop	Kranium, pannben, överkäke, tå/fingerben, lårben, skenben	18–44		37,5	Oidentifierat däggdjur 24,7 g	62,2
270:2206		Spridda brända ben (skadad?)	Kranium, lårben			3,4	Oidentifierat däggdjur 2,8 g	6,2
270:2207		Spridda brända ben (skadad?)	Kranium	18–44		1,1	Oidentifierat däggdjur 0,3 g	1,4
270:2223		Spridda brända ben (skadad?)	Kranium, revben, tå/fingerben, lårben	14–22		6,4	14,3 g brända ben från oidentifierat däggdjur samt 0,6 g obränt ben från däggdjur.	20,7
270:2230		Brandgrop	Kranium, pannben, tinningben, över/underkäke, tandrot, halskota, kota, tå/fingerben, lårben, skenben	18–44	Man?	146,2	Får/get, oidentifierat däggdjur: sammanlagt 356,4 g	502,6
270:2215		Spridda brända ben (skadad?)	Kranium, lårben	18–44		5,9	Oidentifierat däggdjur 11,6 g	17,5
2161	Okänd, i brätte till 261	Bengrop	Kranium, pannben, underkäke, lårben, skenben	18–44	Man?	47,5	Oidentifierat däggdjur 136,4 g	183,9

Figur 105. Benmängderna var generellt små och representerade inte hela människor (eller djur).

6.3.5 Djurben

Djurben i gravarna förekom knappt alls, med förbehållet att en del ben inte har kunnat identifieras närmare än däggdjur och vi därför inte vet om de representerar människa eller djur. Sannolikheten att det handlar om människoben är rimligen ganska stor: nästan samtliga oidentifierade däggdjursben påträffades i anläggningar som också innehöll konstaterade människoben men inga andra konstaterade djur. Fyra anläggningar innehöll enbart oidentifierade däggdjursben (figur 106). I samtliga fall handlade det om ytterst små mängder spridda eller enstaka brända ben som låg i en stenpackning vid ett block. En av dess anläggningar innehöll även lite keramik. Om detta var gravar eller en annan typ av anläggning är svårt att uttala sig om, men vi kan peka på två saker som antyder att det handlar om en annan typ: de anläggningar (utom en) som innehöll deponerade människoben var stora röseliknande stensättningar, alternativt små runda eller oregelbundna stensättningar som lagts precis intill de stora stensättningarna – inte stenpackningar vid block. Depositionerna som innehöll människoben var också större och utgjordes av samlade benlager, bengropar, brandlager eller brandgropar – inte ett fåtal spridda eller enstaka benfragment.

Anläggning	Typ	Deposition	Benslag
260	Stenpackning vid block	Spridda brända ben	Oidentifierat däggdjur 0,2 g
263	Stenpackning vid block	Spridda brända ben	Oidentifierat däggdjur 0,4 g
2007	Stenpackning vid block	Ett bränt ben	Oidentifierat däggdjur 0,6 g
2219	Stenpackning vid block	Spridda brända ben	Oidentifierat däggdjur 1,1 g Fågel, skulderblad, 0,4 g (troligen sekundär inblandning) Obränd tand av nöt, 8 g (troligen sekundär inblandning)

Figur 106. Ett fåtal anläggningar – alla av typen stenpackning vid block – innehöll ben som inte kunnat bestämmas som människa.

Säkra, artbestämda djurben fanns i två anläggningar. Benlagret i den äldsta stora röseliknande stensättningen var den bende på som innehöll mest djurben och från minst två arter: från hund, får/get och eventuellt ytterligare ett större däggdjur. Annars var det bara brandgropen 2230 som också innehöll djurben, i det fallet från får/get.

6.4 Så mycket sten och så lite ben – stenkonstruktioner utan bende påer

Höjdryggen var klädd i oerhörda mängder sten. Mellan de kala hällar som stack upp fanns moränsten och naturligt ditkomna stenblock och stenar, men bland, och på, detta naturliga stenmaterial fanns också ett stort antal stenformationer som var konstruerade av människor. Skillnaden mellan natur och kultur var inte alltid enkel att urskilja. Problematiken är välkänd och typisk för denna periods gravfält – eller hur man nu vill beteckna dessa platser (jfr Röst 2016). I föreliggande basrapport kommer denna problematik hanteras genom vissa valda definitioner, som till exempel att begreppet grav reserveras för anläggningar som innehållit bevarade mänskliga ben.

6.4.1 Stenpackningar vid block

En kategori anläggningar som framstod som förhållandevis tydlig var stenpackningar som lagts intill stenblock. Blocken, eller de stora stenarna, varierade i storlek men avvek alltid tydligt i storlek mot stenmaterialet de omgavs av. De flesta block var markfasta, det vill säga att man hade använt sig av befintliga naturliga block när man anlade stenpackningen. Stenpackningarna intill blocken varierade också i storlek, men var regelmässigt flacka eller aningens välvda, och saknade oftast en tydlig form (figur 107). I några fanns inslag av skörbränd sten, men det var snarare undantag än regel utan

Grav/sten-konstruktion	Form (stenpackning)	Storlek i m (stenpackning)	Deposition
260	Oval	3,5 x 1,5	Enstaka brända ben, däggdjur
263	Oval	3,4 x 1,5	Enstaka brända ben, däggdjur. Keramik. Konformad sten och splitter av kvarts
267	Oregelbunden	1,9 x 1,25	Ett keramikkärl
271	Rund	4	
2007	Rundad	5	Ett bränt ben, däggdjur
2010	Oregelbunden	4,0 x 3,5	
2011	Oregelbunden	2,4 x 2,0	
2013	Oregelbundet oval	2,5 x 1,3	
2021	Oregelbunden	1,8 x 1,3	
2022	Rund	1,5	
2025	Oregelbundet oval	2,6 x 1,5	
2032	Oregelbundet oval	1,9 x 1,6	
2046	Oregelbundet oval	3,6 x 3,2	Keramik (vikingatida glaspärla)
2052	Rundad	1,9 x 1,2	
2053	Rundad	1,2 x 0,9	
2054	Rundad	0,6 x 0,5	
2055	Oregelbunden	3,5 x 1,0	Keramik
2056	Oregelbunden	1,6 x 1,1	Keramik
2057	Rund	1,9	Malstenslöpare (?)
2059	Rundad	1,7	
2068	Rundat oval	3,8 x 2,8	
2074	Oregelbundet oval	2,8 x 2,3	
2083	Rundad	3,4 x 3,1	Keramik, osäkert knuten till anläggningen
2108	Oval	1,1 x 1,0	
2120	Oregelbunden	1,6 x 1,2	Keramik
2154	Rundad	3,5	
2187	Oregelbunden	2,3 x 2,2	
2219	Oregelbunden (skadad)	3,4 x 2,6	Brända/obrända ben, troligen sekundära

Figur 107. Samtliga anläggningar av typen stenpackning vid block.

stenpackningarna bestod av vanlig blandad sten. Det fanns 28 sådana blockanläggningar på gravfältet. De låg spritt, men med en viss koncentration kring den stora röseliknande stensättningen 261 som även omgärdades av andra mindre stensättningar och stenpackningar, samt i det stråk av stenkonstruktioner som fanns i gravfältets sydvästra utlöpare. Endast åtta innehöll en deposition av något

slag, övriga var helt tomma. Tre innehöll brända ben i mycket små mängder. Inga ben kunde artbestämmas närmare än att det var däggdjur. I övrigt handlade det framför allt om keramik, oftast bara enstaka skärvor. Vi har inte uppfattat dessa anläggningar som gravar. De låg inte heller så till, i de flesta fall, att det skulle kunna handla om röjningssten man slängt upp vid blocken.

6.4.2 Stenpackningar, friliggande och intill hållar

De mindre stenkonstruktioner som efter rensning och undersökning identifierades som separata anläggningar i form av stenpackningar och stensamlingar hade sällan någon tydlig form (de beskrivs närmare i bilaga 1). De femton stenkonstruktioner som låg fritt, om än ofta intill varandra, i moränen runt om på gravfältet var något mer utformade än de nio som låg i anslutning till hållarna som fanns inom ytan (figur 108). I synnerhet fanns en tendens till att flera av de mer eller mindre friliggande anläggningarna var rundade eller ovala och ibland konstruerade som småstenspackningar omgivna av glesa kantkedjeliknande ytterkanter av större stenar. De som låg i anslutning till hållarna var ofta svåra att avgränsa från varandra. De flöt ihop när de fyllde skrevor och var lagda eller uppkastade mot kanterna av hållarna. Det är möjligt att de egentligen inte ska ses som separata anläggningar, utan stensamlingar och stenpackningar vars syfte var att förhålla sig till och klä in berget (figur 109). De flesta av denna kategori fanns i gravfältets sydvästra utlöpare, där det inte fanns några gravar enligt vår valda definition.

6.4.3 Stensträngar/-vallar och stensjok

Utöver de stora röseliknande stensättningarna var det framför allt en anläggning som visuellt dominerade platsen. Rakt söderut från den största stensättningen, grav 258, löpte en kraftig stensträng eller stenvall, 272, som var cirka 49 meter lång, två till fem meter bred och upp till en halv meter hög. I förundersökningen hade stensträngen/stenvallen mätts in och tolkats som gravar på rad, men vid rensning och undersökning växte stenkonstruktionerna eller snarare delkontexterna ihop till en sammanhängande stensträng eller stenvall.

Det finns goda skäl att tro att stenen mestadels varit röjningssten, eftersom ytorna omkring var stenfattiga och jordmånen lämpad för odling. Men är det egentligen praktiskt att lägga odlingsstenen i en vall på en så förhållandevis hög punkt i terrängen? Vore det inte enklare att lägga röjningssten nedåt i backen? Antagligen har stensträngen därför också haft en funktion som hägnad eller gräns. Stensträngar, eller snarare stenvallar, tycks vara vanliga inslag på grav-

Kontext	Form	Storlek (m)	Övrigt
Stenpackningar/stensamlingar			
250	Oval	3,5 x 1,5	Enstaka brända ben, däggdjur
255	Oval	3,1 x 2,2	Vid block? Delvis kantkedja?
271	Rund	4,0	
2008	Oregelbundet rundad	3,7 x 2,7	Eventuellt del av 2007
2012	Oregelbundet rundad	1,7	Gles inramning av större sten
2014	Rundad	3,0 x 2,2	Invid stenrad/stensträng
2020	Oregelbundet rund	2,1	
2030	Oregelbundet rundad	1,8 x 0,9	Gles inramning av större sten
2048	Rektangulär	3,2 x 1,7	Kantkedja? Skadad. Skärva keramik
2051	Oval	5,0 x 3,5	Enstaka brända ben, däggdjur (osäkert knutna till anläggningen)
2066	Oregelbunden	1,5	Keramiskskål. Skadad/påbyggnad på annan anläggning
2069	Oregelbundet rundad	1,7 x 1,2	Osäker
2130	Oregelbundet rektangulär	1,4 x 1,1	Eventuellt del av större anläggning
2131	Rundad	1,6 x 1,4	Eventuellt del av större anläggning
2158	Rundad	1,6 x 1,4	Delvis gles inramning av större sten
Stenpackningar vid håll			
264	Rundad	6,9	Vällagd stensättning, lätt välvd med kantkedja
2001	Oregelbunden	4,8 x 4,1	
2002	Oregelbunden, avlång	4,0 x 1,4	
2003	Oregelbunden	3,8 x 2,8	Även intill ett block
2004	Oregelbunden	3,0 x 1,8	
2006	Oregelbunden	3,7 x 2,4	
2023	Oregelbundet oval	1,8	Även intill ett block, osäker anläggning.
2024	Oregelbundet oval	2,2 x 1,2	
2026	Oregelbunden	2,2	
2034	Oregelbunden	3,0 x 1,8	Även intill ett block, osäker anläggning.

Figur 108. Samtliga anläggningar av typen stenpackning/stensamling (friliggande utan relation till block eller hållar), respektive stenpackningar vid hållar.

fält från yngre bronsålder till äldsta järnålder (Karlenby 2011), och stensträngens till synes starka relation till den största graven antyder detta. En liknande stensträngsanläggning, eller stenvall, fanns

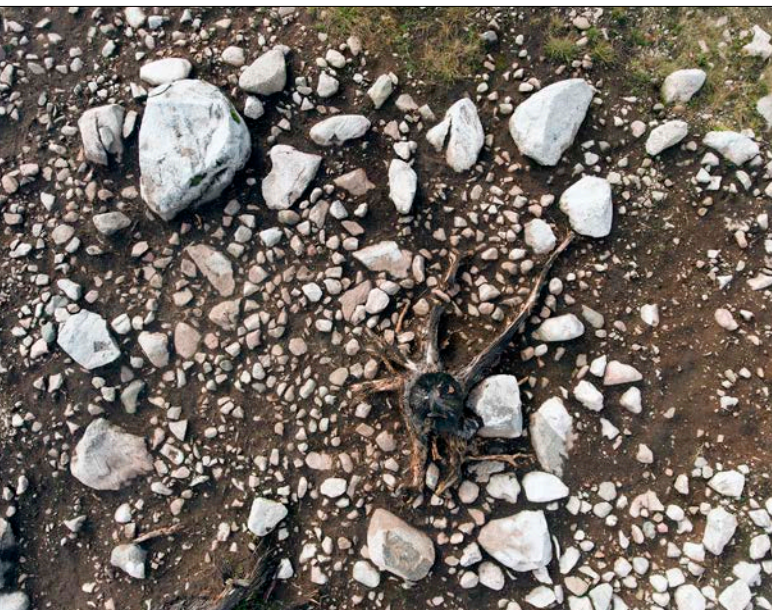
Figur 109. Stenformationerna ska kanske inte ses som separata anläggningar, utan stensamlingar och stenpackningar vars syfte var att förhålla sig till och klä in berget. Skala 1:100.

på gravfält L2014:2730 längre söderut i undersökningsområdet. I det fallet har stensträngen mer säkert ingått i ett rituellt sammanhang.

Stensträngen var avgrävd i den södra delen där Snapptunaborna hade anlagt en kolbod (hus 134, Snapptuna gård), men den fortsatte ett stycke på andra sidan bodlämningen. Kolboden antas vara från 1600- eller 1700-talet, vilket ger en främre tidsgräns för stensträngen. Vi kan också se att stensträngen har byggts på i omgångar, tydligast just vid kolboden där man hade kastat upp röjningssten även efter att kolboden tagits ur bruk. En indikation på tiden för anläggandet kan vara stensträng 1265 inom bytomten som löpte i närmast rät vinkel mot stensträng 272. Även stensträng 1265 överlagrades av ett hus (132), som sätter en främre tidsgräns till 1600-talet. En bakre tidsgräns, vilket kanske är av större intresse, kan sättas till för-

romersk järnålder utifrån dateringen av en kokgrop under stensträngen. Eftersom mötet mellan de två stensträngarna var förstört av kolboden kunde vi inte vara säkra på den stratigrafiska relationen dem emellan. Men om de har tillkommit i ett sammanhang skulle stensträng 272 tillhöra den yngsta fasen på gravfältet, som ju var förromersk järnålder, alternativt ha anlagts vid någon senare tidpunkt. Sambandet mellan stensträngarna stärks av att båda två låg på samma tjocka sandiga siltlager, i alla fall i den södra delen där detta dokumenterades.

I den norra delen av gravfältet fanns ett område som snarast kan beskrivas som ett stort stensjok eller oregelbundet stråk med stenpackning som innehöll omväxlande glesare och tätare strukturer (2192). Trots noggrann rensning och undersökning är det fortfarande osäkert om detta stensjok var en enda långsträckt och oregelbunden anläggning, eller ett flertal mindre

Figur 110. Inom begränsningen för stenkonstruktion 2192 fanns partier som kunde te sig som enskilda anläggningar. Ser vi här en sådan, med en krans av större stenar runt en småstenspackning? Foto från öster i södra delen av 2192.

Figur 111. Andra partier av stenkonstruktion 2192 tycktes sakna formelement och kändes som morän. Anläggningen var emellertid avgränsad åt sidorna där det fanns betydligt mindre sten. Dessa partier är här igenväxta. Foto från öster.

stenkonstruktioner av samma typ som fanns i andra delar av gravfältet, som här hade lagts kant i kant och flutit samman (figur 110 och 111). Den totala avsaknaden av ben eller andra fynd gör att vi avstått från att benämna detta som en eller flera gravkonstruktioner. Frågan är vad det är? Främst öster men även väster om anläggningen föreföll marken vara stenröjd och en del av materialet tedde sig uppslängt snarare än lagt, men det gravlika inslaget gör att anläggningen kan tolkas som ett rituellt eller arkitektoniskt inslag på gravfältet. Avsaknaden av fynd och stratigrafiska relationer har medfört att anläggningen inte kunnat dateras.

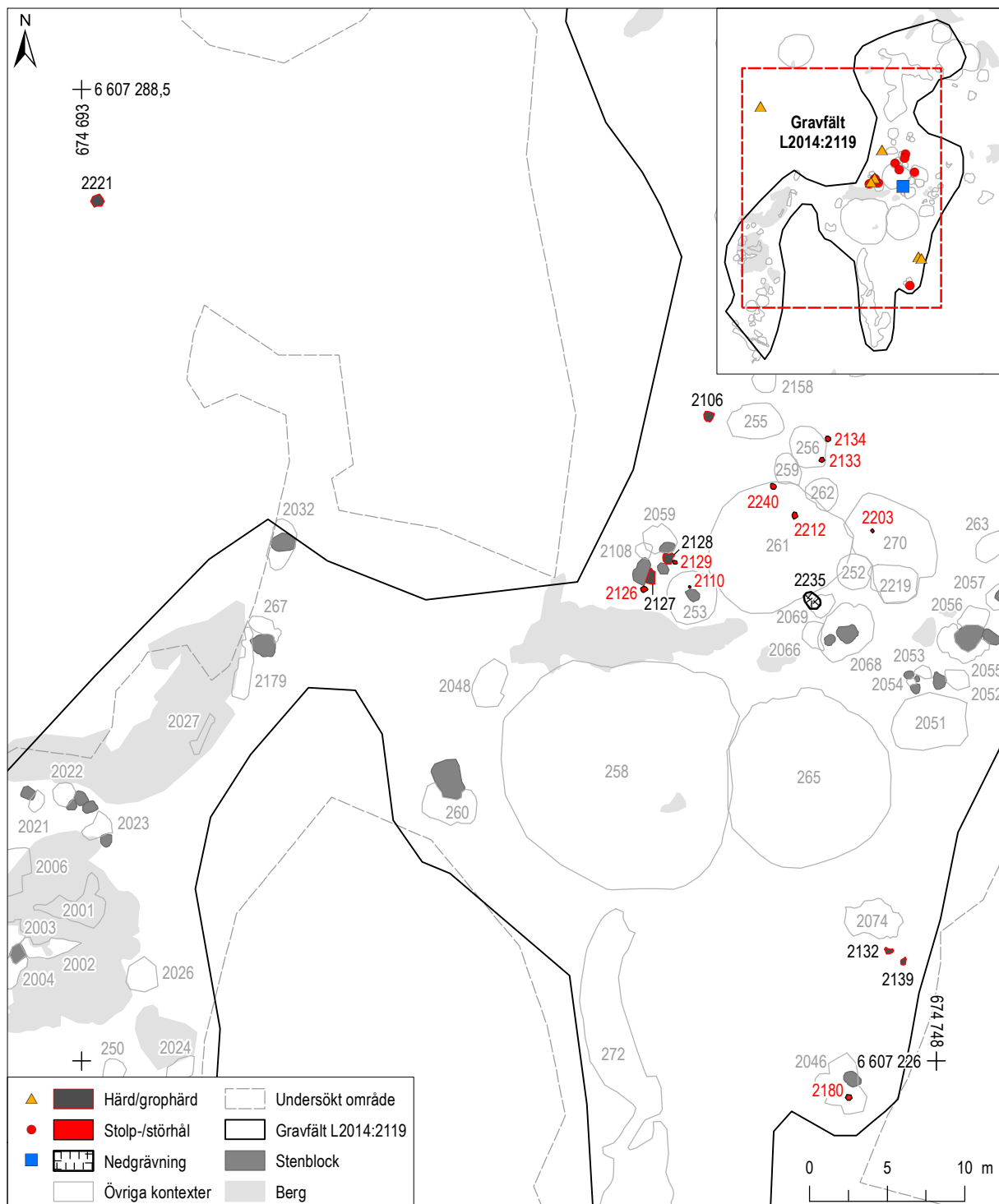
6.5 Andra anläggningar och företeelser på gravfältet

Det fanns få spår av andra aktiviteter än gravar och stenkonstruktioner. De som fanns var centrerade kring eller under den stora röseliknande stensättningen grav 261 (figur 112). Denna anläggning med angränsande mindre stensättningar och stenkonstruktioner låg på en relativt plan yta eller större avsats som skulle ha kunnat lämpa sig väl för till exempel byggnader, och det var också här som de enda stolp-

hålen påträffades. Sju stolphål, varav sex stenskodda, fanns intill och under gravgruppen kring grav 261, men stolphålen bildade inget tolkningsbart mönster. Ett fåtal härdar och gropar fanns i samma område. De behöver inte ha varit samtida.

Mellan två konstruktioner som förts till gravfältsfasen, blockgrav 253 och stenkonstruktion 2059, som båda låg strax väster om den stora röseliknande stensättningen, fanns det två grophärdar och två stolphål (2127, 2128 respektive 2126, 2129). De har inte daterats. De kan ha hört till gravfältsfasen, eller haft samband med lämningar som fanns under stenpackningen i blockgrav 253. Graven överlagrade fyra gropar (stolphål?) samt ett litet stolphål. Tre av groparna innehöll ett fåtal brända ben, men benen antas ha hamnat i groparna senare (mer spridda ben låg på marken intill) eftersom en av groparna skars av stolphålet som daterats till senneolitikum. Både tolkningen och dateringen är osäkra. Träkol från en av groparna har istället daterats till romersk järnålder.

Fler lämningar fanns under och intill den stora stensättningen grav 261. På sydöstra sidan fanns en nedgrävning (2235), utan klarlagd funktion men äldre än stensättningen. En härd fanns ett stycke åt

Figur 112. Övriga anläggningar (ej lager) på gravfältet som har bedömts som förhistoriska, skala 1:400. Översikt i skala 1:2000.

nordväst, väster om stenkonstruktion 255. Under graven fanns två, kanske tre, stolphål och ytterligare två stolphål fanns ett stycke åt nordöst, vid grav 256. Ett stolphål sydöst om graven och en hård väster om graven hade grävts genom lager som uppfattades

som utjämnande eller terrasserande underlag för den stora stensättningen 261. Det betyder att en del av de nämnda lämningarna kan ha tillkommit ungefär när den stora graven och dess satelliter konstruerades, eller senare.

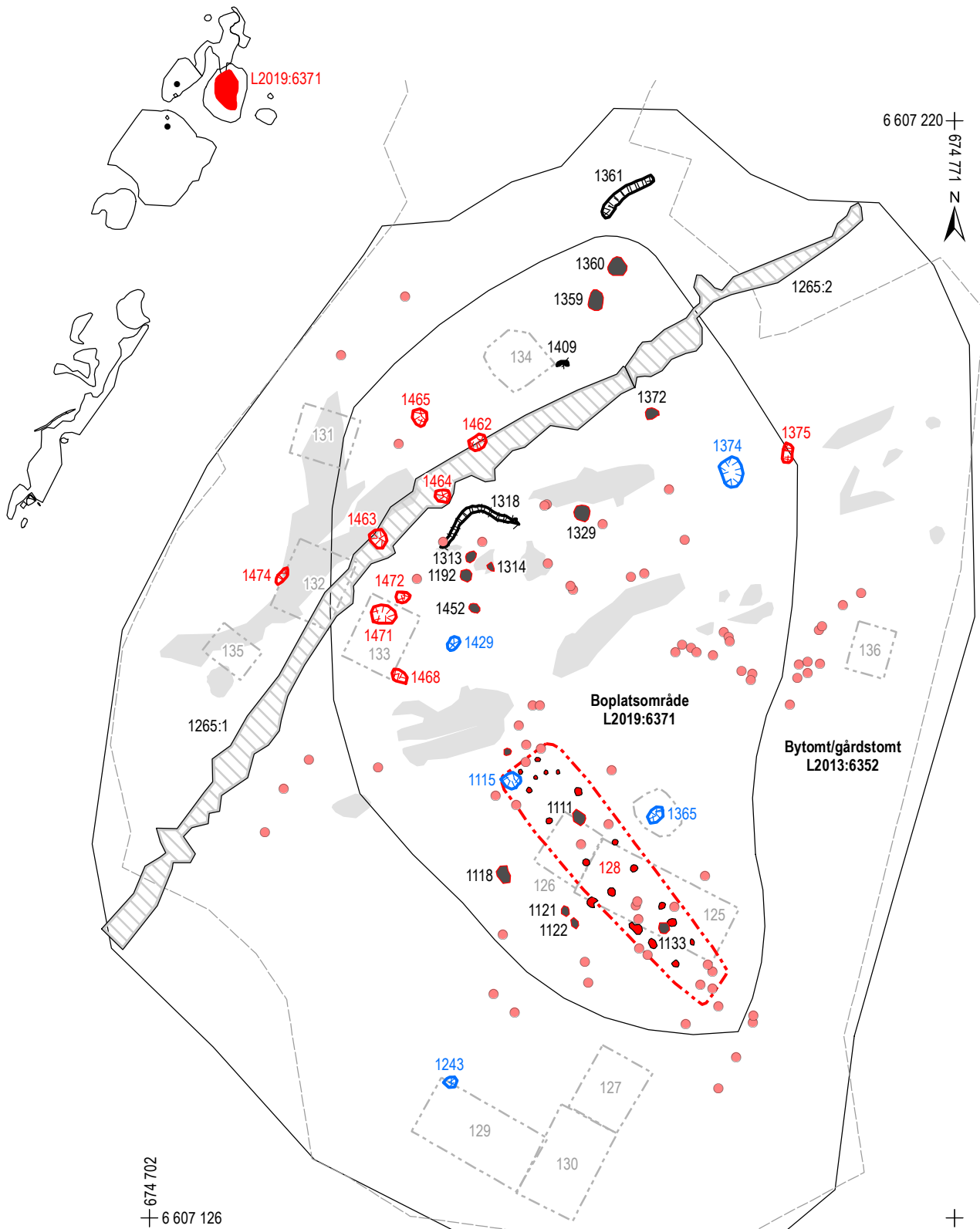
7. BOPLATSOMRÅDE L2019:6371 OCH SKÄRVSTENSHÖG L2013:8864

De två rubricerade fornlämningarna var delar av en bosättning från yngre bronsålder med kontinuitet in i förromersk järnålder. Inom boplatsten fanns ett långhus som vi daterat till cirka 800–550 f.Kr. samt aktivitetsytor med härdar och kokgropar från samma period och förromersk järnålder (figur 113). Skärvstenshögen låg cirka 60 meter öster om långhuset och har utifrån keramikens sammansättning daterats till yngre bronsålder. Bosättningen och skärvstenshögen antas vara relaterade på grund av karaktär och tidsställning trots att det saknades lämningar mellan dem, vilket påvisades i förundersökningen då relativt omfattande schakt togs upp i detta område (Appelgren m. fl. 2016, figur 84, s. 360). Till bosättningens territorium ska sannolikt också räknas gravmiljön L2014:2119 på höjden strax västerut. Den yngre bronsålderns bebyggelse utnyttjade ofta anslutande höjder och moränimpediment för gravar och annan rituell verksamhet (jfr till exempel Eriksson & Östling 2005; Artursson m. fl. 2011; Karlenby 2011; Hjärthner-Holder m. fl. 2008), och i detta fall finns en betydande samtidighet med en intensifierad verksamhet i gravmiljön under sen bronsålder och förromersk järnålder.

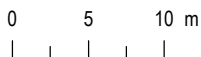
6.1 Boplatssområde L2019:6371

Vid förundersökningen konstaterades att det fanns förhistoriska boplatsslämningar inom den historiska gårdstomten vid Snapptuna. Anläggningarna bestod av nedgrävningar och härdar som framkom inom de delar som banades ner till moränen. I området påträffades även en mindre mängd keramik av allmän järnålderskaraktär (Appelgren m. fl. 2016, s. 53). Anläggningarna var koncentrerade till området norr om gårdsbebyggelsen (ibid. figur 62, s. 346).

Vid slutundersökningen förstärktes bilden av en förhistorisk boplatss inom området med lämningar från både yngre bronsålder och förromersk järnålder. Dateringarna talar för att boplatsten fungerat under ganska lång tid, men vi har bara identifierat ett säkert hus, ett treskeppigt långhus från yngre bronsålder (hus 128). Huset framkom under Snapptuna gårds parstuga från 1700-talet (hus 125) som hade en liknande orientering och utbredning som det äldre huset. Keramiken från boplatssområdet uppgick bara till cirka 300 gram och daterades generellt till sen yngre bronsålder och början av förromersk järnålder (Stilborg, bilaga 8).

- Stolphål (ej i grupp)
- Hård
- Hårdgrop
- Kokgrop
- Nedgrävning
- Stolphål
- Hus (128)
- Hus, L2013:6352
- Stensträng
- Berg
- Undersökt område
- Lämningar

Figur 113. Plan över kontexter i boplatsområde L2019:6371 och närliggande lämningar. Skala 1:500. Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

6.1.1 Hus 128

Huset var ett 19–23 meter långt treskeppigt långhus (figur 113). Bostadsdelen låg i husets nordvästra del där en härd var placerad i mittskeppet. I husets norra gavel fanns dessutom en avskild del som vi tolkat som ett förråd. Ingången till huset är osäkert belagd men kan ha funnits mitt på långväggen som vette mot sydväst. I husets sydöstra del fanns det av bevarat makrofossil att döma en fädel och/eller ett foderupplag. Ytterligare en härd låg i denna del, men närheten till en takbärande stolpe samt den föreslagna funktionen tyder möjligen på att härden inte var samtida med huset. Huset har daterats med makrofossilt material (skalkorn) från ett av stolphålen, till 800–550 f.Kr. eller period V–VI.

I ett stolphål (1112) i husets bostadsdel fanns en deponering av bränt horn och skalltak från får/get som vi tolkat som ett husoffer. I samma stolphål fanns även keramik, en fin polerad mynningsskärva (F1112:8365:1). I ett annat stolphål i husets sydvästra del låg en löpare (F1132:8263:1; figur 114) som möjligen även den var ett husoffer.

Husets storlek stämmer väl med vad vi vet om den yngre bronsålderns långhus, där längden på husen vanligen ligger mellan 10

och 20 meter. Möjligen kan man tolka det som ganska långt om det varit cirka 23 meter. Vi tänker oss att huset hyst ett hushåll organiserat kring en kärnfamilj (Karlenby 1994; Skoglund 1999). De deponerade får/getbenen indikerar att man ägnat sig åt boskapsskötsel. Makrofossil från huset visar att gårdens odling dominerades av skalkorn. Man odlade även både emmer-/speltvete och bröd-/kubbevete. Fynd av starrnötter och frö från smörblommor i husets fädel/foderupplag visar att man samlat foderväxter från fuktängar, sannolikt belägna vid den uppgrundade viken öster om bosättningen.

6.1.2 Övriga anläggningar

Under yngre bronsålder saknade långhusen stora inomhusytor. Många av bosättningarnas aktiviteter skedde i stället i det fria, vare sig det var matlagning och andra praktiska hushållsgöromål eller sociala sammankomster med eller utan religiösa förtecken. I detta fall kan vi antagligen räkna med att ytan norr om långhuset har varit till för aktiviteter som bland annat matlagning. Det fanns över stora delar av ytan spridda anläggningar som stolphål, kokgropar, härdar och nedgrävningar som inte kunde knytas till någon särskild konstruktion eller specifik fas, men en bit norr om bronsåldershuset fanns en koncentration av kokgropar, härdar och spridda

Figur 114. En löpare (F1132: 8263:1) som var deponerad i ett stolphål till hus 128. Skala 1:1.

Figur 115. Översikt över rännan 1318 före undersökning. Foto från sydväst.

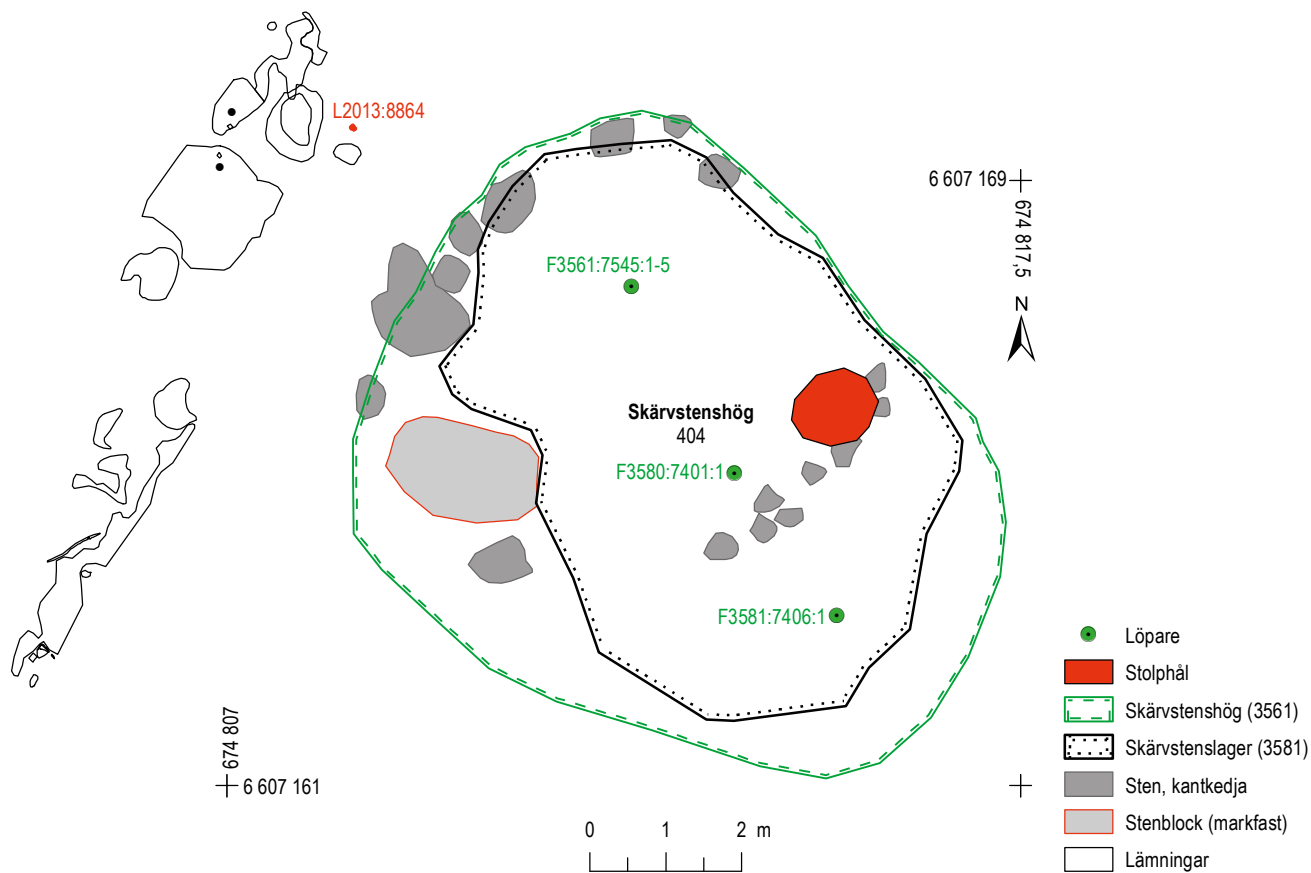
stolphål. En kokgrop (1462) daterades till 740–380 f.Kr. Kokgropen överlagrades av en senare anlagd stensträng (1265, figur 113). I samma område fanns en vinkelformad, nästan rätvinklig ränna (1318, figur 115) med en fyllning av skärvsten och keramik av glättad (samt mer obestämd/vittrad) typ. Den vinklade rännan kan möjligen indikera någon slags byggnad, kanske ett rännhus? (jfr t. ex. Kadefors 2016). Rännan har ¹⁴C-daterats till förromersk järnålder (350 f.Kr. – 10 e.Kr.).

6.2 Skärvstenshög L2013:8864

Till bronsåldersmiljön med långhuset hörde förmodligen även skärvstenshög 404 (figur 116 och 117).

Högen låg på en mindre moränhöjd cirka 60 meter öster om huset. Skärvstenshögen var cirka 9 x 7 meter stor och 0,8 meter hög. En enkel kantkedja omslöt större delen av skärvstenshögen men anslöt till ett block i sydväst och saknades i nordost. Spritt bland skärvstenen låg hela sju löpare samt cirka 2,5 kg keramik. Det fanns både glättad och rabbad ytbehandling och materialet liknade keramiken från skärvstenshögar inom L2014:2444. En skillnad var emellertid att andelen rabbad keramik var högre i skärvstenshög 404.

Skärvstenshögen innehöll liknande makrofossilt material som det som fanns i bronsåldershuset 128, som skalkorn, bröd-/kubbvete eller speltvete. Dessutom förekom lin, vilket är mer ovanligt.

Figur 116. Plan över skärvstenshögen, L2013:8864. Skala 1:100.
Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till
de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

Figur 117. Översikt
över skärvstenshög
404. Foto från söder.

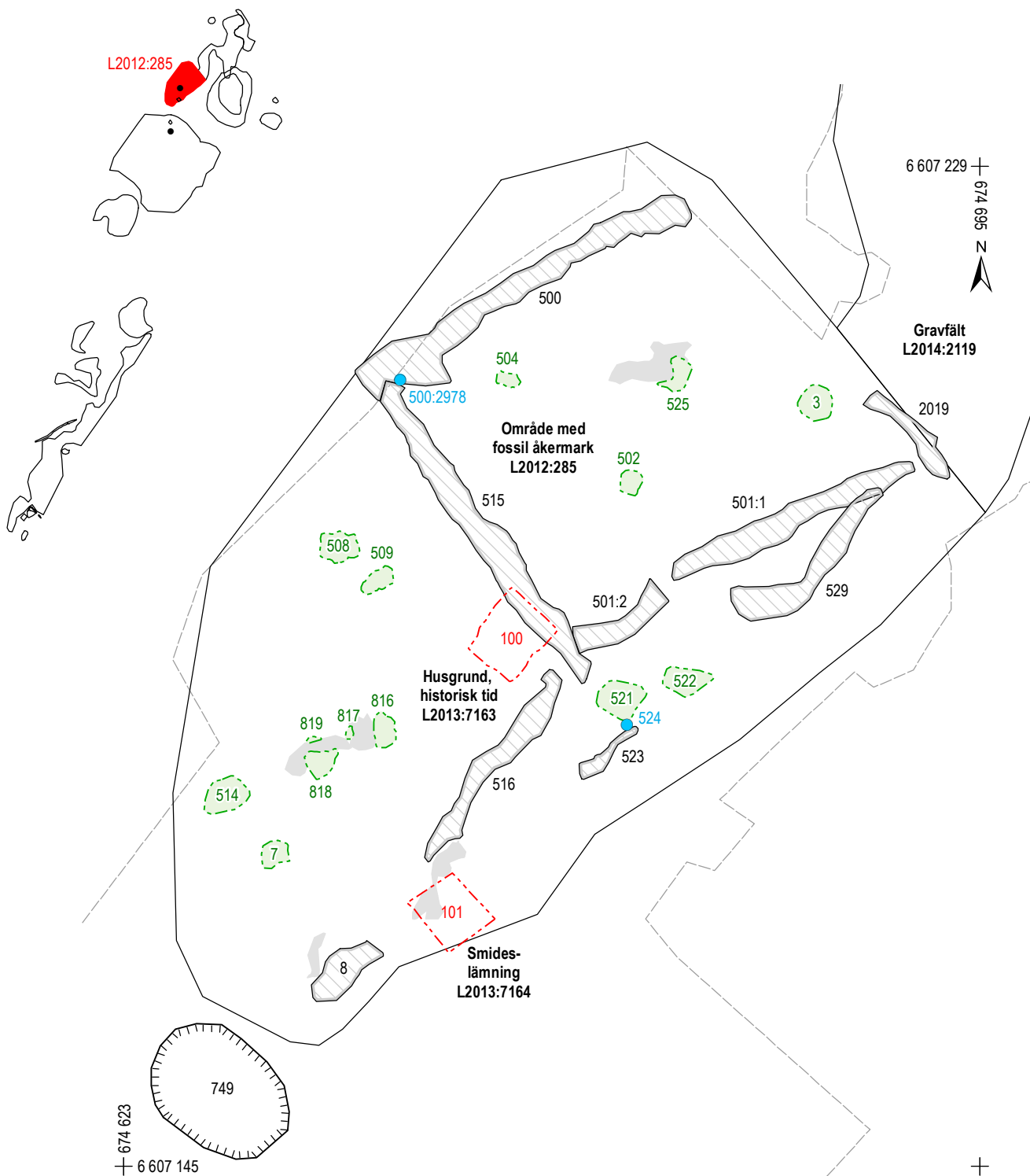
8. OMRÅDE MED FOSSIL ÅKERMARK L2012:285

Den fossila åkermarken vid L2012:285 dominerades av ett rätvinkligt stensträngssystem med omkringliggande röjningsrösen (figur 118 och 119). Inom L2012:285 låg även de yngre byggnaderna hus 100 (L2013:7163) och smedjan 101 (L2013:7164) som daterades till 1600- och 1700-tal. Utifrån stratigrafiska relationer och jämförelser med andra stensträngssystem är vår uppskattning att stensträngssystemet var i bruk under medeltid även om vi inte hittat någon direkt parallell till formen. Området präglades av stenfattig morän samt uppstickande hällar. Den fossila åkermarken låg i en flack sydöstsluttning. Stensträngar med samma räta vinklar påträffades även utanför undersökningsområdet vid L2019:6352.

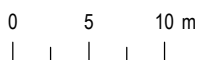
Stensträngarna, som snarare kan beskrivas som låga stenvallar, var inte synliga vid förundersökningen eller vid vår inledande inventering. Det var först vid avbaning som stensträngarna blev synliga (figur 123 och 124). Däremot var några av stenkonstruktionerna synliga vid förundersökningen och dessa tolkades då antingen som gravar eller som röjningssten (Appelgren m.fl. 2016, s. 104, 366). Vid slutundersökningen uppvisade stenkonstruktionerna inga gravindikationer och tolkades uteslutande som röjningssten. Att de låg inom det nypåträffade stensträngssystemet stärkte den tolkningen.

Figur 118. Översiktsfoto av L20102:258. Närmast i bild ser man stensträng 500. Stensträng 515 viker av i en rät vinkel mot vänster i bild. I skogen till höger finns likadana stensträngar inom L2019:6352. Foto från norr. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

Figur 119. Anläggningar i område L2012:285. Konstruktion 521 och 522 ska eventuellt tolkas som delar av en stensträng. Skala 1:500. Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

● Rest sten	Stensträng
Hus	Berg
Stenkonstruktion	Undersökt område
Vattenhål	Lämningar

Röjningsröseerna var i allmänhet oregelbundna och 2–3 meter i plan (figur 120). De bestod av ett till två skikt med sten i storleken 0,1–0,3 meter. Flera låg i anslutning till hållar och block och samtliga låg i mark som tolkats som stenröjd eller stenfattig. Som redan nämnts kunde stensträngarna liknas vid låga, breda stenvallar. De flesta var 1,5–2,0 meter breda och upp till 0,3 meter höga. Den längsta var 32 meter lång. Storleken på den tydligaste, närmast kvadratiske ytan, som omgärdades av stensträngar, uppgick till 800 m².

8.1 Datering

Vi vet att stensträngssystemet åtminstone var äldre än år 1700 eftersom det överlagrades av hus på två platser. Dels var det ett bostadshus (hus 100) som överlagrade stensträng 515 (figur 121) och dels hade en smedja (hus 101) förstört delar av stensträng 516. Bostadshuset daterades till 1700-talet och smedjan daterades till 1600-tal till 1700-tal med en möjlig äldsta fas under sent 1500-tal. Smedjan gör alltså att vi kan datera stensträngssystemet som äldre än 1600-tal.

Figur 120. Den enskiktade stenkonstruktionen 502 låg i anslutning till markfasta block inom den fossila åkermarken. Foto från norr.

Lämningarna påminner inte om någon känd förhistorisk odlingsmark och kunde inte enkelt dateras utifrån dess form trots att den var väldigt karakteristisk. Vår uppskattning är att stensträngssystemet är medeltida.

Figur 121. Hus 100 (markerat i rött) var byggt ovanpå stenvallen 515. Huset daterades till 1700-tal. Foto från sydost.

Figur 122. Vattenhål 749 vattenfylldes igen ganska snart efter att det hade pumpats tomt på vatten, kanterna tagits fram och sediment provtagits. Foto från väster.

Strax sydväst om L2012:258 fanns ett öppet vattenhål (749; figur 122). Vattenhålet var i bruk ända fram till vår undersökning men eftersom det låg i en sänka bedömde vi att det kunde överlagra äldre brunnar eller vattenhål. Efter att allt vatten pumpats bort undersöktes vattenhålet med maskin. I den nordvästra kanten påträffades avsatta lager från en äldre brukningsfas. Det befintliga vattenhålet visade sig vara maskingrävt och hade förstört stora delar av den/de äldre anläggningarna och vi kunde inte av-

göra om det tidigare varit en brunn eller ett vattenhål. I samband med att sedimenten provtogs för en pollenanalys gjordes en ^{14}C -analys som gav en datering till 1330–1440 e.Kr. När vattenhålet var undersökt fortsatte grundvatten att fyllas på och även om vi bara kunde datera en högmedeltida fas så är det möjligt att vattenhålet funnits under en mycket längre tidsperiod både under historisk och förhistorisk tid.

Figur 123. Stensträng 501 och 529 (i vinkel närmast i bild). Foto från sydöst.

Figur 124. Västra delen av stensträng 501. De stenfria odlingsytorna, ovanför och nedanför i slänten, syns tydligt. Foto från sydväst.

9. OMRÅDE MED FOSSIL ÅKERMARK L2014:1958

MED GRAVAR OCH ANLÄGGNINGAR INOM ÅKERMARKEN

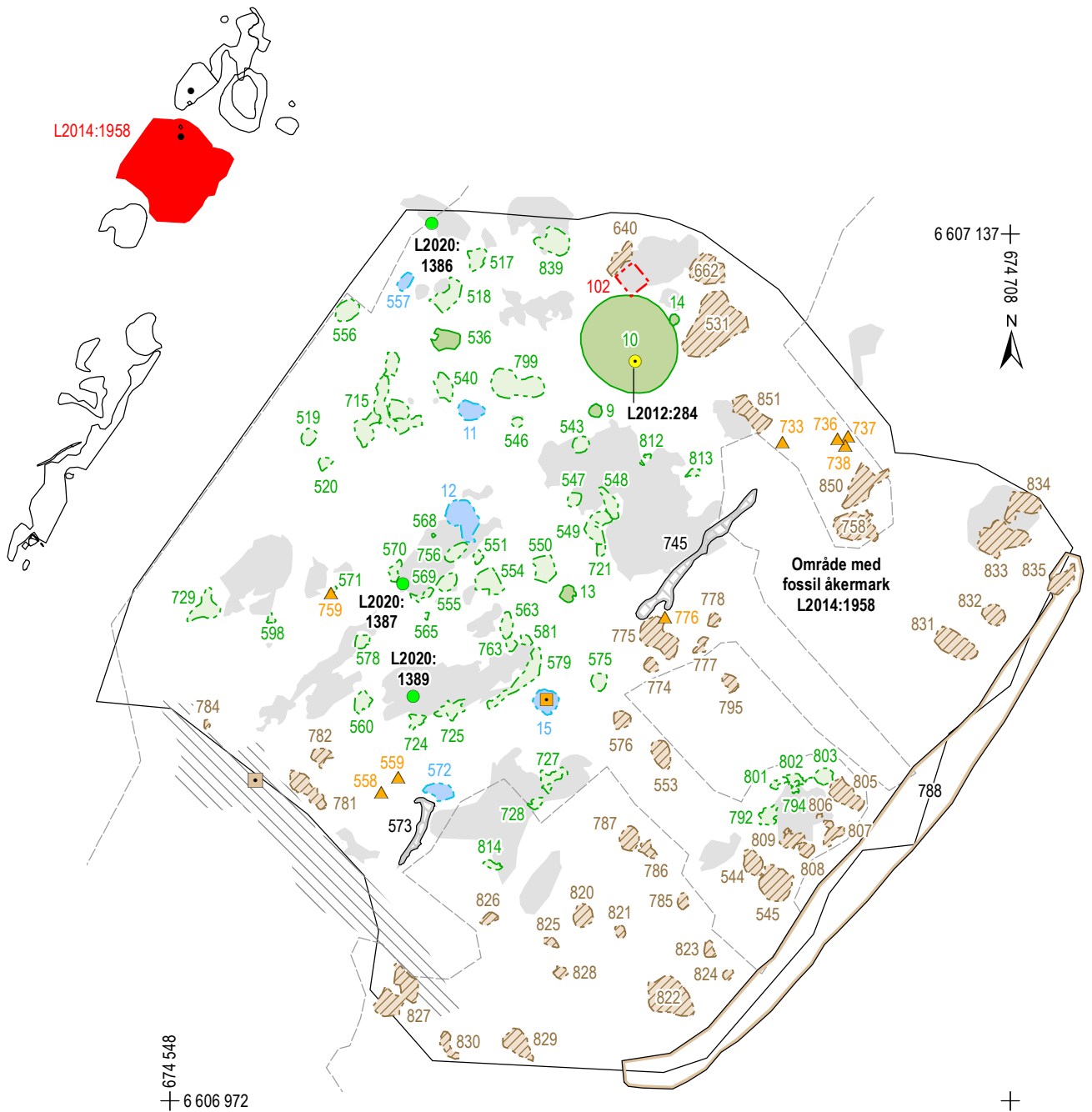
Odlingslämningarna vid L2014:1958 bestod av två områden med olika sorters odlingsspår. De skiljdes åt i en nordvästlig och en sydöstlig del och begränsningen mellan dem sammanföll i stort med några stensträngar som löpte i nordost till sydvästlig riktning. Det sydöstra området syns även i det historiska kartmaterialet. Det som skiljde områdena åt var formen på åkermarken, storleken och materialet hos röjningsstenen samt de geologiska förutsättningarna. I den nordvästra delen var odlingen från förhistorisk tid och i den sydöstra delen var lämningarna från cirka 1600–1800 e.Kr.

Inom den nordvästra delen påträffades, förutom ett 40-tal stenkonstruktioner som tillhörde den fossila åkermarken, fem förhistoriska gravar, fem skålgropar samt ett hus från historisk tid (figur 125 och 126). I en stor röseliknande stensättning fanns även en vikingatida myntdepå. Lämningarnas nummer (i Kulturmiljöregistret) visas i figur 127.

Den äldsta graven var en stor röseliknande stensättning från äldre bronsålder som även hade en satellitgrav från yngre bronsålder. De tre övriga stensättningarna med humana ben ¹⁴C-daterades till romersk järnålder.

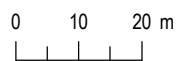

Figur 125. Berghäll med skålgrop L2020:1387 (läget för skålgropen markerat med en röd pil). Alla skålgropar låg på ganska lika sätt i södra änden av en svagt sydsluttande berghäll. Foto från sydväst.

Figur 126. Gravar, stenkonstruktioner, röjningsrösen och skålgropar inom den fossila åkermarken 2014:1958. Skala 1:1200. Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

■ Deponerat kärl	■ Stenkonstruktion med keramik
■ Pärla	■ Röjningsröse
▲ Härd	■ Odlingsterrass (788)
● Myntdepå	■ Stensträng
● Skålgrop	■ Berg
■ Hus	■ Svacka med lerig undergrund
■ Stensättning	■ Undersökt område
■ Stenkonstruktion	■ Lämningar

Lämningsnr (KMR)	Gruppen/kontextnr	Lämningstyp	RAÄ-nr (FMIS)
L2012:270	10	Stensättning	Vallentuna 716
L2012:271	15	Stensättning	Vallentuna 717
L2012:272	13	Stensättning	Vallentuna 718
L2012:273	12	Stensättning	Vallentuna 719
L2012:284		Depåfynd	Vallentuna 720
L2014:1806	102	Husgrund, historisk tid	Vallentuna 327:2
L2014:1958		Område med fossil åkermark	Vallentuna 327:1
L2019:6724	9	Stensättning	
L2019:6726	14	Stensättning	
L2019:6730	536	Stensättning	
L2020:1386		Hällristning	
L2020:1387		Hällristning	
L2020:1389		Hällristning	

Figur 127. Konkordanstabell med kontextnummer och lämningsnummer i Kulturmiljöregistret på lämningarna inom den fossila åkermarken 2014:1958.

Eftersom vi inte med säkerhet kunnat datera de agrara lämningarna kan vi inte vara säkra på den kronologiska utvecklingen. Genomgången här börjar med gravarna innan vi går vidare med den fossila åkermarken och övriga anläggningar. Depåfyndet behandlas i ett eget kapitel (10).

9.1 Gravar

Gravarna med brända ben daterades till tre perioder, äldre bronsålder, yngre bronsålder och romersk järnålder (figur 128).

Den äldsta gravan var en röseliknande stensättning (grav 10) som låg i ett manifest läge på ett krön. Stensättningen var cirka 19 meter i diameter och 1,4 meter hög. Brända ben från stensättningen ¹⁴C-daterades till 1610–1410 f.Kr., det vill säga bronsålderns period I–II. Det var den äldsta dateringen av alla gravar, inte bara inom L2014:1958 utan inom hela undersökningsområdet. Gravens överbyggnad bestod av fyra stensikt centralt i gravan. Ut mot kanten minskade antalet stensikt och längst ut var det bara ett skikt. Den enda säkra konstruktionsdetaljen var en böjd, drygt sex meter lång, kantkedjeliknande rad av nio större stenar i anläggningens sydvästra del.

I botten fanns en del markfasta stenar och block. Det största blocket, som var ljusare än övriga, låg centralt i stensättningen. Blocket kan ha varit utgångspunkten vid uppförandet. Intill blockets sydvästra sida fanns ett benlager i form av glest liggande brända ben samlade i nio koncentrationer eller fläckar om vardera cirka 0,2–0,4 meter i diameter. Varje koncentration omfattade 20–100 benfragment. Tre av koncentrationerna låg under stenar som tolkades som möjliga lockstenar.

Vid den osteologiska analysen identifierades tre till fem människor. Mängden ben från samtliga individer var liten och ingen individ var representerad med kroppens alla anatomiska regioner. Den yngsta individen var ett barn på 5–14 år. Kraniefragment från sannolikt två till tre människor, mellan 18 och 44 år, fanns i sex olika benkoncentrationer. Den äldsta personen var i åldern 35–64 år och ben från individen framkom i två benkoncentrationer.

Grav	Typ	Form överbyggnad	Storlek överbyggnad (m)	Höjd överbyggnad (m)	Inre gravskick	Människa	Djur	Fynd	Datering
9	Stensättning	Rundad	2,2 x 2,0	0,2–0,4	Brandlager	1 vuxen (möjlig kvinna)	Hund	Keramik	240–400 e.Kr.
10	Röseliknande stensättning	Rund	18–19	1,4	Benlager	3–5 individer (1 barn, 1 18–44 år, 1 35–64 år)	Oidentifierat däggdjur	(Sekundär deposition av silvermynt)	1610–1410 f.Kr.
13	Stensättning	Oregelbunden	3 x 2,5	0,2–0,3	Brandlager	1 vuxen kvinna		Keramik	140–390 e.Kr.
14	Stensättning	Rundad	1,9	0,35	Bengrop	1 vuxen		Keramik	800–350 f.Kr.
536	Stenpackning vid block	Oregelbunden	3,3 x 2,3	0,3	Möjlig deposition	1 vuxen			80–330 e.Kr.

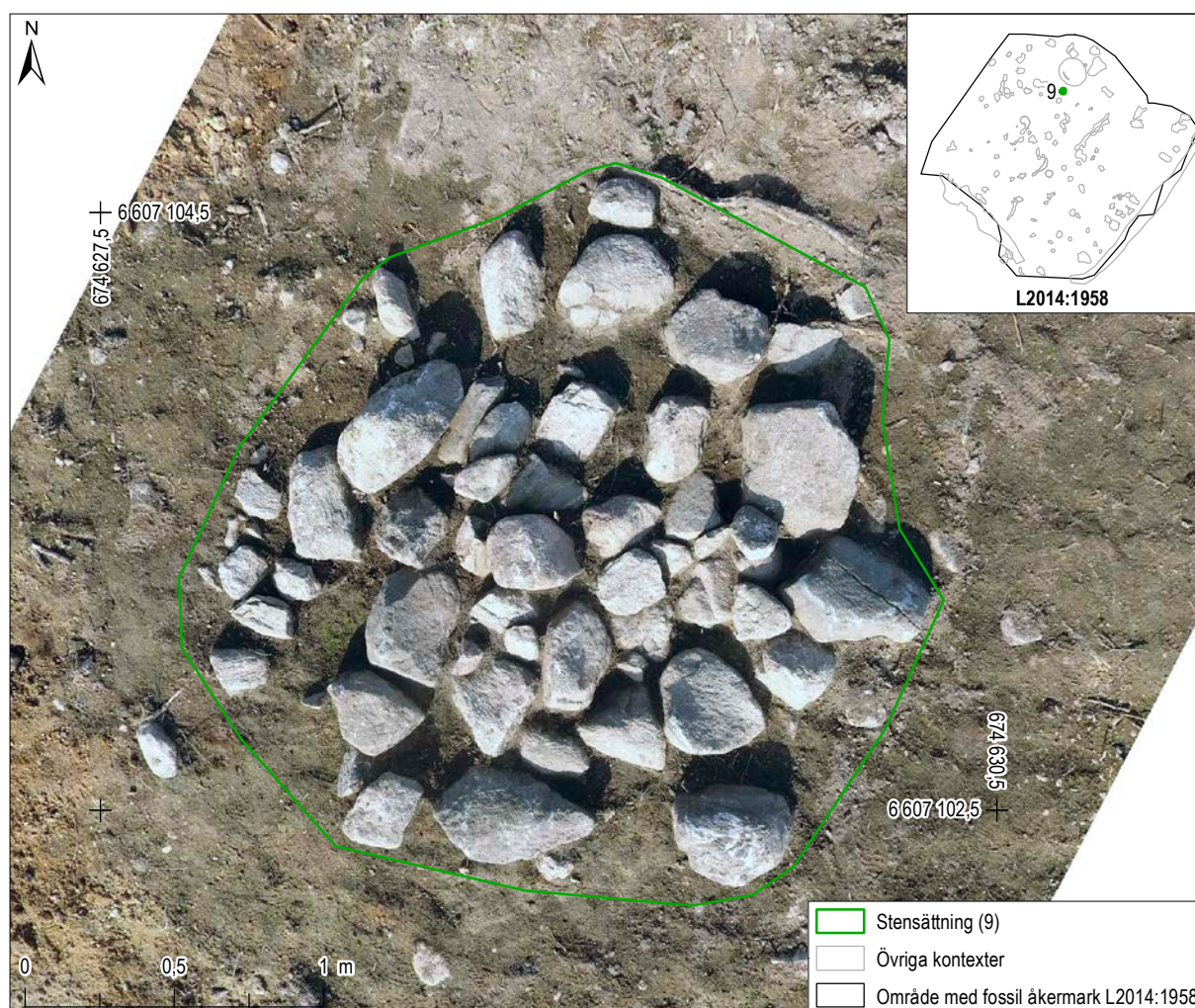
Figur 128. De anläggningar som innehöll mänskliga benrester och därmed definierades som gravar.

I anslutning till den röseliknande stensättningen låg en satellitgrav (grav 14). Satellitgraven bestod av en gles enskiktad stenpackning som var stratigrafiskt yngre än den röseliknande stensättningen. Under en rektangulär flat sten fanns en nedgrävning som innehöll brända ben och keramik. Keramiken indikerade en datering till yngre bronsålder till äldsta järnålder, vilket bekräftades av ¹⁴C-analysen av bränt ben från benlagret som daterades till 800–350 f.Kr.

Flera exempel på liknande återbruk av existerande äldre gravar fanns i undersökningsområdet. Ibland var den adderade graven i stort sett samtida med den äldre, ibland var tidsskillnaden betydande.

Ytterligare tre stensättningar innehöll brända ben från människa (9, 13 och 536). Alla tre ¹⁴C-daterades till romersk järnålder. Stensättningarna låg bland övriga stenkonstruktioner och med ett avstånd till närmsta andra stensättning på 20–30 meter.

Stensättningarna 9 och 13 hade redan vid framrensningen noterats avvika från övriga stenkonstruktioner i den fossila åkermarken. De skiljde ut sig genom att de var mer välformade, hade tydligare avgränsning och bestod av ett mer enhetligt stenmaterial (figur 129). Båda dessa innehöll även keramik. Grav 536 liknade däremot övriga stenkonstruktioner men ett fragment av mänskligt skalltak som påträffades mellan stenarna gjorde att den klassificerats som grav.

Figur 129. Lodfoto av stensättning 9. Tätheten, den avgränsade formen och det homogena stenmaterialet gjorde att den, tillsammans med stensättning 13, noterades som avvikande mot övriga stenkonstruktioner redan före undersökning. Både stensättning 9 och 13 innehöll brända människoben. Skala 1:25. Översikt i skala 1:5 000.

9.2 Gravliska stenkonstruktioner

Förutom gravarna fick två stenkonstruktioner (12 och 15) egna fornlämningsnummer. De innehöll keramik men inte ben. Båda får anses vara mycket osäkra som gravar. Stenkonstruktion 12 var lik övriga stenkonstruktioner i åkermarken. Det som gjorde att den ändå registrerades med eget lämningsnummer (i Kulturmiljöregistret) var att den hade en något tydligare kantkedja, innehöll keramik och var registrerad som grav i Fornminnesregistret efter förundersökningen. Det fanns ytterligare tre stenkonstruktioner (11, 557 och 572) som innehöll keramik. Dessa tolkades inte som gravar och stenkonstruktion 12 var snarare lik dessa.

Stenkonstruktion 15 avvek från både stensättningarna och stenkonstruktionerna. Centralt i anläggningen fanns ett lager med skärvig sten som innehöll yngre bronsålderskeramik i form av rabbade skärvor. Samma lager med skärvig sten innehöll även ett yngre fynd, nämligen en glaspärkla från yngre järnålder (figur 130). Skärvstenslagret, som låg samlat i en flack nedgrävning innanför en stenkrets med vanlig sten, mer lik övriga stenkonstruktioner, avvek från hur skärvstenslager brukar ligga när man påträffar dem i bronsåldersmiljöer. Detta tillsammans med pärlan från yngre järnålder gör att en möjlig tolkning är att skärvstenen har lagts i anläggningen vid ett senare tillfälle. Kanske har den hämtats från någon av de skärvstenshögar som funnits i närheten. Alternativt, om hela anläggningen var från yngre bronsålder, har man deponerat en pärla i skärvstenslagret

Figur 130. Pärlan (F574:15390:1) var ett av få fynd med datering till yngre järnålder i hela undersökningsområdet. Den påträffades i ett skärvstenslager med bronsålderskeramik som låg i stenkonstruktion 15. Om det var pärlan som grävts ned i ett befintligt skärvstenslager eller om det var skärvstenslagret som hade hämtats från en bronsålderskontext (närliggande skärvstenshögar) under yngre järnålder var inte möjligt att avgöra. Skala 2:1.

under yngre järnålder. Även vid stenkonstruktion 572 fanns ett mindre skärvstenslager (815) som innehöll keramik.

Inom den fossila åkermarken fanns alltså beträffande de olika stenkonstruktionerna en spännvidd mellan små, flacka men ganska formstarka och välavgränsade stensättningar med deponerade mänskliga ben – gravar – till fyndförande stenkonstruktioner, tomma stenkonstruktioner och röjningsrösen av olika form och storlek. Flera skulle kunna tolkas som hybrider mellan gravar och röjningsrösen. Möjligen speglar återbruket av åkerytor och begravingar bland röjningsrösen och åkrar tankar om fruktbarhet och en önskan om goda skördar.

9.3 Fossil åkermark

Kartan från 1680 har relativt kraftiga vinkelfel som gör den svår att rektifiera och det är inte möjligt att få den rätt på alla platser samtidigt. I figur 131 visas en karta där markslagen från 1680-talets geometriska karta är inlagda efter rektifieringspunkter närmast L2014:1958 och jämförs med markslagen på 1850 års karta. En viktig iakttagelse är att en nordlig mindre åker sammanföll med den sydöstra delen av L2014:1958 på kartan från 1680-talet (gulmarkerad i figur 131). Enligt vår kartering av röjningsrösen sträckte sig denna åker under en period ytterligare en bit mot nordväst upp mot stensträngarna. Gränsen mellan de två åkergårderna sammanföll med den kraftiga odlingsterrassen (788).

Enligt kartan från 1850 hade storleken på åkermarken förändrats då. Området med röjningsrösen var inte längre åker medan området nedanför, sydöst om odlingsterrassen, fortfarande var åker med markerade åkerparceller. Man hade även odlat upp ett område nordost om L2014:1958. De ytor som var åker 1850 sammanfaller med jordarten siltig lera.

9.3.1 Stenkonstruktioner och odling i den fossila åkermarken i nordväst

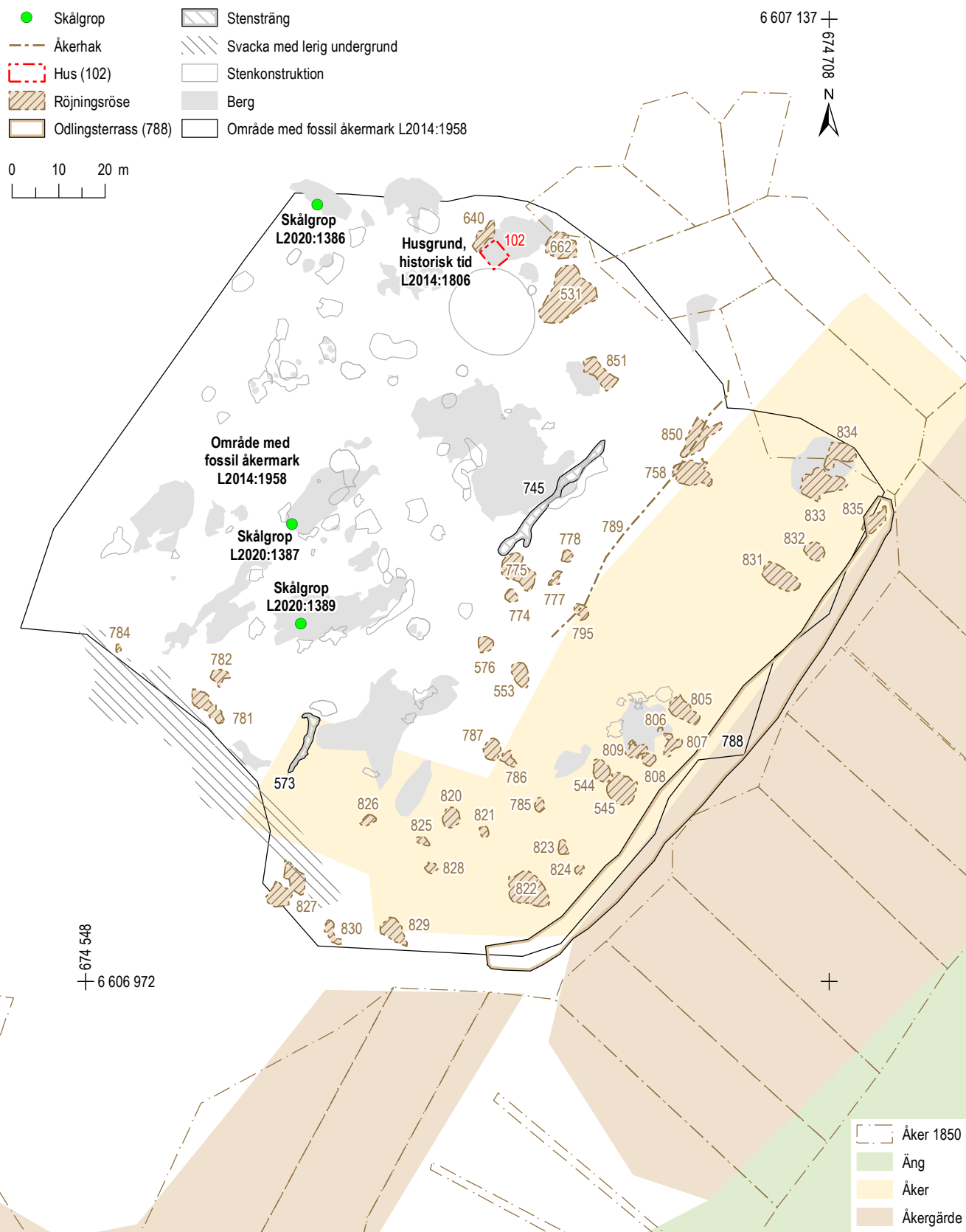
I nordväst bestod den fossila åkermarken av en äldre odling som var svårgripbar och svårdaterad (figur 126). Det fanns ett 40-tal stenkonstruktioner som var besvärliga att avgränsa och att förstå.

Stenkonstruktionerna registrerades inte som röjningsrösen utan med den mer neutrala benämningen stenkonstruktion. Detta gjordes för att anläggningarna inte liknade typiska röjningsrösen och behandlades som om de hade kunnat vara gravar.

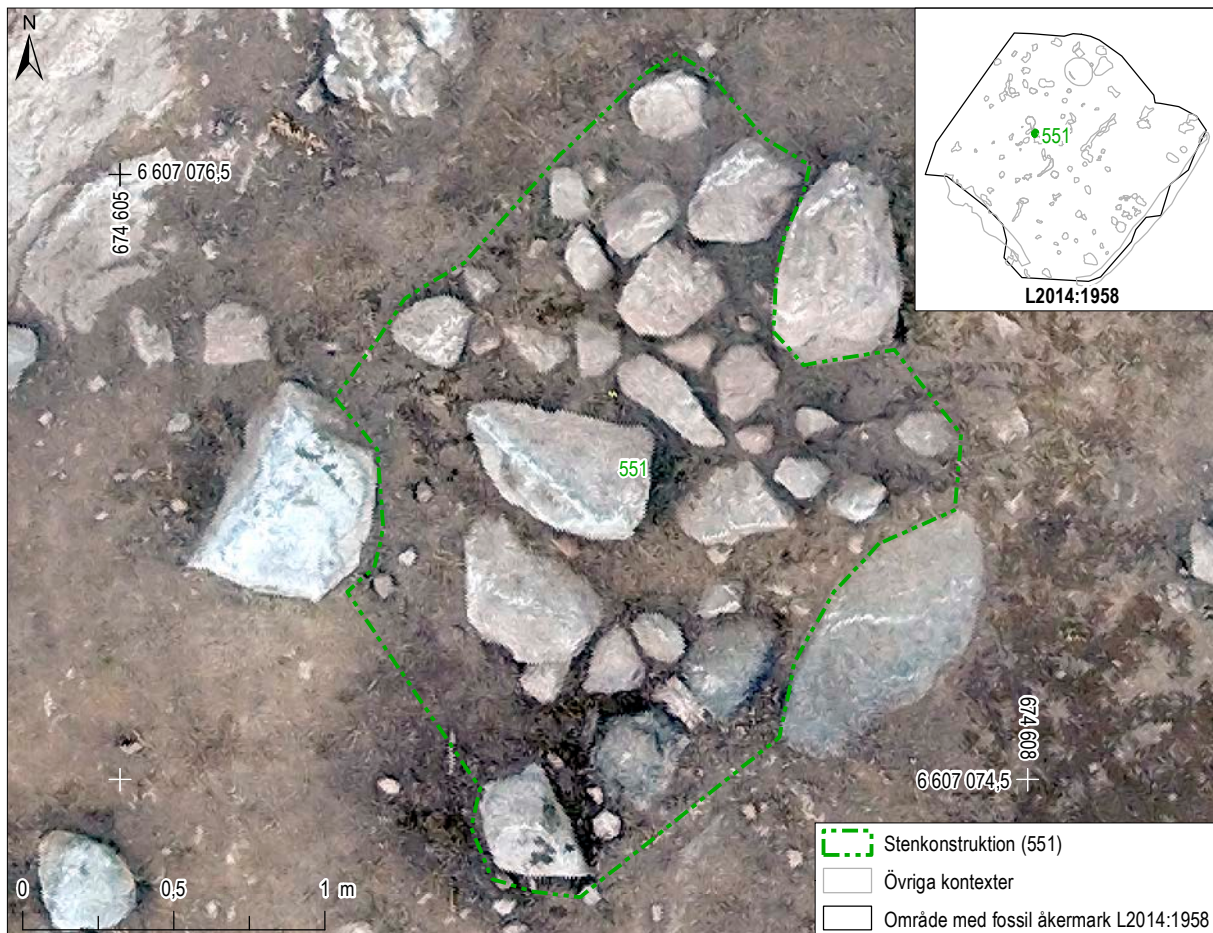
Det gjorde vi utifrån bakgrunden att gravfält från framförallt yngre bronsålder och äldre järnålder kan innehålla gravar som inte är typiska stensättningar men där enstaka brända ben deponerats i anslutning otydliga stensamlingar. Detta förhållande med svårbedömda anläggningar brottades man med även vid förundersökningen då området ibland bedömdes som äldre odlingsmark (Appelgren m.fl. 2016, s. 41) och ibland som ett nyupptäckt gravfält (Appelgren m.fl. 2016, s. 100).

Vi klassificerade samtliga stenkonstruktioner och gravar enligt ett flertal parametrar som kort redovisas i kapitlet om planering och genomförande av undersökningen. När vi lagt samman alla dessa parametrar var vår slutsats att de konstruktioner vi här benämner stenkonstruktion var spår av röjning för odling under romersk järnålder och möjligen även perioden före och efter. Det stärks även av jordartskarteringen och av en inventering som visar att liknande lämningar finns inom stora ytor i närområdet (L2019:6357 och L2019:6366). Detta behandlas mer utförligt i kapitlet om de agrara lämningarna.

Förutom stenkonstruktionerna i nordväst fanns det ett antal anläggningar vid ett impediment i den sydöstra delen (figur 131, invid röjningsrösen 805–809) som trots att de låg närmare den historiska åkern liknade de små röjningsrösen och gravlika stenkonstruktionerna i nordväst. Även dessa var fyndtomma och tolkades som röjningssten. På samma impediment fanns även mer odiskutabla röjningsrösen. Vårt att notera är att ett mindre område nordost om impedimentet är markerat som odlat så sent som på 1950 års ekonomiska karta. Det är möjligt att en del av de svårtolkade stenkonstruktionerna på impedimentet i sydöst tillhörde denna sena nyuppodling. De kan också trots läget vara spår av den eller så var de spår av den småskaliga äldre odlingen vi såg i nordväst.

Figur 131. Markslagen på kartan från cirka 1680 och åkermarken på 1850 års karta är inlagda utifrån en rektifiering av närliggande punkter. På kartan från cirka 1680 finns det en åker (gul) som sammanfaller med röjningsrösena i den fossila åkermarken i sydöst i vårt område. Det finns även ett större åkergårde (brun) öster om området som ligger i lermarken öster om odlingsterrassen (788). På 1850 års karta har man upphört med odlingen i den västra åkern. I det östra åkergårdet ser man markeringar efter dikena mellan åkerparceller. Man har även odlat upp en yta med siltig och lerig mark i nordväst. Skala 1:1 200.

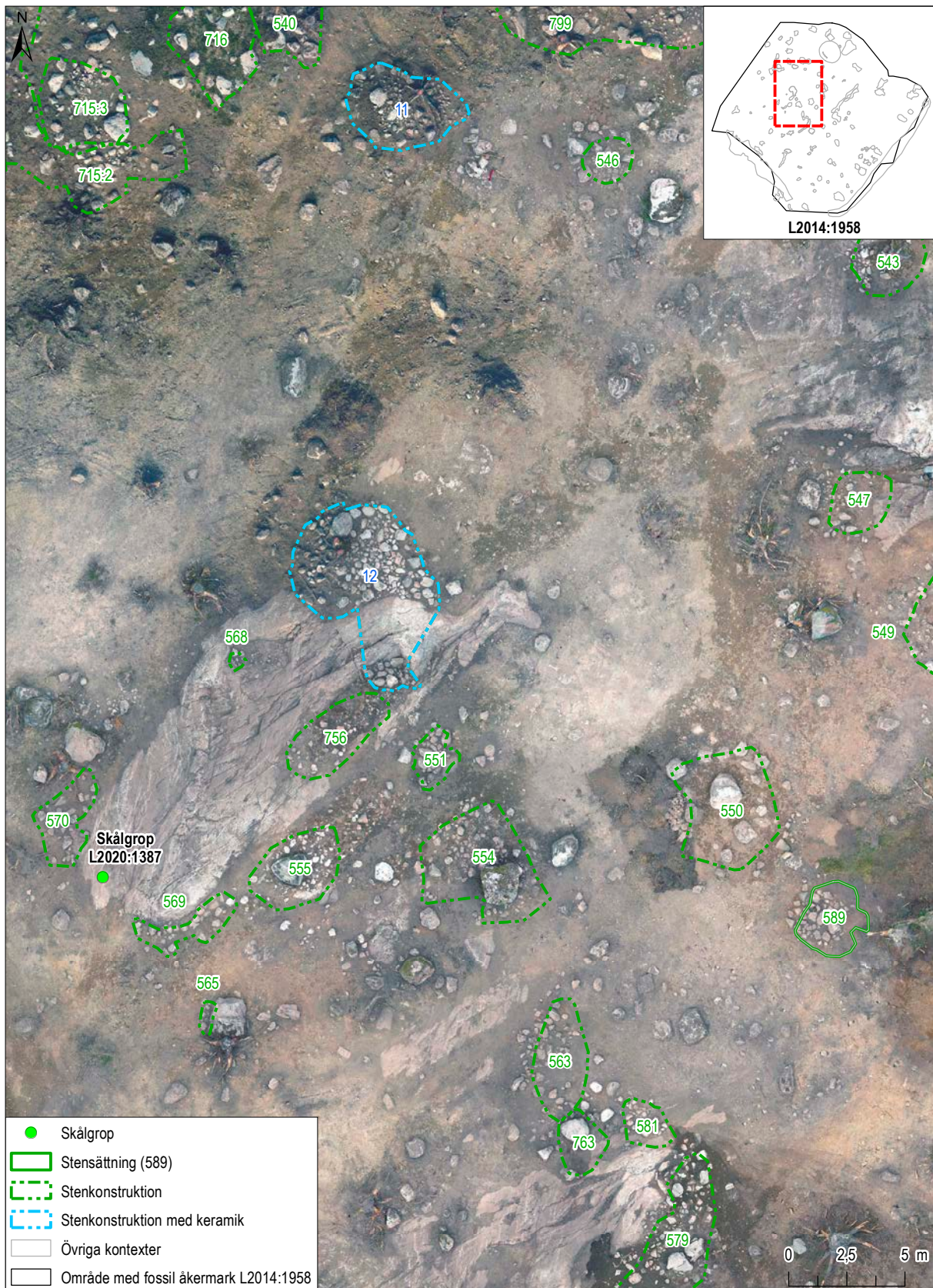

Figur 132. Eftersom stenkonstruktionerna skiljde sig åt ganska mycket är det inte möjligt att visa en anläggning som representativ för alla. Stenkonstruktion 551 kan i alla fall ses som ett bra exempel på en av de tydliga stenkonstruktionerna som ändå avvek från de som tolkades som möjliga gravar efter rensning. Skala 1:25. Översikt i skala 1:5 000.

Hur såg då stenkonstruktionerna ut? I figur 132 visas en av stenkonstruktionerna och i figur 133 visas ett översiktsfoto över flera stenkonstruktioner som låg kring en berghäll. Eftersom alla stenkonstruktioner inte var lika är det inte möjligt att göra en beskrivning som stämmer i samtliga fall. Trots det så hade de flesta stenkonstruktionerna flera saker gemensamt. Innan avbaning syntes stenkonstruktionerna, i bästa fall, som vad som uppfattades som en samling med stenar. Anläggningarna var inte välvda och ofta var det bara två till tre stenar som syntes innan avbaning. Många gånger hade ingen stenkonstruktion alls registrerats innan avbaning. Det gjorde att odlingsmarken var svår att inventera. När de små stensamlingarna banades av framträdde allt fler stenar och de bildade avgränsade stenkonstruktioner. Några var relativt ovala

eller rundade medan andra var mer oregelbundna. De flesta var enskiktade men det fanns några som var tvåskiktade. Stenkonstruktionerna påträffades både intill berghäll, vid markfasta block eller bara i morän. Något samtliga stenkonstruktioner hade gemensamt var att de låg inom eller nära stenröjda ytor som tolkats som äldre odlingsmark.

I stenkonstruktioner med två lager sten noterades ett svårförklarad fenomen på flera platser. Stenlagren skiljdes ofta åt av ett lager med silt. Samma förhållande fanns även i stor utsträckning vid L2014:2730. Vi kunde även iaktta att flera stenkonstruktioner låg på en horisont med silt mellan stenkonstruktionen och moränen (till exempel 12, 567, 744, 748 och 765). Vid två platser innehöll det siltlagret keramikfragment.

Figur 133. Stenkonstruktioner kring en berghäll centralt i den nordvästra fossila åkermarken. Anläggning 12 är stenkonstruktionen som ligger i norra delen av hällen. Skala 1:250. Översikt i skala 1:5000.

Såsom vi uppfattat odlingen bestod den av små åker-
 ytor och att man röjde ny mark allteftersom. Åker-
 ytor där man odlat det ena året låg sedan i träda,
 eller övergavs helt, vilket innebar att allt större area-
 ler blev stenröjda utan att de för den sakens skull var
 i bruk samtidigt.

Att datera den fossila odlingsmarken låter sig inte
 göras särskilt lätt eller säkert men vi kan i alla fall
 resonera kring möjliga tidshorisonter. Om man
 skulle ta bort stenkonstruktionerna från den fossila
 åkern så skulle de gravar som blev kvar ligga på ett
 för gravar ovanligt sätt (bortsett från den röselik-
 nande stensättningen och satellitgraven) med stora
 avstånd och det skulle inte likna kända gravfält från
 perioden. Vårt intryck är därför att de tre stensätt-
 ningarna förhåller sig till miljön med stenkonstruk-
 tioner och ingick i samma miljö. Dateringsmässigt
 skulle det innebära att området odlats och brukats
 under romersk järnålder.

Vi kan inte säga när odlingen började eller slutade.
 Förutom i stensättningarna och i stenkonstruktion
 15 (som innehöll mest keramik) påträffades även
 keramik i några av stenkonstruktionerna samt i någ-
 ra siltlager. I figur 134 visas den keramik som fram-
 kom i stenkonstruktioner eller i siltlager. Eftersom

Fynd- nr	Typ	Vikt (g)	Grupp
557:17461:1	Vittrad	7	Stenkonstruktion 557
703:9331:1	Rabbad	23	Stenkonstruktion 11
703:9331:2	Obestämd	25	Stenkonstruktion 11
743:13391:1	Vittrad	289	Stenkonstruktion 13
743:13391:2	Vittrad	90	Stenkonstruktion 13
744:13129:1	Vittrad	13	Silt horisont under stenkonstruktion 12
748:13513:1	Glättad	1	Silt horisont under stenkonstruktion 555
755:14027:1	Glättad	4	Stenkonstruktion 12
755:14027:2	Obestämd	1	Stenkonstruktion 12
815:100002:1	Glättad	6	Skärersten vid stenkonstruktion 572
815:100002:2	Glättad	29	Skärersten vid stenkonstruktion 572
815:100002:3	Glättad	1	Skärersten vid stenkonstruktion 572
1000:7755:1	Obestämd	1	Intill stenkonstruktion 517

Figur 134. Den större delen av de cirka 1,2 kg keramik som
 påträffades inom L2014:1958 framkom i stenkonstruktion 15
 och i gravarna. I tabellen redogörs för keramik som fanns i
 stenkonstruktioner kopplade till odlingen eller i lager under
 stenkonstruktionerna. Grovt sett kan keramiken dateras till
 yngre bronsålder/äldsta järnålder.

vi argumenterat för att stenkonstruktion 15, med
 en relativt stor mängd bronsålderskeramik, avvek
 och vi inte vet när den tillkommit har den inte tagits
 med i tabellen. Keramiken från odlingslämningarna
 var av en typ som grovt kan dateras till brons-
 ålder till äldre järnålder. En del keramik fanns även i
 lager under stenkonstruktionerna vilket indikerade
 att man brukat området återkommande med peri-
 oden av träda där man kommit tillbaka och stenröjt
 nya ytor och överlagrat en äldre brukningshorisont.
 Vi kan alltså ha spår av relativt långvarig odling.
 Området behöver inte kontinuerligt ha odlats utan
 det kanske snarare är spår av en kringflyttande
 odling från senare delen av yngre bronsålder ända
 fram till romersk järnålder (cirka 700 f.Kr. – 400
 e.Kr.) När odlingen upphörde är ännu svårare att
 avgöra. Kanske kan stenkonstruktionen med den
 yngre järnålderspärlan indikera att området bruka-
 des in i yngre järnålder.

9.3.2 Den fossila åkermarken i sydöst

I sydöstra delen av den fossila åkermarken fanns
 tydliga spår av odling i form av större röjnings-
 rösen, åkertegar och en kraftig odlingsterrass
 (figur 126). Röjningsrösen var av en helt annan
 typ än de som låg i nordväst (figur 135). Som vi
 visat ovan kunde odlingen i sydöst tidfästas till åt-
 minstone 1600-tal till 1700-tal utifrån kartmateri-
 alet. Exakt när odlingen började och slutade kan vi
 däremot inte säga. Området med röjningsrösen var
 till och med något större än vad det är på kartan
 från 1680-talet. Om det var spår av odling som var
 äldre eller yngre än det frusna ögonblicket vi ser i
 kartan kan vi inte avgöra.

Redan vid förundersökningen registrerades att flera
 av röjningsrösen låg på rad med samma huvud-
 riktning som åkerdikenas förlängning i åkergården
 nedanför höjden enligt kartan från år 1850 (Appel-
 gren m.fl. 2016, s. 29, 306). Raderna med odlings-
 rösen bildade långsmala tegar, cirka 8–12 meter
 x 20–40 meter. I änden av tegarna, mellan
 L2014:1958 och åkermarken i leran nedanför, var
 en odlingsterrass som hade bildats genom att man
 vänt med plögen vid änden på tegen år efter år och
 alltmer material samlats vid odlingsterrassen (figur
 136). På själva tegarna var matjorden cirka 0,2–0,3
 meter tjock men vid tegarnas ände vid odlings-
 terrassen var den upp till en meter tjock.

Figur 135. Röjningsrösen i den sydöstra delen var av en helt annan karaktär än de i nordväst. Röjningsrösen här var uppbyggda av flera lager sten och med ett blandat stenmaterial. I fotot visas en sektion genom röjningsröse 553. Foto från nordväst.

Figur 136. Sektion genom odlingsterrass 788. Matjorden i terrassen var upp till 1 meter tjock medan den i övriga området var 0,2–0,3 meter tjock. Terrassen har bildats när matjorden ackumulerats där man vände med plogen när man plöjde de långsmala åkertegarna som låg i rät vinkel ut från odlingsterrassen. Man kan se hur tjockleken på terrassen minskar mot L2014:1958 till höger i bild. Foto från nordost.

9.4 Övriga lämningar

9.4.1 Deponerat keramikkräl

I områdets sydvästra kant hittades ett deponerat kräl (F591:1926:1; figur 137) med en möjlig datering till senneolitikum. Krälet var deponerat i en sänka med något lerigare mark. Stämmer dateringen är det undersökningens äldsta lämning. Krälet var mycket fragmentariskt men det tolkades som att hela krälet hade placerats stående i sänkan.

Enligt keramikanalysen är det den grova bergarts-magringen och mynningsorneringen med tvärstreck som talar för en senneolitisk datering. Det anges även att det inte går att utesluta en äldre järnålders-datering. Om krälet är från senneolitikum har vi inte några kända närliggande anläggningar som kan förklara vad krälet gör där. Det vittnar i alla fall om att det bör ha funnits en bosättning i området och kan ha placerats i sänkan antingen som offer eller för att tillfälligt förvara någon mat.

Figur 137. Keramikkrälet (F591:1926:1) var mycket grovmagrat. Skala 1:1.

9.4.2 Skålgropar

Skålgropar påträffades vid tre platser inom den fossila åkermarken i nordväst (figur 138). Längst i norr låg L2020:1386 med en skålgrop, centralt i området låg L2020:1387 med två skålgropar och längst i söder låg L2020:1389 med två skålgropar. Alla skålgroparna var cirka 5 centimeter i diameter och 1 centimeter djupa. Alla skålgropar låg i den södra kanten av en sydsluttande berghäll.

9.4.3 Spridda lämningar

Det fanns åtta härdar spridda i den fossila åkermarken (figur 126). Härdarna tolkar vi som så kallade herdehärdar, det vill säga härdar som ligger utanför en boplats och som använts vid enstaka tillfällen. Eftersom vi inte kunde veta om härdarna var samtida med odlingsmarken gjordes inga ¹⁴C-analyser av härdarna.

Figur 138. Samtliga skålgropar i området var av den här grunda typen och de låg ensamma eller i par.

Figur 139. Den nordvästra delen av området präglades av glesliggande stenkonstruktioner, både enstaka gravar och rikligt med röjningsrösen, och mellan dem stenfria ytor och hällar. Foto från sydväst.

10. DEPÅFYND L2012:284

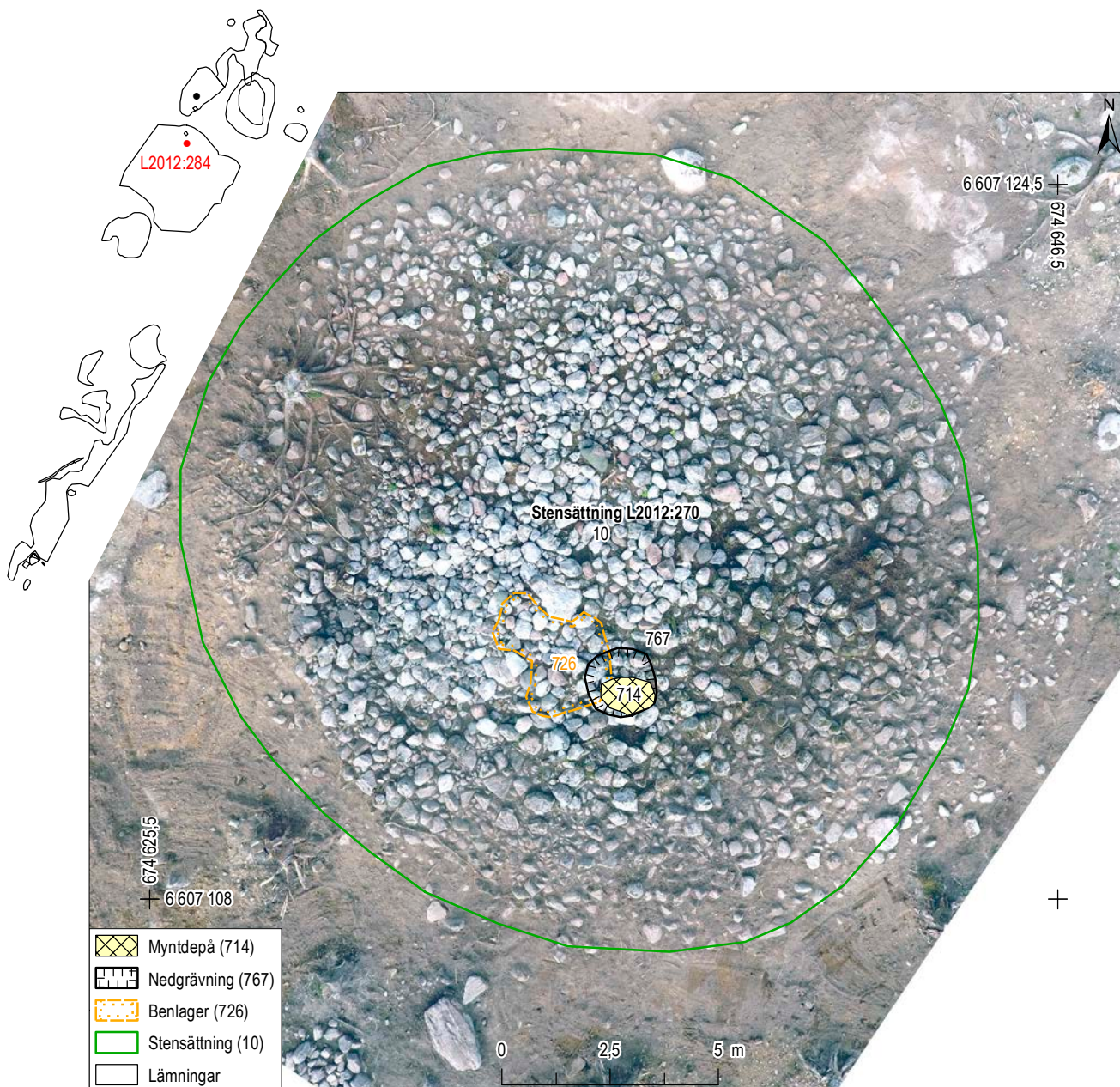
BRONSÅLDERSRÖSET GÖMDE EN VIKINGATIDA SILVERSKATT

Undersökningens mest oförutsedda fynd var nog den vikingatida silverskatt som vi upptäckte när vi höll på att undersöka en större röseliknande stensättning från bronsåldern, grav 10 (L2012:270; figur 140). Myntens datering

visar att skatten bör ha deponerats någon gång efter 940 e.Kr. Den stora graven var däremot utgrävningens äldsta stensättning, uppförd 1610–1410 f.Kr., och därmed omkring 2 500 år gammal när skatten grävdes ner.

Figur 140. Det blev uppståndelse på grävningen när Elin Säll hittade ett silvermynt, och ett till, och ett till... Foto från söder.

Figur 141. Skatten låg i gravens södra del, precis som benlagret. Förmodligen är detta en slump, eller var det så att man även på vikingatiden ansåg att södra halvan var ett bättre alternativ för depåer, än den norra? Skala 1:150. Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

Figur 142. Ett av få tillfällen när arkeologer faktiskt använder pensel är väl när en myntskatt ska plockas upp.

Figur 143. Den stora stensättningen var flack men syntes ändå mycket väl där den tronade ensam på höjdryggen. Foto från väster. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

Även på vikingatiden har graven (figur 141 och 142) uppenbarligen dragit till sig uppmärksamhet, vilket inte är konstigt. Med sitt läge på höjden ovanför Molnby sjön har det 19 meter stora stenröset varit framträdande i landskapet (figur 143).

När vi började undersöka graven och lyfte undan det översta stenlagret syntes en rund stenformation strax söder om stensättningens mitt (figur 144). Undersökningen visade att den var resultatet av att stenar hade lyfts bort ur stenpackningen ända ner till underliggande marknivå, och att syftet med denna nedgrävning varit att deponera en silverskatt. Därefter hade de bortlyfta stenarna lagts tillbaka ovanför skatten så att nedgrävningen inte var synlig i ytan. Förmodligen helt av en slump råkade man gräva ner skatten alldeles intill gravens benlager.

Figur 144. När det översta stenlagret i graven hade plockats bort syntes den här formationen. Det var här man hade lyft bort sten och grävt ner skatten, visade det sig. Foto från östsydöst.

Figur 145. Delar av skatten in situ. Här syns både hela mynt och mynt klippta i bitar.

10.1 Skatten

Depån bestod helt och hållet av silvermynt och är en av de största skatter som hittats i Uppland. Skatten utgjordes av hela eller delar av 163 individuella mynt, med en sammanlagd vikt av knappt 286 gram. Det fanns femtio hela mynt och 113 fragment. Av fragmenten var 62 mynt minst halva, och resten var kvartsmynt eller mindre (figur 145). De flesta var välbevarade, antagligen på grund av en hög silverhalt i legeringen.

Mynten är dirhemer, de har arabisk skrift och de flesta är präglade i Samarkand och Tasjkent i dagens Uzbekistan, det finns även mynt från dagens Irak (Bagdad, Basra) och Afghanistan (figur 147–150). Några av dem är tillverkade i området kring mellersta Volga i nuvarande Ryssland och är imitationer av de arabiska förlagorna (för detaljer se bilaga 27). De bestämda myntens datering har en klar tyngdpunkt i 900-talets första hälft. De yngsta mynten är präglade omkring 940 e.Kr. Det betyder att skatten tidigast kan ha lagts ner då och troligast är kanske att detta skedde i mitten av 900-talet eller de närmaste decennierna därefter. Några mynt är präglade i sent 800-tal, och så finns det två som är präglade redan på 760-talet. Det ena av dessa är perforerat med två hål, det andra är försett med en ögla. Några av de

Figur 146. Några mynt var försedda med upphängningsanordningar.

andra mynten har också hål eller en ögla för upphängning (figur 146). En del av mynten har spår av gamla ristningar och märken, troligen gjorda för att kontrollera silverhalten.

Figur 147. Ett av de två 700-tals-mynten (F714:11258:1) var omgjort till hänge. Abbasid, kalif al-Mansur, datering 762/763(?). Skala 2:1.

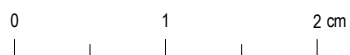
Figur 148. Abbasid (F714:11244:1) från 765/766 e.Kr. Skala 2:1.

Figur 149. Exempel på en imitation av ett arabiskt mynt (F714:11084:1), tillverkat i Volgaområdet. Skala 2:1.

Figur 150. Ett mynt (F714:11115:1) troligen präglat i nuvarande Afghanistan, i Balkh, år 927/928. Myntet är perforerat. Skala 2:1.

Figur 151. Skatten in situ.

Mynten låg väl samlade, men det fanns inga spår av någon behållare (figur 151). Varje mynt mättes in individuellt och det skilde som allra mest 17 centimeter mellan det högst belägna och det lägst belägna myntet. De flesta fanns inom ett cirka 0,5 x 0,3 meter stort område, även om mynt påträffades inom en total yta om 1,1 x 0,7 meter och med enstaka mynt även utanför denna. Antagligen har mynten legat i en påse av tyg, läder, näver eller annat organiskt material som helt lösts upp av tiden i jorden.

10.1.1 Spår av förgyllning?

När mynten skulle konserveras noterades rester av en gulaktig yta på i stort sett alla mynten. Eftersom den gulaktiga ytan framför allt fanns i fördjupningar och inte där slitage förekom, att skiktet såg pålagt ut, och att det finns exempel på förgyllda dirhemer antog konservatorn att det handlade om förgyllning, och då troligen brännförgyllning av mynten (bilaga 22 rapport VA2017-00036). Detta var emellertid enligt myntexperterna osannolikt, i synnerhet som mynten präglats vid så olika tidpunkter och i olika geografiska regioner. Alternativet att de skulle ha samlats ihop och sedan förgyllts ansågs inte troligt (muntligt meddelande Johan Landgren). En gulaktig nyans kan uppstå av kemiska förändringar i metallen (Arendus 2013) och det kunde vara det som hade skett här.

För att kontrollera metallsammansättningen valdes fem mynt ut för elementanalys med pXRF. Analysen utfördes arkeologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet och beskrivs närmare i bilaga 23. De fem mynten kom från olika regioner och hade olika datering för att de skulle vara så representativa som möjligt. Förgyllning kunde inte konstateras. Analyserna av mynten visade på en mycket hög silverhalt, cirka 94–96 %, vilket anses vara rent silver. Guldhalt på mellan 0,1 och 0,5 % är spårämnen. De gulaktiga ytorna på mynten hade inte

högre guldhalt än övriga ytor så det som misstänktes vara förgyllning är med största sannolikhet silvret som har en gulaktig karaktär.

10.2 Fyndkontexten

Placeringen av myntskatten i en grav är ganska spektakulär men inte unik. Särskilt kan nämnas Sundvedaskatten, en vikingatida myntskatt som hittades 2008 utanför Steninge i Sigtuna. Mynten i Sundvedaskatten var äldre. Slutmyntet i Sundvedafyndet dateras till 843/844 e.Kr. Det innebär alltså att skatten tidigast kan ha lagts ner i mitten av 800-talet e.Kr. Den var också betydligt större med en vikt om cirka 650 gram och 482 silvermynt (108 hela mynt och 374 fragment; Rispling 2012). Den hittades i en ensamliggande grav som förmodas vara från det första århundradet efter Kristus. Graven låg i ett skogsområde femtio meter från Sundveda bytomt, där det sannolikt funnits bebyggelse under vikingatid (Evanni 2009).

Nämnas bör också den stora Väsbyaskatten i Hammarby socken i Uppland, med liknande sammansättning som Sundvedaskatten. Väsbyaskatten hittades redan 1827. Platsen låg bara 35 meter öster om ett mycket stort yngre järnåldersgravfält, men också vid gränsen mellan de betydande vikingatida gårdarna Väsby och Hammarby. Både gravfältet och gränsen kan ha spelat roll för valet av plats (Zachrisson 1998, s. 111). Det är spännande att tre större vikingatida myntskatter hittats inom en radie av ett par till tre mil.

I Molnby hittades ytterligare en liten depå med silvermynt, också dirhemer. I ett hus från yngre järnåldern inom grav- och boplotsområde L2014:2444 påträffades tre myntfragment i husets nordvästra hörn. Möjligen handlar det om ett grundläggningsoffer.

11. GRAV- OCH BOPLATSOMRÅDE L2014:2444

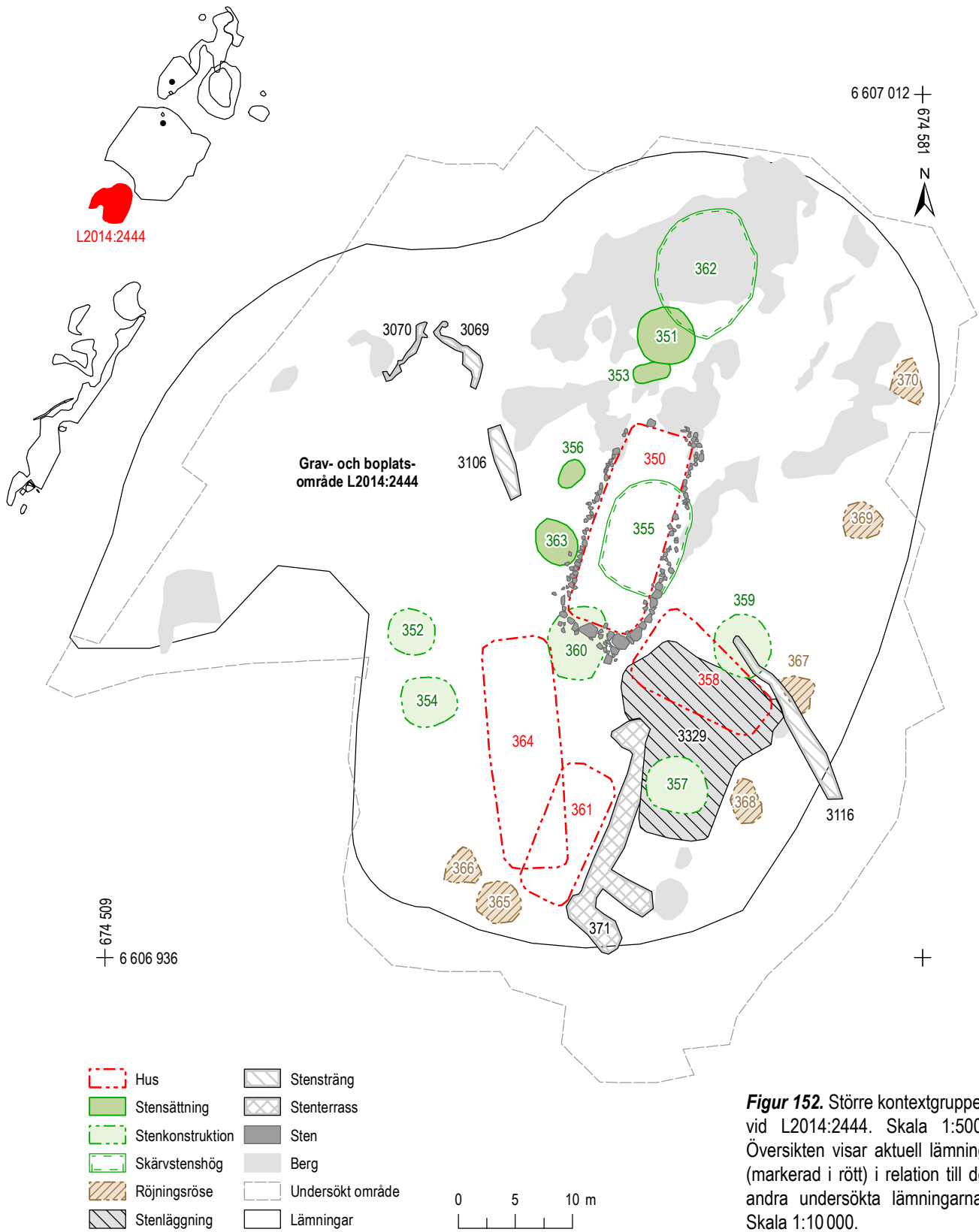
Under mer än 3000 år har man återkommit till grav- och boplatssområde L2014:2444 och här kunde vi undersöka boplatslämningar från yngre bronsålder, gravar från folkvandringstid till vendeltid och boplatslämningar från sen vendeltid till tidig vikingatid. Även när platsen inte var grav- eller boplatsskeden visade viss aktivitet. Det fanns stensträngar som var yngre än bronsålderslämningarna och äldre än gravarna och i ytterkanten fanns röjningsrösen från historisk tid.

De viktigaste kontexterna visas i figur 152. Centralt i området låg terrasseringen för hus 350 som tillsammans med skärvtenshögen 362 och grav 351 var de objekt som syntes tydligast innan undersökningen (se vinjettbild till vänster). I stora drag kan topografin i området beskrivas som en höjdrygg i nord till sydlig riktning som omgavs av lermark. Det högsta området med berg och morän låg i norr med en brant sluttning norrut från berget. I söder var det främst morän och sluttningen var flackare mot omgivande lermark.

Förundersökningens slutsatser om hur platsen förändrades över tid står sig efter slutundersökningen relativt bra. I förundersökningsrapporten beskrevs

en bronsåldersfas med en skärvtenshöj och ett depåfynd. Ett scenario som presenterades var att platsen då kan ha utgjort en kultplats. Därefter uppfattades det som att flera gravar anlades under förromersk järnålder och äldre romersk järnålder. Resultaten tolkades som att området omstrukturerades till en gård under yngre romersk järnålder eller folkvandringstid som delvis kan ha varit samtida med några av gravarna (Appelgren m.fl. 2016). Efter slutundersökningen kan vi konstatera att den stratigrafiska tolkningen till stor del stämmer men att dateringarna har ändrats.

Mycket riktigt dateras den äldsta fasen till bronsålder, närmare bestämt den senare delen av yngre bronsålder, från cirka 800 f.Kr. Den enda lämning vi kunnat föra till den långa perioden mellan yngre bronsåldersboplatssan och efterföljande gravar var en stensträng. Gravarna dateras till folkvandringstid och tidig vendeltid. Den gård som sedan etablerades uppfattades även vi under slutundersökningen som folkvandringstida men stratigrafin, då det ena huset överlagrade två stensättningar, daterade huset till tidigast 600-tal och några inte helt kontextuellt säkrade mynt talade för en datering till tidig vikingatid.

Figur 152. Större kontextgrupper vid L2014:2444. Skala 1:500. Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

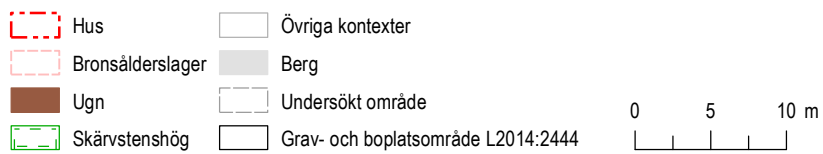
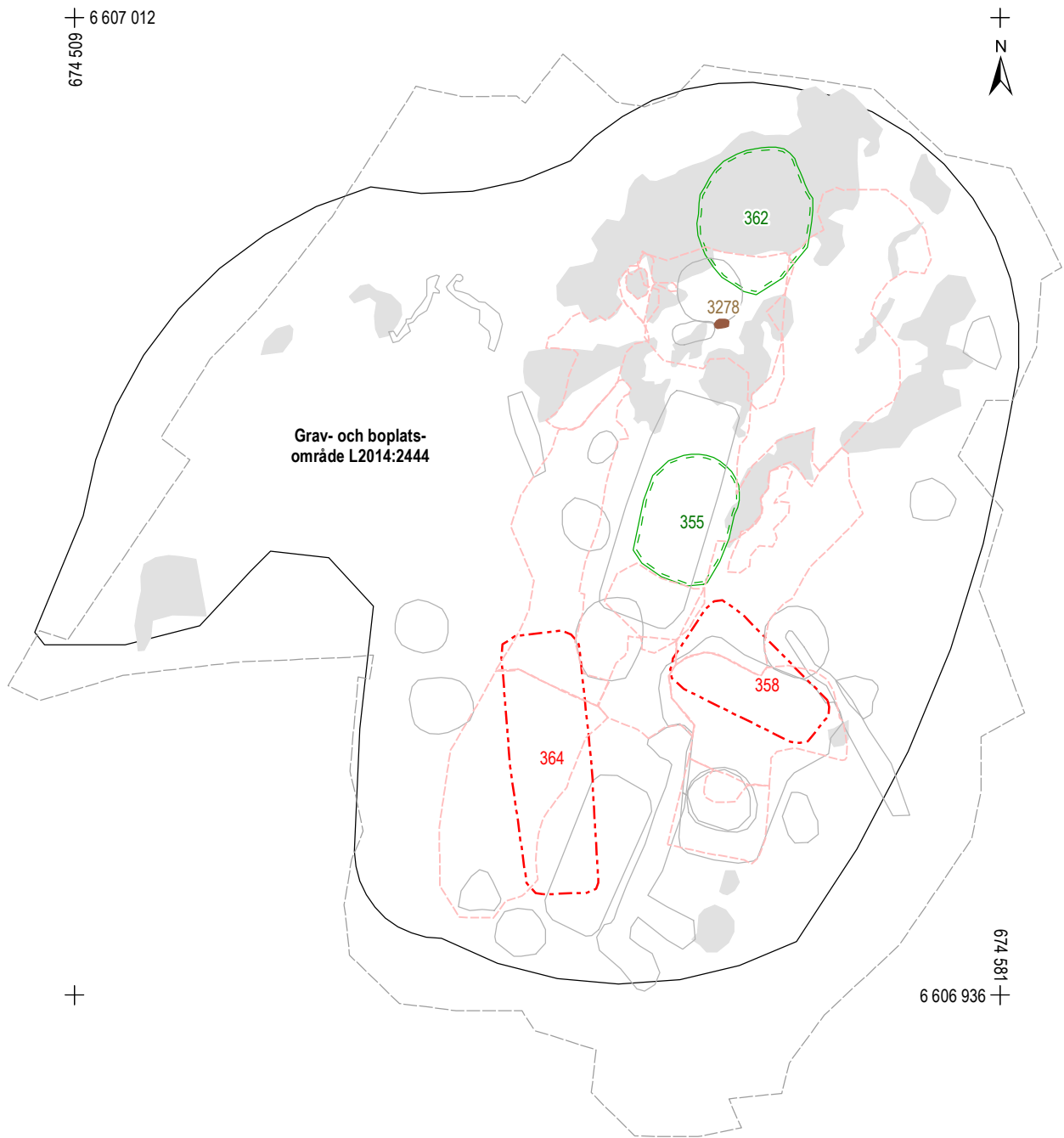
Figur 153. Husterrass 350 har precis rensats fram och undersökningen ska påbörjas. Husets östra terrasskant syns närmast i bild. Längst till vänster ser man den markfasta stenen som låg i stenkonstruktion 360. Foto från nordost.

De viktigaste bronsålderslämningarna var två treskeppiga hus (358, 364) och två skärvestenshögar (355, 362). Det fanns även spår av en lågtemperaturugn från perioden. Fyndmaterialet dominerades av keramik men det fanns även stenyxor, löpare och en gjutform. Vid förundersökningens metalldetektering påträffades en skivhuvudnål, en knapp och en spjutspets från bronsålder.

Gravarna från den efterföljande fasen bestod av fyra stensättningar. En var höglig och tre hade skadade eller diffusa överbyggnader men innehöll tydliga gravindikationer. Fem stenkonstruktioner uppfattades som fyndtomma möjliga stensättningar. De gravar som hade tydligast gravmaterial var den höglignande stensättningen 351 och grav 353 som innehöll både gravurnor och brandlager med brända ben och daterande fynd som kamfragment samt grav 356 och 363 som innehöll brända ben från människa.

De mest framträdande boplatlämningarna från yngre järnålder var två treskeppiga hus som daterades till sen vendeltid – tidig vikingatid (350 och 361). Båda husen var uppbyggda med terrasser. En del av fyndmaterialet kring husen kunde dateras till tidig vikingatid men både vid förundersökningen och slutundersökningen påträffades även fynd från huvudsakligen sen folkvandringstid och vendeltid i kontexter som inte hörde till gravarna och som verkar representera aktiviteter vi inte kunde fånga in.

Tolkningarna som presenteras nedan grundar sig till stor del på de stratigrafiska relationerna vid den centrala husterrassen (350) och förstörda skärvestenshögen (355) samt vid hus 358, 361 och stenkonstruktion 357. Vi redogör för stratigrafin efter den kronologiska genomgången (avsnitt 11.6).

Figur 154. Större konstruktioner och lager från yngre bronsålder. Skala 1:500.

11.1 Bronsålder

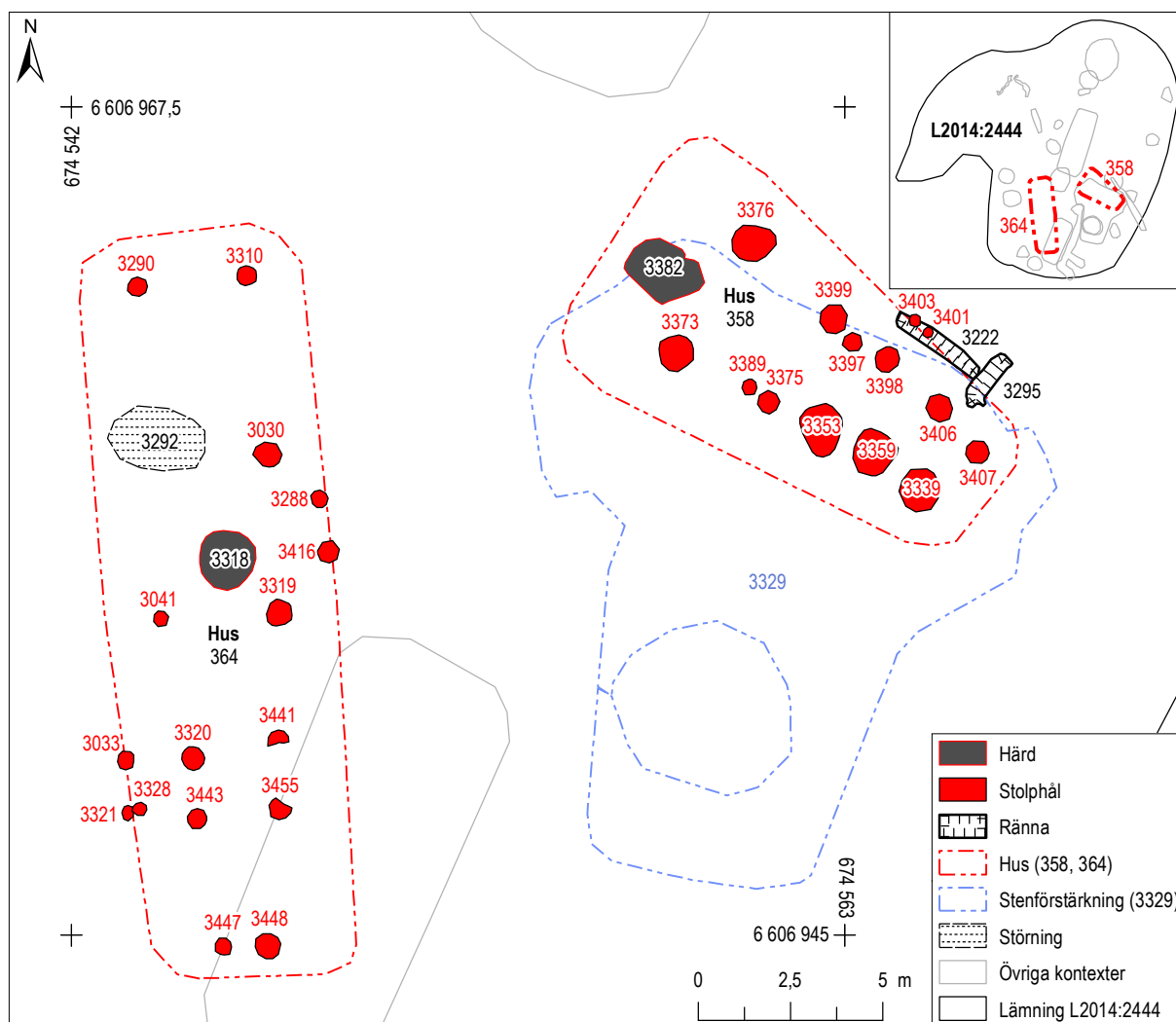
Under yngre bronsålder etablerades en gård. Det mesta tyder på att det skedde kring 800–700 f.Kr. De mest framträdande lämningarna av boplatsten var två treskeppiga hus och två skärvstenshögar (figur 154). Husen och skärvstenshögar beskrivs utförligt i anläggningsbeskrivningarna.

För att diskutera den yngre bronsåldersboplatsten måste vi börja med att reda ut vad vi kan säga om lämningarnas samtidighet. Ser man till dateringsspannet på keramik- och ¹⁴C-dateringarna från husen och skärvstenshögar var boplatstens intervall cirka 800–400 f.Kr. De mest pålitliga dateringarna för vardera lämning ger intervall på upp till 370 år. Med tanke på att ett hus kanske stod i 30–100

år kan vi alltså inte säkerställa vilka hus och skärvstenshögar som varit samtida eller avlöst varandra. Det är möjligt att hela bronsålderskomplexet med hus och skärvstenshögar var samtida någon gång kring cirka 700–600 f.Kr., men utifrån ¹⁴C-dateringarna kan de även ha avlöst varandra under en längre period.

11.1.1 Hus

Konstruktionen på hus 358 och 364 var så pass olika att de troligen haft olika funktioner, oavsett om de var samtida eller inte. Huskonstruktionerna syns i figur 155. Hus 364 var ett 19 meter långt bostadshus med central härd. Hus 358 var 14 meter långt med mycket kraftigare stolpnedgrävningar, tätare stolpsättning, tydligare trapetsoid form och

Figur 155. Hus 358 och 364 daterades till yngre bronsålder. Husen var ganska olika i konstruktionen. Hus 358 hade en klart trapetsoid form och hade mycket kraftigare stolpar och tätare spann. För en redovisning av samtliga undersökta anläggningar inom fornlämningen se bilaga 28. Skala 1:200. Översikt i skala 1:2000.

Figur 156. Skärvstenshög 362 efter att de översta skärvstenslagren tagits bort och kantkedjorna tagits fram. Foto från söder. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

det var anlagt i ett stenförstärkt område. Makrofossilanalysen antydde att husets hård inte användes till matlagning. En tolkning till varför man valde trapetsoida konstruktioner är att den tillåtit en större öppen yta med högt till tak kring härden (jfr Magnusson 2016, s. 168). Om båda husen tillhörde samma fas kan man tänka sig att hus 364 var ett bostadshus medan hus 358 hade en mer ceremoniell karaktär, eller kanske var bostad åt personer med annan ställning.

11.1.2 Skärvstenshögar

Båda skärvstenshögar innehöll likartat material med en stor mängd skärvsten och mycket keramik. Skärvstenshög 362, som låg på områdets högsta punkt, innehöll flera kantkedjor (figur 156). Två, närmast runda, kantkedjor låg koncentriskt centralt i skärvstenshögen. En tredje halvcirkelformad stenkedja anslöt till kanten av den yttre kantkedjan. Dessutom fanns en fjärde stenrad som låg söder om skärvstenshögen. Det var oklart hur den hörde samman med skärvstenshögen. De inre kantkedjorna lades ut medan skärvstenshögen användes och samma lager låg både över och under den. I en skreva i botten

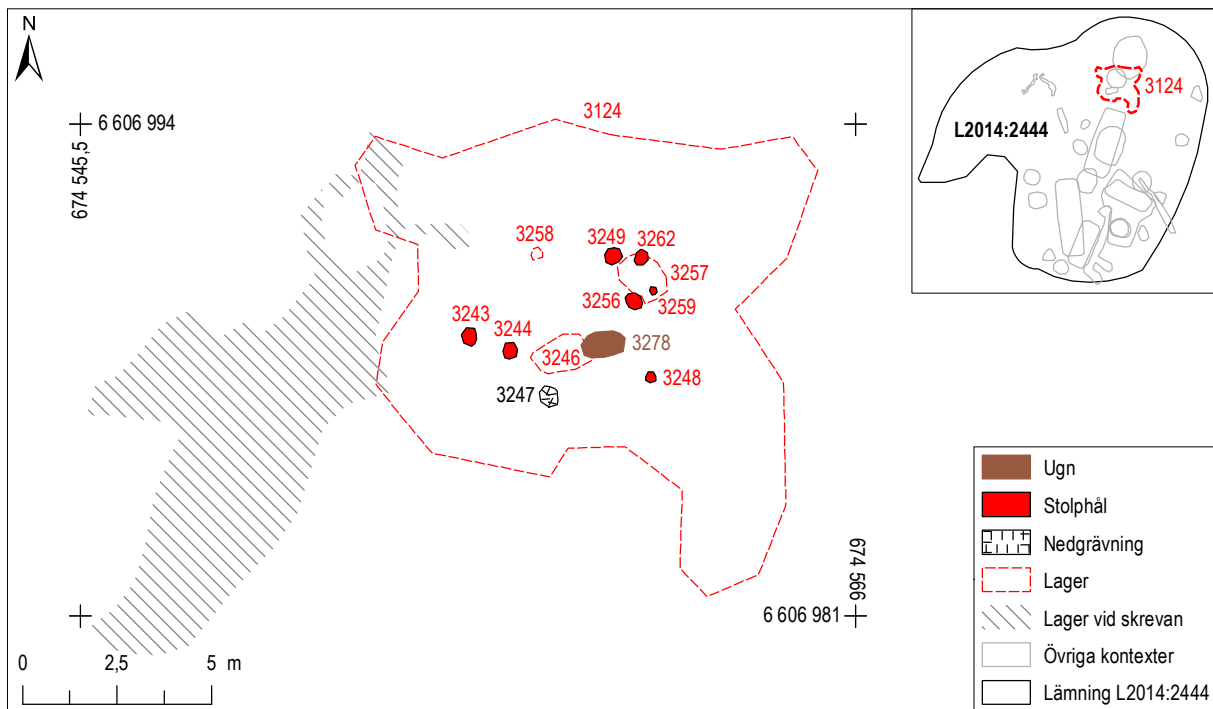
av skärvstenshögen fanns ett svart lager med en koncentration brända ben. Benen visade sig komma från får/get. Benen ^{14}C -daterades till 740–400 f.Kr. vilket även daterar när skärvstenshögen uppfördes.

Skärvstenshög 355 raserades under vikingatid och det är därför svårt att diskutera skillnader och likheter mellan skärvstenshögar. Keramikmaterialet var relativt likartat. I skärvstenshög 355 fanns även ett bränt ben av människa och skärvstenshögen ansluter sig alltså till de cirka 33 % skärvstenshögar som förutom boplatsmaterial även innehåller människoben (se t.ex. Rundkvist 1994, Thedéen 2004, Nøge 2009).

11.1.3 Lågtemperaturugn

På en avsats mellan skärvstenshögar låg en ugn (3278) och flera kulturlager (figur 157–160). Ugnen har vi tolkat som en lågtemperaturugn. Lagren och ugnresten var stratigrafiskt äldre än gravarna 351 och 353. Ugnen syntes som rödbränd lera i lager 3124, ett brukningslager. Både lager 3124 och raseringslager 3246 intill ugnen innehöll lerklining med strukturer och kvistavtryck. Enstaka lerkliningsbitar

Figur 157. Bronsålderskontexter vid lågtemperaturugn 3278. Grav 351 och 353 har tagits bort från planen. Skala 1:200. Översikt i skala 1:2000.

Figur 158. Avsatsen mellan skärvtenshögarna. Efter att grav 351 undersökts och tagits bort framträdde ett äldre kulturlager med en lågtemperaturugn. Där slutningen börjar, till vänster i bild, låg lager 3223 och 3238 som fyllde ut en klippskreva och innehöll mycket keramik. Foto från söder. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

Figur 159. Sektion genom lager 3246 och ugn 3278, som bestod av fragment med rödbränd lera med en rektangulär form. Ugnen låg till höger i bild där det även fanns flera stenar i ungefär samma storlek som låg utmed den brända lerans begränsning. Foto från sydost.

Figur 160. Det sotiga mindre raseringslagret 3257 och stolphålet med bränd lera (3256) låg strax norr om ugnen. Foto från öst.

med en tydligt mer eldpåverkad sida tolkades som ugnsfodring. Ugnsfodring påträffades även i stolphål/nedgrävning 3256.

Fynd av rabbad och glättad keramik och en löpare gav en grov datering av lager 3124 till yngre bronsålder till äldsta järnålder. Lagret överlagrade skärvstenslager 3238 som fyllde ut en bergsskreva strax väster om ugnen. Keramikerna i lager 3238 daterades till yngre bronsålder. Ett skalkorn från raseringslager 3246 vid ugnen ¹⁴C-daterades till 520–370 f.Kr. och vi uppfattar ugnen som tillhörig de allra sista aktiviteterna innan platsen övergavs som boplats för ett tag.

11.1.4 Bronsåldersfynd

Vid förundersökningens metalldetektering påträffades en knapp, en skivhuvudnål och en spjutspets av brons med datering till bronsålderns period V. Även om samtliga fynden saknade kontext var spjutspetsen med största sannolikhet omdeponerad då den påträffades där det inte fanns några bronsålderslager. Däremot sammanföll den med ett intressant fyndförande lager från vikingatid. De båda andra fynden påträffades ovanför de lager (3223, 3238) med mycket keramik som fyllde ut en skrevan mellan skärvstenshögar. Möjligen hörde knappen och skivhuvudnålen till lagren vid skrevan. Ytterligare ett

metallföremål från bronsålder påträffades vid slutundersökningen. I skärvstenshög 355 påträffades en örring (F3065:3498:1; figur 161).

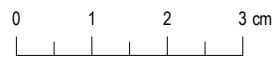
Utöver metallfynden påträffades två yxfragment i porfyr, nio löpare, fem underliggare och en knacksten/sänkesten. I figur 162 visas en porfyraxa som hittades i ett stolphål norr om skärvstenshög 355. Ytterligare en porfyraxa hittades i skärvstenshög 362 (figur 163). En större nodul, men obearbetad,

Figur 161. En liten ring (F3065:3498:1) i kopparlegering påträffades i skärvstenshög 355 och bör därför tillhöra bronsåldersfasen. Den hade lite kläna dimensioner för att vara en fingerring och troligen var det en örring. Skala 2:1.

Figur 162. En porfyryxa (F3062:3497:1) från skärvstenshög 355 har precis tagits upp.

Figur 163. Även i skärvstenshög 362 påträffades en trasig porfyryxa (F3021:15063:1). Förutom yxan låg även ett större råämne av porfyr i skärvstenshögen. Skala 1:1.

av samma porfyrmaterial som yxorna påträffades i skärvtenshög 362. Porfyr är inte naturligt förekommande i mälardalen och nodulen har fraktats långväga ifrån.

11.1.5 Bronsålderskeramik

Keramiken har analyserats av Ole Stilborg. Här görs en sammanfattning. En mer komplett genomgång finns i bilaga 8. Med 35 kg keramik var grav- och boplatsoområdet L2016:2444 den lämning som resulterade i klart mest keramik. Den allmänna observationen var att fördelningen av olika kärldelar stämmer med vad som kan förväntas i ett avfallsmaterial.

Tre större fyndförande platser kunde skiljas ut där sammanlagt 26 kg framkom. Det var skärvtenshög 355 (figur 166), skärvtenshög 362 och en skreva

Kontextgrupp	Kontexter	Vikt (g)	Antal fragm.	Fragmentering (g/fragment)
Skärvtenshög 355	3065, 3119	5878	836	7
Skärvtenshög 362	3021, 6177, 3395, 3429	10 425	1157	9
Skrevan	3223, 3238	10 099	1063	9,5
Övriga	3001–3463	8 999	1453	6,2

Figur 164. Keramiktabel med vikt, antal och fragmenteringsgrad samt vilka kontexter som ingick i de olika grupperna.

med två skärvtenslager mellan och något väster om skärvtenshögena. I figur 164 visas vilka kontexter som ingick, keramikens totala vikt och antal samt fragmenteringsgrad vid de olika platserna. I figur 166 visas keramikens spridning utifrån vikt. I figur 170 ges en översikt över lager med bronsåldersdatering.

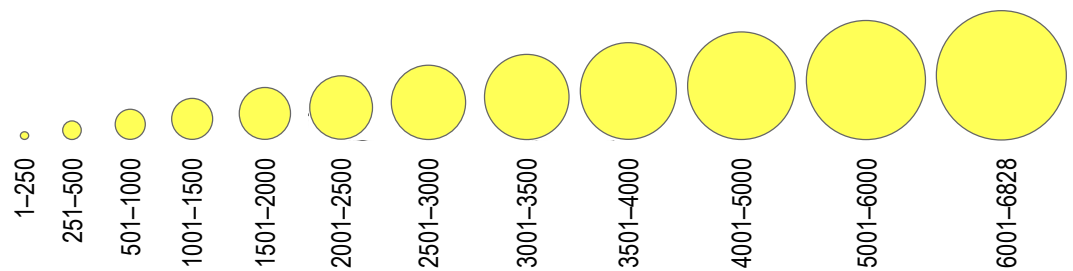

Figur 165. Ett litet urval av keramik (F3119:9782:1) från skärvtenshög 355. Skala 1:1.

- Hus
- Skärvstenshög
- Bronsålderslager
- Berg
- Undersökt område
- Grav- och boplatsområde L2014:2444

Figur 166. Keramikens spridning utifrån vikt. Alla fyndposter från en och samma kontext har slagits ihop till en vikt. Bronsålderskeramiken var klart dominerande men i spridningskartan finns även järnålderskeramik med. Skala 1:500.

Ytbehandling

I figur 167 visas fördelningen av keramikens ytbehandling. De ytbehandlingar som förekom var glättning, rabbning, polering, strimmig och obehandlad yta.

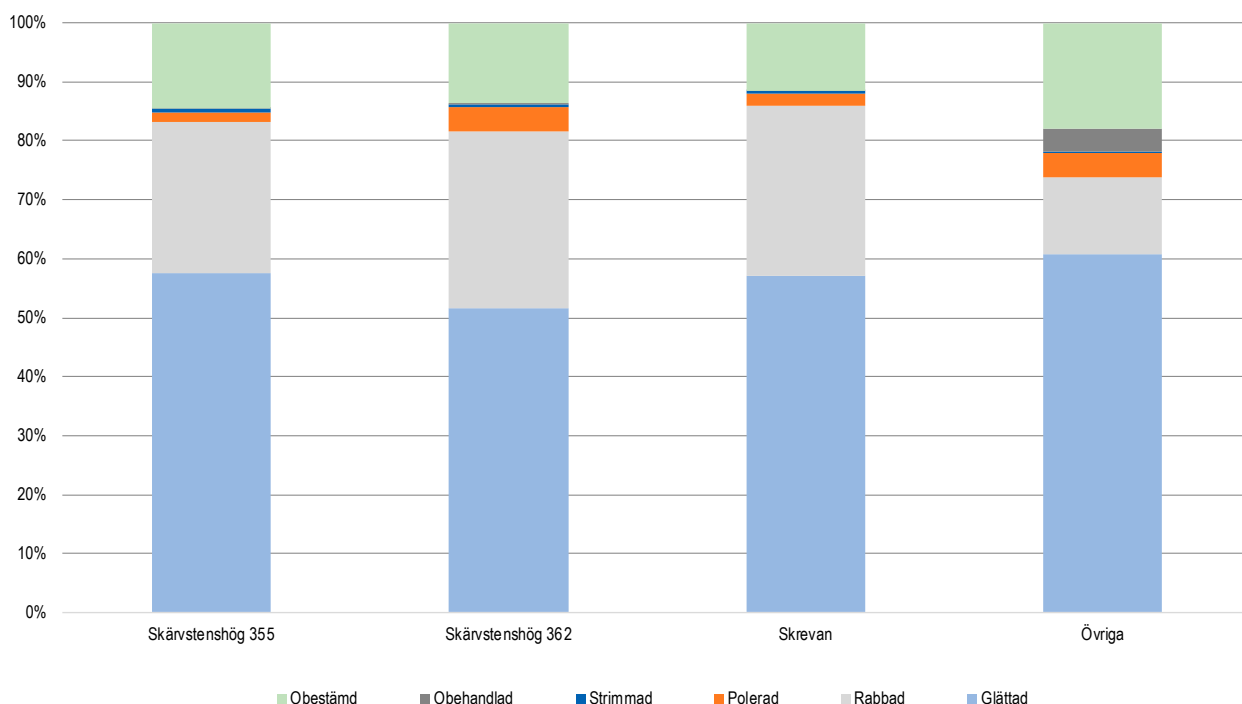
Skärvor med glättad utsida dominerade. Det fanns glättade kärl inom samtliga storlekskategorier från en mynningsdiameter på 6 centimeter till över 30 centimeter och av olika käriltyper. Inåtböjda mynnningar var vanliga. Oftast var mynningsläppen rundad eller med en rak överkant, men det fanns enstaka exemplar med spetsig mynningsavslutning. Kvaliteten på glättningen varierade och det fanns gråzoner mot såväl polering som obehandlad yta.

Skärvor med rabbad yta var den näst vanligaste ytbehandlingen. I gruppen Övriga kontexter var det färre rabbade kärl än skärvor med obehandlad yta. Möjligen berodde det på att det i kontextgruppen Övriga kontexter även fanns yngre keramik. Alla rabbade kärl var av A-typen där rabbningen går

ända upp till mynningsläppen och även knoppar förekommer. De rabbade kärlen klassificerades som krukor med ett undantag för en delvis rabbad skål (F3238:100793:5). De rabbade kärlen var av olika storlek. Mynningsdiametern varierade från 11 centimeter till över 30 centimeter.

Skärvorna med polerad yta var också relativt få och de flesta skärvorna var små. De identifierade kärlen bestod främst av skålar och något enstaka litet bikoniskt kärl. En polerad hals (F3238:14478:2) hade en tydligt sotad insida vilket understryker att skålar även användes som annat än serveringskärl. Den enda bevarade hanken i fyndmaterialet var polerad (F3238:14478:2).

Skärvor med strimmig yta var relativt få. Det fanns en tydlig variation i streck från olika ritningar över ordnade horisontella streck till vad som bäst kan betecknas som borstad yta. Skärvor med obehandlad yta där utsidan bar samma formningsspår som insidan var relativt vanligt förekommande.

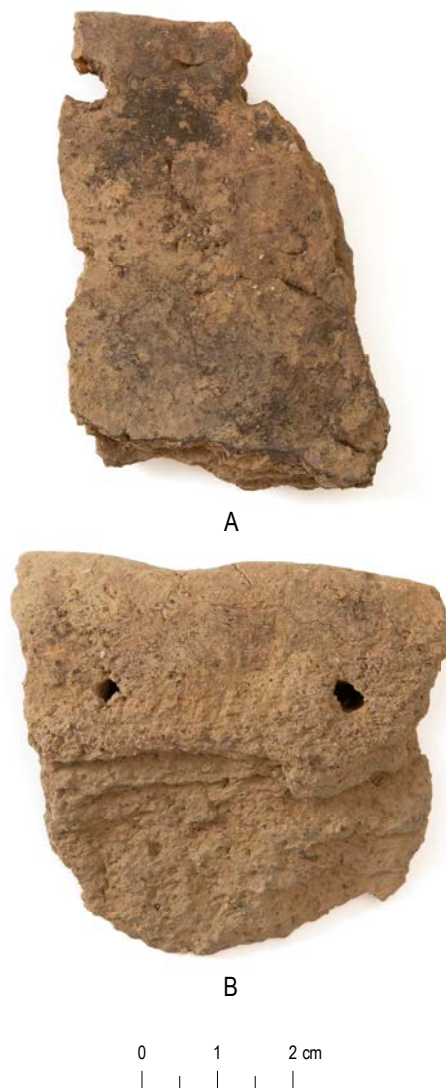
Figur 167. Keramikens ytbehandling i de olika grupperna. Fördelningen av ytbehandling var väldigt likartad i samtliga kontexter. Obehandlad följt av rabbad keramik var den vanligaste ytbehandlingen i samtliga grupper. Andelen obehandlade var något större från gruppen med övrig keramik vilket kan bero på att det här även kan finnas järnålderskeramik.

Enstaka skärvor med textilavtryck påträffades. Svaga textilavtryck kan försvinna genom vittring av keramik och antalet skärvor kan ursprungligen ha varit större. Ursprunget till textilavtrycken har diskuterats främst utifrån två idéer (Eriksson 2009, s. 134ff). De kan vara spår av arbetsunderlag eller av inslagning av kärlen under framställning alternativt att man använt textil för att symboliskt klä kärlets kropp. I ett fall har ytan senare dekorerats med ett inristat dekorativt (F3223:1780:4). Både strimmig keramik och keramik med textilavtryck anses vara resultat av östliga influenser under slutet av bronsåldern.

Även om magringsvariationen inte studerades närmare påträffades ett tiotal skärvor med en godstyp som tydligt avvek från övriga. Godset bestod av en homogen siltig/finsandig lera utan synlig magring. Oavsett om det var naturligt magrat gods eller om det döljer sig en chamottemagring så är det ett ovanligt gods under perioden och förefaller hittills inte ha påträffats i Mälardalsområdet (Eriksson 2009). Det kan tilläggas att formgivningen av det enda identifierbara kärlet håller hög klass.

Dekor

Åtta kärl hade en rad med djupa runda gropar eller hål placerade 1,5 till 2,5 centimeter under mynningen. Några av groparna hade senare delvis stängts av påförd rabbning eller av glättningen och det var därför osäkert om groparna var resultatet av dekor, en praktisk detalj eller spår av en symbolisk handling. Kärlen med gropar var både rabbade, glättade och obehandlade och var även av olika storlek (figur 168). En horisontell zigzag-linje hade ristats med tunna streck på skärvan F3223:1780:4. Den skärvan hade även textil yta. Fyra glättade bukskärvor från skärvstenshög 362 (F3395:16060:3 och F3395:16306:2) hade en respektive två parallella, svarta halvcentimeter breda ränder på utsidan. Frågan om medveten bemålning är relevant men sannolikheten är större att det rör sig om en rännil av fett som runnit utmed kärlets utsida och förkolnat.

Figur 168. Groporerad keramik. Skala 1:1.
A. F3238:10793:1, B. F3395:16306:1.

Teknisk keramik

I ett av lagren som tillhörde skärvstenshög 355 påträffades ett fragment av en gjutform som använts för att göra en halsring (F3065:3509:1; figur 169). I ett av lagren vid skrevan påträffades två stycken sekundärt brända skärvor. Enligt Ole Stilborg tyder de sekundärt sintrade skärvorna på att gjutning har ägt rum inom eller i direkt anslutning till L2016:2444.

Figur 169. Rekonstruktion av hur det kan ha sett ut när man tillverkade halsringen vid Molnby. Illustration Sverker Holmqvist, Arkeologikonsult.

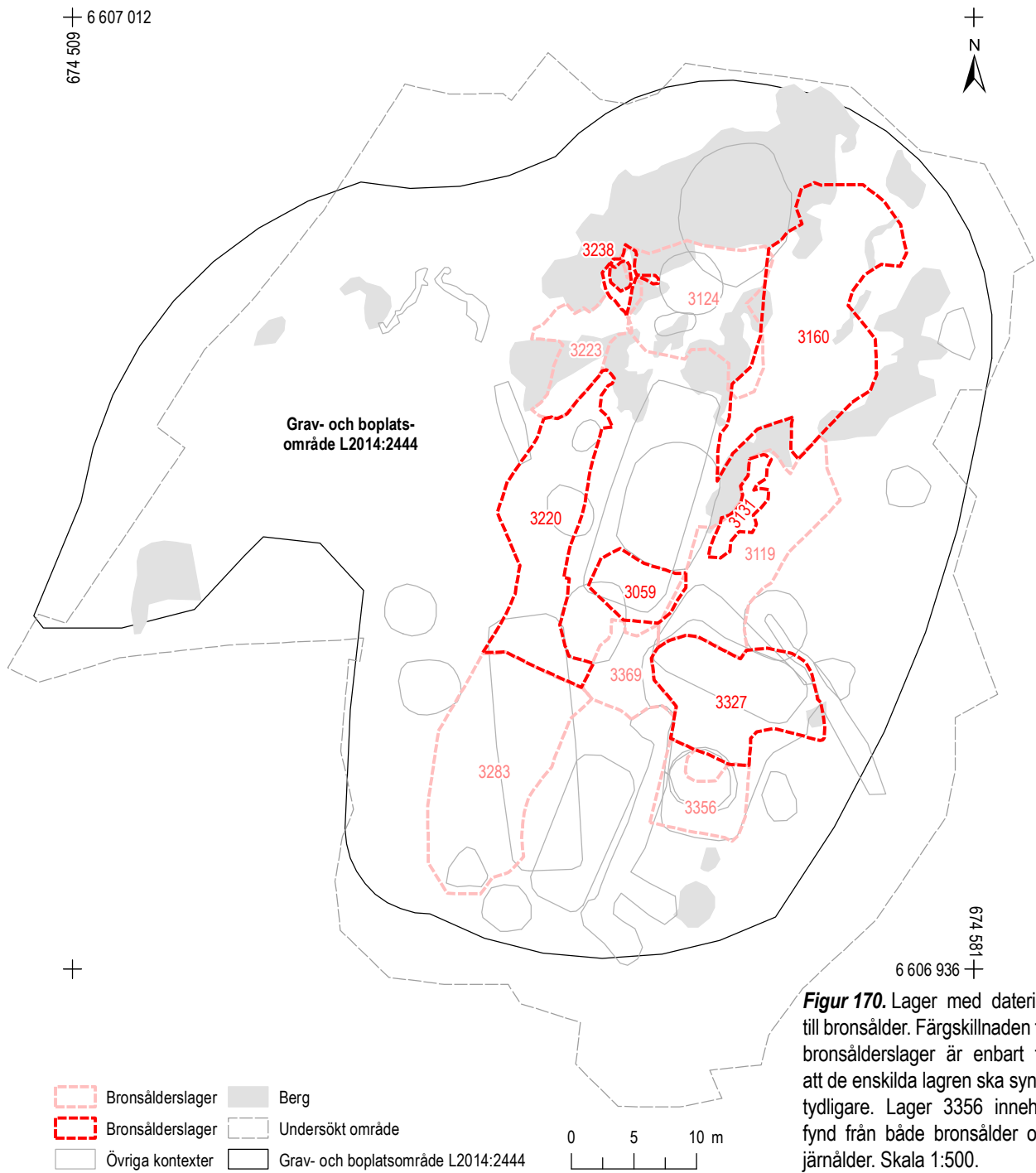
11.1.6 Makrofossilanalys bronsålder

Makrofossilanalysen från hus 358 och 364 visar att odlingen baserades på skalkorn. I hus 364 påträffades även havrekärnor men det var inte möjligt att säga om det var odlad havre eller flyghavre. Förekomsten av bröd-/kubbvete i hus 358 visar ändå att man odlade flera sädesslag. Ogräsfro av snärjmåra hittades tillsammans med säden i hus 358. Snärjmåra växer i åkrar tillsammans med olika grödor men också på gårdsplaner och avfallsplaner. Generellt tyder förekomsten av snärjmåra på att man gödslade åkrarna. Ett ogräsfro är förstås inte tillräckligt för att bedöma åkrarnas skötsel.

11.2 Äldre järnålder

Boplatsaktiviteterna under yngre bronsålder fortsatte troligen en bit in i förromersk järnålder men från och med cirka 400 f.Kr. upphör alla spår av en boplats. Den enda lämningen som dateras till perioden är en stensträng (3116) i områdets östra del som stratigrafiskt låg mellan lämningar från yngre bronsålder och yngre järnålder. Mer exakt datering än så kan vi inte få och stensträngen kan dateras såväl till förromersk järnålder som till yngre romersk järnålder eller tidig folkvandringstid. Stensträngen låg i samma riktning som några mindre stenrader på västra sidan av höjdryggen. Vår hypotes är att dessa var samtida. Utifrån stenradernas placering kunde vi inte ge någon självklar förklaring till deras funktion.

Figur 170. Lager med datering till bronsålder. Färgskillnaden för bronsålderslager är enbart för att de enskilda lagren ska synas tydligare. Lager 3356 innehöll fynd från både bronsålder och järnålder. Skala 1:500.

Figur 171. Stensättning 351 hade en vällagd kantkedja och innehöll ett brandlager med fynd och brända ben. Vid förundersökningen tog man bort en sandmantel och ursprungligen var graven något mer välvd. Foto från öster.

11.3 Yngre järnålder

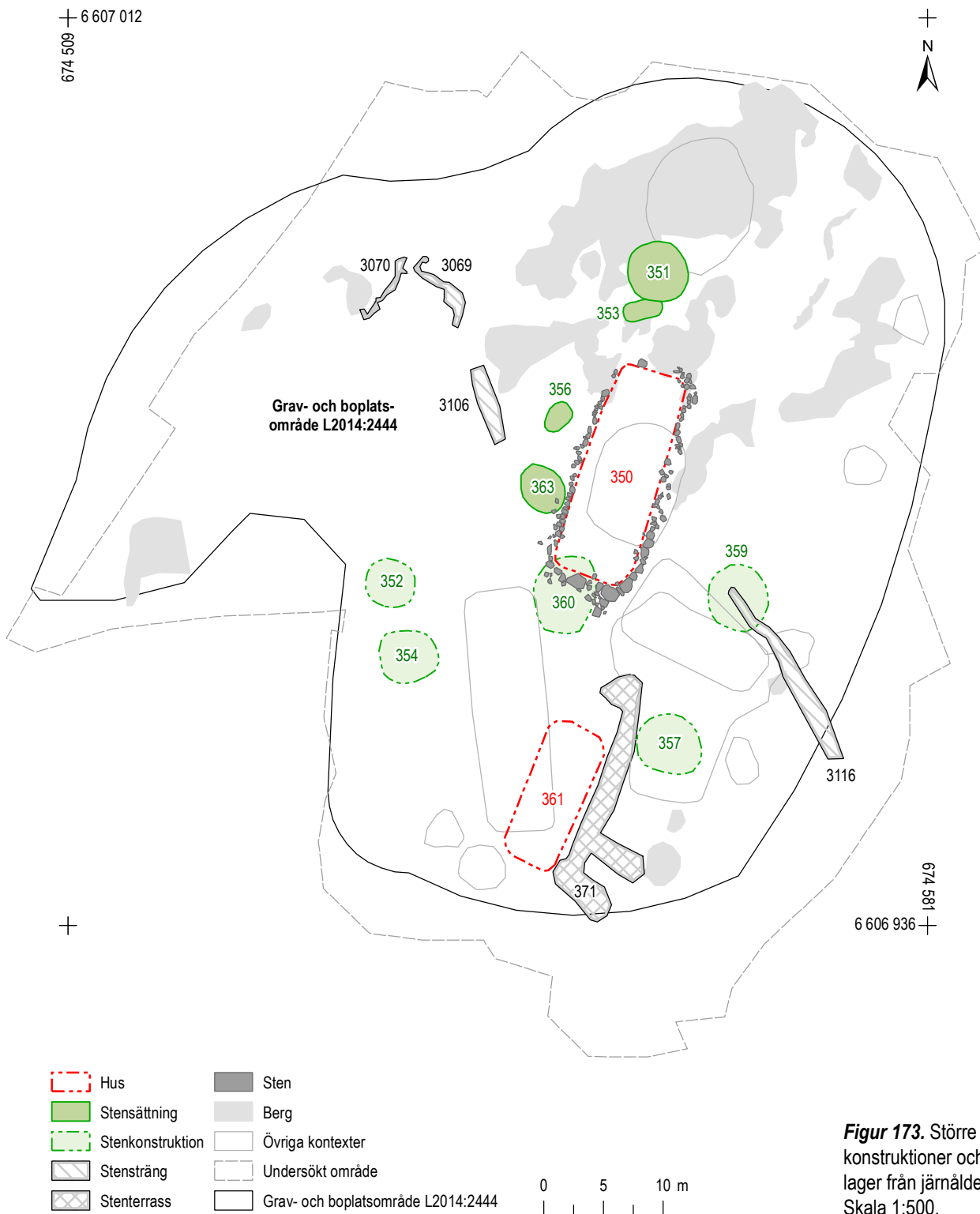
Under folkvandringstid återkom man till området och flera gravar anlades under framförallt sen folkvandringstid och vendeltid. Från den perioden finns det även en del ströfynd som vi inte kan koppla till vare sig gravarna eller efterföljande bebyggelse. Två terrasserade hus var yngre än gravarna och uppfördes under sen vendeltid eller tidig vikingatid. Större kontexter från äldre järnålder och yngre järnålder visas i figur 173.

11.3.1 Gravår

Fyra stensättningar registrerades som gravar (figur 172). När gravarna anlades var skärvstenshöj 355 fortfarande en höj. Den rakades inte ut förrän man byggde hus 350. När gravarna anlades förhöll man sig till alltså till två redan befintliga skärvstenshöjarna. Stensättningarna låg inte särskilt tätt och hade lite olika överbyggnader. Dessutom fanns fem stenkonstruktioner som var svårtolkade och svårdateerade eftersom det var

Grav	Typ	Form överbyggnad	Storlek överbyggnad (m)	Höjd överbyggnad (m)	Inre gravskick	Människa	Djur	Fynd	Datering
351	Stensättning, höjliknande med kantkedja	Rundad, lätt välvd	5 x 4,6	0,4	Brandlager med urna	1 vuxen	Hund, gris, får/get, häst, höns-fågel, fågel	Keramik, nitar, brodd, kam, pärla, spik, hästskosöm	600-tal e.Kr.
353	Stensättning	Rektangulär, flack	3 x 2	0,3	Brandlager med urna	1 vuxen	Hund, får/get, nö, björn, tupp	Keramik, nit, flinta, kam, vävtyngd	400–550 e.Kr.
356	Stensättning	Oregelbunden, flack	2,6 x 1,4	0,3	Enstaka brända ben	1 barn	Ospecificerat däggdjur	Keramiskärva, troligen omdeponerad	535–640 e.Kr.
363	Stensättning	Oregelbunden, flack	2 x 1,5	0,3	Enstaka brända ben	1 vuxen, troligen kvinna	Ospecificerat däggdjur, häst i överliggande lager.	Keramik, troligen omdeponerad	Folkvandringstid – vendeltid

Figur 172. Gravår inom L2014:2444.

Figur 173. Större konstruktioner och lager från järnålder. Skala 1:500.

sparsamt med, eller saknades helt, osteologiskt material och/eller fynd. De tydligaste gravarna var den höglignande stensättningen 351 och den rektangulära stensättningen 353. Båda innehöll brandlager med brända ben från människa och djur samt gravurnor och andra fynd. Grav 351 innehöll bland annat en röd pärla (figur 174) och en kam (figur 176). Kammen från grav 351 är av en typ, BIII, som dateras till efter 500 e.Kr., sen folkvandringstid eller tidig vendeltid (Brynja 1998). Kammen har tre kantföljande linjer vilket enligt Bo Petré är vanligast i 500- och 600-talen (Petré 1984). ¹⁴C-dateringen, som gjorts på bränt ben från brandlagret, hamnade i vendeltid, 650–770 e.Kr. En sannolik datering av grav 351 kan därmed vara 600-talet e.Kr.

Den rektangulära stensättningen 353 innehöll en välbevarad urna (figur 175). Kammen (figur 177) i grav 353 var av en typ som vanligen dateras till folkvandringstid (Brynja 1998). I graven påträffades bland annat även en vävtyngd (figur 178).

Strax söder om gravarna med brandlager låg två stensättningar som var skadade men som innehöll brända ben från människa. Stensättning 356 bestod av en oregelbunden gles stenpackning som tolkades som ett stenskott stolphål vid förunder-

Figur 174. En röd glaspärla (F3113:5424:1) påträffades i brandlagret i grav 351. Skala 2:1.

sökningen. Vid undersökningen påträffades fläckar som innehöll kol och brända ben och tolkades som rester av ett förstört brandlager. Benen kom från ospecificerat däggdjur och ett barn i åldern 5–14 år. De brända benen ¹⁴C-daterades till 535–640 e.Kr.

Den intilliggande stensättningen 363 hade ursprungligen en kantkedja som överlagrades och blivit förstörd av hus 350. Graven i sin tur överlagrade en grophärd från bronsåldersboplatsen. Ett bränt människoben ¹⁴C-daterades till 430–620 e.Kr. Stensättningen bestod av en gles stenpackning som tolkades som ett möjligt stolphål eller grav vid förundersökningen. Centralt i anläggningen var ett

Figur 175. Urnan (F3130:6083:1 och F3130:6811:1–3) från grav 353 togs in i preparat. Foto från nordöst.

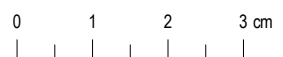
Figur 176. I grav 351 hittades flera kamfragment. Största antalet hittades i lager 3113 (F3113:6004:1) och två fragment i lager 3111 (F3111:5426:1, under figurtexten). Skala 1:1.

Figur 177. Kamfragment (3130:6814:2) från grav 353. Skala 1:1.

Figur 178. I grav 353 påträffades även delar av en vävtyngd (F3131:6814:3). Skala 1:1.

litet brandlager bevarat under några stenar. Lagret innehöll brända ben från ospecificerat däggdjur och från en individ, troligen kvinna, i åldern 18–44 år. I renslagret rakt ovanför stensättningen påträffades brända ben från häst som kan ha tillhört graven.

Stenkonstruktion 360, som överlagrades av gavelterrassen som tillhörde hus 350, var lagd kring ett stort block. I stenpackningen fanns en blå glaspärla (figur 179) och ett stenverktyg (figur 180). Norr om blocket fanns ett flertal fragment av ett AIV-kärl som dateras till yngre järnålder. Enstaka brända ben från ospecificerat däggdjur och från hund påträffades men inget brandlager eller ben från människa.

De mer svårtolkade stenkonstruktionerna (352, 354, 357, 359 och 360) bestod av välavgränsade stenkonstruktioner som uppfattades som möjliga gravar men som endast innehöll få fynd eller brända ben från djur. Stenkonstruktionerna 352, 354 och 357 bestod av relativt stora stenar i runda men glesa stenpackningar (figur 181).

Stenkonstruktion 359 låg på norra änden av en stensträng. Anläggningen var flack men vid förundersökningen hade en jordmantel tagits bort och den hade varit något välvd. I jordmanteln

Figur 179. I stenpackningen vid stensättning 360 hittades en blå glaspärla (F3140:8900:1). Skala 4:1.

Figur 180. Stenverktyg (F3140:16580:1) som låg i stenpackningen vid stensättning 360. Skala 1:2.

Figur 181. Stensättning 352 tillhörde en grupp med stensättningar som var tydligt avgränsade men saknade kantkedja. Stenmaterialet var heterogent och bestod av både stora och mindre stenar. Foto från söder.

dokumenterades en spjutspets som bör dateras till yngre vendeltid till vikingatid. Vid slutundersökningen påträffades inga artefakter. Däremot hittades en förkolnad brödbit. Förkolnat bröd är ett återkommande fynd i gravar från yngre järnålder.

11.3.2 Fynd

En fyndspridningskarta av alla metallfynd, från både förundersökningen och slutundersökningen, visas utifrån material i figur 183. Spridningen av fynd utifrån typ, och som i möjligaste mån daterats till järnålder, visas i figur 184. Förundersökningens fynd redogörs i förundersökningsrapporten men en sammanfattning av deras järnåldersfynd görs här. Generellt var det mer metallutslag i öster än i väster och mer i söder än i norr. Den spridningsbilden höll i sig även under slutundersökningen. Den största skillnaden var att vi inte hade särskilt många nya metallfynd på husterrassen för hus 361. Däremot hittades flera fynd direkt öster om hus 361. Både vid förundersökningen och slutundersökningen påträffades en del knivar och obestämt järn som tillhörde järnåldersfasen och som var av allmän boplatskaraktär.

Minst tolv järnringar av olika dimensioner, mellan 1–5 centimeter i diameter, påträffades vid förundersökningen (Appelgren m.fl. 2016:126). Järn-

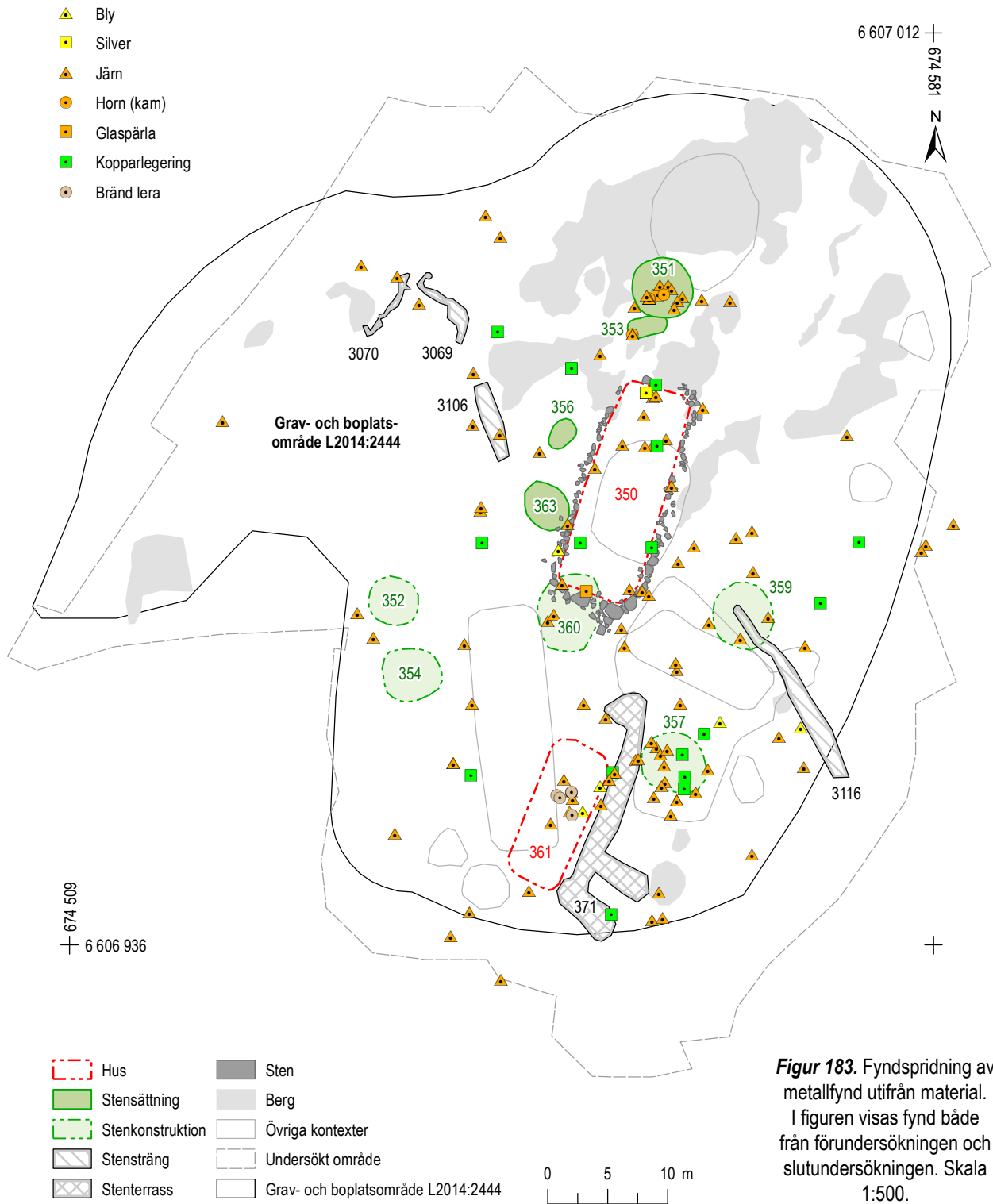
ringarna kan ha haft olika funktioner, till exempel amuletter, ringhandtag eller fästen. Man nämner tre fynd som tolkas som amuletringar (F127, F145 och F245) men flera har klassificerats som amuletringar i fyndlistan. Två ringar hade vidhängande mindre ringar och en hade ett vidhängande omböjt bleck. Amuletringarna kan inte dateras särskilt snävt typologiskt men vanligen dateras de till vendel och vikingatid. Vi vet alltså inte om amuletringarna var samtida med de vendeltida gravarna eller med den tidigvikingatida boplatsen.

Vid förundersökningen påträffades en S-formad ormfibula av en typ som dateras till sen folkvandringstid till tidig vendeltid (Rundkvist 2003:99) i den östra delen av området. I närheten påträffades fler fynd som relaterar till klädedräkten. Det var två söljor, som inte daterats närmare, ett tungformat remändebeslag och en nål av järn som troligen suttit på en fibula. Vid slutundersökningen påträffades i samma område ett litet fragment av kanten till ett rundspänne eller eventuellt ett ryggknappspänne (F3356:14438:1, figur 182).

En tablettformad vikt påträffades vid förundersökningen vid hus 361 och en polyedrisk blyvikt (F3000:3092:1) påträffades vid slutundersökningen i stenramen kring hus 350.

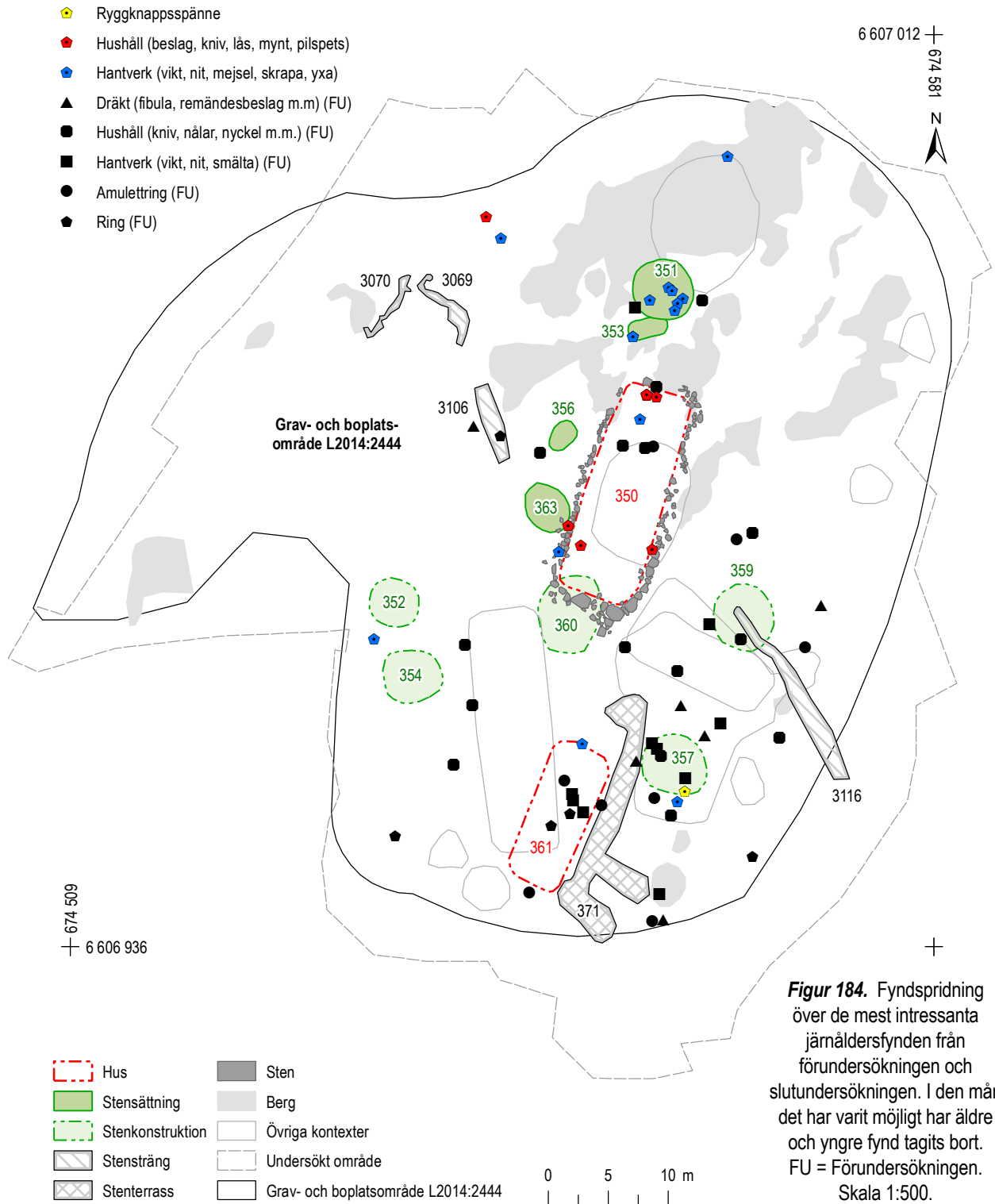

Figur 182. Ett litet fragment med kryssornamentik (F3356:14438:1) på sidan påträffades i lager 3356 nedanför hus 361. Fragmentet kommer från ett rundspänne eller knappen på ett ryggknappspänne och dateras till 650–700 e.Kr. Skala 4:1.

Figur 183. Fyndspridning av metallfynd utifrån material. I figuren visas fynd både från förundersökningen och slutundersökningen. Skala 1:500.

Figur 184. Fyndspridning över de mest intressanta järnåldersfynden från förundersökningen och slutundersökningen. I den mån det har varit möjligt har äldre och yngre fynd tagits bort. FU = Förundersökningen. Skala 1:500.

Figur 185. Lena Sundin, fältarbetsledare vid L2014:2444, undersöker ett stolphål i tilltagande snöoväder. Foto från norr.

11.3.3 Boplats

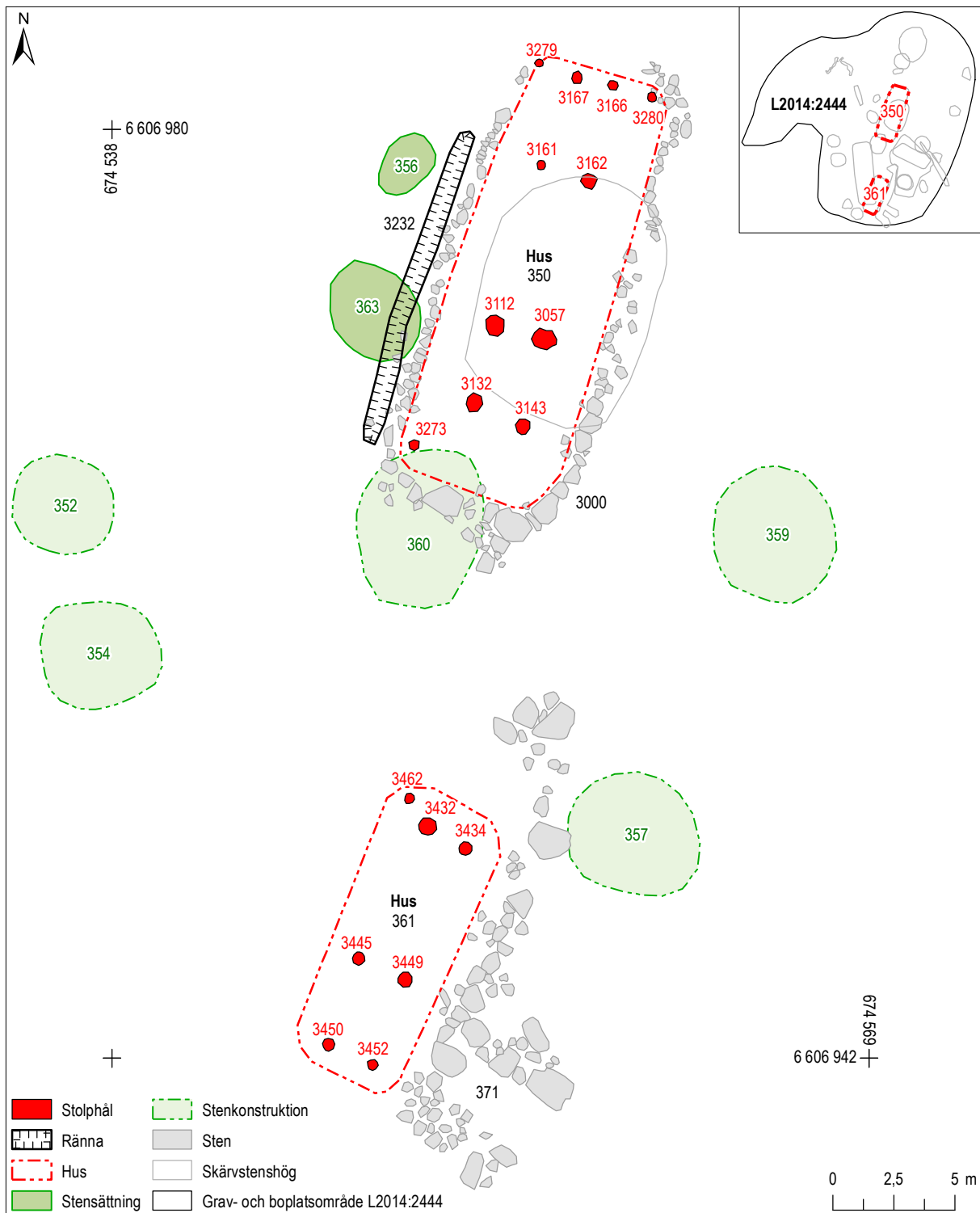
Efter perioden av gravbyggare etableras en gård kring perioden sen vendeltid – tidig vikingatid. Två hus dateras till perioden (figur 185 och 186). Båda husen var terrasserade med tydliga markeringar. Vi kan inte vara helt säkra på att båda husen stod på plats samtidigt eftersom husens livslängd bör ha varit kortare än vårt dateringsintervall. Båda husen låg i samma riktning och båda hade terrasserats, om än på något olika sätt. Inget av husen klassificerades som ett flerfunktionellt hus med stall, förråd och bostadsdel. Husen verkar främst ha varit bostadshus även om vi inte kan vara helt säkra på den tolkningen heller.

Det fanns inte någon samtidighet mellan gravarna och boplatsen men det tycks som om de som byggde husen har förhållit sig till, och i stort undvikit, gravarna. Däremot raserade man helt och hållet skärvstenshög 355 när hus 350 byggdes.

Hus 350

Hus 350 var ett terrasshus som låg på områdets högsta del. Planer och sektionssritningar över huset visas i figur 193 och 194 (se nedan). Båda långsidorna var förstärkta och ju närmare den södra gaveln man kom desto kraftigare var utfyllnaden. En stor del av utfyllnadsmaterialet kom från skärvstenshög 355. När man anlade huset planade man ut skärvstenshögen och tog bort de övre delarna som deponerades runtomkring för att skapa en plan yta som sedan omgavs med en stenram.

I den södra gaveln överlagrade husterrassen stensättning 360, och utmed västra långsidan överlagrade huset grav 363. Det var endast husets droppränna som sammanföll med graven.

Figur 186. Hus 350 och 361 var förstärkta med terrasser och låg i samma riktning. För en redovisning av samtliga undersökta kontexter inom forn lämningen se bilaga 28. Skala 1:250. Översikt i skala 1:2 000.

Vid förundersökningen påträffades en spjutspets från bronsålder vid husets norra gavel. Spjutspetsen låg med udden vänd snett nedåt intill en sten. Platsen för fyndet visade sig sammanfalla med lager 3001 som innehöll flera intressanta fynd. Klipp av tre vikingatida mynt daterades till 705–715 e.Kr., 790–800 e.Kr. respektive troligen 800-tal (figur 187). Mynten låg tätt intill varandra. I samma lager låg även en låsskylt som kan dateras till vikingatid. Låsskylten och mynten låg mindre än en meter från varandra och vi vill gärna tolka det som att mynten legat i ett skrin där endast låsskylten bevarats. Bronsspjutspetsen framkom strax intill. Eftersom spjutspetsen plockades upp utan kontextuell tillhörighet är det oklart om den låg i samma lager eller inte. Med tanke på att fyndet var så speciellt är det möjligt att det hade blivit återfunnet under yngre järnålder och sedan deponerats i ett skrin tillsammans med myntklippen.

Inför undersökningen, men även medan vi grävde, hade vi förförståelsen att hus 350 borde dateras till cirka 400–600 e.Kr. Det grundade sig främst på terrassens form men senare även på husets stolpsättning. Stratigrafin, då huset överlagrade två gravar, gjorde att 600-tal var den äldsta möjliga dateringen. ¹⁴C-dateringarna var alltför spretiga och det fanns inte tillräckligt bra material för att ge en säker datering. Den bästa möjligheten att datera huset närmare skulle därmed vara myntdepån. Utifrån mynten skulle huset som tidigast dateras till 800-tal. Eftersom det föreligger en del

osäkerhet kring om mynten tillhörde huset så dateras huset till 600–800-tal. På äldre husterrasser är vanligtvis även de översta stenarna en del av själva terrassupbyggnaden. Vid hus 350 var de översta stenarna snarare en stenram kring huset. Kanske kan denna skillnad förklara dateringarna, alternativt så ska terrasstypen ges en något vidare datering.

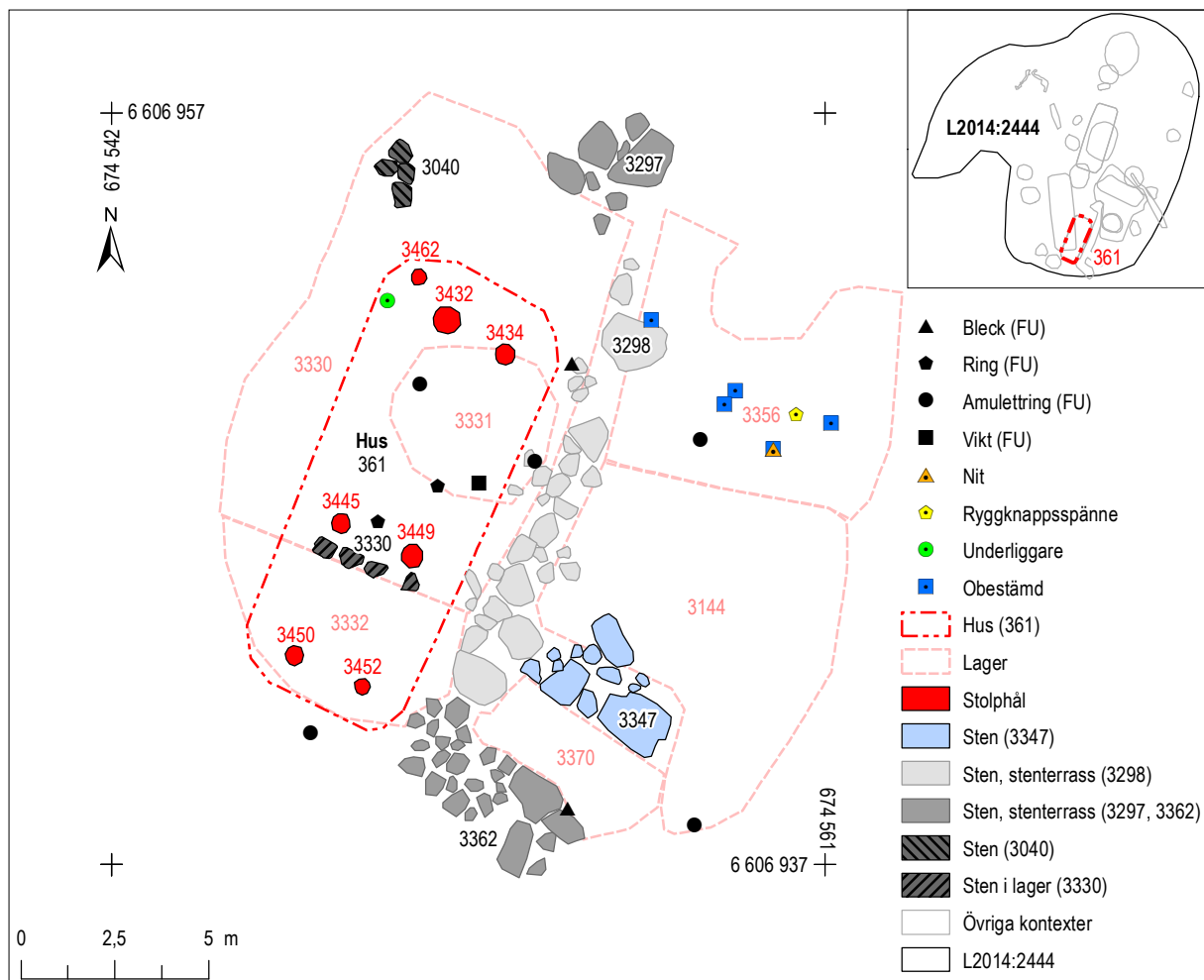
Placeringen av skärvestenshög, gravhög och hus 351 var närmast identisk med placeringen av röse, sten-sättning och brobyhus i område L2014:2124 och något vi diskuterat är om det var medvetet och att man under tidig vikingatid försökte återskapa något som man uppfattade som förfädernas/föregångarnas ideal. Det skulle även förklara stenramen som främst var en markering och inte en syll eller del av terrassens funktion.

Hus 361

Hus 361 låg på en naturlig platå strax nedanför och söder om terrasshus 350. Marknivån öster om terrasskanten var markant lägre. Vid förundersökningen tolkades området vid huset som en husyta med möjliga väggmarkeringar i form av stenskodda hörnstolpar och syllfundament. Vid slutundersökningen kunde tre hela bockpar föras till huset. Även den kraftigare terrasskanten, som tolkades som möjlig stenröjning för en väg från historisk tid, visade sig vara en del av husterrassen. Inga spår hittades av vägg- eller ingångsstolpar eller övriga inre konstruktioner. Ingången bör ha legat utmed västra långsidan eftersom höjden på stenterrassen utmed den

Figur 187. En samling klipp av tre arabiska silvermynt (F3001:3385:1–3) från hus 350. Mynten deponerades troligen under 800-talet. Skala 2:1.

Figur 188. Plan över hus 361, skala 1:200. Översikt i skala 1:2000.

östra långsidan gjorde att det inte var troligt att det funnits en ingång där. Makrofossil från ett av stolphålen ^{14}C -daterades till 770–980 e.Kr. Det fanns flera kraftiga och enklare stolphål inom husets utbredning som inte tillhörde huset. Vid ^{14}C -analyser av dessa övriga stolphål visade det sig att de flesta var från perioden 800–450 f.Kr.

I figur 188 visas spridningen av några av fynden, från både förundersökning och slutundersökning, från kontexter som tillhör hus 361. Något som stack ut var att det fanns flera amuletringar i området, även om amuletringar – om det nu var amuletringar – även hittades på andra platser.

Stenkonstruktionerna, som bland annat utgjorde en terrasskant till hus 361, bestod av flera olika

konstruktioner vars funktion och datering inte kunde klarläggas fullt ut. Alla olika delar var troligen inte samtida. Mellan stenkonstruktionerna 3362 och 3347 bildades ett tydligt rum med ett tydligt avvikande lager (3370). Makrofossilanalysen av lagret visade att det bestod av nedbrutna växtrester eller nedbruten gödsel. Vi har varken kunnat datera utrymmet eller lagret men en hypotes är att det var en gödselbinge samtida med det vikingatida huset.

Makrofossilanalys yngre järnålder

Makrofossilresultatet från hus 350 tyder på att man odlade skalkorn och att man gödslade åkrarna. I hus 350 fanns inga spår efter annan odling men det gjorde det i hus 361 där det förutom skalkorn även påträffades två sorters vete, emmer-/speltvete och bröd-/kubbvete.

11.4 Historisk tid

De enda konstruktioner som fanns i området från historisk tid var några röjningsrösen (kontext 365–370). Inget röjningsröse innehöll daterbart material men de hade det gemensamt att de innehöll ett blandat stenmaterial, inte var särskilt vällagda och låg i anslutning till den historiska åkermarken i den siltiga leran kring höjden. Troligen dateras de till efter cirka 1700.

Det fanns även en del tecken på aktiviteter i området från mer sporadiskt användande. Två ¹⁴C-analyser från stolphål i hus 350 daterades till högmedeltid till sen medeltid. Om huset varit i bruk då, vilket vi bedömt att det inte var, borde det ha funnits många fler fynd från perioden. Det fanns däremot spridda fynd från historisk tid. Fynden kom endast i matjorden och de var spridda över hela höjden och kom från olika tidsperioder. Ett av de finare fynden från perioden framkom vid förundersökningen och var ett knivskaft av två hopnitade och ornerade plattor av kopparlegering (F147; Appelgren m.fl. 2016, s. 126). Knivtypen är tidigare känd från senmedeltida miljöer, där orneringen tolkats som föreställande ett kvinnligt helgon (jfr Baart 1977, s. 330).

11.5 Övriga anläggningar

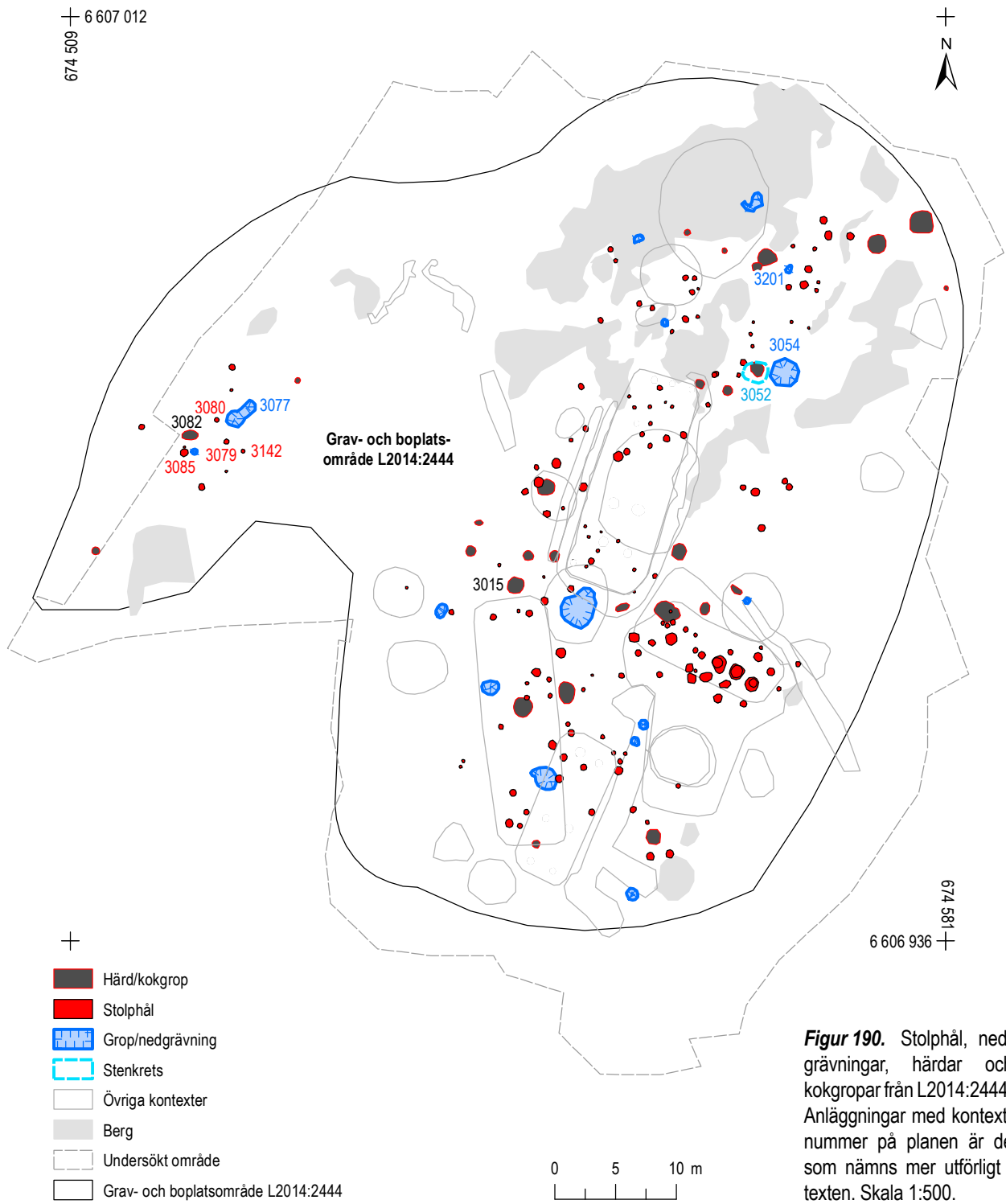
Över hela ytan fanns spridda anläggningar, främst stolphål men även härdar och nedgrävningar, som inte kunde knytas till någon särskild konstruktion eller specifik fas. Anläggningstätast var det i områdena kring husen och i en mindre koncentration i västra delen. Flera av stolphålen var kraftiga, framförallt vid hus 361 och även några i väst, utan att det gick att se någon särskild konstruktion. Stolphålen under det vikingatida huset 361 ¹⁴C-daterades som sagt till yngre bronsålder.

Det finns några anläggningar som är värda att nämna mer specifikt. Dessa är markerade i figur 190. Ingen kunde dock föras till någon särskild period.

Anläggning 3015 var en kokgrop med mörk sotig fyllning. Högst upp låg tre platta stenar och anläggningen diskuterades som möjlig grav (figur 189). Vid undersökningen visade det sig att stenarna låg i toppen av en grop med en fyllning med mycket kol. Stenarna skulle möjligen passa som matlagningshällar.

Figur 189. De flata stenarna i anläggning 3015 uppfattades först som en möjlig grav. Vid undersökningen visade det sig vara en kokgrop. Foto från söder.

Figur 190. Stolphål, nedgrävningar, hårdar och kokgropar från L2014:2444. Anläggningar med kontextnummer på planen är de som nämns mer utförligt i texten. Skala 1:500.

Figur 191. Några större stenar i stenkonstruktion 3052 låg i en halvcirkel runt en nedgrävning med bränd lera och kol. Anläggningen tolkades som en möjlig ugn. Foto från norr.

Stenkonstruktion 3052 var halvcirkelformad med sten som omslöt en mer eller mindre stenröjd yta (figur 191). Den omringade ytan (3158) bestod av en mindre nedgrävning med en fyllning av skörbränd sten och sot. Ett keramikfragment påträffades. Anläggningen var svårtolkad men var troligen en matlagingsplats eller en lågtemperaturugn.

Intill 3052 låg nedgrävning 3054. Anläggningen kunde inte ges någon särskild tolkning då den inte innehöll mycket fynd. Det var ändå en tydlig nedgrävning där man även vält ned en större sten.

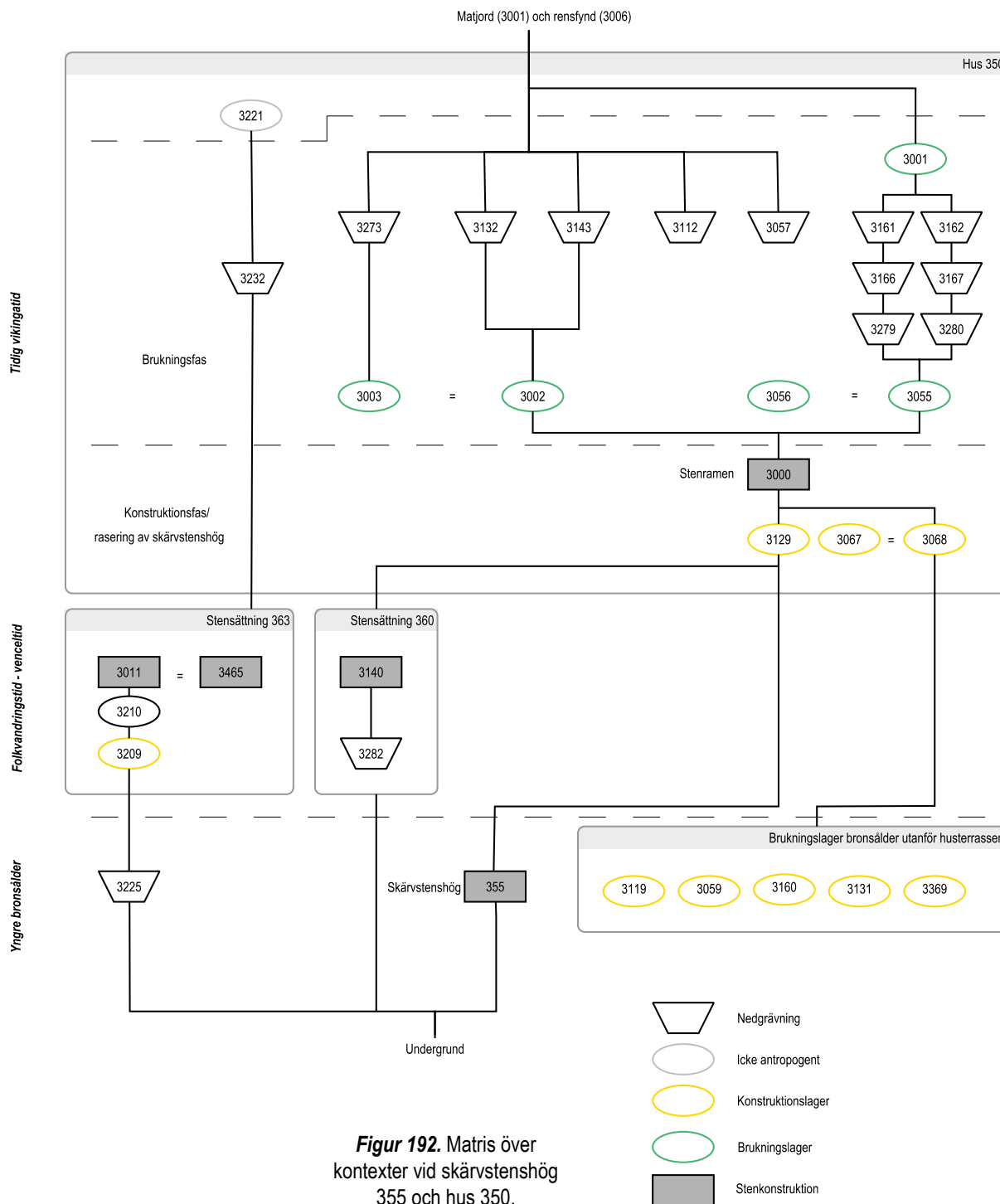
Nedgrävning 3201 innehöll en liten koncentration med brända ben. Anläggningen antogs vid undersökningen kunna vara en mindre bengömma/grav från boplatsens äldre delar. Benen kunde endast bedömas till väl brända ben av ospecificerat däggdjur.

Anläggningarna i väster låg i väldigt hård lera och var svårgrävda trots att vi vattnade området. Flera av stolphålen var kraftiga och stenskodda men det gick inte att iaktta några konstruktioner. Anläggning 3077 var en nyckelhålsformad anläggning som tolkades som möjlig ugn. I ytan syntes främst kol och bränd lera (3078) från en kollins som följde kanten av nedgrävningen in under övrig fyllning. Fyllningen i övrigt bestod av lerig silt. Intill ugnen fanns en stor mängd sten som föreföll värmesprängd och cirka 3 deciliter bränd lera påträffades. Anläggningens funktion är oklar men den skiljde sig tydligt från omgivande anläggningar i form.

11.6 Stratigrafi och datering

Redogörelsen ovan bygger till stor del på de stratigrafiska relationer som iaktogs vid husterrass 350 och skärvtenshög 355 samt vid hus 358 och 361 (figur 192). Båda platserna är centrala för att förstå, datera och separera aktiviteterna i området.

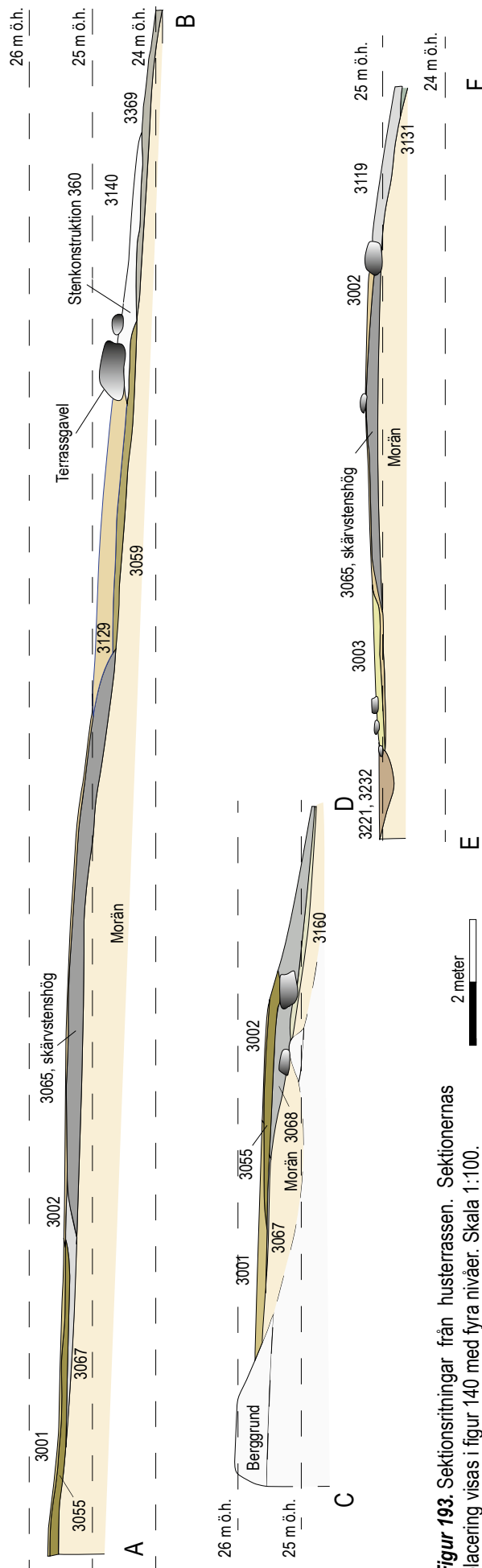
Figur 192. Matris över kontexter vid skärvtenshög 355 och hus 350.

11.6.1 Den centrala husterrassen, hus 350 och skärvstenshög 355

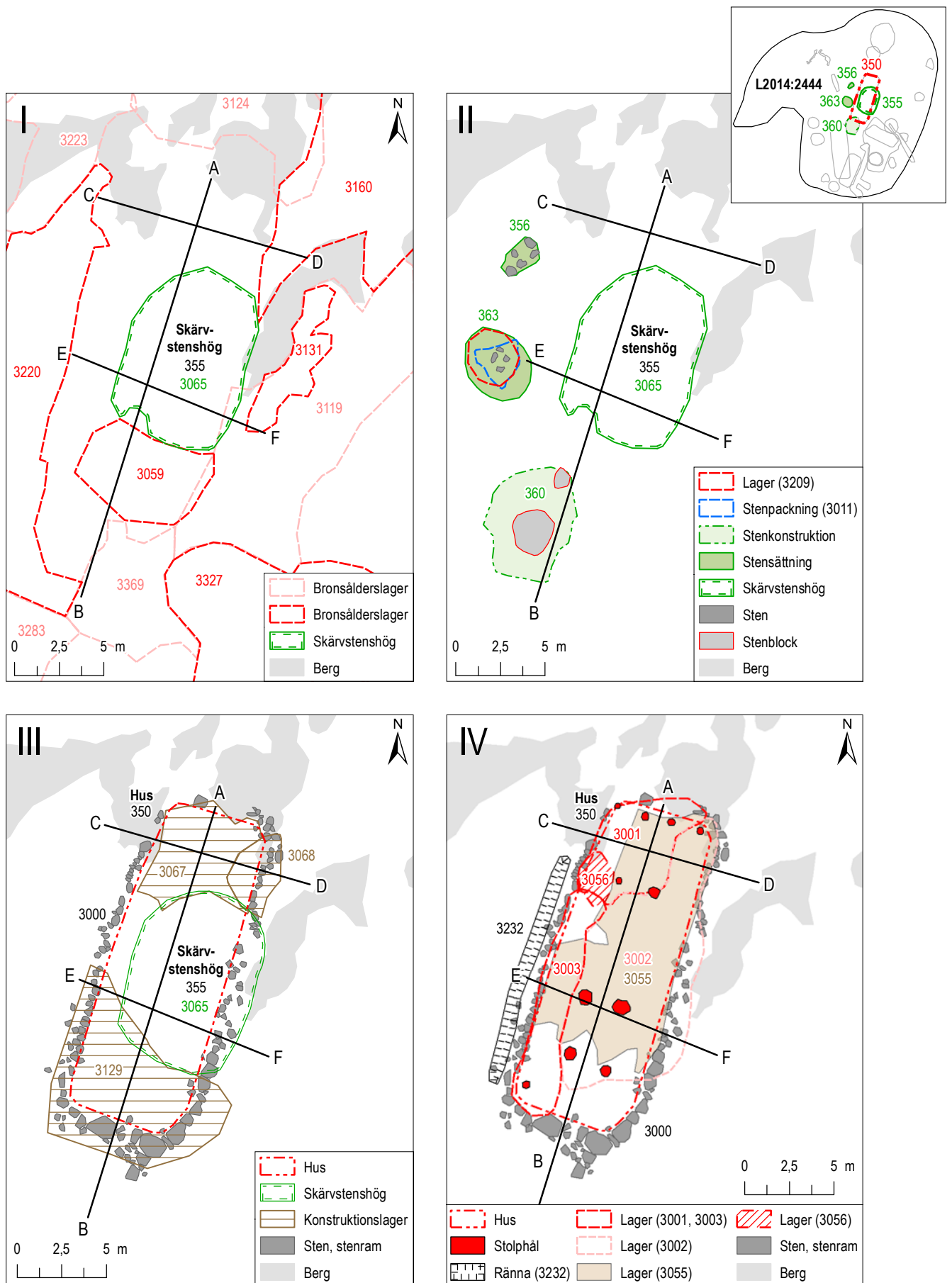
I figur 193 och 194 visas planer av de olika faserna, sektionsritningar och en matris över kontexter vid hus 350 och skärvstenshög 355.

Det var tydligt att flera brukningslager tillsammans med skärvstenshögen utgjorde de äldsta aktiviteterna. Dessa daterades till senare delen av yngre bronsålder, cirka 800–400 f.Kr. Därefter inföll en period utan några spår av aktiviteter. Nästa fas inföll under folkvandringstid till vendeltid då gravarna 356, 360 och 363 anlades på platsen. Grav 356 och 363 ¹⁴C-daterades till folkvandringstid till tidig vendeltid. Den enda stratigrafiska relationen mellan bronsålder och gravarna var där brandlagret i stensättning 363 överlagrade en grophärd som ¹⁴C-daterades till yngre bronsålder.

När gravarna anlades var skärvstenshögen fortfarande en hög. Därefter, när man byggde hus 350, planade man ut skärvstenshögen och man anlade en husterrass med en stenram runtomkring. Utfyllningen till husterrassen bestod delvis av material från skärvstenshögen. Husterrassen överlagrade grav 360 och 363. Fynd och ¹⁴C-analyser daterade huset till tidig vikingatid. Några ¹⁴C-analyser i huset gav dateringar till högmedeltid men inga konstruktioner daterades till perioden efter vikingatid.

Figur 193. Sektionsritningar från husterrassen. Sektionernas placering visas i figur 140 med fyra nivåer. Skala 1:100.

Figur 194. Anläggningar från olika faser vid hus 350 och skärvstenshög 355. I plan I visas området under yngre bronsålder. Då anläggs en skärvstenshög. Kring skärvstenshögen har det bildats flera mer eller mindre samtida lager. I plan II visas lämningar från folkvandringstid och vendeltid när tre stensättningar hade anlagts. Skärvstenshögen var kvar och såg fortfarande ut som en hög. Plan III visar området inför anläggandet av husgrunden i sen vendeltid – tidig vikingatid. Då raserades skärvstenshögen och man skapade en plan yta som sedan omgavs av en stenram. I plan IV visas platsen strax efter att terrassen färdigställts och hus 350 byggdes, på planen visas anläggningar och lager som tillhörde huset. Plan I–IV i skala 1:300. Översikt i skala 1:2000.

11.6.2 Utjämningslager och terrasseringslag vid hus 358, 361 och stensättning 357

Den andra platsen med lite mer komplex stratigrafi låg mellan hus 358, som daterades till yngre bronsålder och hus 361, som daterades till tidig vikingatid. Här fanns det flera påförda lager och terrasseringslag från både bronsålder och järnålder (figur 196). På det stora hela var det samma förändringar här som vid hus 350. De äldsta aktiviteterna var en yngre bronsåldersfas med boplatslämnningar. Den följdes av en period utan tydliga spår av aktiviteter. Därefter anlades en stenkonstruktion (357), troligen under vendeltid. Det fanns även en del spridda fynd som daterades till vendeltid. Slutligen byggde man ett hus (361) på platsen under tidig vikingatid.

Den äldsta händelsen, som bör ha skett cirka 800–700 f.Kr., var att man gjorde en omfattande utfyllnad med stenläggning och utjämningslager (3329, 3327, 3356; figur 195). Utfyllnaden var äldre eller eventuellt samtida med hus 358 som daterades till cirka 700 f.Kr. Stenläggningen bestod till största delar av stenar och tolkades som ett uppbyggnadslager. På stenläggningen låg lager 3327 och 3356 som jämnade till ytan. Det var svårt att förstå vilken funktion utfyllnaden haft. Till viss del hade slutningen planats ut men hus 358 låg fortfarande i en relativt kraftig sluttning. Möjligen var området mer nivellerat direkt efter att utfyllnadslagret kommit på plats och senare erosion gjort att området återgått

mer till den ursprungliga formen. Funktionen skulle då vara att skapa en jämnare yta i och kring hus 358 under yngre bronsålder.

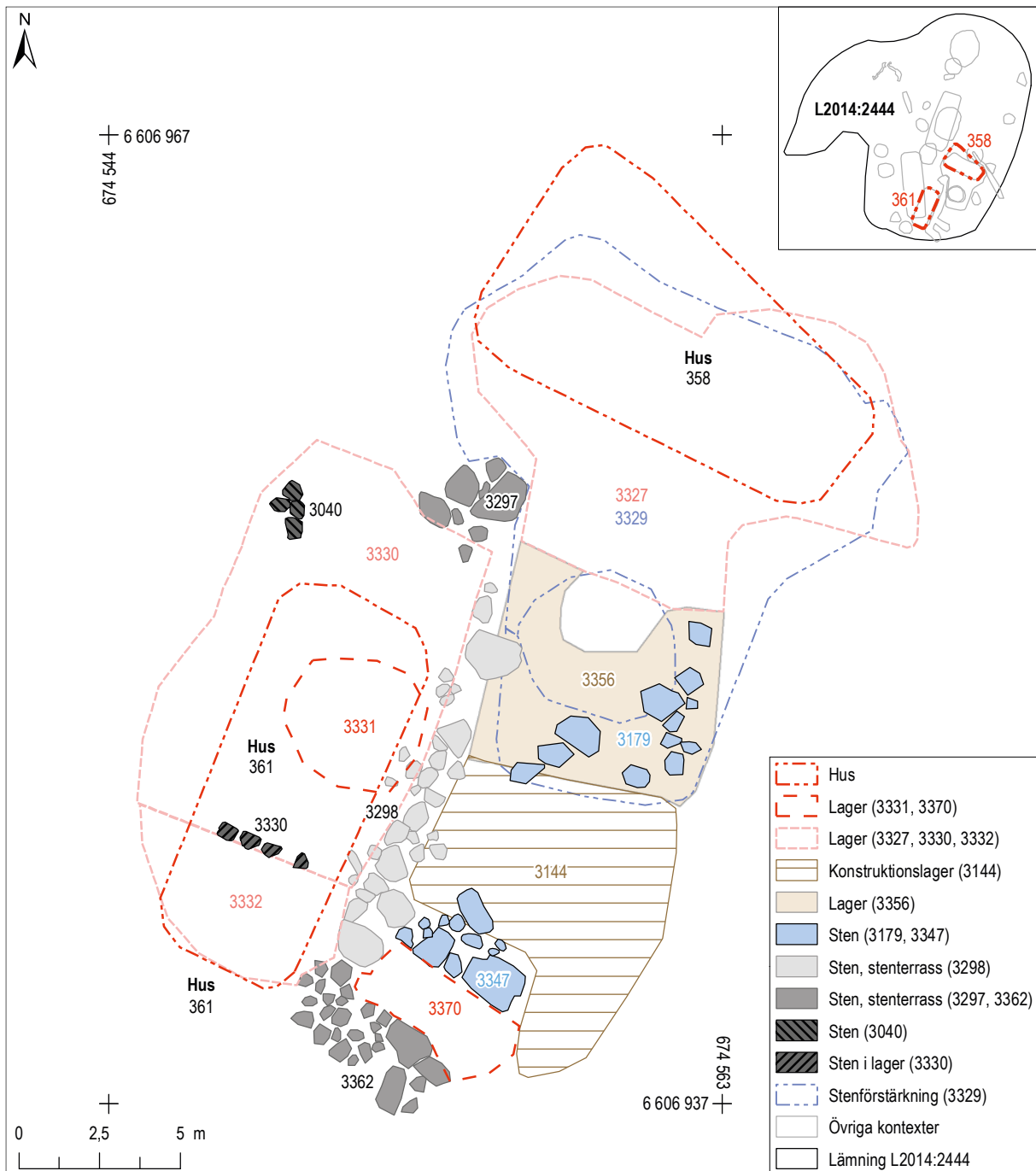
Lager 3327 och 3356 innehöll en hel del bronsålderskeramik men lager 3356, som låg söder om stenkonstruktion 357, innehöll även en del järnåldersfynd. Det fanns ingen stratigrafi inom lager 3356 men det var tydligt att fynden i lagret representerade olika tidsperioder.

Stensättning 357 var stratigrafiskt yngre än bronsålderslagren och äldre än konstruktionerna som tillhörde husterrassen. Fynden gav endast en grov datering till yngre järnålder. Möjligen var den samtida med stensättningarna norröver som daterades till folkvandringstid och vendeltid.

Hus 361 ¹⁴C-daterades till tidig vikingatid. Utmed den östra kanten av hus 361 låg en terrass bestående av relativt stora stenar. Det fanns fler stenkonstruktioner som anslöt till stenterrassen och som därmed tolkats som samtida med huset. Några av dessa var stratigrafiskt yngre än stensättning 357. Det fanns en viss diskrepans mellan husets datering och en del av fynden. I den södra delen av lager 3356, som var ett lager med både bronsålderskeramik och järnföremål, påträffades ett fragment av ett spänne som daterades till cirka 650–700 e.Kr. Detta kanske ska kopplas samman med en del amuletringar som påträffades vid förundersökningen.

Figur 195. Undersökning av stenpackning (3329) och lager (3327) vid bronsåldershuset 358. Foto från öster.

Figur 196. Lager och stenkonstruktioner vid hus 358 och 361, skala 1:200. Översikt i skala 1:2000.

12. GRAVFÄLT L2014:2730

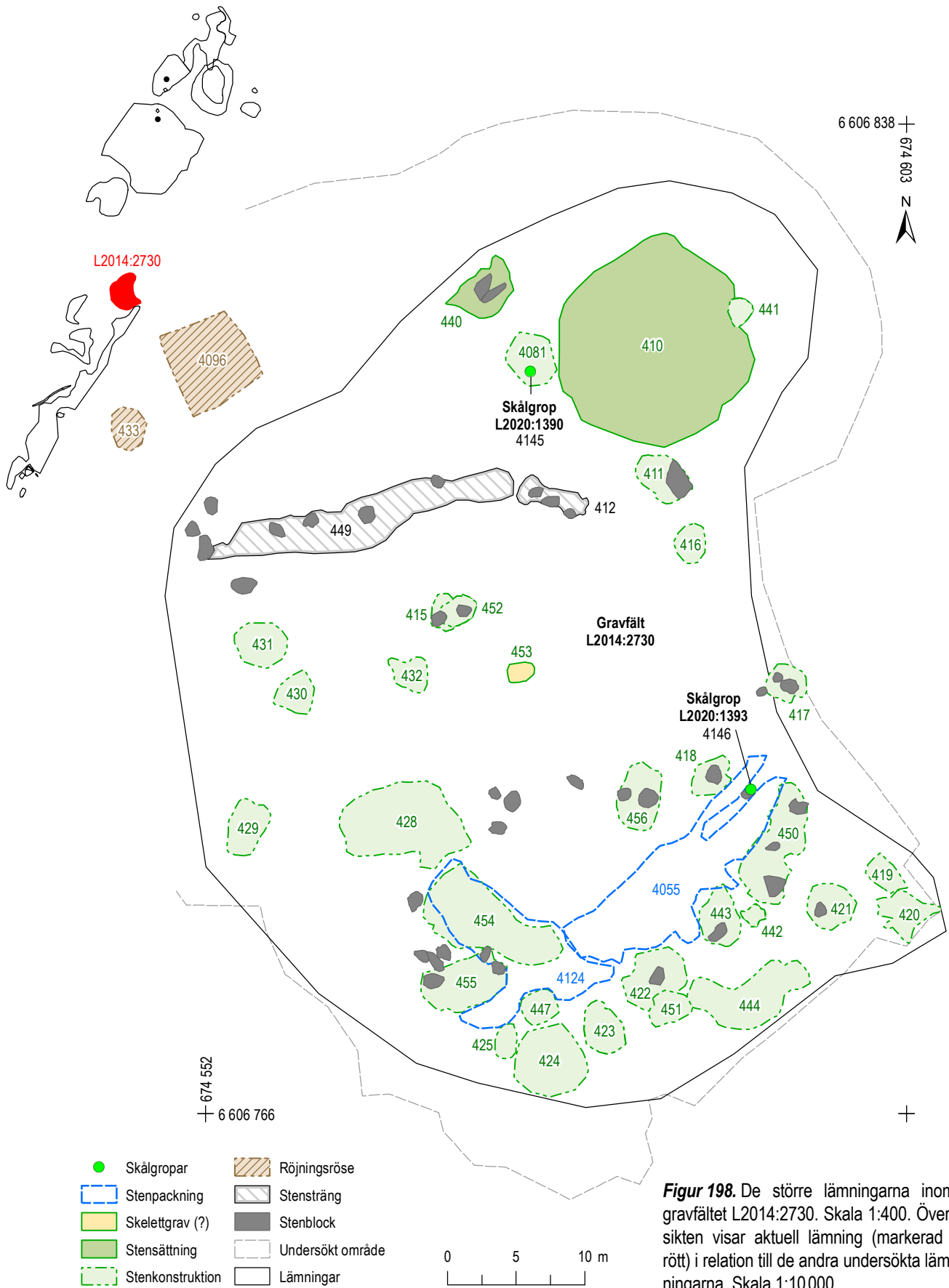
EN GRAVMILJÖ MED BRONSGJUTNING FRÅN YNGRE BRONSÅLDER

Fornlämning L2014:2730 dominerades av en stor röseliknande stensättning i krönläge (figur 197), likt miljöerna vid gravfält L2014:2119 i norr, gravmiljön inom den fossila åkermarken L2014:1958 samt av den närbelägna L2014:2124. Från den röseliknande stensättningen sluttade höjdyggen brant mot väster, norr och öster vilket innebar

att stensättningen var välexponerad i dessa riktningar. Längre österut fanns den forna Molnbysjön, som när den stora stensättningen uppfördes, i början av yngre bronsålder, var en långsträckt och grund havsvik på väg att snöras av. I norr fanns en dalgång och i nordväst ett höjdståk där flera av undersökningens andra boplatser och gravfält låg.

Figur 197. Den centrala delen av fornlämningen med den stora stensättningen, stensträngen, och den plana ytan framför stensättningen. Foto från väster. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

Figur 198. De större lämningarna inom gravfältet L2014:2730. Skala 1:400. Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

Figur 199. Stensättning grav 410 från yngre bronsålder visade sig vara en kollektivgrav med minst sju bendepositioner representerande minst sju individer. Dessutom var ett hartstätat kärl med brända ben nedgrävt i stenpackningen under yngre romersk järnålder. Foto från öster.

Lika visuellt märkbar som den stora stensättningen (figur 199) var en stensträng eller stenvall som utgjorde ett markant inslag i fornlämningens nordvästra del, där den löpte upp för sluttningen mot den stora stensättningen på krönet (figur 197 och 198). Stenvallen verkar ha fungerat som ett arkitektoniskt element i utformningen av platsen och har antagligen konstruerats i markerande eller avgränsande syfte. Alla stenkonstruktioner, utom den stora röseliknande och de mindre som låg omedelbart runt den, låg söder om stensträngen. Anläggningarna nordväst om stensträngen hade genomgående en agrar prägel och antas inte tillhöra den rituella miljön.

Strax söder om den röseliknande stensättningen fanns en plan yta som föreföll stenröjd sånär som på enstaka större block. Denna yta uppfattades som central för att förstå området men trots noggranna rensningar påträffades inga anläggningar eller fynd som kunde förklara vad man gjort på ytan. Från ytan sluttade

marken mot väster, söder och öster och i sluttningarna fanns ett flertal stenkonstruktioner vars funktion var svårbestämd. I den sydöstra delen av fornlämningen fanns en inte lika tydlig valliknande stenkonstruktion som med sammanhängande mindre stenkonstruktioner verkade avgränsa området åt detta håll. Mellan dessa stenkonstruktioner och den högre belägna plana ytan bredde en stor flack småstenspackning ut sig som i söder och sydväst växte samman med ytterligare mera storsteniga stenkonstruktioner. Efter undersökning stod det klart att även den strandliknande flacka och täta småstensmattan var skapad som ett förmodligen arkitektoniskt eller rituellt element. Någon vardagligt praktisk funktion kan den knappast ha haft. Stenmattan liksom ett flertal stenpackningar och stenkonstruktioner, och stora delar av fornlämningen, täcktes av ett lager sandig silt som däremot antas ha avsatts naturligt. På sina håll var lagret upp emot 0,15 meter tjockt, och likadana sandiga siltlager fanns på andra håll i undersökningområdet.

Figur 200. Stensättning 410 före undersökning. Från graven hade man fin utsikt över dalgången i nordväst och nordöst. Foto från sydväst.

Förutom den röseliknande stensättningen från bronsålder fanns det bara två säkra gravar, i betydelsen anläggningar med deponerade människoben, inom fornlämningen. En var en blockgrav samtida med den stora anläggningen. Den andra var en brandgrop som långt senare, i yngre romersk järnålder, hade grävts ner i den stora stensättningen. Sex andra stenkonstruktioner innehöll fynd, men inte människoben, och de har därför inte karakteriserats som gravar. Fynden bestod av keramik (ofta bara en eller ett fåtal skärvor) samt i två anläggningar även lämningar efter bronsgjutning. Gjutfynden, gjutforms- och degelfragment, visar att man på platsen eller i dess närhet har tillverkat bronsföremål. De föremål som utifrån gjuteriavfallet har kunnat identifieras utgörs av praktföremål: glasögonspännen och halsringar. Vi tycker därför att vi har fog för att anta att höjden med den stora stensättningen också kan ha utgjort en arena för ceremoniell bronsgjutning (jfr Sörman 2018).

Platsen med gravar, bronsgjutning, och sannolikt andra aktiviteter som vi har haft svårt att belägga, har använts under yngre bronsålder och kanske in i äldsta järnålder.

Liksom de övriga gravmiljöerna i undersökningsområdet var platsen man valt för gravar och andra aktiviteter en stenig morän- och bergshöjd (figur 200). Gravfältet avgränsades i norr av en brant sluttning mot norr till nordöst, i övriga riktningar avtog aktiviteterna i de lägre partierna av höjden. Gravfältet var väsentligen välbevarat men det fanns en del sentida störningar inom fornlämningen. De flesta hade att göra med den stora kraftledning som övertvårade gravfältets högsta punkt och den stora stensättningen, men det fanns också några mer oförklarliga gropar, och vid något tillfälle har man sprängt sönder ett stenblock som var en del av miljös ena säkerställda grav. I de lägre delarna av området fanns det också väldigt många stubbar efter granar och tallar som hade rubbat stenpackningar och försvårade undersökningen.

Grav	Typ	Form överbyggnad	Storlek överbyggnad (m)	Höjd överbyggnad (m)	Inre gravskick	Människa	Djur	Fynd	Datering
410	Röseliknande stensättning	Rund	15 x 14	0,6	Benlager, bengropar	8 individer, varav 2 män, 1 barn	Hund, får/get	Bryne och slipsten av sandsten, två löpare, mal-/glättsten (?), järnten, hängbryne av skiffer, keramikskärva, bronsbleck/kniv. Hasselnötter, brudbröd, svalört, granbarr.	1110–920; 1050–890; 1030–840; 980–820 f.Kr.
410:4117	Sekundärgrav				Bengrop, hartstättning	1 vuxen			220–390 e.Kr.
440	Stenpackning vid block	Oregelbunden	5,1 x 3,0	0,2–0,4 (blocket 1,2)	Benlager	1 barn/tonåring		Kvartsavslag	1110–910 f.Kr.
453	Nedgrävning med stenpackning och lerlager	Oval	1,9 x 1,7		Skelettgrav?				770–970 e.Kr.

Figur 201. Anläggningarna med humana ben samt en möjlig (tom) skelettgrav.

Sammanlagt undersöktes 4 325 m², varav ungefär 500 m² utgjordes av ett schakt som gjordes för att kontrollera ytan mellan denna fornlämning och den gravmiljö som fanns femtio meter åt sydväst, L2014:2124. Schaktet innehöll inga lämningar, sånär som på en härd.

Inom den huvudsakliga undersökningsytan kunde vi alltså bara dokumentera två gravar, definierade som anläggningar med deponerade mänskliga ben (figur 201). Men, och detta var unikt för samtliga gravmiljöer i undersökningsområdet, i den stora röse-

liknande stensättningen fanns hela åtta olika depåer med människoben, som representerade åtminstone åtta individer. Sju av bendepåerna hörde hemma i yngre bronsålder, period IV (V), medan en var den ovan nämnda brandgrop som hade grävts ner i stensättningen mer än tusen år senare.

Sammanlagt var det bara åtta anläggningar som innehöll fynd i någon form, varav två var gravarna (figur 202). De övriga var en liten påbyggnad på den stora röseliknande stensättningen som innehöll ett par keramikskärvor samt rotknölar av brud-

Grav/stenkonstruktion	Typ	Form överbyggnad	Storlek överbyggnad (m)	Deponerade mänskliga ben	Animala ben	Fynd	Datering f.Kr.
410	Röseliknande stensättning	Rund	15 x 14	Ja (flera depåer)	Hund, får/get	Bryne och slipsten av sandsten, två löpare, mal-/glättsten (?), järnten, hängbryne av skiffer, keramikskärva. Bronsbleck/kniv. Hasselnötter, brudbröd, svalört, granbarr.	1110–920; 1050–890; 1030–840; 980–820 f.Kr.
415	Stenpackning vid block	Halvrund	2,6 x 1,2			Keramik (en skärva), bränd lera	Yngre bronsålder – äldsta järnålder
418	Stenpackning vid block	Oregelbunden	3,7 x 2,5	?	Ospec. däggdjur	Keramik, gjutformsfragment, löpare, skärvsten	Yngsta bronsålder
428	Stenpackning vid block	Oregelbunden	9,5 x 6,4			Keramik (fåtal skärvor), bränd lera	Yngre bronsålder
440	Stenpackning vid block	Oregelbunden	5,1 x 3,0	Ja		Kvartsavslag	1110–910 f.Kr.
441	Stenpackning (vid 410)	Rund	1,8			Keramik (två skärvor). Brudbröd.	1110–910 f.Kr.
452	Stenpackning vid block	Oval	2,8 x 2,0			Keramik (fåtal skärvor)	Yngre bronsålder – äldsta järnålder
454	Stenpackning/lager	Oregelbunden	10,8 x 4,6	?	Ospec. däggdjur	Keramik, gjutformsfragment, degelfragment, bränd lera	Yngre bronsålder

Figur 202. De fyndförande gravarna och stenkonstruktionerna.

bröd; tre stenpackningar vid block som vardera innehöll lite keramikskärvor; samt två mer fyndrika anläggningar som förutom keramik även innehöll bland annat gjutformsfragment. Båda dessa anläggningar med gjuteriavfall innehöll även brända benfragment som inte kunde bestämmas närmare än att de representerade däggdjur. Det skulle förstås kunna handla om mänskliga ben, men i åtminstone det ena fallet saknades andra konstruktionselement som tyder på att det handlade om en grav.

Utöver dessa åtta fyndförande anläggningar undersöktes 24 tydligt anlagda stenkonstruktioner. Åtta av de tjugofyra anlagda stenkonstruktionerna låg samlade i områdets nordvästra sluttning och bedömdes vara agrara röjningsrösen med en annan historia än gravmiljön. Vilken funktion de andra stenkonstruktionerna kan ha haft är svårare att förstå.

Inom gravfältets avgränsning undersöktes dessutom den kraftiga stensträngen eller stenvallen i norr (beskrivs i bilaga 3) och den ytstora flacka småstenspackningen i den sydöstra sluttningen. Dessutom undersöktes och konstaterades ett antal mindre anläggningar som antogs tillhöra den förhistoriska miljön: fyra härdar (jfr figur 204), varav två innehöll keramik av bronsålderstyp; åtta stolphål,

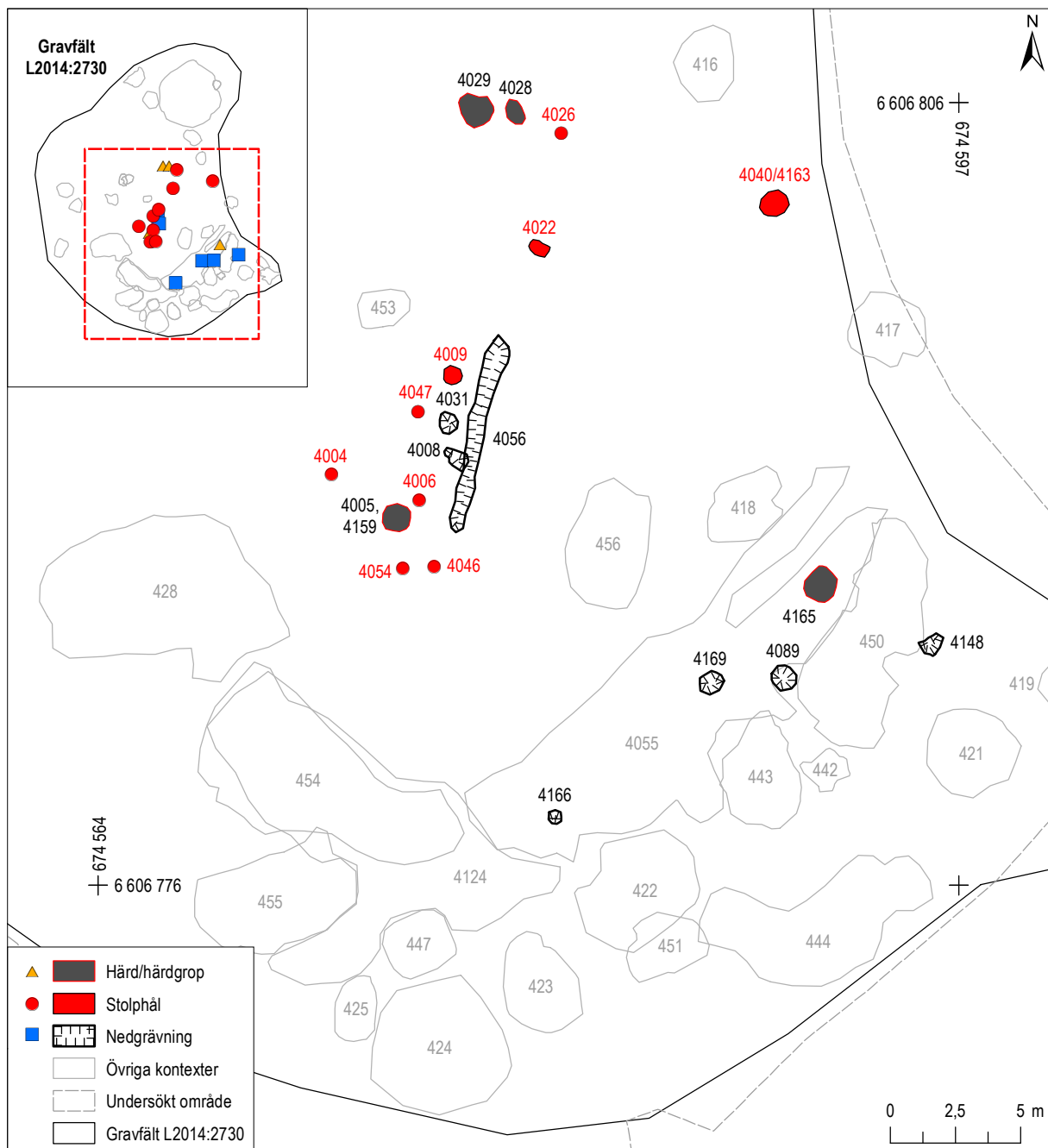
Kontext	Objekt
4005, 4159	Härdgrop
4006	Stolphål
4008	Nedgrävning
4009	Stolphål
4022	Stolphål
4026	Stolphål
4028	Härd
4029	Härd
4031	Nedgrävning
4040, 4163	Stolphål
4046	Stolphål
4047	Stolphål?
4054	Stolphål
4056	Ränna
4089	Nedgrävning
4148	Nedgrävning
4165	Härd
4166	Nedgrävning
4169	Nedgrävning

Figur 203. Övriga anläggningar inom fornlämningen.

en ränna, och sex nedgrävningar utan klarlagd funktion. Tre av dessa lämningar visade sig dock vara medeltida (figur 203 och 205).

Figur 204. Härd 4165 framkom under stenkonstruktion 4055, den stora småstenspackningen. Härden innehöll en hel del keramik, varav en del sintrad och eventuellt med koppling till bronsgjutning. Sektion från sydöst.

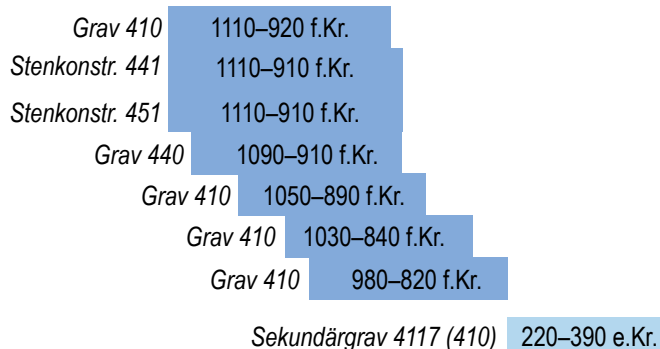

Figur 205. Övriga lämningar inom L2014:2730, skala 1:250. Notera att anläggningar som visas är de som bedömts tillhöra den förhistoriska och medeltida miljön. En fullständig redovisning inklusive recenta anläggningar/störningar återfinns i bilaga 28. Översikt i skala 1:1 500.

12.1 Gravfältets datering

De flesta av de övriga undersökta stenkonstruktionerna har varit omöjliga att datera eftersom de var tomma på fynd och ben, och de glesa stenpackningarna gjorde risken för förorenade prov alltför stor för att det skulle vara meningsfullt att leta efter makrofossil eller kol. I några fall fanns det en stratigrafi, men då var det oftast mellan två stenkonstruktioner som båda saknade datering. Stenkonstruktionernas placering i slänterna, runtom den flacka stenfria yta som bredde ut sig framför den stora stensättningen förefaller medveten, varför vi antar att de har tillkommit som följd av en specifik idé. De bör därför inte ha uppförts under en alltför lång tidsperiod. Samtidigt kan vi se på det stora gravfältet (L2014:2119) i norr, att till och med de stora röseliknande stensättningarna har tillkommit under en väldigt lång tidsrymd. Det går med andra ord inte att avgöra om stenkonstruktionerna har uppförts långsamt under lång tid, eller intensivt under en kortare period.

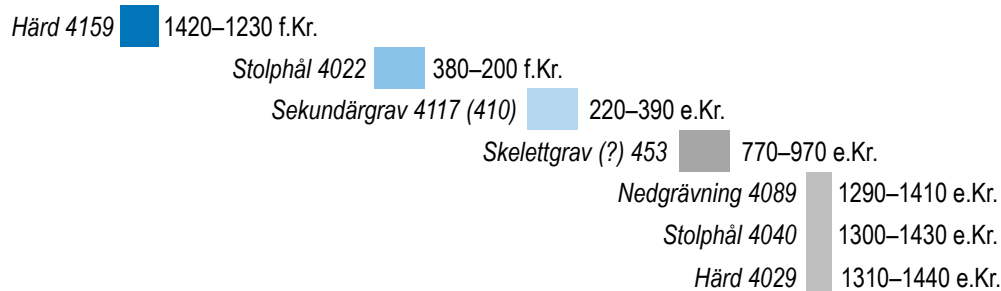
De närmare dateringar vi har fått genom ¹⁴C-analys av brända ben och i något fall av makrofossil och träkol spänner mellan 1110 och 820 f.Kr., det vill säga bronsålderns perioder IV (V) (figur 206). Gjutavfallet visar att man tillverkat föremål som dateras till yngre bronsålder. De keramikfynd som gjordes i gravar och stenkonstruktioner samt i en

Figur 206. ¹⁴C-dateringar av gravar och stenkonstruktioner.

hårdgrop pekar emellertid snarare på yngre/youngsta bronsålder och äldsta järnålder. Det är därför möjligt att gravarna är äldre, anlagda under period IV, än övriga lämningar som stenkonstruktioner och spåren av bronsgjutning, från period V–VI och in i äldsta järnålder. Detta sagt med reservation för att dateringarna är ganska få. Om det stämmer verkar området ha använts som gravplats under en kort tidrymd. Därefter har andra aktiviteter tagit plats på berget, framför och i sluttningarna nedanför den stora graven. Det på många sätt likartade men större gravfältet i norr, L2014:2119, användes för deponering av människoben under en mycket längre

Figur 207. Sten efter sten och mellan dem mycket matjord som fick forslas bort ur stensättningens (grav 410) överbyggnad. Ansvarig för fältarbetet på gravfältet var Jonna Sarén Lundahl.

Figur 208. ¹⁴C-dateringarna visade sig vara väldigt disparata.

period, ända från period III till väl in i förromersk järnålder. Under period IV bör de båda platserna ha fungerat parallellt och med samma aktiviteter, det vill säga deponering av människoben. Den stora stensättningen på detta gravfält (grav 410; figur 199, 200, 207 och 209) var samtida med en av de stora stensättningarna (grav 251) på det norra gravfältet. Möjligen, men svårare att belägga, var en del av de eventuellt yngre stenkonstruktionerna samtida med de fyndförande stenkonstruktionerna på det stora gravfältet, yngre bronsålder till äldsta järnålder. En samtidighet är också möjlig att reflektera kring när det gäller de två stora stensträngarna eller stenvallarna, som visuellt dominerade båda gravmiljöerna. Stämmer tolkningen om två faser i brukningen kan förändringen kanske ha samband med bronsåldersgården som låg 125 meter norrut, inom L2014:2444, som har daterats till 800–400 f.Kr. Även där påträffades gjuteriavfall.

Inom ytan fanns det också en del disparata dateringar som tyder på mänsklig närvaro både före och efter yngre bronsålder (figur 208). Det fanns emellertid bara en säkert äldre anläggning, en härd daterad till bronsålderns period II–III (1420–1230 f.Kr.), så det mesta tyder på ett sporadiskt nyttjande av platsen innan den stora röseliknande stensättningen uppfördes i period IV. Från tiden efter bronsålder har vi fler dateringar men, som sagt, disparata. Ett stolphål har daterats till förromersk järnålder. Den brandgropsgrav som grävts ner i ytan på den stora röseliknande stensättningen daterades till yngre romersk järnålder. Till yngre vikingatid daterades en märklig anläggning som var

misstänkt lik en tidigkristen skelettgrav (453), vilket dock inte kunde bekräftas då den saknade både fynd och ben. Läget förefaller också mycket märkligt för en sådan grav. En härd, ett stolphål och en grop med okänd funktion, alla belägna på den stenfria ytan söder om den stora stensättningen, har något förvånande fått medeltida dateringar; från 1300-talet till början av 1400-talet. Möjligen tyder det på att man använd platån till någon form av verksamhet under denna period.

12.1.1 Spår av ombyggnationer

En del lämningar var konstruerade på så sätt att de kan ha varit resultat av ombyggnationer eller överlagringar i relativ närtid, under yngre bronsålder till äldsta järnålder. Stenkonstruktion 422 i gravfältets södra del, som var speciell på så vis att den var tydligt utformad som en spiral (nedan), överlagrade en äldre stenkonstruktion (451). Ingen av dem innehöll ben eller fynd men träkol från en grop under 451 ¹⁴C-daterades till period IV, med samma intervall som den stora grav 410 (cirka 1100–900 f.Kr.). Eftersom träslaget var ek är det emellertid möjligt att anläggningen var yngre. Den överliggande spiralanläggningen liksom åtminstone en annan stenkonstruktion (443) överlagrades av den ytstora stenmattan i sydöstra delen av området. Möjligen var stenmattan tillkommen i ett sent skede av brukningen på platsen. När är dock omöjligt att säga. En underlagrande härd innehöll bronsålderskeramik men har inte daterats närmare. I sydvästra delen av området fanns också en stenkonstruktion (428) som eventuellt var ombyggd eller tillbyggd med ett nytt lager sten.

12.2 Gravarna

Som redan nämnts har vi valt att definiera gravar utifrån förekomst av mänskliga ben. Bara två gravar fanns här, med den definitionen (figur 201). Men den stora röseliknande stensättningen är snarast att betrakta som en kollektivgrav. Bortsett från den sekundära begravningen från romersk järnålder innehöll stensättningen sju olika depåer med människoben, som representerade åtminstone sju individer.

12.2.1 Den röseliknande stensättningen

Grav 410, den stora röseliknande stensättningen, hade uppförts i perioden 1110–820 f.Kr. och kan ha varit ursprunget till aktiviteterna på platsen. Den enda äldre anläggning vi har hittat är en härd, och vi antar att flertalet andra anläggningar är samtida eller yngre. Stensättningens dateringsintervall är detsamma som en av de stora röseliknande stensättningarna (251) på gravfältet L2014:2119, men överlappar varken med den äldsta eller den yngsta av de fyra stora anläggningar som fanns där.

Stora likheter fanns både med den stensättningen, 251, och med de andra stora stensättningarna i området. Den var rund, relativt flack, med en flerskiktad stenpackning omgiven av en kraftig kantkedja och ett brätte. Den låg i ett manifest krönläge och som i fallet med de andra har man arbetat med terrasseringar för att höja upp och nivellera anläggningen. Till skillnad från de övriga innehöll den emellertid många bendepositioner och kan ses som en kollektivgrav.

Bendepositionerna i grav 410

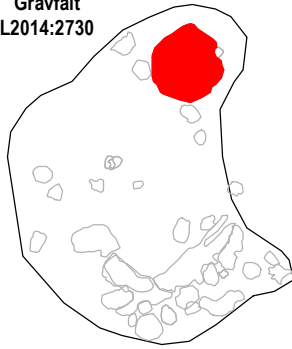
Alla bengömmor fanns i gravens sydvästra eller centrala del (figur 210). På det understa sten- och jordlagret fanns tre depåer i form av ett tätt och tjockt benlager, en bengrop med locksten, och ett mer spritt benlager. Bengropen hade grävts genom det första benlagret. Benlagret överlagrades delvis av kantkedjan, och om det inte var så att man hade lyft upp stenar för att deponera benen så bör benen ha lagts på plats innan man placerade ut kantkedjan. Detsamma gällde för åtminstone en av depåerna utanför kantkedjan. Där låg flera bendepåer på rad och utifrån stratigrafien antar vi att

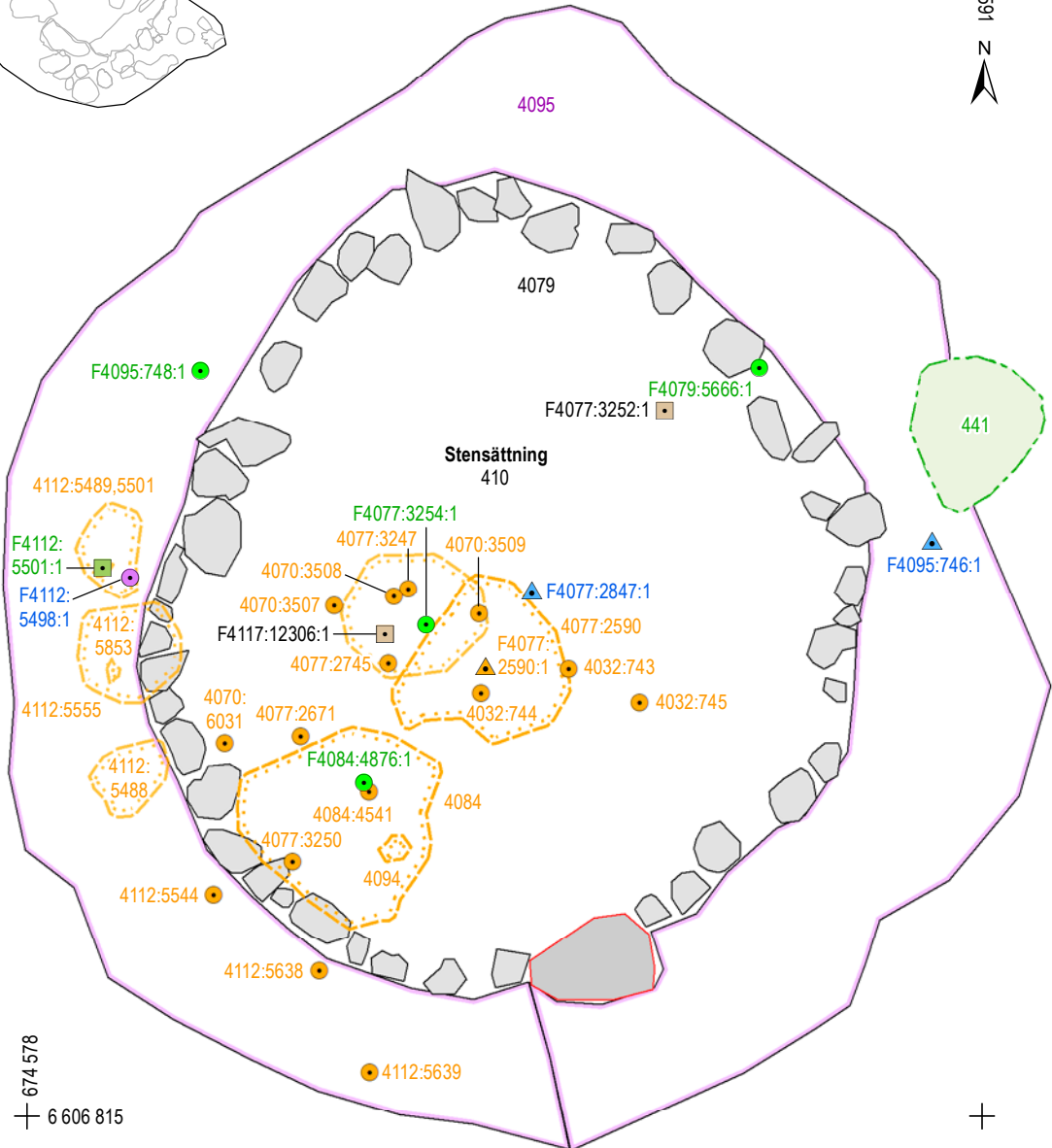
Figur 209. Den stora stensättningen (410) hukar under den moderna kraftledningen. I bakgrunden syns Roslagsbanans kontaktledningar. Foto från nordväst.

Gravfält
L2014:2730

6 606 831 +
674 591
N

674 578
+ 6 606 815

● Skal, organiskt	Ben
● Stenartefakt	Stenblock
■ Bronsbleck	Sten, kantkedja (4079)
■ Keramik	Stenkonstruktion (441)
▲ Bryne	Stenpackning, del av brätte (4095)
▲ Järnten	Övriga kontexter
● Ben	Gravfält L2014:2730

Figur 210. Grav 410. Bendepåerna fanns i sydväst, artefakter i norr (bortsett från de som låg i två av bendepåerna). Skala 1:100. Översikt i skala 1:1500.

0 1 2 m

Figur 211. Till vänster i bild vid gulpinnarna framkom deponerade brända ben. Minst en depå gick också in under kantkedjan. Dessa depåer låg på samma nivå stratigrafiskt som de understa och först deponerade benen innanför kantkedjan. Foto från söder.

även dessa depåer var primära gravar (figur 211). Dateringarna av bendepåerna utanför kantkedjan har dock fallit något senare än de som gjordes av depåerna innanför kantkedjan, så det finns en möjlighet att de tillkommit lite senare även om det arkeologiskt inte verkade så. Ytterligare ett benlager fanns högre upp i stenpackningen och ganska centralt i anläggningen. Ännu högre upp, bland stenar i det översta stenskiktet fanns enstaka spridda ben, främst kraniefragment, men det är oklart om de ska ses som ytterligare en depå; troligen har de dragits upp av rötter eller djur. Dessutom fanns här en uppenbart yngre bendepå: ett hartstätat kärl med brända ben nergrävt under romersk järnålder.

Benmaterialet i de ursprungliga bendepåerna var hårt bränt, mycket fragmenterat och fritt från kol och sot. Benlagret som fanns lite högre upp i anläggningen var något mindre hårt bränt, och i bendepån från romersk järnålder var det också mindre hårt bränt. Variationerna kan ha många orsaker, som värmeskillnader på gravbålen, hur kroppen placerats eller varit klädd, och så vidare, det vill säga skillnader som berott på vilka traditioner man haft när det gällde att hantera döda människor. Men det kan också bero på årstid, väder, kroppsstorlek och andra omständigheter. Som framgår av tabellen (figur 212) var benmängderna ofta små.

Grav	Depå	Bendeponition	Delar	Ålder (år)	Kön	Vikt (g)	Övrigt	Sammanlagd benvikt (g)
410	1	Benlager 4084	Samtliga kroppens anatomiska regioner (1–7)	18–64	Man?	188	Hund 5,4 g; oidentifierat däggdjur 616,1 g	809,5
	2	Bengrop 4094	Kranium, överkäke, lårben	18–44		14,5	Oidentifierat däggdjur 47,3 g	61,8
	3	Benlager 4070	Kranium, pannben, lårben, skenben	18–44	Man?	5,85	Oidentifierat däggdjur 29,44 g	35,29
	4	Benlager 4077 (4032)	Kranium, underkäke, kota, lårben	18–44		42,5	Oidentifierat däggdjur 146,1 g	188,6
	5	Benlager i/under brätte 4112:5488	Kranium, tinningben, tandrot, kota, armbågsben, fingerben, lårben, skenben	5–14	Barn	73,9	Oidentifierat däggdjur 190 g	263,9
	6	Benlager i/under brätte 4112:5489, 5501	Samliga av kroppens anatomiska regioner (1–7)	18–44		259,1	Får/get 1,5 g; oidentifierat däggdjur 423,58 g	684,18
	7	Benlager i/under brätte 4112:5555, 5853	Kranium, pannben, över-/underkäke, tå/fingerben, lårben, skenben	18–44		40,7	Oidentifierat däggdjur 53 g	93,7
	8	Sekundär bengrop 4117	Kranium, lårben, skenben	18–44		27,5	Oidentifierat däggdjur 39,6 g	67,1
	9	Benkoncentration i/under brätte 4112:5544					Oidentifierat däggdjur 4,5 g	4,5
	10	Enstaka ben i/under brätte 4112:5638, 5639					Oidentifierat däggdjur 0,2 g	0,2
440		Benlager 4065	Kranium, pannben, tinningben, tand, revben, kota, skenben	10–14	Barn/ungdom	15,4	Oidentifierat däggdjur 20,3 g	35,7
		Bengrop under sten 4069					Däggdjur ospec. 3,1 g	3,1

Figur 212. Sammanställning av innehållet i bendeponitionerna på gravfältet.

Fyndet i grav 410

Det primära benlagret innanför kantkedjan och den nordligaste depån utanför kantkedjan avvek från övriga bendepåer i graven genom att även innehålla vardera en artefakt. I benlagret innanför kantkedjan fanns en slipad sten, kanske en mal- eller glättsten. I depån utanför kantkedjan fanns vad vi tror är en bronskniv (figur 213). Dessa två depåer hade även andra gemensamma drag. Det var bara dessa två depåer som innehöll ben från de dödas hela kropp, eller

i alla fall fanns ben från kroppens alla anatomiska regioner. I båda depåerna, men inte i någon av de andra, fanns det hasselnötter. Beträffande förekomsten av djur famlar vi lite i blindo eftersom samtliga depåer innehöll oidentifierade däggdjursben. Men, värt att notera, är att det bara var i dessa två depåer som det gick att artbestämma djurben. I benlagret innanför kantkedjan fanns en hund, och i depån utanför kantkedjan får/get. Arterna hund och får/get förekom också på det stora gravfältet i norr.

Figur 213. Det tunna bronsföremålet (F4112:5501:1) är bara ett fragment. Kanske en kniv? Skala 4:1.

Figur 214. Några av artefakterna som påträffades i gravkonstruktionen (grav 410). Skala 1:1.
 A. Löpare F4079:5666:1, B. Slipsten F4095:748:1,
 C. Skifferbryne F4077:2847:1, D. Bryne F4095:746:1.

Till skillnad från bendepåerna, som samtliga fanns i anläggningens sydvästra och centrala del, fanns artefakterna (utöver de som fanns tillsammans med ben) i gravens norra halva. Flera låg i kantkedjan eller brättet (figur 214). Föremålen var av sten: två löpare, två brynen, en slipsten. Samt en skärva keramik. Det påminner mycket om fynden i den stora stensättningen 258 (daterad 1210–980 f.Kr.) på norra gravfältet L2014:2119. Grav 258 innehöll löpare, knacksten, avslag av flinta och kvarts samt en enstaka keramiskärva. Inom parentes fanns

även andra likheter mellan gravarna. Grav 258 var även den enda graven på gravfält L2014:2119 där människans alla anatomiska regioner var företrädda. Det var också den enda graven som innehöll en bronsartefakt, sannolikt – också – ett knivblad, som låg tillsammans med de deponerade benen. Och att den förmodligen – också? – var ursprunget till det gravfältet. Intill den sekundära bendepån från yngre romersk järnålder hittades även en liten sliten skärva keramik av obestämd typ, med osäker anknytning till depån.

Figur 215. Områdets andra belagda grav (440) innehöll brända ben från en ung person, 10–14 år. Varför deponerades ben från just denna unga person? I bakgrunden syns gravfält L2014:2124. Foto från nordöst.

12.2.2 Blockgrav 440

Den andra anläggningen med mänskliga ben var grav 440 (figur 215). Den låg nära den stora röseliknande stensättningen och hade nästan samma datering, 1090–910 f.Kr. Graven bestod av en stensättning vid ett större block (kluvet i sen tid), som låg på kanten av gravfältet ovanför en ganska brant backe mot nordöst och dalgången nedanför. I anslutning till blockets sydöstra sida fanns ett benlager med spridda brända och sotfria ben. En viss ordning kunde iakttas, som om man plockat med benen, med skallfragment överst och rörben längre ned, samt mer rörben i en liten grop under en flat locksten. I benlagret låg också ett deponerat avlagsfragment av kvarts. Benen kom från en ung person i åldern 10–14 år. Benen under lockstenen kunde dock bara specificeras som däggdjursben. Varför deponerades ben från just denna unga person, strax intill den stora kollektivgraven?

12.3 Övriga fyndförande stenkonstruktioner

Fynd i någon form, föremål eller (bevarat) växtmakrofossil, fanns bara i sammanlagt sex stenkonstruktioner utöver de två gravarna. De utgjordes av en liten påbyggnad (441) på den stora röseliknande stensättningen som innehöll ett par keramikskärvor samt rotknölar av brudbröd (figur 216); tre stensättningar vid block som vardera innehöll lite keramikskärvor; samt två mer fyndrika anläggningar som förutom keramik även innehöll bland annat gjutformsfragment. Brudbrödsrötterna och keramiken i den lilla stensättningen var helt klart avsiktligt deponerade, men några brända ben fanns det inte.

Figur 216. Det meterhöga skira brudbrödets rotknölar är välsmakande och växten har liksom släktingen älggräs använts som medicinalväxt.

Anläggningarna med gjuteriavfall innehöll däremot båda två även brända benfragment. De kunde dock inte bestämmas närmare än att de kom från däggdjur. Det skulle förstås kunna handla om mänskliga ben. Den ena var, liksom anläggningarna med keramik, en stenpackning vid ett block. Keramiken gav dock intryck av hushållsavfall snarare än gravkeramik. Den andra var ett större fyndförande

lager i områdets södra del, som både överlagrade en stenpackning och täcktes av mera sten, med oklar relation till lagret.

När det gällde fynd fanns det alltså likheter med det stora gravfältet (L2014:2119): fynd fanns antingen i anläggningar som också innehöll depositioner av mänskliga brända ben, eller i stenpackningar vid block. Men på den här platsen hade vi även fynd, bland annat gjuteriavfall, i ett större lager. Dessutom fanns det keramik i en härd. En del av keramiken i härden var sekundärt bränd och kan ha en koppling till gjutningen.

Det keramiska fyndmaterialet omfattade sammanlagt drygt 1,7 kg skärvor och mindre fragment. Dessutom fanns det teknisk keramik bestående av 18 fragment av gjutformar och sju fragment av deglar. Materialet var generellt mycket slitet och vittrat, troligen som en följd av omlagring. Flera olika typer av kärl har trots det identifierats. När det gäller ytbehandlingen på kärlen (glättad, polerad, rabbad, obehandlad) finns en stor likhet med materialet från den närbelägna bronsåldersgården (L2014:2444) från senare delen av yngre bronsålder och tidig äldsta järnålder. Ett samband finns också mellan de båda platserna när det gäller den tekniska keramiken.

12.4 Så mycket sten och så lite ben – stenkonstruktioner utan bendepåer

Höjdryggens nordligaste och västra utkanter bestod av kal håll men i övrigt var det moränen som dominerade, med sten i alla storlekar från grus till block. Söder om den stora stensättningen fanns en ganska stenfri yta. I de stenigare slänterna fanns ett flertal stenkonstruktioner byggda av människor. Precis som i de andra gravmiljöerna i undersökningsområdet var skillnaden mellan natur och kultur inte alltid enkel att urskilja. Kanske var detta en gång också avsikten?

Figur 217. Stenkonstruktion 411 var en av de tydligast avgränsade blockanläggningarna. Foto från väster.

12.4.1 Stenpackningar vid block

En kategori anläggningar som framstod som förhållandevis tydlig var stenpackningar som lagts intill stenblock. Det fanns tretton sådana anläggningar, spridda inom fornlämningen.

Blocken, eller de stora stenarna, varierade i storlek men avvek alltid tydligt i storlek mot stenmaterialet de omgavs av (figur 217). Dock var storleksskillnaden mellan stenpackning och ingående block eller större stenar mindre här, än på till exempel det norra gravfältet där stenpackningarna vid blocken ofta var mindre till omfånget och även bestod av mindre stenstorlekar. Ibland låg stenpackningen

vid ett enda block, ibland vid flera block eller stora stenar som låg tätt samman. Man tycks ofta ha använt sig av befintliga naturliga (markfasta) block när man anlade stenpackningen. Stenpackningarna intill blocken varierade i storlek, men var regelmässigt flacka och saknade oftast en tydlig form. Stenpackningarna bestod mest av vanlig blandad sten men i ett par fanns även skörbränd sten.

Fyra av de tretton blockanläggningarna innehöll fynd, övriga var helt tomma. I en av dem, som även innehöll avfall från gjuteriverksamhet, fanns lite brända ben av oidentifierat däggdjur. I övrigt bestod fynden av ett fåtal keramikskärvor samt i två anläggningar även lite bränd lera.

Figur 218. Stenkonstruktion 431 är ett exempel på stenpackningar utan block. Några var välavgränsade och tydliga som den här, andra betydligt mer svårtolkade. Sandig silt överlagrade stensättningen. Silten täckte stora delar av fornlämningen, och har bedömts som naturlig.

Figur 219. En av stenkonstruktionerna (422) var tydligt lagd som en spiral, vars centrum var ett stort rosa stenblock. I bakgrunden syns den stora flacka småstensmattan 4055, som gick fram till och upp emot några av stenarna i spiralkonstruktionen.

12.4.2 Övriga stenpackningar

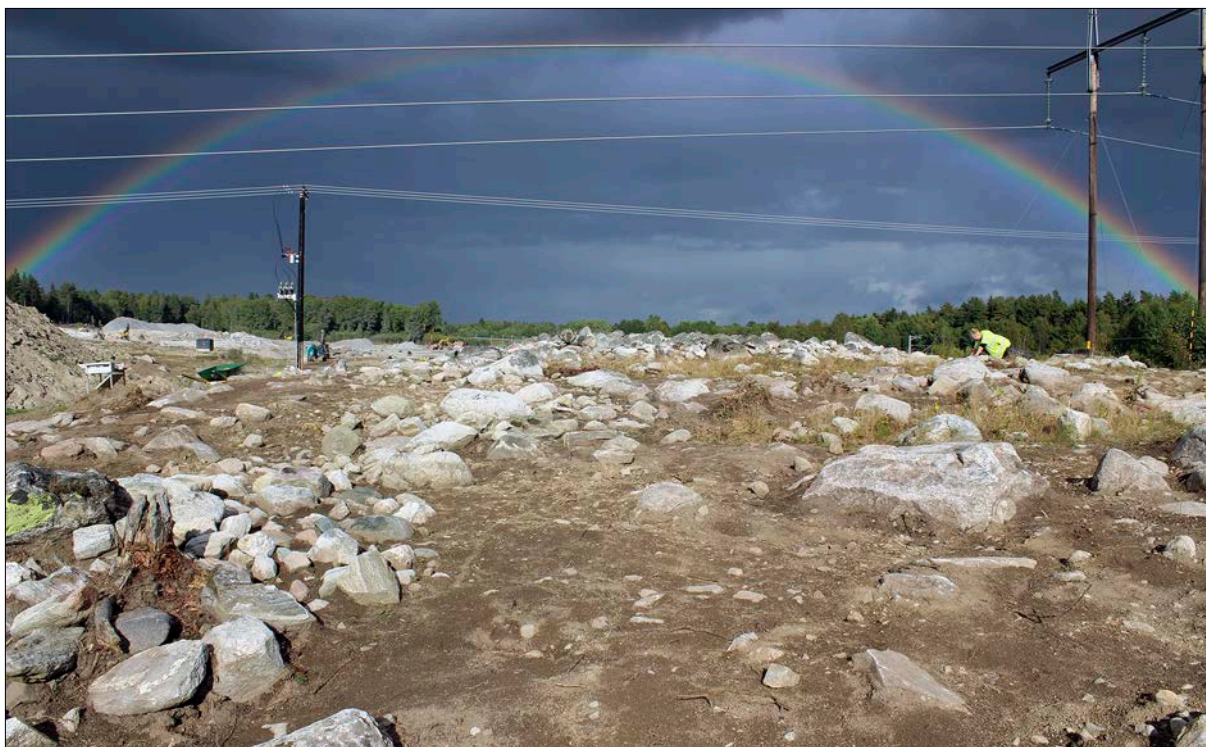
De tolv stenkonstruktioner som efter rensning och undersökning identifierades som separata anläggningar i form av stenpackningar och stensamlingar hade sällan någon tydlig form, de flesta tycktes rundade eller ovala (figur 218, se närmare beskrivningar i bilaga 1). Många av dem låg intill varandra och var svåra att särskilja, i synnerhet gällde det konstruktionerna i de östra och södra slänterna, och där fanns även mer långsträckta strukturer som tycktes följa släntens rundning. De konstruktioner som undersöktes i den norra och nordvästra delen var mer friliggande. Ingen av dessa anläggningar innehöll några fynd, varken ben, artefakter eller växtmakrofossil, och vad som varit deras syfte är inte lätt att förstå. Någon form av rituell arkitektur? En av stenkonstruktionerna avvek från det generella mönstret genom att ha en tydlig form – en spiral, där stenarna var lagda i allt vidare cirklar utifrån ett centralt stort rosa block (figur 219). Inte heller denna anläggning innehöll några fynd.

12.4.3 Stenvallen och stenmattan

Söder om den röseliknande stensättningen 410 fanns, som nämndes ovan, en kraftig stensträng eller stenvall, 449, som var 23 meter lång, tre till fyra meter bred och upp till en halv meter hög. I förundersökningen hade delar av anläggningen mätts in och tolkats som tre sammanväxta blockgravar, men vid fortlöpande undersökning växte anläggningen ut till en lång stenvall (figur 220 och 221). Det är ändå ganska sannolikt att stensträngen har lagts utifrån och sammanbundet åtminstone ett par befintliga flerskiktade blockstensättningar.

Stensträngen påminde i detta avseende mycket om den långa stensträng som fanns i södra delen av gravfält L2014:2119 i norr (se beskrivningarna i bilagorna 1 och 3). En annan likhet var kopplingen till de stora röseliknande stensättningarna, här grav 410 och där grav 258, som båda antagligen var de äldsta och kanske viktigaste anläggningarna och uppvisade flera gemensamma drag i utformning och

Figur 220. En spektakulär regnbåge välver sig över den stora stensättningen (410) på krönet. Upp emot stensättningen löper den stensträng eller stenvall (449) som tycks ha fungerat som en avgränsning norrut. Här syns den östra och lite glesare delen av stensträngen, i nedre vänstra hörnet syns en flerskiktad stenpackning som möjligen var en äldre införlivad blockstensättning. Foto från sydväst.

Figur 221. Den västra delen av stensträng 449. Den översta stenpackningen i den stora stensättningen på krönet är borttagen vid fototillfället. Foto från väster.

innehåll (jfr ovan). Det är möjligt att stenvallarna på båda gravfälten varit ett inslag som tillkommit efterhand eller i slutfasen av brukningstiden.

Den jämna småstensmatta (4055) som fanns i fornlämningens sydöstra del saknade däremot paralleller inom undersökningsområdet. Den överlagrade några av de rundade stenkonstruktionerna i slänten samt en härd som innehöll bronsålderskeramik, och förefaller vara ett sent inslag i aktiviteterna på platsen. Men vad den har haft för funktion är oklart. Den bör ha krävt mycket arbete (figur 222).

12.5 Skålgropar

Två skålgropar påträffades. En skålgrop hittades på ett stenblock i anslutning till småstensmattan i den sydöstra slänten (4146; figur 222 och 223). Detta stenblock bör ursprungligen ha legat i närheten men var flyttat i samband med att man grävt ner en åskledare till kraftledningen. Den andra skålgropen (4145; figur 224) fanns på ett stenblock ett par meter väster om den stora röseliknande stensättningen, i en samling sten som bedömdes som en osäker anläggning (4081).

Figur 222. I förgrunden syns delar av småstensmattan (4055) i fornlämningens östra slänt. Mattan bestod mest av naturligt rundad och kantig småsten men det fanns ett litet inslag av skörbränt skärvig sten. Björn Carlsson har hittat en skålgrop på ett stenblock. Foto från sydväst.

Figur 223. Blocket med skålgropen var antagligen rubbat från ursprunglig plats. Intill hade man grävt ner en åskledare, syns till höger om blocket, som var fäst vid kraftledningen i områdets norra del. Jämför figur 222.

Figur 224. En annan skålgrop fanns på ett block som låg ett par meter väster om den stora stensättningen (410). Foto från väster.

12.6 Bronsgjutning

Trots ett sparsamt fyndmaterial fanns det flera fynd som visar att bronsgjutning ägt rum antingen på platsen eller i närheten. Ett samband med de gjutfynd som gjordes på den närbelägna bronsåldersgården (L2014:2444) är sannolikt. Där hittades ett gjutformsfragment i en skärvtenshöj och sekundärt sintrade keramikskärvor i ett lager. På gravfältet fanns gjutrelaterade fynd i tre kontexter: ett skärvtenslager i en gravliknande stenpackning vid ett block (418) i områdets östra del, en härdgrop (4165) belägen nära stenkonstruktionen, samt ett ganska omfångsrikt lager vid en större stenkonstruktion (454) i områdets södra del (figur 226). I alla tre kontexter fanns buk-skärvor med sintrad insida, och Stilborg menar i sin analys av keramikens (bilaga 8) att skärvorna antagligen har använts som fodring i gjuthärdar. I stenkonstruktion 418 och 454 fanns flera gjutformsfragment, och på större degelfragment från konstruktion 454 fanns användningsspår som visar att gjutningen haft en viss omfattning och troligen skett upprepade gånger. Det tycks ha varit exklusiva föremål som har gjutits: glasögonspännen och halstringar (figur 225). Det är inte ovanligt att gjutverktyg som deglar och gjutformar deponerats formellt, enligt Stilborg, och

om gjutningen varit av rituell karaktär har det kanske varit än mer väsentligt att göra så.

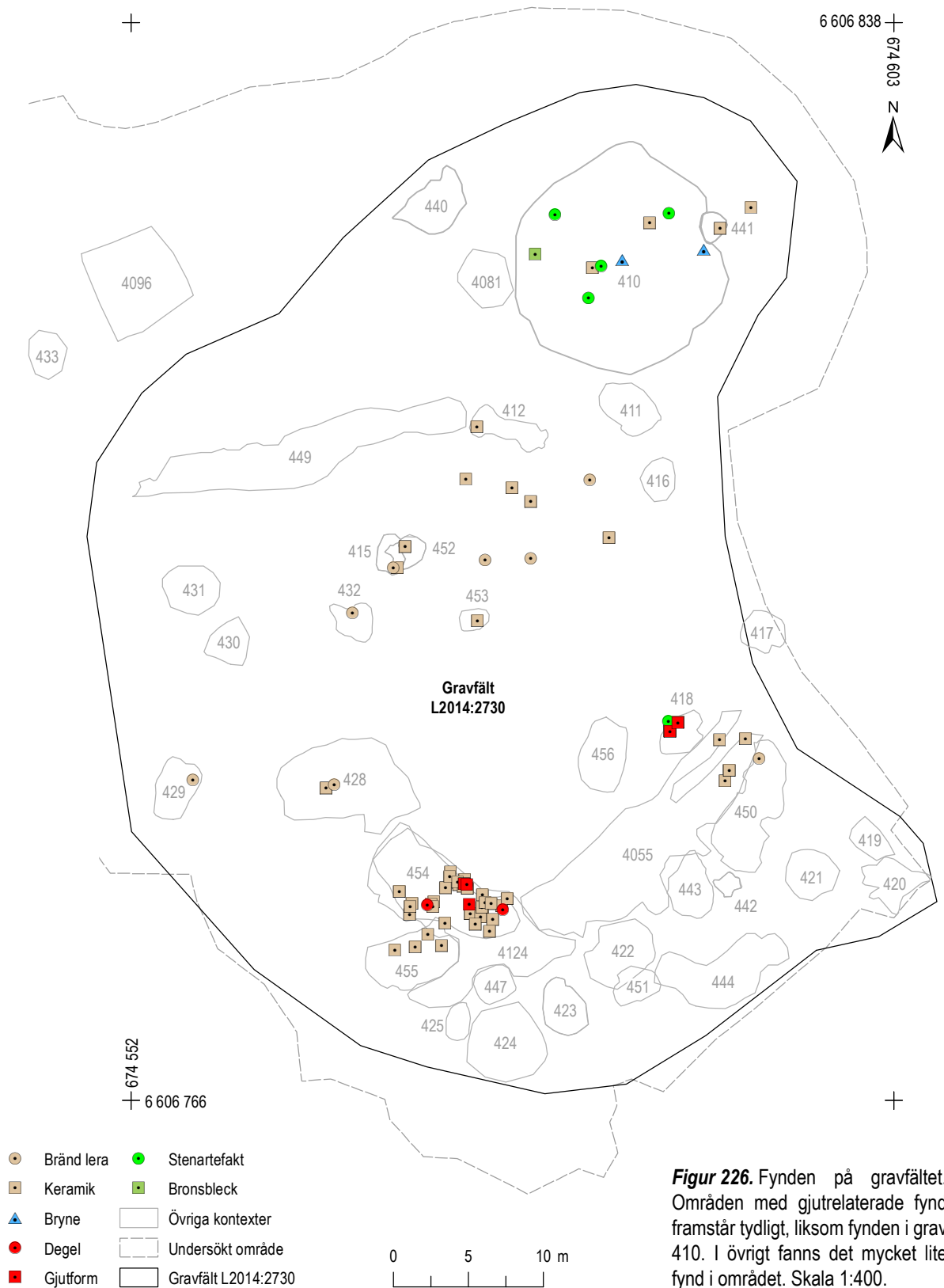
Någon gjuthärd eller ugn hittade vi inte. Strax öster om lagret med gjutavfall och keramik fanns en konstruktion, 455, som vi före undersökning antog kunde vara någon slags ugnskonstruktion, men det kunde vi inte se tecken på och anläggningen har inte fått någon tillfredsställande tolkning.

12.7 Den plana ytan framför grav 410

Som sagt hade vi stora förhoppningar om att finna spår av aktiviteter på den flacka och till synes stentröjda ytan söder om den stora stensättningen, som till exempel byggnader, ett härdområde eller dylikt. Några härdar och stolphål fanns, men de bildade inget tolkningsbart mönster och dateringarna visade sig spreta över stora tidsavstånd. En grundränna och ett fåtal stolphål i anslutning till den skulle möjligen kunna antyda närvaron av en byggnad, men lämningarna var diffusa och osäkra. Något hus kunde inte beläggas.

Figur 225. Del av gjutformsfragment för glasögonspänne (F4157:11041:1). Spännena var exklusiva attribut som bars av vissa kvinnor och män högre upp i den sociala hierarkin. Skala 2:1.

Figur 226. Fynden på gravfältet. Områden med gjutrelaterade fynd framstår tydligt, liksom fynden i grav 410. I övrigt fanns det mycket lite fynd i området. Skala 1:400.

Figur 227. Den märkliga stenpackningen i anläggning 453 när det täckande lerlagret tagits bort. I bakgrunden ses ett matjordsupplag uppfört vid arbetet med Molnbydepån. Det är lagt på platsen för grav- och boplotsområde L2014:2444. Foto från söder.

12.8 En vikingatida skelettgrav?

Mitt uppe på den stenfria ytan framför den stora stensättningen fanns en märklig anläggning (453). Den syntes först som ett avgränsat ovalt mörkt lager, men visade sig vara en nedgrävning fylld med lera, i vars botten det fanns en mycket vällagd stenpackning (figur 227 och 228). Leran fanns inte naturligt på platsen utan måste ha hämtats någonstans ifrån. Första tanken var att det handlade om en grav, men vi diskuterade också om det kunde vara ett fundament av något slag som ingått i bronsåldersmiljön. Anläggningen hade flera drag som påminner om tidigkristna skelettgravar så som en östvästlig orientering, den manslånga gropen, större stenar i norr

och söder samt en lika stor ljus sten i västra kanten, liknande en så kallad huvudsten. När dateringen av kol från lerlagret blev vikingatid (770–970 e.Kr.) stärktes misstanken att det handlade om en grav. Det fanns emellertid inga spår av något skelett och den förseglande leran ovanpå stenpackningen är udda.

En skelettgrav från vikingatid vore ett märkligt inslag på den här platsen, men kanske inte ändå. Inte så långt bort har ett hus (361 inom L2014:2444) fått samma datering (770–980 e.Kr.). Ytterligare en bit bort hade man under andra hälften av 900-talet sökt upp en stor bronsåldersgrav och grävt ner en silverskatt.

Figur 228. Delar av stenpackningen är borttagen och inre konstruktioner är synliga. Inga fynd gjordes. Var det en skelettgrav?

Figur 229. Översikt gravfälten L2014:2730 (närmast) och L2014:2124 (vid de gulklädda arkeologerna) i början av undersökningen. Man får försöka bortse från kraftledningen! Foto från nordväst. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

13. GRAVFÄLT L2014:2124

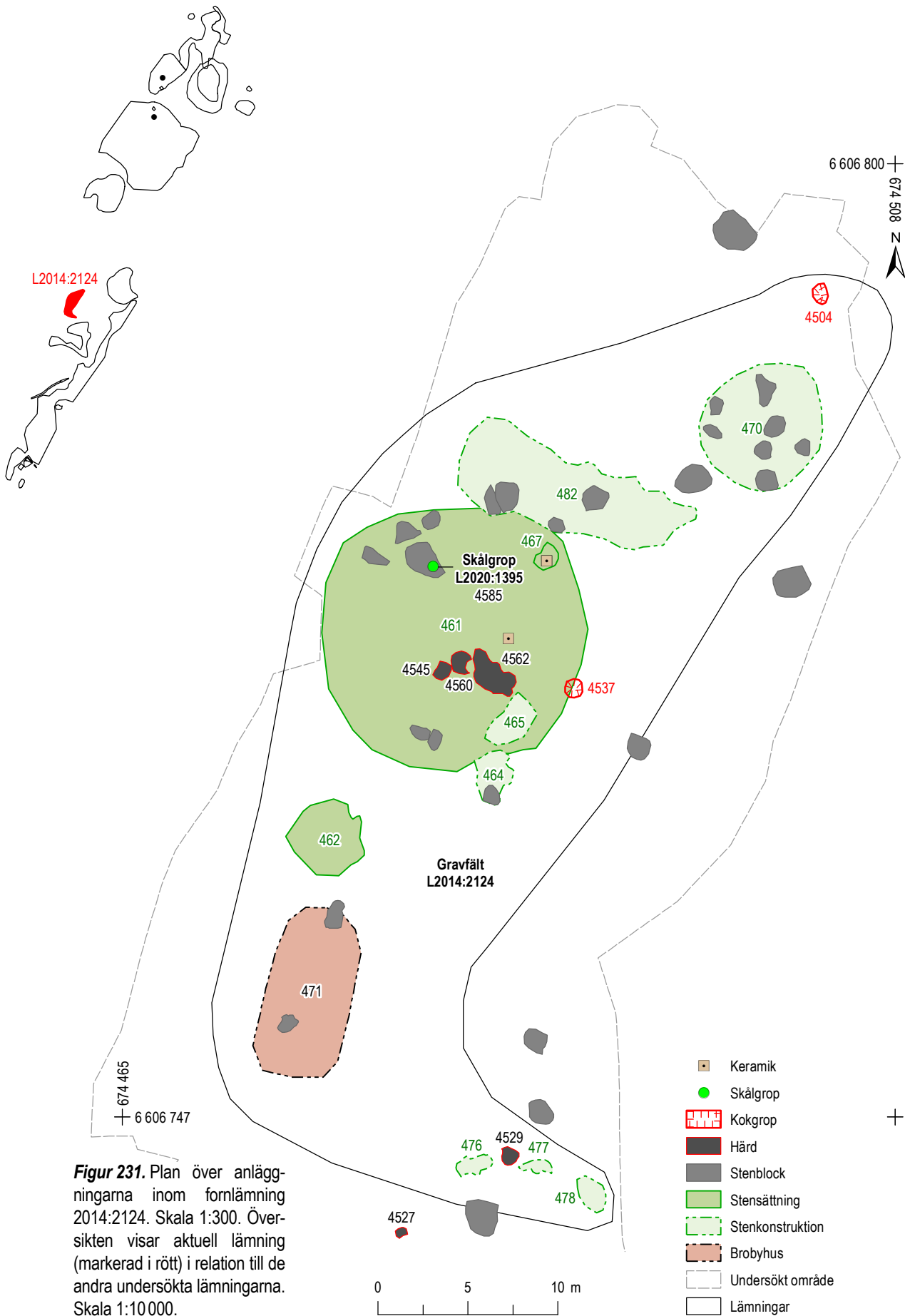
EN GRAVMILJÖ MED BROBYHUS FRÅN MELLERSTA TILL YNGRE BRONSÅLDER

Liksom de övriga gravmiljöerna i undersökningsområdet var platsen man valt för gravar, och andra aktiviteter knutna till dem, en stenig morän- och bergshöjd. Det var samma höjdrygg som i nordöst ledde upp till gravfält L2014:2730 ett hundratal meter bort. Den väsentligen välbevarade fornlämningen avgränsades i väster av en brant slänt, i övriga riktningar avtog aktiviteterna i de flacka sluttningarna ner från höjden. Sammanlagt undersöktes 2 110 m².

Tydligast, och störst, av de fyra konstruktioner som dominerade miljön var en röseliknande stensättning i krönläge, grav 461 (figur 230). Även i detta avseende liknade den här gravmiljön de övriga gravmiljöerna. På rad mot syd till sydväst, ut från den stora stensättningen, låg en rund större stensättning, grav 462, och på andra sidan om den i samma riktning en stensättning av brobyhustyp, 471 (se foto på vänstra sidan). Direkt nord till nordöst om grav 461 fanns en avlång blockrik sten-

Figur 230. Grav 461 fotograferad från öster. Graven låg precis på kanten mot en brant som i det närmaste stupade ner mot den stora nordsydliga dalgången väster om berg- och moränryggen.

Figur 231. Plan över anläggningarna inom fornlämning 2014:2124. Skala 1:300. Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

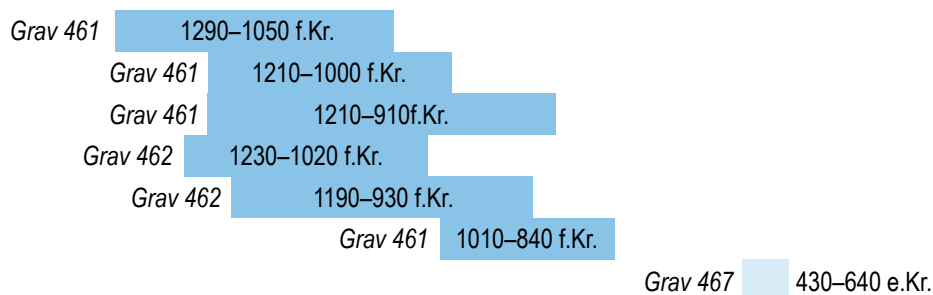
Figur 232. Även om höjdskillnaderna var små så upplevdes de tydligt när man stod på platsen. I förgrunden stenkonstruktion 470 och bakom på krönet tronar grav 461. Foto från nordöst.

formation, 482, och en rund stenkonstruktion, 470, som båda tolkats som en yttre begränsning för aktiviteterna på höjden (figur 232).

Bara ett litet antal lämningar fanns inom den undersökta ytan (figur 231). Utöver den stora röseliknande stensättningen fanns det bara två säkra gravar, definierade som anläggningar med deponerade människoben. Den ena var den vällagda och ganska stora stensättningen 462, den andra var en liten stenpackning som låg i anslutning till den stora stensättningens brätte. Denna lilla grav (467) var dock anlagd långt – omkring 1500 år – senare. Brobyhuset, den avlånga hägnadsliknande konstruktionen samt sex andra stenkonstruktioner undersöktes också. Inga av dessa lämningar innehöll fynd, varken ben, artefakter eller växtmakrofossil. För den sista kategorin ska sägas att jordprover inte samlades in från alla konstruktioner då det bedömdes finnas få möjligheter för bevarat makrofossilt material, alternativt för stora felkällor med de genomsläppliga anläggningarna. Broby-

huset provtogs emellertid grundligt. Det makrofossilmaterial som påträffades; granbarr och enbär, tycks dock inte kunna föras till bronsåldersfasen utan hör samman med troligen medeltida aktiviteter på platsen.

Förutom de olika stenkonstruktionerna konstaterades ett litet antal spridda anläggningar: två kokgropar, tre härdar och tre mindre gropar (figur 231). Dessa har inte daterats, och ingick inte självklart i bronsåldersmiljön. Ett par grophärdar med utkastlager fanns också under eller i botten av den stora röseliknande stensättningen. De kan utgöra tidigare aktiviteter eller så hör de ihop med uppförandet av stensättningen. Dateringarna av härdarna och benlagret i graven överlappade, och stratigrafiskt tycktes de ligga på samma nivå som benlagren på gravens understa uppbyggnadsnivå. En av härdarna påträffades långt söderut i området tillsammans med ett par röjningsrösen, och kom senare att ingå i fornlämning L2019:6365, fossil åkermark.

Figur 233. Den äldsta dateringen är från en härd i botten på grav 461, kanske spår av äldre aktiviteter, kanske samtida med konstruktionen av graven.

13.1 Gravfältets datering

De dateringar som kan kopplas till bronsåldersmiljön spänner från 1290 till 840 f.Kr., alltså bronsålderns perioder III–V (figur 233). De flesta intervallen låg mellan 1200 och 1000 f.Kr., det vill säga period III–IV. Platsen tycks därmed ha nyttjats något tidigare än gravmiljön L2014:2730 ett hundratal meter längre mot nordöst, och även något tidigare än den närbelägna bronsåldersbebyggelsen L2014:2444.

Dateringarna har vi fått från flera kontexter i den stora röseliknande stensättningen grav 461 samt från graven intill, 462. Brobyhuset antas vara från yngre bronsålder utifrån jämförelser med andra liknande lämningar, men också på grund av det tydliga sambandet med gravarna. De övriga undersökta stenkonstruktionerna har varit omöjliga att datera eftersom de var tomma på fynd och ben. En påbyggnad (465) ovanpå brättet till den stora röseliknande stensättningen kan stratigrafiskt sägas vara yngre men troligen handlar det om en handling utförd i närtid, det vill säga yngre bronsålder.

I folkvandringstid till tidig vendeltid har man sedan uppsökt den stora stensättningen för att i nordöstra kanten bygga en liten stensättning, grav 467. Den har med ¹⁴C-analys av bränt ben daterats till 430–640 e.Kr. Benen låg spritt i stenpackningen tillsammans med lite keramik och tolkningen gjordes att man ställt ett kärl med brända ben på stenpackningen istället för att deponera dem under stenarna, där ingenting fanns.

13.2 Gravarna

Som redan nämnts har vi valt att definiera gravar utifrån förekomst av mänskliga ben. Bara tre gravar fanns här med den definitionen (figur 234). De två bronsåldersgravarna innehöll vardera flera bendepåer. Den stora röseliknande stensättningen innehöll minst två, kanske tre olika bendepåer med människoben. Den mindre stensättningen innehöll tre bendepåer.

Grav	Typ	Form överbyggnad	Storlek överbyggnad (m)	Höjd överbyggnad (m)	Inre gravskick	Människa	Djur	Fynd	Datering
461	Röseliknande stensättning	Rund	14,5 x 14,0	0,6–1,0	Benlager, bensamlingar	3 vuxna	Får/get	Keramik (sekundär?)	1290–840 f.Kr.
462	Stensättning	Oregelbunden	4,3 x 4,2	0,3	Bengropar, spridda brända ben	2–3 vuxna	Får/get		1230–930 f.Kr.
467	Stensättning vid 461	Oregelbunden	1,5 x 1,25	0,25	Spridda brända ben	1 vuxen		Keramik (1 skärva)	430–640 e.Kr.

Figur 234. Tre anläggningar innehöll kvarlevor efter (minst) sju människor, alla vuxna. Om de var kvinnor eller män kunde inte iakttas.

13.2.1 Den röseliknande stensättningen

Grav 461 hade stora likheter med de andra stora röseliknande bronsåldersgravarna i området. Den var rund, med en flerskiktad stenpackning omgiven av en kraftig kantkedja och ett brätte. Den låg i ett utvalt krönläge och precis som med de andra stora stensättningarna hade man med påförda jord- och stenmassor nivellerat anläggningen så att kantkedjan hamnade i våg. I stenpackningen förekom en vit sten med tydliga kristaller oftare än naturligt i området (figur 235). Sannolikt var de vita stenarna utvalda.

Bendepositionerna i grav 461

Benlagren fanns i gravens sydvästra del, precis som i alla de stora stensättningarna i de olika gravmiljöerna. Benen låg utspridda i botten av anläggningen, på de terrasserande jordmassorna. Två mer omfattande benlager med benkoncentrationer avgränsades, men området var kraftigt stört av stora stubbar

Figur 235. Flera vita kristallina stenar fanns i stenpackningen i grav 461, sannolikt särskilt utvalda då det inte fanns alls lika många i omgivande morän.

(figur 236). En stor underliggare som påträffades i stenpackningen kan ha legat som locksten eller markör över ett av benlagren. Benlagren var också

Figur 236. Gravens (461) understa jord- och stenlager är synligt, liksom yttre kantkedjan och terrasseringen under den och brättet utanför. Så här ungefär bör anläggningen ha sett ut när man deponerade benen. Foto från sydöst. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

Figur 237. Stenpackningens understa skikt är synligt samt de två fint lagda kantkedjorna i grav 461. Benlagren påträffades ungefär vid den stora stubben. På det stora flacka blocket i norr fanns en skålgrop. En större sten i sydväst, utanför kantkedjorna, ligger i en annan riktning än de flesta andra och ter sig nästan som en "visarsten". Norr är uppåt i bilden.

placerade så, att den inre kantkedjans ände, som bestod av två avvikande stora stenar, fanns strax in till de deponerade benen (figur 237).

Benmaterialet var hårt bränt, mycket fragmenterat och fritt från kol och sot. Som framgår av tabellen (figur 238) varierade benmängderna och grav 462 avvek från det generella mönstret i Molnby med ganska stora mängder ben.

Fynden i grav 461

Förutom malstensunderbyggaren i stenpackningen fanns det inga artefakter som kunde knytas till anläggningen. En nedgrävning vid kantkedjan i öster som innehöll en relativt stor mängd keramik var förmodligen sekundär. Keramiken dateras till övergången från yngre bronsålder till förromersk järnålder (bilaga 8), och eftersom stenar i kantkedjan saknades just vid nedgrävningen är det möjligt att gropen har grävts ned i anläggningen under denna period, det vill säga senare än konstruktionen och deponeringen av benen.

13.2.2 Den mindre stensättningen

Grav 462 låg mellan den stora röseliknande stensättningen och brobyhuset. Graven var rundad och flack, med kantkedja, brätte och mittsten. Även den här mindre stensättningen låg på en moränblandad stenpackning som uppenbarligen förts dit för att skapa en jämn marknivå, samt upp emot ett stort, flackt markfast block.

Bendepositionerna i grav 462

Graven innehöll förhållandevis stora mängder brända ben. Under stenpackningen fanns ett benlager, som delvis låg ovanpå två nedgrävda bengropar med lockstenar. Depositionerna bör ha tillkommit i ett sammanhang men ¹⁴C-analyserna gav något olika resultat. Bränt ben från benlagret daterades till 1230–1020 f.Kr. medan bränt ben från en av bengroparna, som låg stratigrafiskt under benlagret, daterades till 1130–930 f.Kr. Kanske har ett benlager grävts igenom och sedan skyfflats tillbaka? Även i den stora röseliknande stensättningen i gravmiljön hundra meter norrut, grav 410, hade en bengrop med locksten grävts ner genom ett befinligt och någorlunda samtida benlager.

13.2.3 Spår av människor och djur

De brända deponerade benen i den stora röseliknande stensättningen grav 461 representerar åtminstone tre individer som levt och kremerats under bronsåldern (figur 238). Även i grav 462 fanns ben efter tre individer. Såvitt det varit möjligt att se fanns det bara vuxna personer i gravarna. Ingen har kunnat könsbedömas. I den stora graven fanns inga spår av djur, men i den mindre grav 462 fanns det ben efter får/get i den ena bengropen.

I den sekundära lilla stensättningen från folkvandringstid till tidig vendeltid fanns ben från en vuxen människa; inte heller i den graven var det möjligt att göra någon könsbestämning.

Grav	Typ	Ben-deposition	Delar	Ålder (år)	Kön	Vikt (g)	Övrigt	Sammanlagd benvikt (g)
461	Röseliknande stensättning	Benlager 4543	Kranium, tinningben, överkäke, kota, överarmsben, lårben, skenben	18–44		44,45	Oidentifierat däggdjur 161,16 g	205,61
		Benlager 4543	Kranium, lårben	35–64		13,45	Oidentifierat däggdjur 48,24 g	61,69
		Benlager 4563	Kranium, pannben, tand, lårben, skenben	18–44		2,8	Får/get 0,3 g, samt oidentifierat däggdjur 21,3 g	24,4
462	Stensättning	Benlager 4575	Kroppens samtliga anatomiska regioner	18–44		209,2	Oidentifierat däggdjur 448,5 g	657,7
		Bengrop 4574	Kranium, tinningben, armbågsben, lårben	18–44		22,9	Större däggdjur 2,4 g; oidentifierat däggdjur 49,1 g	74,4
		Bengrop 4570	Kroppens samtliga anatomiska regioner	18–44		205,4	Får/get 9,3 g; oidentifierat däggdjur 523,8 g	738,5
467	Sekundär stensättning	Benlager 4535	Kranium, tänder, överkäke, underkäke, strålben, armbågsben	18–44		101,6	Utöver identifierade arter fanns 23,6 g brända ben från oidentifierat däggdjur.	125,2

Figur 238. Mängden ben varierade ganska kraftigt mellan de olika depåerna och gravarna.

13.3 Brobyhuset

Brobyhuset (figur 239) låg strax söder om den röseliknande stensättningen 461. Benämningen hus är en äldre och kanske inadekvat beteckning, och idag talar man oftare om kulthus av stengrundstyp (Victor 2002). Anläggningar av den här typen antas vanligen inte ha varit regelrätta hus utan mer symboliska byggnationer med en funktion inom gravkult eller begravningsritual. Vår anläggning var märkligt fyndtom och dess funktion kan vi inte säga så mycket om.

Brobyhuset bestod av en rektangulär stenram som var cirka 9,5 x 5 meter stor och 0,35–0,5 meter hög. De flesta stenarna i stenramen var rundade och hade placerats så att det var en relativt rak sida mot den stenfria insidan. Ett markfast block var inbyggt i ramen i norr. Innanför ramen fanns ett heltäckande siltlager (figur 240). I mitten fanns en nedgrävning med en sotig fyllning och en del sten och ett markfast block i botten. De makrofossilprover som samlades in avslöjade att stenramen var fylld av förkolnade granbarr. I gropen och i ett prov från stenramen påträffades även förkolnade enbär. En första tolkning av mängden granbarr var att man täckt

Figur 240. Jordprover samlades in i syfte att utföra markkemiska analyser via XRF, för att kanske fånga upp någonting om hur konstruktionen använts. Då det visade sig att lagret var stört och inte säkert kunde kopplas till brobyhuset valde vi att inte gå vidare med sådana analyser.

Figur 239. Den rektangulära stensättningen 471, ett så kallat brobyhus eller kulthus av stengrundstyp. Foto från norr.

anläggningen med granris, som golvtäckning eller för att täcka nedgrävningen. När ett av enbären från gropen ¹⁴C-analyserades fick det en datering till medeltid. Det verkar alltså som att nedgrävningen och makrofossilmaterialen inte hörde till bronsåldersfasen. Nedgrävningen kan antagligen förklaras med att man sett stenramen under medeltid och tänkt att det kanske fanns något av värde i den och att man därför grävt en grop mitt i anläggningen. Den röseliknande stensättningen 461 daterades till bronsålderns period III–IV och brobyhuset bör ha anlagts efter eller samtidigt som den.

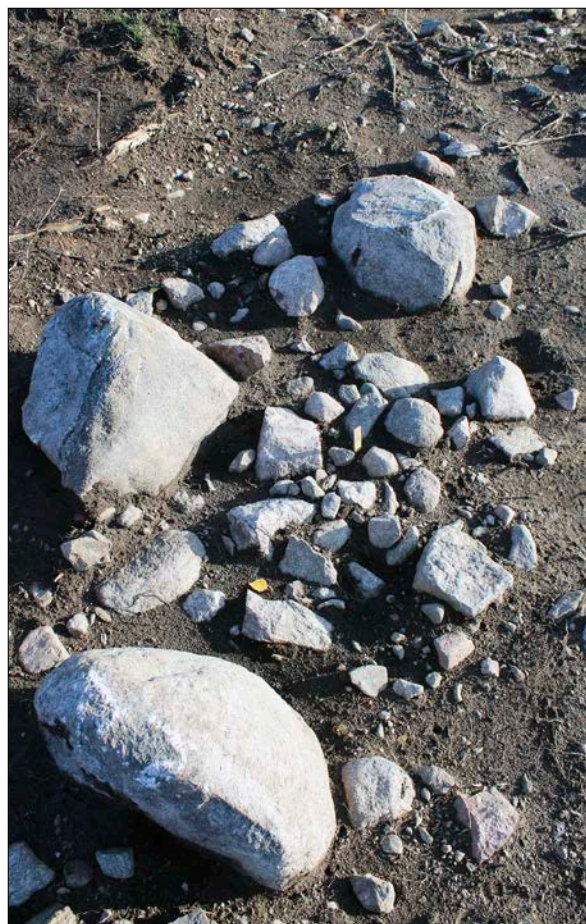
13.4 Skålgropar

Två skålgropar påträffades. En skålgrop (4585) var inknackad på det stora stenblock som låg i norra kanten av grav 461, som den yttre kantkedjan anslöt till och som dessutom var omslutet av ytterligare en liten yttre kantkedja. Den andra skålgropen (4607) var mera osäker och påträffades på ett block i närheten av härden och röjningsrösena längst i söder (inom L2019:6365, fossil åkermark).

13.5 Stenkonstruktionerna 476, 477 och 478 och ett par härdar

Drygt tio meter sydöst om brobyhuset fanns en liten grupp anläggningar i form av stenpackningar intill större stenar och block. Ingen av dem var särskilt tydlig men uppfattades som anlagda, men de var delvis påverkade av ett förundersökningsschakt och stubbar.

Stenkonstruktion 476 var en liten enskiktad delvis skärvig småstenspackning på norra sidan av ett större block. Den skärviga stenen kan eventuellt ha ett samband med härden intill. Stenpackning 477 var också enskiktad och låg i en närmast halvsfärisk

Figur 241. En stenkonstruktion (478) med oklar funktion som emellertid var tydligt anlagd. Den sällar sig till ett antal svårförståeliga anläggningar i bronsåldersmiljöerna.

form runt norrsidan av en större markfast sten. Stenkonstruktion 478 utgjordes av en småstenspackning som omgärdades av tre större stenar (figur 241). Därunder framkom en diffus nedgrävning i vars botten fanns en mindre stenpackning där det ingick en liten och påtagligt slät och blågrön sten, som uppfattades som möjligen deponerad. I övrigt hittades inga fynd vid undersökningen och vi har ingen bra tolkning av konstruktionerna. Ytterligare en härd fem meter åt sydväst kan indikera en verksamhet som inbegripit uppvärmning, kanske matlagning?

14. STENSÄTTNING L2013:9787 OCH GRAV- OCH BOPLATSOMRÅDE L2013:7165

TVÅ STENSÄTTNINGAR FRÅN MELLERSTA TILL YNGRE BRONSÅLDER

Två stensättningar i undersökningsområdets sydliga del var lika på många sätt – läge, storlek, inre konstruktioner – och fick samma datering. De tillhörde bronsålderns period III–IV, samma period som den stora stensättningen inom gravmiljön L2014:2124 som låg ett par hundra meter norrut utmed samma höjdrygg. Alla dessa mer eller mindre stora stensättningar var

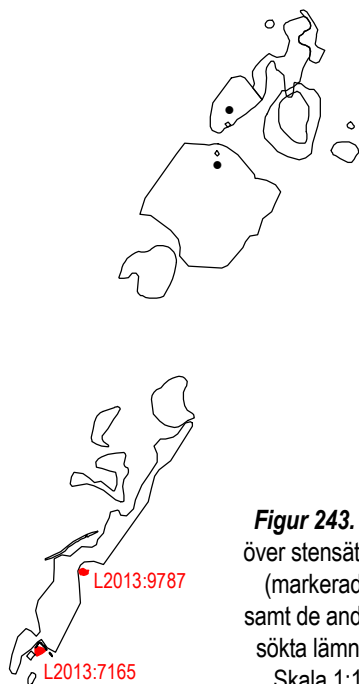
placerade i likadant topografiskt läge: på uppstickande krön där berget gick i dagen och exponerande mot den forna Molnbysjön, som när gravarna uppfördes var en smal havsvik (figur 242). Grav 494, L2013:7165, låg i ett lite nedhasat läge i en ganska brant östsluttning (se bild till vänster). Avståndet mellan de båda ensamliggande stensättningarna var drygt hundra meter.

Figur 242. Grav 490 före undersökning. Längst bort till vänster kan man ana varselklädda arkeologer vid grav 494 som syns på vinjettbilden. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

14.1 Stensättningarna

Grav 490, L2013:9787, var en flack stensättning som ursprungligen varit rund, omkring nio meter i diameter (men nu skadad och 9 x 6 meter), med kantkedja och möjligen ett glest brätte (bilaga 1). I söder hade den en mindre påbyggnad som utgick från kantkedjan, gravliknande men fyndtom (figur 247). Inga artefakter påträffades i graven, men i benlagret fanns rotknölar från brudbröd och knylhavre. Sannolikt har rötterna förkolnats för sig för att sedan placeras i graven. Grav 494, L2013:7165, längre söderut (figur 243) var lika stor, cirka nio meter i diameter och flack, men hade ett centralt placerat block som stenpackningen byggts omkring. Till skillnad från de andra större stensättningarna saknade den en tydlig kantkedja men hade ett brätte. Inte heller i denna grav fanns det några artefakter, inte heller växtmakrofossil.

Figur 243. Översikt över stensättningarna (markerade i rött) samt de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

14.1.1 Datering

Grav 490 dateras till 1210–1000 f.Kr. och grav 494 till 1260–1040 f.Kr (figur 244). De två stensättningarna var lika på många sätt och har tillkommit under samma period.

Grav 490	1210–1000 f.Kr.
Grav 494	1260–1040 f.Kr.

Figur 244. Resultatet av ¹⁴C-dateringen av gravarna.

14.1.2 Bendepositionerna

I båda stensättningarna fanns bengömmorna i gravens södra halva och på det understa konstruktionslagret, precis som i alla de större stensättningarna med datering till bronsålder. I grav 490 fanns ett benlager och en grund bengrop, troligen nedgrävd genom lagret (figur 245). Placeringen nära kantkedjan, och inte centralt som man kanske kunde förmoda, är ett drag som återkommer i flera av de stora stensättningarna. Likaså att en bengrop grävs ner genom ett benlager. Bengropen var markerad med två kantställda flata stenar samt två rundade stenar omgivna av en otydlig kantkedja i väster och söder och öster. Den norra sidan saknades på grund av skada. I grav 494 fanns i direkt anslutning till blockets sydöstra sida en inre kistliknande stenkonstruktion (5215) med kantkedja, dock fyndtom (figur 246). Direkt sydväst om denna fanns dock en bende på som precis i grav 490 var markerad av två flata kantställda stenar, här på ömse sidor om en rundad ljus sten med flat botten.

Benmaterialet var hårt bränt, mycket fragmenterat och fritt från kol och sot. Den deponerade benmängden från varje individ var liten och representerade bara en del av kropparna. I grav 490 identifierades

Grav	Typ	Bende-position	Delar	Ålder (år)	Kön	Vikt (g)	Övrigt	Sammanlagd benvikt (g)
494	Stensättning	Benlager	Kranium, armbågsben, lårben, skenben	18–44		26,4	Oidentifierat däggdjur 8,1 g	34,5
490	Stensättning	Benlager 5005	Kranium	5 till 14		5,3	Oidentifierat däggdjur 6,1 g	11,4
		Benlager 5005	Kranium, pannben, lårben	Äldre	Man?	5,5	Oidentifierat däggdjur 6,1 g	11,6
		Bengrop i lager 5005	Kranium, tinningben	18–44		12,3	Oidentifierat däggdjur 4,2 g	16,5

Figur 245. Sammanställning av benmaterialet i de båda stensättningarna.

Figur 246. Den inre stenkistliknande konstruktionen (5215) i grav 494. Den innehöll ingenting, som kunde spåras av oss i alla fall. I bakgrunden pågår arbetet med att undersöka grav 490. Foto från söder.

Figur 247. Den yttre påbyggnaden (5006) på grav 490. Inte heller den innehöll någonting, så antingen har det som fanns där försvunnit spårlöst eller så var den en mer symbolisk eller arkitektonisk detalj. Foto från väster.

tre människor, ett barn och två vuxna, varav den ena troligen var en äldre man. I bendepositionen i grav 494 identifierades en människa som varit mellan 18 och 44 år vid dödstillfället.

14.2 Övriga lämningar

I närheten av grav 494 fanns fyra härdar och två stolphål. Minst en av härdarna (5217) var äldre, eftersom den överlagrades av stensättningen, men

lämningarna har inte daterats och kan ha varit både yngre och äldre. En härd och ett stolphål låg intill varandra och härdens (5209) överlagrade delvis stolphålet (5258). En härd (5272) överlagrades av stensträng L2013:7166, som även överlagrade stensättningen. Stensträngen har inte heller daterats men tillhör sannolikt järnåldern eller senare.

Fler odlingslämningar fanns i närheten och de små röjningsrösena samt ytterligare stensträngar tyder på en röjning och odling av äldre karaktär.

15. SNAPPTUNA TORP L2013:7115

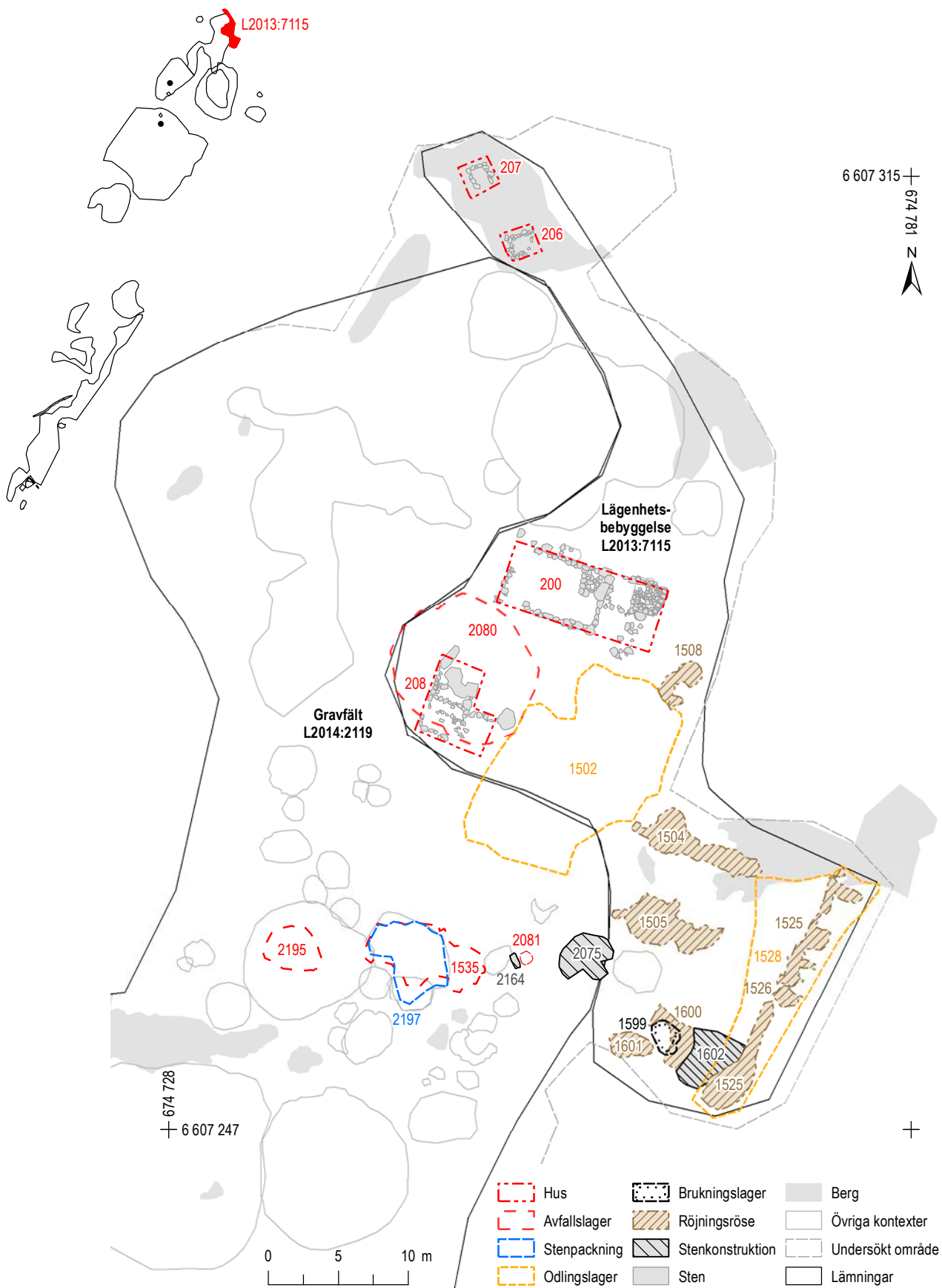
Snapptuna torp är markerat på en ägomätning från runt år 1680 (LMS A112-22:2). På platsen återfanns lämningar efter denna enhet i form av ett bostadshus (figur 248). Här fanns också några mer fragmentariska bebyggelselämningar samt spår efter odling. Torpmiljön låg insprängd bland gravar och stenkonstruktioner inom gravfältet L2014:2119. Gravfältet har en datering från yngre bronsålder till äldsta järnålder. Trots det stora tidsmässiga avståndet till de äldre lämningarna måste de ha utgjort ett påtagligt, och kanske även begränsande, inslag i torparnas närmiljö.

På kartan från 1680 syns torpets åker en bit norr om gårdssymbolen. Åkerytan är 1,2 hektar stor och betydligt mindre än den för den samtida enheten i Snapptuna som ligger en bit söderut. I beskrivningen till kartan kallas den norra enheten för ”dagsverkstorp” medan den södra enheten benämns ”avgärda

hemman”. Båda bebyggelseenheter redovisas under Molnby och värderas till $\frac{1}{8}$ hemman vardera vid denna tidpunkt.

Ett ”dagsverkstorp” innebar att torparen var skyldig att göra ett visst antal dagsverken på godset. Beröende på antalet dagsverken kunde detta vara en betungade uppgift som tog tid från det egna hushållet. Detta skulle kunna vara en av orsakerna till bristen på byggnader kopplade till djurhållning vid Snapptuna torp.

Tyngdpunkten i områdets användningstid under historisk tid förefaller ligga i 1600-talet, möjligen även första hälften av 1700-talet. Det äldsta belägget för Snapptuna från 1538 anger att två torpare betalar skatt vid denna tidpunkt. Dessa äldre hushåll har inte lämnat några tydliga spår efter sig kring det historiskt kända läget för Snapptuna torp, annat än genom enstaka äldre och spridda fynd.

Figur 248. Bebyggelsen vid Snapptuna torp, L2013:7115. På planen syns också hur de historiska lämningarna ligger inklämda bland förhistoriska gravar och stenkonstruktioner (övriga kontexter markerade i grått). Skala 1:400. Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

15.1 Bebyggelsen

15.1.1 Bostadshuset

Bostadshuset för Snapptuna torp (hus 200) bestod av en stuga med hörnspis samt en mindre tillbyggnad, som till största delen upptogs av ytterligare en spis. Huset hade en syllstensgrund (figur 253). Under tillbyggnaden fanns ett äldre bebyggelseskede i form av en källargrop.

Huset var cirka 11 x 5 meter stort där stugan utgjorde den största delen av huset. En spis fanns i stugans nordöstra hörn och på golvet fanns rester efter ett trägolv. Stugan saknade synlig rumsindelning men det är sannolikt att husplanen varit utformad som en tvårumstuga, möjligen en enkelstuga, utifrån paralleller med äldre uppmätningar (Erixon 1982). Bostadsdelen var 7,5 meter lång vilket kan jämföras med det vanliga måttet för stugdelen i en enkelstuga, cirka 5 meter (jfr t.ex. Erixon 1982, s. 357). Enkelstugan var vanlig under 1600-talet och grundplanen utgjordes av ett större bostadsrum med en hörneldstad och en anslutande smalare del med förstuga och inre kammare.

Öster om stugan var ytterligare ett rum med eldstad. Ett golvlager under spisfundamentet indikerade att spisen tillkommit sekundärt i detta rum. Rummet har sannolikt fungerat som ett (grov)kök. Under rummet framkom en källargrop som var ingrävd i slänten och förstärkt med trästockar och plankor. Gropen kan höra till bostadshusets äldsta skede innan den östra delen anläggs alternativt föregå anläggandet av hus 200.

Torpet har brukats under 1600-talet vilket fyndinnehållet i stugans golvlager tydligt visade. Fynden utgjordes bland annat av rikligt med keramik och järnföremål samt glas, kritpipor och föremål i kopparlegering. Den största fyndgruppen utgjordes av skärvor av hushållskeramik, nästan uteslutande i yngre rödgods. De kärtyper som förekom var skålar, fat, trebensgrytor och trebenspannor. Keramikens brukningstid är sannolikt från sent 1500-tal till 1700-talets början.

Ett speciellt fynd hittades på golvet i stugan, en fingerborg med namnet Margreta Kaspars och år-

talet 1626 inristat (F1517:2493:1; figur 249). I samma golvlager (1517) framkom också ett mynt från 1666 (F1517:928:1) och en kritpipa med datering till 1647–1674 (F1517:2356:4).

Under stugans syllstensgrund fanns utjämnande lager (1538, 1562, 1563) som bland annat innehöll ett 20-tal järnföremål som redskap och verktyg i järn samt ett 20-tal keramikskärvor i yngre rödgods. Det är möjligt att huset var anlagt på raseeringsmassor från äldre bebyggelse. Dateringen för denna keramik återfinns emellertid inom samma intervall som för keramiken i husets brukningslager och det går inte att skikta materialet kronologiskt.

Sannolikt upphör bebyggelsen före 1700-talets början. Det stämmer också väl med kamerala uppgifter om att Snapptuna vid denna tidpunkt går från två brukare till en brukare (bilaga 12). Längderna särskiljer inte om personerna är bosatta i det som kallas Snapptuna torp eller den enhet som bara kallas för Snapptuna (1680).

Figur 249. Fingerborgen (F1517:2493:1) hittades på golvet inne i torpets stuga. Inristat längs med kanten står det "Margreta Kaspars" och året 1626. Skala 4:1.

Figur 250. Korslagda järnföremål, en kniv och en spik, som var placerade i spisfundamentet i husets (200) stuga.

Under flera av stenarna i norra syllen hade järnföremål placerats, bland annat en stor nyckel (F1562:3914:1). I spisfundamentet inne i stugan påträffades också en kniv (F1515:2358:2) lagd i kors med en större spik (F1515:2358:1; figur 250). Det var vanligt vid den här tiden att placera järnföremål i husgrunder. Järnet ansågs skydda mot onda krafter. Särskilt var eggredskap att föredra.

Framför husets östra del fanns en stenlagd yta som skulle kunna utgöra en rest efter en gårdsplan, arbetsyta eller liknande. I övrigt saknas i stort sett de byggnader och anläggningar som vanligen förekommer i en torpmiljö, exempelvis ekonomibyggnader som fähus, lada och sädesbod.

15.1.2 Sydvästra bebyggelseläget

I torpets närmaste omgivning fanns ytterligare några bebyggelse lämningar. En fragmentariskt bevarad byggnad (hus 208) låg cirka fem meter sydväst om bostadshuset. Byggnaden har varit minst 6 x 5 meter stor. Lämningarna efter huset utgjordes av en spis och flera syllstensrader. Syllraderna låg både i räta vinklar och i två nivåer. Spisen var dessutom anlagd på ett fyndrikt utfyllnadslager vilket sammantaget talar för att huset blivit ombyggt vid minst ett tillfälle.

Lämningarna täcktes av ett kraftigt spismursröse (2080; figur 251). Raseringen innehöll en stor mängd sten, tegel, järnföremål, glas och keramik av yngre rödgods. Raseringsmassorna täckte en yta på 10 meter i diameter och uppfattades före undersökningen som en överbyggnad till en grav.

Dateringarna av keramik och glas från huset möjliggör en brukningsfas från sent 1500-tal fram till 1700-talets mitt. Ett skaft till en kritpipa (F1594:6467:5) i huset kan utifrån rökkanalens diameter troligen dateras till 1600-talet (bilaga 13). Strax norr om spisen hittades ett mynt från 1660-talet under förundersökningen (F256). Det rumsliga sammanhanget med Snapptuna torps bostadshus gör att en datering till 1600-talet är mest trolig. En koppling kunde också observeras genom att skärvor från samma keramikfat påträffades i båda husen. Huset kan ha fungerat som ett kokhus eller bryggshus i en gårdsmiljö tillsammans med Snapptuna torps bostadshus. Det går dock inte att utesluta att det rör sig om ett bostadshus till ett självständigt hushåll.

15.1.3 Norra bebyggelseläget

Ytterligare ett bebyggelseläge återfanns cirka 20 meter norr om Snapptuna torp. Här fanns fragmentariska bebyggelse lämningar efter ett eller två hus i form av två spisar (206, 207; figur 252) samt

Figur 251. Översikt över hus 208 med spismursröset. Norr är uppåt i bilden.

Figur 252. Översikt över läget för de två spisarna 206 och 207 i nordligaste delen av undersökningsområdet. Foto från norr.

delar av ett möjligt golvlager. Båda spisarna var vällagda med lerfodrade stenfundament och tegelplattor. Den nordvästra spisen omgavs dessutom på alla sidor av en träram av kraftigt fragmenterat trä. Avståndet mellan de båda spisarna var cirka 4 meter och de hade i stort sett samma orientering. Spisarna var i princip anlagda direkt på berghällen. En möjlig tolkning är att spisarna ingått i en och samma parstuga. Enstaka skärvor av yngre rödgods talar för en datering av spisarna till sent 1500-tal fram till 1700-talets mitt.

15.1.4 Odlingsyta och spridda bebyggelse lämningar

I den östsluttande marken söder om torpet fanns en stenröjd odlingsyta (1502) med siltig matjord. Lagret innehöll bland annat järnfynd, yngre rödgods och två kritpipor från 1600-talet. Vid förundersökningen beskrevs lagret som decimeter-tjockt (A64746). Ytan motsvaras inte av Snapptuna torps inägomark enligt kartan från 1680-tal. Sydost om odlingsytan låg några avlånga strängar av röjningssten (1504, 1505, 1525 m.fl.). En långsmal rest av ytterligare ett odlingslager (1528) överlagrade delar av röjningsstenen.

En bit söderut fanns ytterligare lämningar från historisk tid i form av några avfallslager (1535, 2195) samt en terrassliknande stenpackning med en möjlig syllstensrad (2197:1–2). Möjligen utgör stenkonstruktionen lämningar efter en kraftigt raserad byggnad (se även bilaga 1, gravgrupp 270).

15.2 Torpets ekonomi och verksamheter

Djurbensmaterialet från bostadshuset (hus 200) utgörs huvudsakligen av ben från får/get, gris och nötkreatur, vilket tyder på någon form av djurhållning för dessa arter. Även enstaka ben från fisk (gädda och karpfisk) och fågel (hönsfågel) har påträffats.

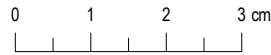
Brända fröer som bevarats i bostadshuset visar att torpets huvudgrödor varit skalkorn och vete (bilaga 7 och 24). Även råg har odlats. Förutom säd hittades förkolnade linfrön och gråärt. Eftersom det var linfrö som hittades tyder det på odling av oljelin och inte spånadslin, det vill säga att odlingen syftade till att ta tillvara fröna och inte stjälkarna. Gråärt var en vanlig trädgårdsväxt på många gårdar och har funnits med i odlingen under mycket lång tid, man kan se den som föregångare till dagens gröna ärtä.

Figur 253. Översikt över hus 200 innan undersökning. Foto från sydsydost.

Figur 254. Kniv (F1501:591:1) som påträffades i ett raseringslager till hus 200. Skala 1:1. Den nedre bilden visar detalj på handtagets baksida, skala 2:1.

15.2.1 Övriga verksamheter

Den övervägande delen av de föremål som påträffades i torpet utgjordes av ordinära hushållsföremål (figur 254) och byggnadsdetaljer i järn. Flera verktyg indikerade emellertid att hantverk, förslagsvis trähantverk, har förekommit i huset, som dorn, hammare, mejsel, puns, skavjärn, stämjärn och en såg. Inga uppgifter om att en specialiserad hantverkare har varit boende i Snapptuna har dock påträffats i de skriftliga källorna. Det textila hantverket representeras av några nålar och en fingerborg.

Fynd av hästskor, hästkosöm och ett betsel visar att hästar ingått i torpets djurbestand. I jordeboken från 1539 förekommer ordet "häst" både i anslutning till torparna Jens och Erik och vid en anteckning om en husman som verkar ha varit inhyst i torpet. Ordet häst vid personernas namn betyder att en del av skatten betalades genom att man skulle hålla en av kronans hästar med foder under ett år. Det behöver inte betyda att just dessa hästar hållits vid torpet. Enligt en senare uppgift, från en boskapslängd 1623, ägde Olof i Snapptuna en häst och två ston före sin död. Det framgår inte av källan exakt var Olof bor även om han dateringsmässigt stämmer in på det ovan beskrivna torpets brukningstid (bilaga 12).

16. SNAPPTUNA GÅRD L2013:6352

Snapptuna gård är markerad med en hus-symbol på en karta från runt år 1680 (LMS A112-22:2). Inom bytomten återfanns lämningar från medeltiden till 1800-talets början (figur 255). Den mest kompletta bebyggelsefasen utgjordes av en 1700-talsgård med mangårdsbyggnad och tillhörande ekonomibygnader.

Ett mindre antal friliggande ekonomibygnader som huvudsakligen kunde dateras till 1600-talet fanns väster om 1700-talsgården. Inom gårdstomten återfanns även äldre bebyggelse lämningar i form av ett grophus från 1300-talet, en avfallsgrop med smidesavfall från senmedeltid/tidig historisk tid samt en stenlagd yta som troligtvis föregått gårdsmiljön kring 1700-talsgården.

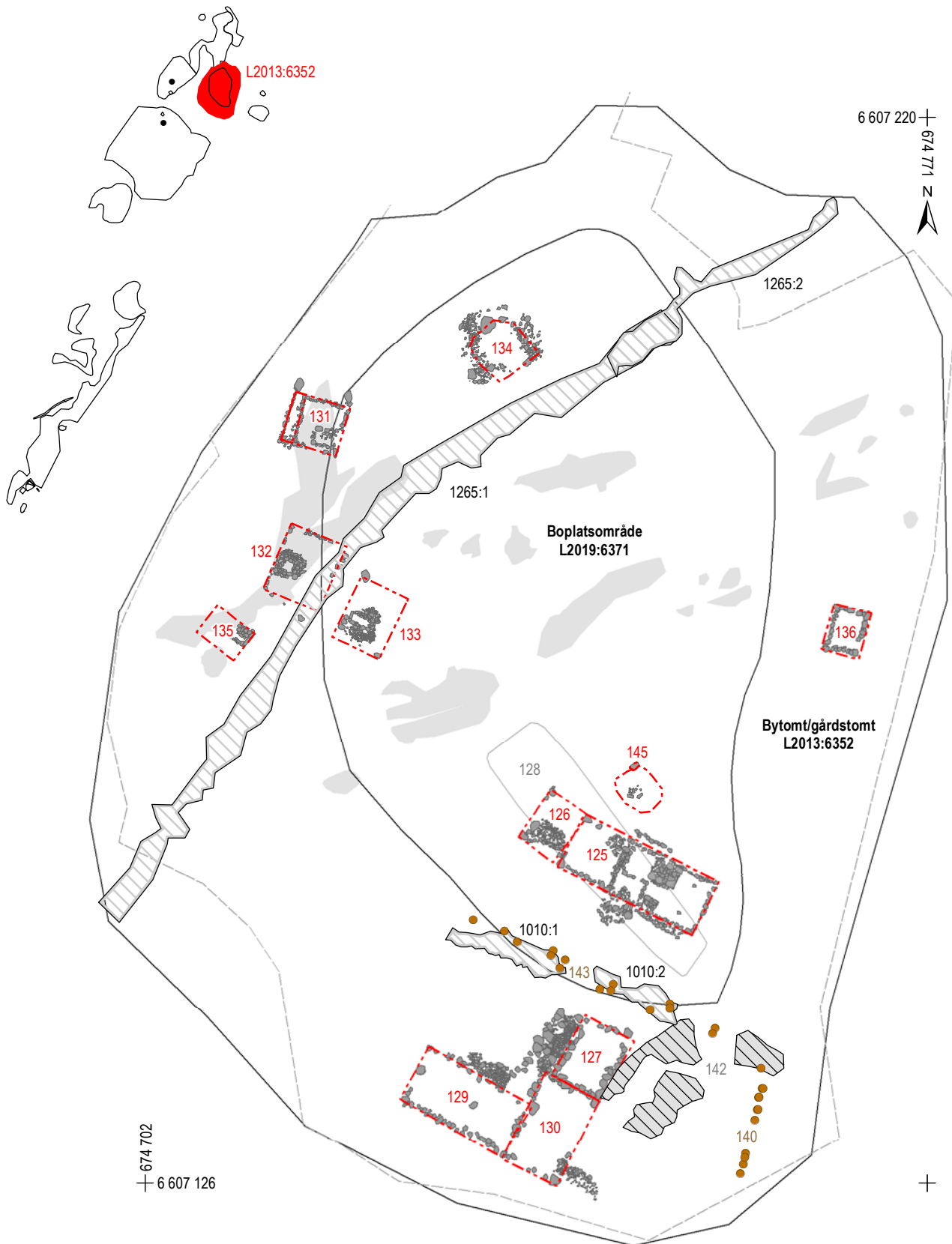
De historiska bebyggelse lämningarna föregicks även av en förhistorisk bebyggelse på platsen. Under en parstuga från 1700-talet framkom ett långhus (hus 128) från yngre bronsålder. I området fanns även andra boplatslämningar från förhistorisk tid, som kokgropar, härdar och spridda stolphål. En stensträng löpte genom området och överlagraades av några hus från 1600-talet.

På 1680 års karta syns gårdens åker- och ängsmark. Gården har då 5 hektar åker och 7 hektar ängsmark. En jämförelse kan göras med en studie från Lagunda härad i Uppland där en genomsnittlig bonde vid

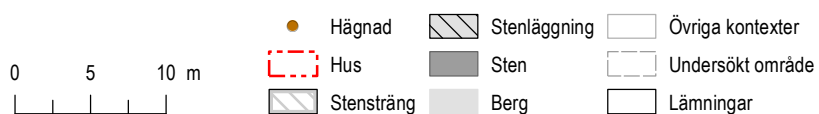
1700-talets mitt hade cirka 6 hektar åkermark (Ulväng 2004, s. 83). Sannolikt har Snapptuna gård utgjort en relativt normalstor enhet i Vallentunabygden, även om gården i sig har varit i en beroendeställning till Molnby säteri.

Bebyggelsen uppges vid tillfället för kartans tillkomst utgöra ett avgärda hemman, till skillnad från Snapptuna torp som uppges vara ett dagsverkstorp. Båda bebyggelseenheterna redovisas under Molnby och värderas till $\frac{1}{8}$ hemman vardera vid denna tidpunkt. Den sociala skillnaden mellan två enheter i Snapptuna framträder redan tidigare, 1589, då en Markus listas under rubriken *Frälselandbor* och en Olof under rubriken *Torpare*.

I de skriftliga källorna framträder en tydlig brytpunkt för bebyggelsen i Snapptuna på 1720-talet. Vid denna tidpunkt tar en ny brukare över Snapptuna gård, Johan Ersson. Han var son till den tidigare brukaren, Erik Johansson. Snapptuna uppges i källorna bestå av $\frac{1}{4}$ hemman, till skillnad från tidigare av två $\frac{1}{8}$ hemman (1654). Under de efterföljande åren kan vi se att även Johans mamma, två systrar, bror samt pigor och en inhyst gamling är skrivna på gården (bilaga 12). Vid den här tiden anläggs en ny parstuga på gården vilket bör ses som en större investering i samband med ett ägarbyte/generationsskifte, och möjligen att Snapptuna torp försvinner och uppgår i gårdens mantal.

Figur 255. Bebyggelsen inom Snapptuna gård, L2013:6352. Skala 1:500. Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

16.1 Bebyggelsen

16.1.1 1700-tals gården

Vid det historiskt kända läget för Snapptuna gård fanns tydliga lämningar efter en gårdsmiljö från 1700-talet med byggnader som omgav ett gårdstun (figur 257). Tunet var uppdelat i en mangård och en fågård och åtskildes av en trähägnad. Trähägnaden ersattes senare av en stenmur. På mangården låg en parstuga med en mindre anslutande byggnad. På fågårdens fanns en vinkelformad ekonomilänga. Till gårdsmiljön hörde också en källare som låg en bit nordost om de övriga husen.

Mangården

Parstugan (hus 125) utgjorde gårdens bostadshus. Huset var 14 x 5 meter stort och uppdelat i två stugor med en mellanliggande förstuga och inre kammare (figur 256). Huset hade en syllstensgrund. Det fanns även extra stödmurar i skalmursteknik utanför norra respektive sydöstra långväggen. Keramik som påträffades i fyllningen mellan stödmurarna och husets väggsyllar talar för att dessa konstruktioner tillkommit efter 1675. En intressant detalj var att det fanns två generationer av väggsyll mellan den västra stugan och farstun/kammaren. Anledningen

till den yngre syllen kan vara en ombyggnation av huset, exempelvis då en ursprunglig enkelstuga gjorts om till en parstuga (jfr Erixon 1982, s. 320f). Ett brukningslager, ett möjligt äldre golvlager, låg stratigrafiskt mellan dessa syllstensrader.

Utanför förstugan fanns en stenläggning av flata stenar. Innanför dörröppningen bildade dessutom ytterligare några flata stenar en inre tröskel. Bakom förstugan fanns en kammare. Här fanns rester efter ett trägolv bevarat.

Inne i den östra stugan fanns en stor hörnspis med ett fundament där större stenblock utgjorde kanterna och mindre stenar var placerade innanför. Ovanpå fundamentet låg en nivå med fint lagda stenar som bildade en flat yta samt ytterligare en nivå med en mindre rektangulär yta av tegel.

Stugan har haft ett trägolv och rester av detta fanns bevarat närmast spisen. På stugans golv hade ett fyndrikt golvlager ackumulerats. Då merparten av golvplankorna inte låg kvar i stugan är det svårt att urskilja olika brukningsfaser och fyndmaterialet har sannolikt tillkommit under lång tid. Fyra mynt återfanns exempelvis i golvlagret med en spridd datering från 1666–1759.

Figur 256. Översikt över parstugan på Snapptuna gård (hus 125). Foto från söder.

Fynden från stugans brukningslager var av hushållskaraktär som knivar, delar av järngrytor, glaskärl, lerpipor, verktyg, kritpipor och keramik. En samling spelkulor i lera fanns också inne i rummet. Byggnadsdetaljer utgjordes av spik, beslag, planglas, gångjärn och nyckelhålsbeslag.

Ett stort antal skärvor efter hushållskeramik fanns i rummet. Den största gruppen utgjordes av kärl i yngre rödgods, framför allt fat, skålar, krukor och trebensgrytor. En annan vanlig typ var tallrikar i fajans. Några av dessa tallrikar hade mönsterdekor och kunde dateras snävare än övriga skärvor till perioden 1740–1780. I flintgods fanns också tallrikar (1770–1850). Även ett antal skärvor av kinesiskt porslin efter tallrikar och fat fanns i golvlagret (1662–1795). Sammanfattningsvis är keramikens brukningstid sannolikt 1700-tal till början av 1800-talet. Vid ingången till den östra stugan fanns en kvadratisk stenläggning. Under stenläggningen påträffades ett mynt (F1060:3269:1) från 1731.

Inne i den västra stugan fanns ett fundament till en hörneldstad, där endast den nedre delen var bevarad. På golvet fanns rester efter några golvplankor. Vid ingången från förstugan var två stenar i väggsyllen nedsänkta. Liksom i den östra stugan fanns ett fyndförande golvlager. Fynden i den västra stugan var däremot betydligt färre än i den östra.

Fynden i golvlagret var även här av hushållskaraktär som knivar, delar av järngrytor, glaskärl, kritpipor och verktyg/redskap (bryne, sax, fiskekrok, kulstöpertång, lie). Några personliga föremål var två söljor, en pärla och en fingerborg. Byggnadsdetaljer fanns i form av spik, beslag, planglas och gångjärn. Ett stort antal skärvor efter hushållskeramik fanns också i den västra stugan. Keramiksammanställningen är nästan identisk med golvlagret i den östra stugan, även om det var nästan dubbelt så mycket keramik i husets östra del.

I den traditionella användningen av parstugan utgjorde den ena stugan ett finrum som endast användes vid speciella tillfällen eller för förvaring. I

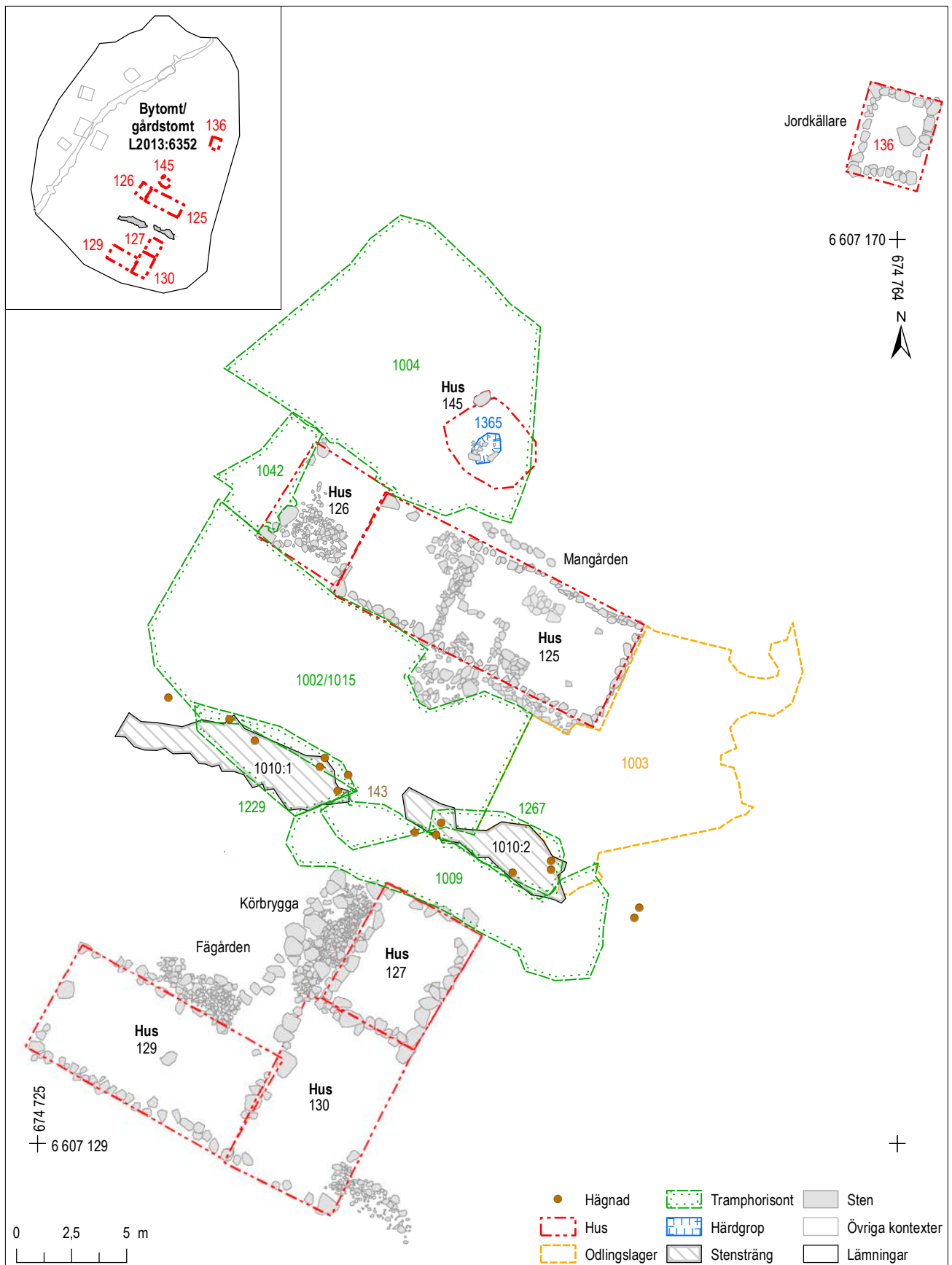
Snapptunas parstuga har sannolikt den västra stugan utgjort detta finrum, vilket skillnaden i antalet fynd också talar för.

Under resterna efter trägolvet i den västra stugan framkom ytterligare en brukningshorisont. Lagret innehöll järnföremål samt keramikskärvor av framför allt yngre rödgods och fajans (1550–1850). Flera av syllstenarna i det övre skiktet av mellanväggen låg, som nämnt ovan, ovanpå denna brukningshorisont vilket stödjer tolkningen av en ombyggnation av den västra stugan.

Daterande fynd i husets golvlager i form av mynt, kritpipor och keramik visar att huset brukades under 1700-talet och möjligtvis en bit in på 1800-talet. Myntet från 1731 som påträffades under en stenläggning vid ingången till den östra stugan kan möjligen datera husets uppförande alternativt en ombyggnation i stugan.

Ett fåtal fynd från gården kan dateras till 1600-talets mitt och andra hälft. Det rör sig om tre mynt och två kritpipor. Fyra av fynden har påträffats i lager där även yngre fynd från 1700-talet ingick. Ett odecorerat skaft till en kritpipa med generell datering till 1600-tal har påträffats i ett utjämningslager under husets västra stuga (F1073:6949:1). Dessa äldre fynd vittnar om att det funnits ett äldre byggelskede på platsen.

Utanför parstugans västra gavel fanns en anslutande byggnad (hus 126). Några syllstenar markerade husets västra vägg medan det i öster sannolikt var hopbyggt med parstugan. En ojämn och grovt lagd stenläggning (1027) låg i rummets södra del. Stenarna var lagda i ett sättsandslager som även sträckte sig ut i bakre delen av rummet vilket talar för att stenen delvis var borttagen. Sannolikt har huset fungerat som någon slags förrådsbyggnad alternativt ett vagnslider. Historiska exempel finns på parstugor som varit hopbyggda med en stalldel med ett mellanliggande vagnslider. Inget spår av ett stall har kunnat beläggas på Snapptuna gård, men möjligheten finns ändå att ett sådant funnits i anslutning till hus 126.

Figur 257. Översiktsplan över Snapptuna gårds 1700-tals bebyggelse. Skala 1:250. Översikt i skala 1:2 000.

Jordkällaren

Gårdsmiljön kompletterades med en jordkällare (hus 136) som låg cirka 20 meter nordost om parstugan. Källaren var ingrävd i en sydostsluttning och hade kallmurade väggar av natursten. Källaren var cirka 4 x 3 meter stor och hade en inre golvyta på 3 x 2 meter. En ingångsöppning fanns i källarens sydöstra hörn. Inne i källaren fanns delar av ett golv-lager bevarat. I lagret framkom bland annat keramik av yngre rödgods och porslin samt skaftet till en kritpipa. Keramikens troliga brukningstid är 1700-tal.

Fägården

I sluttningen söder om huvudbyggnaden låg den vinkelformade ekonomilängan bestående av tre byggnader och en körbrygga (figur 258). Grunden till det nordvästra huset (hus 127) utgjordes av en stensyll i två skift. Huset var 6 x 5 meter stort. Golvet i huset var inte bevarat men huset innehöll ett fyndrikt utjämnande lager med glas, keramik och järnföremål. En kritpipa kunde dateras till 1772. Direkt väster om huset fanns en stensatt körbrygga som ledde till en bakomliggande ekonomibygnad (hus 129) i söder. Rampens östra rad med kantsten har även fungerat som syll till hus 127.

Den sydöstra byggnaden (hus 129) var 10 x 6 meter stor med en stensyllsgrund samt tre kraftigare stenar i husets mittlinje. Utanför husets norra sida fanns en fin stenläggning bestående av tätt lagda flata stenar.

I ekonomilängans sydöstra del fanns ytterligare ett hus (hus 130). Huset var 8 x 6 meter stort och grunden bestod av ett 10-tal glest placerade syllstenar. Byggnaden var sammanbyggd med hus 127 i nordost och hus 129 i sydväst. En stenlagd yta framkom i anslutning till husets sydöstra hörn vilket kan markera en ingång.

De vanligaste ekonomibygnaderna på en gård vid denna tid var fähus, lada och sädesbod. I fähuset stallades nötkreatur och det kunde även finnas en kätte för smådjur. Separata stall fanns på större gårdar, annars fick även hästen inhysas i fähuset. I ladan förvarades höet (foderlada) och den otröskade säden. En del av ladan kunde även inrymma logen där säden tröskades. Logen kunde även utgöras av en fristående byggnad. En av gårdens viktigaste byggnader var sädesladan där den tröskade säden förvarades (Ulväng 2004, s. 169ff).

Figur 258. Översikt över den vinkelformade ekonomilängan med hus 129 i förgrunden. Foto från sydöst. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

Gårdstunet

Mellan gårdens huvudbyggnad och ekonomilängan låg gårdstunet i en svag sydostsluttning. Marken hade jämnats ut och stenröjts i olika omgångar. På gårdstunet fanns ett fyndrikt tramplager (1002, 1009, 1042, 1015, 1229, 1267), cirka 200 m² stort. Lagrets tjocklek varierade men var generellt tjockare ner mot söder i slänten och fågården. Närmast hus 127 i fåhuslängan hade ett tjockare, upp till 0,4 meter, avfallslager (1009) ansamlats vid husets syll som innehöll rikligt med djurben, keramik och järnföremål.

Gårdsplanens kulturlager fortsatte in under den stenmur (1010) som låg mellan mangården och fågården (1229 och 1267). En öppning i stenvuren fanns i förlängningen av den ramp som ledde upp till hus 129. Stenvuren bör ha anlagts någon gång i slutet av gårdens brukningstid. Stenvurens utsträckning sammanföll med den hägnad som tidigare separerade mangården från fågården.

Odlings- och ruderatmark

Omkring Snapptuna gårds huvudbyggnad fanns flera ytor där människor frekvent har rört sig, inte bara på gårdstunet utan även bakom huset där fyndförande kulturlager hade avsatts. Direkt nordväst om parstugan fanns ett upp till 0,3 meter tjockt fyndförande brukningslager. Lagret innehöll bland annat rikligt med tegelkross samt hushållsavfall från gården och marken är att betrakta som ett ruderat skräpområde.

I anslutning till parstugans östra gavel fanns en stenröjd yta med ett upp till 0,25 meter tjockt siltlager (1003). Lagret skilde sig tydligt mot den trampade ytan på gårdsplanen genom att vara mer humöst och luckert. Ytan har sannolikt använts för odling. Hushållsavfall från gården förekom inom hela denna yta men framför allt i anslutning till bostadshusets gavel. Ett mynt från 1650-talet (F1003:3647:1) och en kritpipa från 1700-talet (F1003:308:1) framkom i lagret. Keramiken daterades till intervallet 1675–1850.

På gårdstunet, i odlingsstappan och i avfallslager bakom husen, fanns rikligt med fynd av bland annat keramik, järnföremål, glas, kritpipor och föremål i kopparlegering. Bland järnföremålen fanns många redskap som knivar, kilar, nålar, brynen och sylar. Ett 90-tal hästkosömmar (både vinter och sommarsöm) låg framförallt i anslutning till fågården. Ett 40-tal kritpipor hittades också varav några kunde dateras närmare, från tidigt 1600-tal till andra hälften av 1700-talet.

Av de keramikskärvor som påträffades kom drygt 60 % från kärl i yngre rödgods (fat, skål, kruka, trebensgryta) men även fajans (fat, tallrik, skål), flingtods (fat, tallrik), porslin (tallrik), och stengods (mineralvattenflaska) var vanligt förekommande. Keramikens dateringsram sträcker sig från 1550–1850 med en tyngdpunkt i 1700-talet.

Två utmärkande fynd var de vertikalt ställda knivar (F1002:744:1 och F1002:806:1) som placerats i anslutning till öppningen i stenvuren. Den ena kniven (F1002:744:1) var en fällkniv som placerats med eggen uppåtvänd.

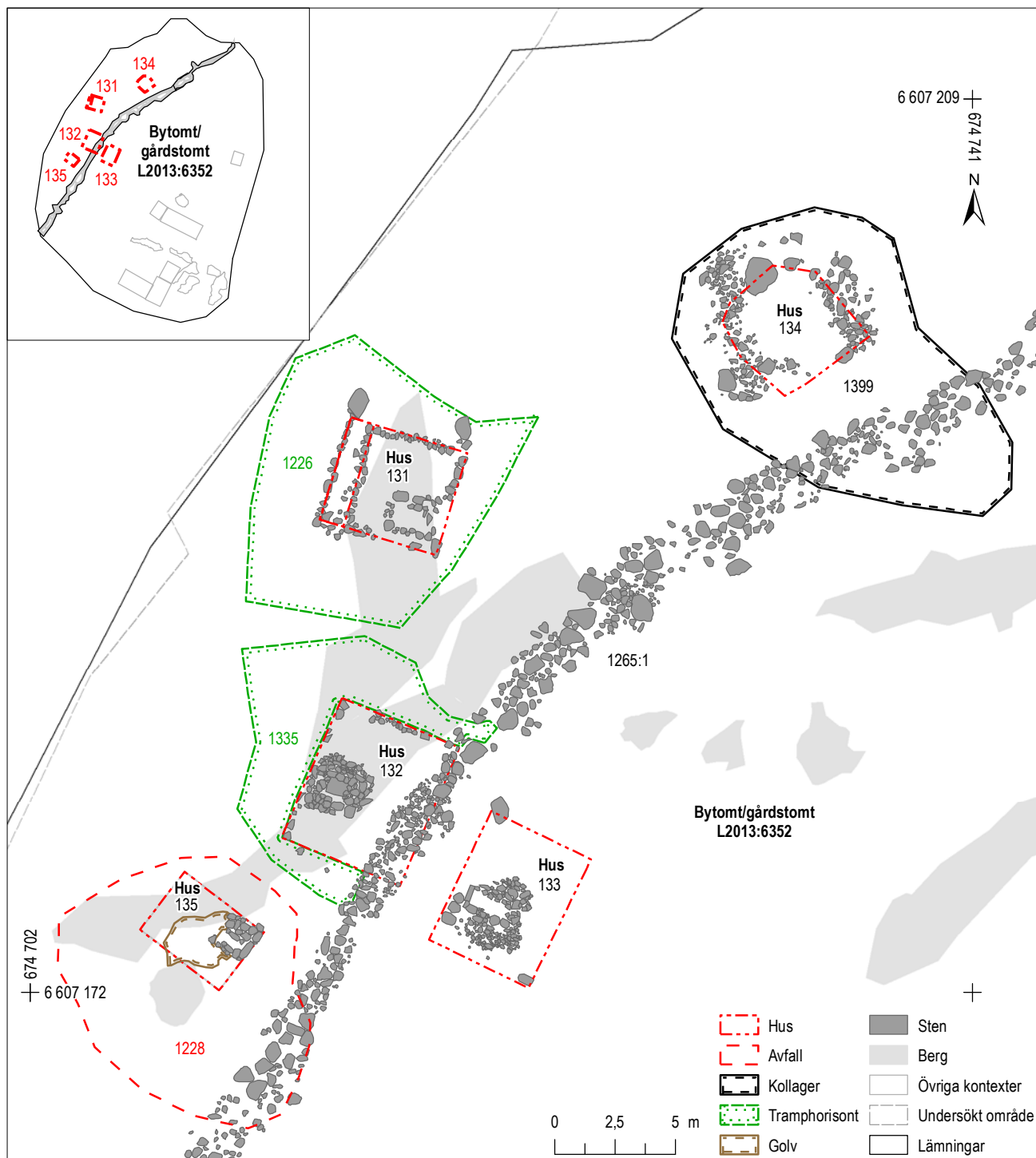
Figur 259. Översikt över höjden med ekonomibyggnaderna längs med stensträngen i västra delen av bytomten. I förgrunden syns lämningarna efter kolboden (hus 135). Foto från norr. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

16.1.2 1600-talsgården

På en svag höjdrygg väster om Snapptuna gård låg ett antal mindre byggnader i ett stråk längs med en svag höjdrygg och på ömse sidor om en äldre stensträng (1336; figur 259 och 260). Dessa byggnader var av ett äldre datum än gårdsmiljön kring parstugan. Marken bestod av stenig och blockig morän med både klippskrevor och uppstickande klipphällar. För att jämna ut marken inför byggnationen fanns flera stenpackningar under husen där skrevor och ojämnheter hade fyllts ut.

Samtliga hus utom ett har haft någon form av eldstad. Denna typ av enkla små ekonomibyggnader kunde ha flera olika funktioner. Husen kan exempelvis ha fungerat som kokhus, torkbastu eller bakstuga. Samma byggnad kan haft olika funktion under olika tider av året.

Två av husen har troligen haft rökugn. Hus med rökugnar byggda av sten eller tegel har ofta fungerat som bastu. På sidan om själva ugnen fanns då lavar i en eller två våningar där man även torkat lin, säd eller malt eller rökt köttprodukter. Ugnen var placerad mitt i huset eller i ena hörnet vid ingången. En jämförelse med uppmätningar av bastur från början av 1900-talet visar att det kan ha funnits en gavelsvale på ena sidan om ugnen (Erixon 1982, s. 174ff).

Figur 260. Översiktsplan över Snapptuna gårds 1600-tals bebyggelse. Ekonomibyggnaderna omgavs av kraftigt mörkfärgade brukningslager, som i vissa fall hade blandats upp med raseringsmaterial från byggnaderna. Lagren innehöll träkol, sot och skärvig sten. Skala 1:250. Översikt i skala 1:2000.

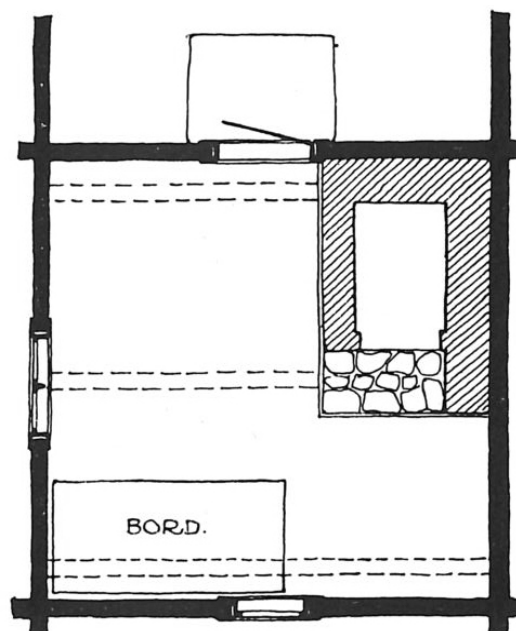
Ett av de mest välbevarade husen (hus 131) utgjordes av en gavelstuga med hörnspis. Huset var 5 x 5 meter stort med stensyllsgrund. Planlösningen bestod av ett rum med eldstad samt en anslutande svala på husets västra sida. Spisen låg i husets sydöstra hörn. En jämförelse med äldre uppmätningar av hus talar för att det rör sig om en enrumsstuga med öppen gavelsvale, ett så kallat gavelsvalehus. Stugan har då haft en ingång på gaveln med ett utskjutande tak och eventuellt även framskjutande långsidor (Erixon 1982, s. 143ff; figur 261). Om svalen var inbyggd till ett slutet förрум kallas hus-typen istället för gavelförstuhus (ibid., s. 183).

Fyndmaterialet från huset var sparsamt och innehöll bland annat skärvor efter olika typer av hushållskärl i yngre rödgoods, vilket endast visar att hantering eller förtäring av mat har skett i huset. Inne i huset hittades också ett huvud till en kritpipa från första halvan av 1600-talet. Vid förundersökningen påträffades dessutom ett mynt från 1666 inom husgrunden (F1219).

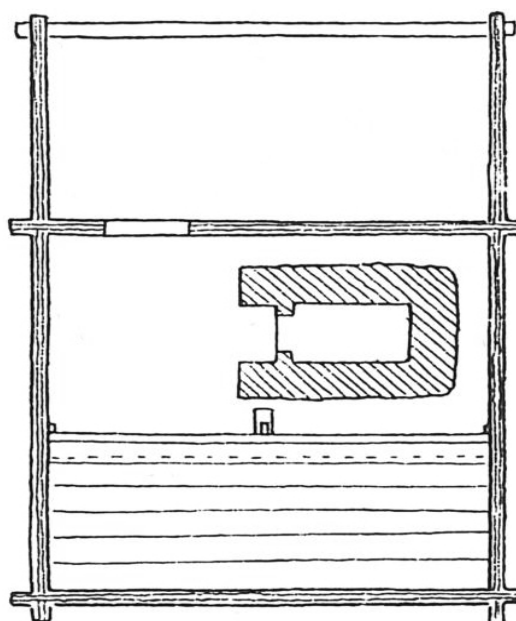
Proverna från huset innehöll gott om förkolnade sädeskorn och ogräs. Skalkorn var vanligast men både vete och råg förekom också. Det går inte avgöra vad säden använts till men man kan ha bakat bröd, kokat gröt, palt eller klimp och bryggt öl.

En bit söderut (cirka 6 meter) låg ytterligare en mindre byggnad (132) bestående av en gavelstuga med rökugn. Den var 6 x 5 meter stor med syllstensgrund av glesa stenrader i väster och norr. Husets östra sida vilade på en äldre stensträng (1265). Ugnen låg mitt på husets västra långsida och hade uppmurade väggar i upp till tre skift. I botten av ugnen fanns en stenlagd yta.

Ett fåtal fynd påträffades i golvlagret inne i stugan, bland annat en kniv och en spelkula i lera. I ett tramplager som omgav huset framkom dessutom en blyplomb, ett skaft till en kritpipa, en knapp och två skärvor yngre rödgoods. Kritpipan (F1335:23610:1) kan sannolikt dateras till 1670–1700. Ett mynt påträffades även under förundersökningen (F138) inom gränsen för tramplagret. Myntet har en osäker datering till 1635–1654. Vid förundersökningen påträffades även en nyckel (F831) vid husets nordvästra hörn i anslutning till en eventuell ingång.

Figur 261. Bakstuga, Linsels kyrkby, Härjedalen (Erixon 1982, s. 173). Huset har hörnspis och ingång från gaveln.

Figur 262. Bastu "pörte", Hedby, Mellösa sn, Södermanland (Erixon 1982, s. 179). Här ligger spisen mitt i huset och ingången har skett från den anslutande förstugan.

En jämförelse med äldre husplaner visar att det var ovanligt med en eldstad som placerats mot ena långsidan. Det är möjligt att det funnits en inre vägg i huset som begränsat själva stugan mot en gavelförstuga, norr om eldstaden, något som husets storlek också tyder på (jfr figur 262).

Proverna från huset innehöll förkolnade sädeskorn. Skalkorn var vanligast men även råg förekom. Huset har använts för att processa sädeslag i någon form vilket skulle kunna vara brödbak, kokning och dryckestillverkning. Rikliga mängder granbarr tyder på att man i något skede har haft granris som golvtäckning.

På motsatt sida om den stensträng som hus 132 vilade på fanns ytterligare ett hus, en gavelstuga, med rökugn (hus 133). Huset var cirka 5 x 4 meter stort och väggarna markerades av enstaka syllstenar. Ugnen var placerad mitt på husets västra långsida. Fundamentet var ovalt och bestod av dubbla rader stenar. Den yttre raden bestod av större stenar i upp till två skift. Ett kantställt block stod uppställt i ugnens västra kortsida. Den inre stenraden utgjordes av något mindre stenar. Inne i ugnen fanns ett kraftigt eldpåverkat lager med skörbränd sten och tegelkross. Ugnen omgavs av ett kraftigt skärvstenslager. I likhet med hus 132 är det möjligt att det funnits en rumsindelning som begränsat själva stugan mot en gavelförstuga i byggnadens norra del.

Endast ett fåtal fynd framkom inom husets begränsning. I skärvstenslagret som omgav spisen framkom bland annat skärvor av yngre rödgods från en trebensgryta. Keramiken kan dateras till intervallet 1600–1750. Vid förundersökningen framkom två mynt, i anslutning till huset, från 1580 (F65) respektive 1633–44 (F69).

Fyndmaterialet från huset innehåller ingen direkt information om verksamheten. Skärvor efter trebensgrytan visar på att viss matlagning kan ha förekommit i stugan. En mindre mängd ben av bland annat nötkreatur och får/get framkom i huset och kan även de utgöra spår efter matlagning. Inget bevarat makrofossil växtmaterial påträffades i huset. Fynd av granbarr kommer troligen från en golvtäckning med granris.

Ytterligare en huslämning (hus 135) återfanns en bit söderut, på västra sidan om stensträngen. Huslämningen var fragmentarisk och bestod av ett spisfundament med ett omgivande golvlager. Inga stensyallar fanns bevarade och det är möjligt att huset delvis vilade på de omgivande klipphällarna. Husets storlek kan uppskattas till cirka 4 x 3 meter baserat på avståndet mellan spisfundament och berg i dagen samt mellanliggande brukningslager.

Spisen låg i byggnadens östra hörn. I spisens bakre vägg stod en större sten på högkant. Väster om spisen fanns ett golvlager som innehöll enstaka fynd av brända och obrända ben. Inga övriga fynd kunde kopplas till husets brukningsfas.

Huset täcktes av ett kraftigt påfört skärvstenslager som innehöll hushållsavfall i form av spikar, hästskosöm, keramik, slagg och fönsterglas och sannolikt utgör avfall från omkringliggande verksamhet. Keramiken utgjordes av två skärvor yngre rödgods från en trebensgryta med en möjlig datering till 1550–1700. Huset har därmed övergetts som tidigast någon gång under slutet av 1500-talet.

Prover från ett brukningslager till spisen innehöll brända sädeslag i form av skalkorn, råg och bröd/kubbvete. En mindre mängd ben bland annat av får/get, nötkreatur, häst och gris påträffades i huset. Inslaget av sädeskorn och brända ben talar för att byggnaden använts för någon slags matberedning.

En sista byggnad som relaterar geografiskt till stråket av byggnader längs stensträngen var en kolbod (hus 134) som låg norr om de övriga husen. Kolboden överlagrade stensträngen och var dessutom ingrävd i en stenvall (272) som sträckte sig i nord-sydlig riktning. Huset bestod av en enklare skjulliknande byggnad och var cirka 8 x 7 meter stort. Byggnaden hade grävts in i stensträngen i nordväst och bildade en U-formad stenpackning med öppning i sydost.

Inne i husgrunden fanns ett upp till 0,3 meter tjockt träkolslager som innehöll kol från tall, gran och björk, även kvistar och grenar förekom. Ett liknande lager omgav byggnaden (1399). Lagret hade sannolikt avsatts genom utförsel av kol från huset genom en öppning i söder. I detta brukningslager påträffades ett skifferbryne (F1399:24055:1) och ett obestämt järnföremål (F1399:24314:1).

Avsaknaden av daterande fynd kopplade till huset gör att det inte går att datera närmare. Det rumsliga sambandet med övriga ekonomibyggnader lokaliserade till höjdryggen gör att en datering till 1600–1700-tal är rimlig.

16.1.3 Äldre lämningar inom gårdstomten

Inom bytomten påträffades även enstaka äldre lämningar (figur 265). Strax norr om Snapptunas bostadshus, var ett grophus (hus 145) ingrävt i en svag sydöstsluttning. Grophuset var 4,1 x 3,7 meter stort och 0,5 meter djupt med en rektangulär form och mitthärd. Två stolphål (1349, 1348) till en takbärande konstruktion fanns i västra delen av huset. I mitten av grophuset fanns en oval härdgrop. Gropen innehöll enstaka skärvigastenar, kolfragment och bränd lera. I härden påträffades ett fragment av ett bryne (F1350:21364:1) och ett obestämt stångliknande föremål (F1350:21366:1). Även enstaka ben av nötkreatur och ospecificerat däggdjur framkom.

Härden i grophuset har daterats med ^{14}C -analys till 1290–1410 e.Kr. En skärva yngre rödgods (F1143:19763:1) i den yngsta återfyllningen av nedgrävningen daterar denna händelse till tiden efter 1600. Grophuset kan inte kopplas till den kända gårdsbebyggelsen från 1700-talet utan till en äldre bebyggelsefas på platsen som i övrigt är okänd.

En annan äldre lämning var en avfallsgrop med smidesavfall (1019; figur 264) som framkom drygt tio meter väster om Snapptuna gård. Avfalls-

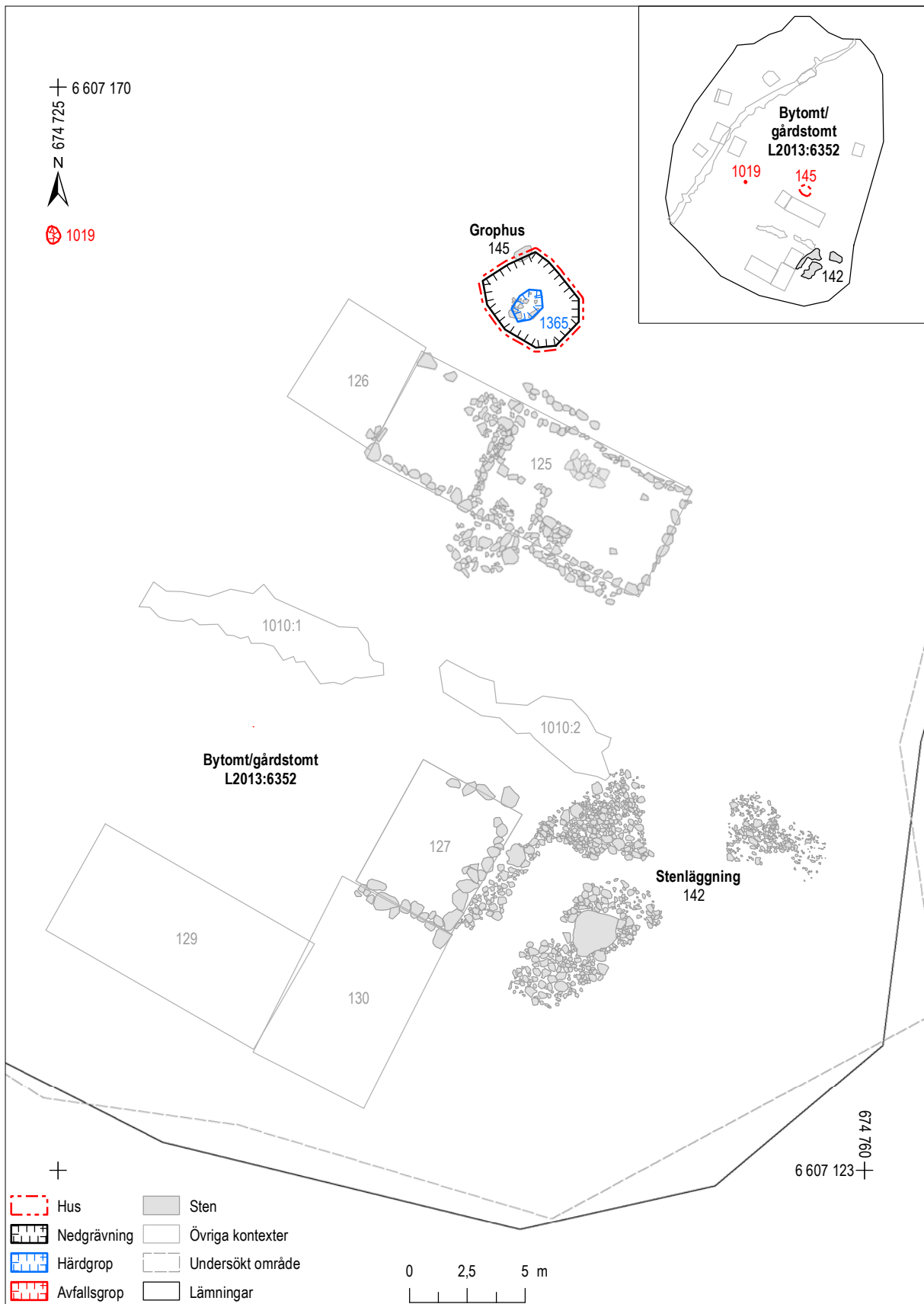
Figur 264. Avfallsgropen 1019 i profil. Foto från väster.

gropen innehöll rikligt med glödskal och slagg samt ett fynd av ett ämnesjärn (F1019:19852:2). En kolbit som var innesluten i slagg har daterats med ^{14}C -analys till intervallet 1470–1650 e.Kr.

Direkt öster om hus 127 i gårdens vinkelformade ekonomilänga fanns en äldre stenläggning (142) i en sydostsluttning. Stenläggningen var uppdelad på tre ytor inom ett 15 x 8 meter stort område och bestod av tätt lagda stenar med flat sida upp (figur 263). Stenläggningen överlagrades av ett tramp-lager (1009) tillhörande gårdsplanen på Snapptuna gård.

Figur 263. Stenläggningen 142. I bakgrunden syns hus 127 i den vinkelformade ekonomilängan. Foto från öster.

Figur 265. Översiktsplan över äldre lämningar inom Snapptuna gårdstomt. Skala 1:250. Översikt i skala 1:2 000.

Stenläggningen utgör möjligen en stenlagd gårdsplan eller liknande till en bebyggelse som föregått parstugan från 1700-talet. Några skärvor yngre rödgods kan dateras till 1550–1850 (1158:21378:1–2). Keramikens dateringsintervall utesluter emellertid inte helt att stenläggningen har varit samtida med 1700-talsgården.

16.2 Gårdens ekonomi och verksamheter

Djurbensmaterialet från parstugan (hus 125) domineras av nötkreatur följt av får/get och gris. Enstaka fiskben (gädda och karpfisk) samt ben från gnagare och groda har också identifierats. I några kontexter har det framkommit ben från fågel (hönsfågel) och katt. Det är främst ben från köttrika regioner som påträffats och benen från köttdjuren, fisken och fågeln bör utgöra rester av matavfall.

Närvaron av hästar syns tydligt på gården i form av hästskor och hästskosömmar. På mindre jordbruksenheter hade man kanske inget särskilt stall för hästen utan den var stallad med de övriga djuren i fähuset.

De skriftliga källorna ger oss också värdefull information om gårdens boskapsinnehav. Olof Andersson brukade Snapptuna mellan 1740 och 1759. Efter hans död upprättades en bouppteckning enligt gällande lag där bland annat gårdens djur räknas upp i värdeordning. Hästen var den värdefullaste ägodelen på hela gården och betingade ett värde av hela 60 daler kopparmynt. Förutom hästen fanns fyra kor (bilaga 12).

Uppgiften om Olofs boskapsbestånd kan jämföras med förhållandet 1623 då Staffan är upptagen i boskapslängden. På Snapptuna fanns då en häst, två ston, fem kor, fyra kvigor, fem får och fyra svin. Djur som var yngre än ett år behövde man inte betala skatt för. Vid en jämförelse med de andra 49 gårdarna i socknen som finns i boskapslängden verkar Snapptuna med sina 21 djur vara något mindre än ”medelgården”. De största gårdarna har upp mot 70 djur sammanlagt medan de minsta har strax under tio (bilaga 12). Det framgår inte av längden vilken enhet inom Snapptuna som Staffan har brukat.

Förutom boskapsköteln var också jordbruket en viktig del i gårdens försörjning. Snapptuna gårds åkermark finns redovisad på en karta från cirka 1680. Brända sädeskorn som påträffades i parstugans östra stuga visar att gården i första hand odlade skalkorn men också vete och råg.

16.2.1 Verksamheter utifrån fynd

De verksamheter som bedrivits på gården kan också spåras i gårdens fyndsammansättning. Den övervägande delen av de föremål som påträffades i bostadshuset utgjordes av hushållsföremål (figur 266) och byggnadsdetaljer i järn. Redskap kopplade till gårdens verksamhet var bland annat knivar, kil, lie, mejslar, spade, tänger, yxa. Textilhantverk avspeglas i en fingerborg, en sax och nålar i kopparlegering (figur 267). Matlagningen utfördes med hjälp av trebensgrytor i yngre rödgods samt grytor i gjutjärn.

Ute på gårdsplanen framkom även ett rikligt avfallsmaterial kopplat till gårdens verksamhet liknande de fynd som fanns inne i huset. Föremålstyper som hittades var bland annat borrh, kil, kniv, mejsel, nål, pilspets, sax, sporre och syl.

Figur 266. Två skospännen och ett knä- eller hattspänne i kopparlegering som hittades vid Snapptuna gård (F1063:3779:5, F1073:5541:1, F1009:1332:14). Skala 2:1

Figur 267. En fingerborg (F1038:2222:1) och några knappnålar (F1040:4930:1) som hittades i Snapptuna gårds bostadshus. Skala 2:1.

17. SMIDESOMRÅDE L2013:7158

På ett impediment cirka 50 meter öster om Snapptuna gård fanns ett område med lämningar efter bebyggelse och smide (figur 268). På en karta från cirka 1680 (LMS 112-22:2) är impedimentet markerat men ingen bebyggelse är utsatt på platsen. På kartan syns hur en fägata mellan två åkergården leder förbi impedimentet och upp mot gården.

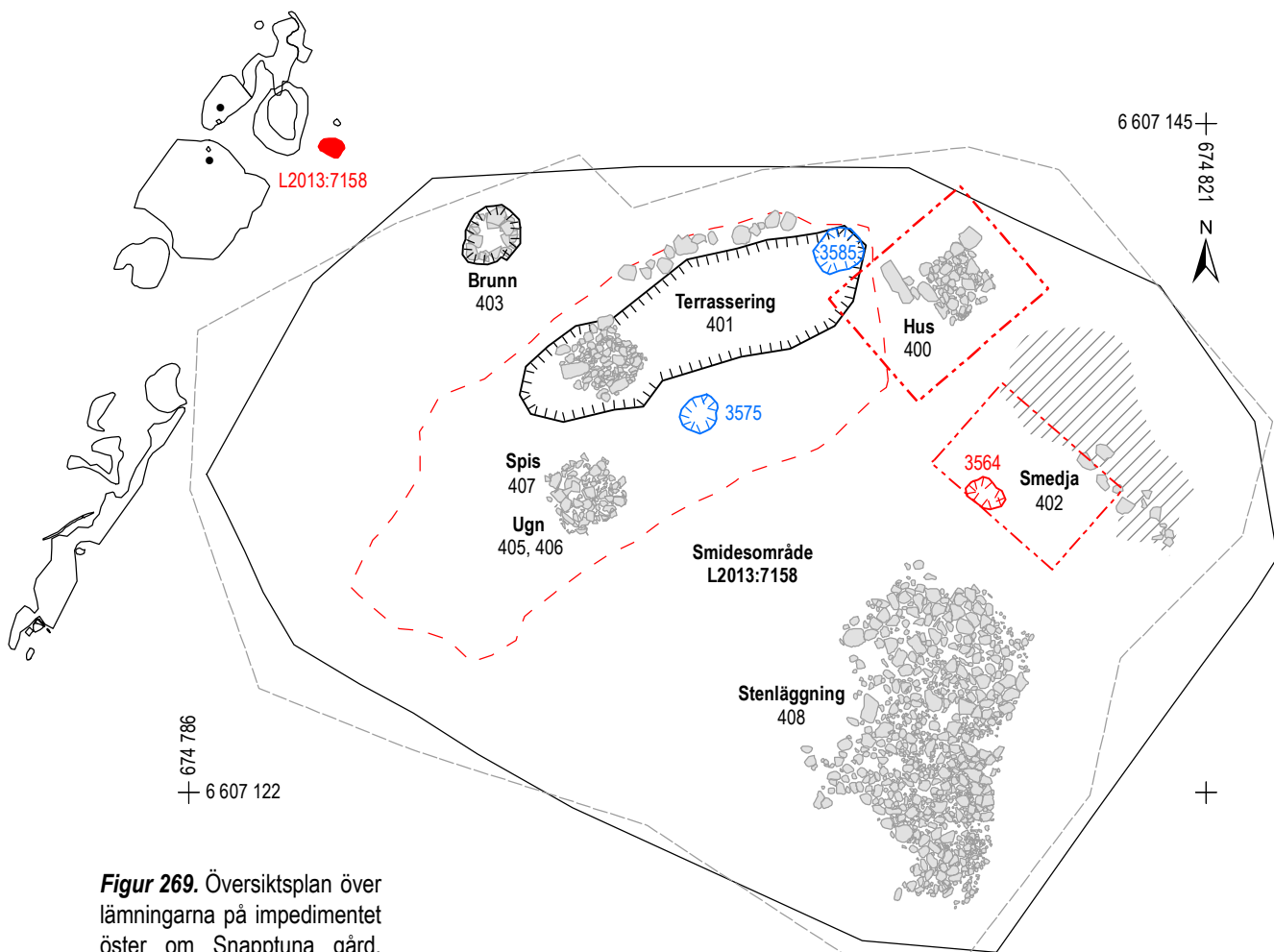
På en mindre höjd, cirka 20 meter norr om impedimentet, fanns en skärvtenshög från yngre bronsålder (L2013:8864). Inga andra förhistoriska lämningar har påträffats i den närliggande lermarken.

En bit bort åt norr, cirka 100 meter, har utkanten av ett boplatssområde från romersk järnålder till folkvandringstid undersökts med bland annat härdar och en hägnad (Appelgren m.fl. 2018).

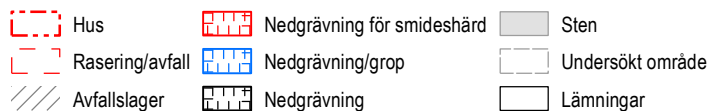
Det aktuella impedimentet användes för verksamheter från medeltid fram till och med 1700-talet. Lämningarna som framkom var disparata i tid och utgjordes av en smedja, en brunn, ett hus, en terrassering, två ugnar och en stenläggning (figur 269). På kanterna av impedimentet låg stora mängder röjningssten uppkastade. Merparten av denna togs bort redan vid förundersökningen.

Figur 268. Översikt över impedimentet med smidesområdet sett från Snapptuna gårdstomt. Foto från nordväst.

Figur 269. Översiktsplan över lämningarna på impedimentet öster om Snaptuna gård. Skala 1:250. Översikten visar aktuell lämning (markerad i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

Bebyggelselämningarna på impedimentet var fragmenterade och det är svårt att reda ut hur området har använts. Klart är att det funnits en tidig smidesverksamhet på platsen men det är mer oklart hur platsen har använts under hög- och senmedeltid samt under efterreformatorisk tid. Har området enbart använts för olika verkstäder eller har det också nyttjats för boende? Spår av matlagning i anslutning till en av ugnarna talar för det sistnämnda.

17.1 Bebyggelsen

17.1.1 Smedja

Smedjan (402) låg på nordöstra delen av moränimpedimentet. I mitten av huset var en rad med fyra stolphål. I den sydvästra delen av byggnaden fanns en nedgrävning, sannolikt efter fundamentet till en

borttagen smideshård. I fyllningen fanns smidesslagg och norr och öster om ässjan påträffades glödskal. Öster om den möjliga smideshärden fanns vad som troligen har varit en grop för städstabben. Gropen hade en kraftig stenskonung och innehöll slagg. Runt om gropen, mestadels åt norr, påträffades rikligt med glödskal.

Inne i smedjan fanns tre nivåer med golvlager. Alla nivåer innehöll rikligt med kol, slagg och glödskal. Lämningarna efter smedjan återfanns inom ett 5,5 x 3,5 meter stort område. En stenrad, möjligen en väggstyll, fanns i förlängningen av smedjans nordöstra sida. I syllens hörn var stenarna tätt lagda i två skift.

Utanför smedjans norra långsida fanns ett avfallslager som innehöll mycket slagg, med en hög andel bottenskällor. Längs med syllens påträffades mycket lerklining. De fynd som fanns i smedjans golvlager och avfallslager utgjordes framför allt av olika enkla

järnföremål som hästkosöm och spik. Slaggmängden uppgick till 85 kg.

Smidesverksamheten på platsen hade resulterat i cirka 80 kg slagg och övrigt smidesavfall samt stora mängder glödska. Majoriteten av smideskällorna, som bildats i ässjan under smidet, vägde mellan 150–350 gram, och enbart ett fåtal skällor hade tillåtits växa till en storlek större än 1 kg (bilaga 21). Detta tyder på en enhetlig drift av smedjan. Analysen av smidesskällornas mineralstruktur indikerar en relativt snabb kylning av slaggen, där skällorna inte fick svalna långsamt i härden, exempelvis över natten, utan togs ut ur smedjan för en snabb avkylning, eventuellt med hjälp av vatten. Detta tyder på relativt intensiva nivåer av aktivitet i smideshärden där ett regelbundet underhåll skett av smideshärden.

Analysen av föremålen från smedjan visar att man har använts sig av minst två olika järnkvaliteter, bland annat ferritiskt järn och lågkolstål. Analysen har även gett en stark indikation på närvaron av osmundjärn vilket grundar sig på järnens renhet från slagg. Analyserna visar också att järnet här rör från olika malmkällor. Enbart järnsmede har kunnat beläggas i smedjan och inga belägg för ett mångmetallsmide har kunnat identifieras.

Träkol av ek från ett av stolphålen har ¹⁴C-daterats till intervallet 970–1150 e.Kr. Ek är ett träslag som kan ha mycket hög egenålder, och det går därför inte att datera smedjan närmare än till medeltiden.

17.1.2 Hus med okänd funktion

På norra kanten av impedimentet, nordväst om smedjan, fanns fragmentariska lämningar efter ett hus (400), bestående av ett spisfundament och spridda byggnadslämningar väster om detta. Spisfundamentet var 2,5 x 2,0 meter stort och uppbyggt i två skift av större stenar med en utfyllning av mindre stenar och grus. Spisen omgavs av förkolnande stockar från spisens träram. Väster om spisen återfanns en planka och en trästock från husets golvkonstruktion.

Huset saknade avsatta och fyndförande golvlager. Fyndmaterial påträffades däremot i husets utjämningslager samt spisens raseringslager. De flesta fynden var olika typer av järnföremål som hästkosöm, spikar och olika redskap (kniv, hammare, borr). Ett speciellt fynd var 14 stycken benpärlor, möjligen radbandspärlor, varav de flesta hittades i nedgrävningen till den trästock som tillhörde husets golvnivå (figur 270). I huset fanns också restprodukter från en möjlig metallhantering i form av en smälta i kopparlegering. I huset fanns senmedeltida stengods och yngre rödgods från 1500–1600-tal. Om keramiken från huset är samtida bör dess brukningstid ligga i 1500-talet.

Det är sannolikt att huset ursprungligen har sträckt sig längre åt norr men att marken här har blivit uppodlad i senare tid. Det är svårt att säga vad huset har använts till. Brända sädeskorn saknades och endast en mindre mängd ben från får/get, nötkreatur, gris och hare fanns i huset. Förekomsten av verktyg och hantverksavfall tyder på att hushållet kan ha haft en specialiserad funktion kopplad till metallhantverk.

Figur 270. Små pärlor (F3531:4244:1, F3529:3950:1 och F3539:3948:1) i ben, sannolikt radbandspärlor, som hittades under golvnivån till hus 400. Skala 4:1.

17.1.3 Terrassering

På nordvästra sidan av impedimentet och i direkt anslutning till hus 400 fanns en 13 x 5 meter stor terrassering (401). En utjämnad yta hade skapats genom en nedgrävning i moränen, upp till 0,4 meter djup. En terrasskant av rundade stenar, cirka 6 meter lång, följde terrassens norra sida. På terrassen fanns ett utjämnande lager som innehöll rikligt med fynd av framför allt järnföremål men även föremål i kopparlegering och brynen i skiffer eller sandsten.

På terrassens västra del fanns en fyrsidig stenkonstruktion. Anläggningen var tydligast i plan men hade en otydlig struktur under ytan där stenarna låg glest i det underliggande lagret. Koncentrationer av bränd lera fanns inom konstruktionen. Stenkonstruktionen kan möjligen utgöra ett fundament till en raserad byggnad eller eldstad.

Direkt intill terrassens södra sida fanns en avfallsgrop (3575) som innehöll kol, tegelkross, skörbränd sten, djurben, ett bryne och enstaka järnföremål. Ett udda fynd var ett järnkors med tånge (F3575:7128:1), möjligen ett processionskors. I gropen fanns också en skärva av en trebensgryta/trebenspanna av yngre rödgods (F3575:7199:1). Skärvan har en datering inom intervallet 1550–1750.

Hela terrassen täcktes av ett raseringslager som även fortsatte en bra bit väster och söder om denna. Lagret innehöll bland annat bränd lera, tegelkross, lerklining, djurben och ett 20-tal järnföremål. Senmedeltida stengods och yngre rödgods från 1500–1700-tal förekom också.

Inga tydliga bebyggelse lämningar hade bevarats på terrassen. Fyndmaterialet från utjämnning och rasering indikerar ändå att hushållsrelaterade verksamheter skett på platsen. Keramiken möjliggör en datering av denna verksamhet till både senmedeltid och tidigmodern tid. Möjligen ska terrasseringen huvudsakligen föras till tiden efter 1500. Det förekom även verktyg och smältor av kopparlegering och av bly som indikerar en koppling till metallhantverk. Det raseringslager som täckte terrasseringen överlagrade även två ugnar sydväst om terrassen (ugn 405 och 406). Dessa ugnar är daterade med ¹⁴C-analys till 1200- och 1300-tal.

17.1.4 Ugnar

Två friliggande ugnar (405 och 406) låg strax utanför terrassens sydvästra sida. Ugn 405 utgjordes av en rund konstruktion med stensatta sidor, 0,8 meter i diameter. Ugnen var placerad i en oval nedgrävning, 2,2 x 1,2 meter stor och 0,6 meter djup.

Figur 271. Ugn 406 före undersökning. Foto från väster.

Ugnen var fylld med ett brukningslager som innehöll kol, sot och bränd lera. I ugnen framkom dessutom ett 20-tal järnföremål samt ett remände-beslag i kopparlegering (F3552:6134:2). En mindre mängd ben av får/get, nötkreatur och fisk fanns i ugnen. Ugnen har daterats med ¹⁴C-analys till 1220–1290 e.Kr.

Anläggningen överlagrades av ett brukningslager tillhörande en yngre ugn (406). Denna ugn utgjordes av en oval stenkonstruktion, 2,2 x 1,7 meter stor med kantställda sidostenar (figur 271). I ugnens sydvästra ände var större stenar placerade på högkant med flat sida inåt. Stenarna var tätade med lera. Konstruktionen var placerad i en nedgrävning, upp till 0,5 meter djup och ugnen var fylld av ett brukningslager som innehöll småsten, sot, kol och bränd lera. I ugnen fanns enstaka fynd i form av en hästkosöm och en spik.

En mindre mängd ben av hare, får/get, fågel, nötkreatur och gris påträffades i ugnen. Utanför ugnens nordöstra del fanns ett U-format brukningslager som innehöll gott om sädeskorn av skalkorn, vete och havre. Förutom säd fanns även ärtor och lin representerade. Ugnen har daterats med ¹⁴C-analys till 1290–1400 e.Kr. Ytterligare en eldstad, ett fyr-sidigt spisfundament överlagrade de äldre ugnarna. Spisen var fragmentariskt bevarad och inga daterande fynd kunde kopplas till denna.

17.1.5 Brunn

I åkermarken nordväst om impedimentet med bebyggelse- och hantverksslämningar låg en brunn (403) som var samtida med de två ugnarna. Brunnen var 2,4 meter djup och trattformig med rundad/spetsig botten och hade ett stensatt brunnskar med 10–12 skikt sten. I botten var ett avsatt lager och horisontellt liggande trä som möjligen varit en del av brunnskonstruktionen. Ett bottenlager i brunnen har daterats med ¹⁴C-analys till 1300–1400 e.Kr. Inga fynd framkom i brunnen.

17.1.6 Stenläggning

Strax söder om de övriga anläggningarna på impedimentet låg en 13 x 9 meter stor stenläggning (408). Stenmaterialet var av blandade storlekar och ytan bestod både av tätt lagda stenar och mer glesa partier. Stenläggningens mittdel föreföll något ned-sjunken och var sannolikt påfylld vid något tillfälle.

Stenläggningen vilade direkt på undergrunden av lera och morän. På stenläggningen fanns ett brukningslager som innehöll fynd av järnföremål, skärvor av yngre rödgods och ett fragment av ett huvud från en kritpipa (F3551:6285:4). Dateringen av pipan ligger sannolikt i första hälften av 1700-talet. Keramiken kan dateras till perioden 1550–1750. Tolkningen av stenläggningen är oklar. Möjligtvis rör det sig om en gårdsplan eller vändplan med koppling till en äldre gårdsväg.

17.2 Smidesområdets ekonomi och verksamheter

I vår förförståelse av platsen som grundade sig på förundersökningens resultat såg vi området på impedimentet som ett hantverksområde där metallhantverk skett på flera platser under flera faser och förutom järnsmide även inbegripit arbete med kopparlegering. Utifrån tillgängliga dateringar hade denna verksamhet skett åtminstone under senmedeltid. Enbart en smidesverksamhet kopplad till en järnsmedja har kunnat beläggas.

Övriga verksamheter som skett på platsen är diffusa. Under medeltiden uppfördes två stensatta ugnar, varav åtminstone den ena har använts för matberedning. En brunn som låg i åkermarken intill impedimentet tyder på att tillgången till vatten varit viktig. Under perioden senmedeltid till tidigmodern tid har sannolikt minst ett bostadshus funnits på platsen.

18. HUSGRUND, HISTORISK TID L2013:7163 OCH L2014:1806 SAMT SMIDESLÄMNING L2013:7164

Lite avsides och väster om bebyggelseområdet för Snapptuna gårdstomt fanns ett stråk med glest spridda byggnader som var samtida med gårdens 1700-talsfas (figur 272). Husen återfinns inte i det historiska kartmaterialet, varken på en ägömätning från cirka 1680 (LMS 112-22:2) eller på en arealavmätning från år 1850 (LMM 01-VAL-118). Byggnaderna utgjordes av ett bostadshus (L2013:7163), en ekonomibygnad med rökugn (L2014:1806) och en smedja med slaggvarp (L2013:7164).

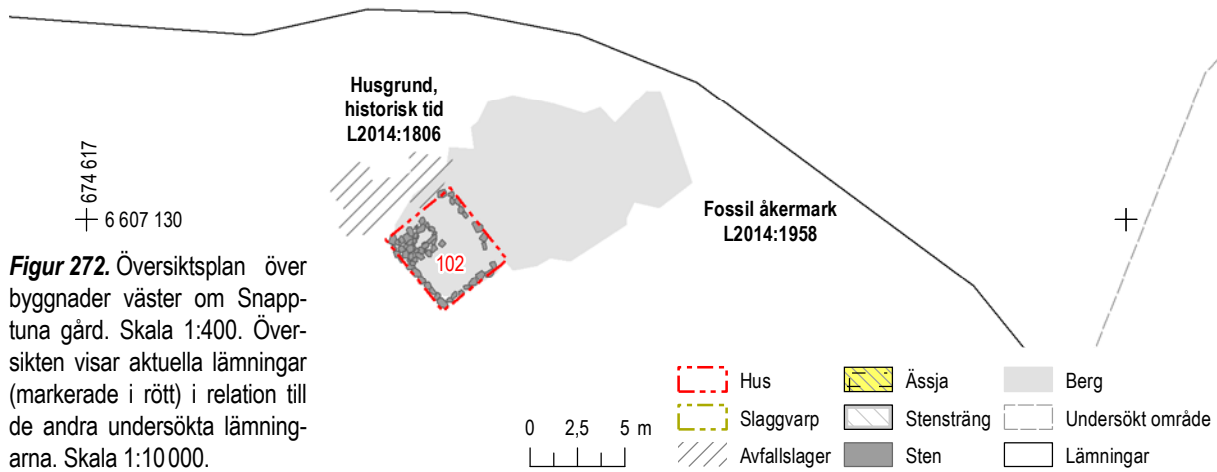
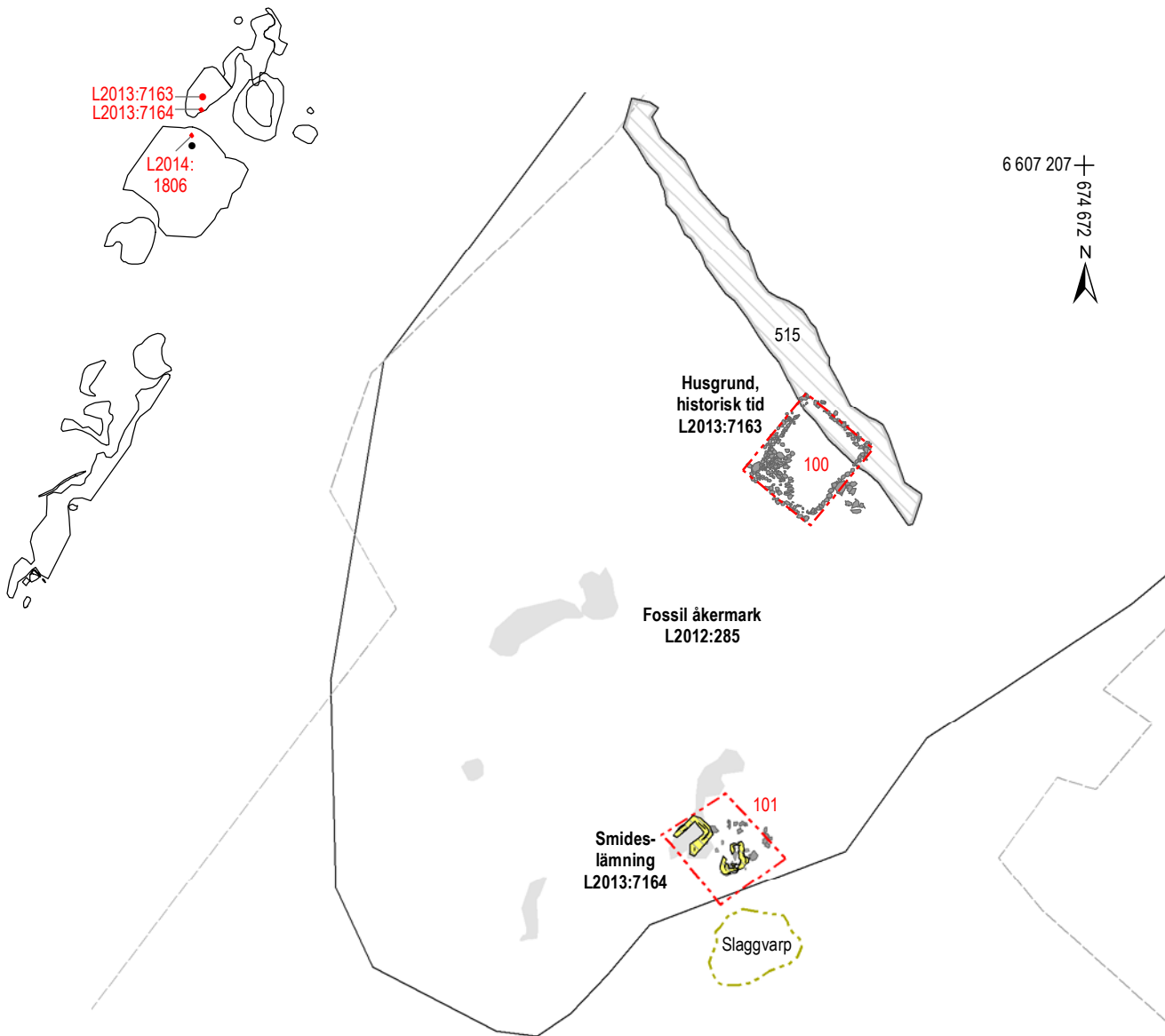
Bostadshuset och smedjan omgavs av ett område med fossil åkermark (L2012:285) med ett rätvinkligt stensträngssystem (515 m.fl.) och spridda röjningsrösen. Vår uppskattning är att den fossila åkermarken har varit i bruk under medeltiden (kapitel 8). Ekonomibygnaden låg i utkanten av ett område med fossil åkermark (möjligen från romersk järnålder) och gravar från bronsålder och romersk järnålder (L2014:1958).

På etnologiska uppmätningar av äldre jordbruksenheter kan man ofta se hur en mängd småhus låg en bit utanför den huvudsakliga bebyggelsen. Det kan vara hus som smedjor, bagarstugor, torkhus, härbren, hölador, bastur och källare (Erixon 1982,

s. 643 ff). Det är möjligt att husen i området har brukats i samverkan med Snapptuna gård. Källorna från denna tid avslöjar att det bor många personer i Snapptuna under 1700-talet (bilaga 12). Syskon eller barn kan ha bildat egna hushåll inom enheten, med friliggande bostadshus.

Det är inte alltid som det framgår av de skriftliga källorna hur de obesuttna personerna under en enhet har varit uppdelade i olika hushåll utan personerna slås ihop under en gemensam rubrik, i detta fall "Snapptuna". Lokaliseringen av byggnaderna en bit väster om gården kan bero på att eldfarliga och smutsiga/illaluktande verksamheter placerats på ett visst avstånd från huvudbyggnaden. Det kan också ha varit tillgången på vatten som styrts till viss verksamhet, till exempel vad gäller brygghus. En vattenkälla låg 15 meter norr om hus 102. Ett ¹⁴C prov från en pollenstapel i vattenhålet har gett en datering till 1330–1440 e.Kr.

En annan möjlighet är att husen utgjort en egen enhet under Molnby, exempelvis en backstuga, där ett hushåll har haft ett bostadshus och bedrivit smide samt eventuellt någon slags råvaruförädling i torkhuset.

Figur 272. Översiktsplan över byggnader väster om Snappstuna gård. Skala 1:400. Översikten visar aktuella lämningar (markerade i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10000.

18.1 Bebyggelsen

18.1.1 Bostadshuset

Bostadshuset (hus 100) låg längst i norr av de tre byggnaderna (figur 273). Huset var 6 x 5 meter stort och utgjordes av en enrumstuga med syllstensgrund och hörnspis. Det var delvis anlagt på en stensträng tillhörande ett kvadratisk stensträngssystem (515).

Spisen låg i stugans sydvästra hörn. Spisfundamentet bestod av stenar i två till tre skift. Stugans ingång låg i öster där det fanns en tröskel lagd av flata stenar utanför husets syll. I stugans golvlager fanns keramikskärvar (yngre rödgods), kritpipor, en kniv och två mynt. Det ena myntet (F607:402:1) kan dateras till 1715 och det andra myntet (F607:720:1) till 1720. Även keramiken och kritpiporna talar för en datering till 1700-tal.

18.1.2 Smedjan

Smedjan (hus 101) låg cirka 20 meter söder om bostadshuset (hus 100). Smedjan var cirka 5 x 5 meter stor med flera ombyggnadsfaser samt ett tillhörande slagghvarp. Lämningarna var fragmentariska

Figur 274. På smedjans golv påträffades denna årderbill (F619:845:1).

och utgjordes av minst två separata ässjor. Utanför smedjans södra hörn låg slagghvarpen som var 5–6 meter i diameter.

Den yngsta ässjan utgjordes av en rektangulär stenram som var belägen i byggnadens sydvästra hörn. Ett anslutande golvlager i två nivåer markerade smedjans utbredning (figur 275). Golvlagret innehöll sot, kol, bränd lera, slagg, glödska, keramik och ett 50-tal järnföremål (figur 274). Keramiken utgjordes av yngre rödgods med datering till intervallet 1550–1750 e.Kr.

Figur 273. Översikt över bostadshuset 100 och stensträng 515. Foto från norr. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599.

Figur 275. Översikt över smedjan (hus 101) innan undersökning. Till höger i bilden syns den yngsta ässjan och till vänster breder det mörkfärgade golvlagret ut sig. Bakom en stubbe i bakre delen av bilden ligger slaggarvarpen. Foto från sydost.

En äldre ässa med ett anslutande golvlager återfanns en bit åt öster. Ässjan utgjordes av en lerfodrad rektangulär stenkonstruktion av större stenar. Direkt öster om ässjan påträffades en nedgrävning som möjligen kan vara den plats där städstaben en gång stått. En intilliggande svacka skulle kunna utgöra en trampgrop som bildats vid smedens arbete vid städet. Precis i kant med ässjan åt norr påträffades ett rektangulärt, kompakt och tydligt avgränsat lager bestående av stora kolbitar. Lagret var 0,2 meter tjockt och avgränsades åt norr av en mindre stenrad. Anläggningen tolkas som smedjans kollår.

Slaggarvarpen antas ha varit i bruk under flera av smedjans bebyggelsefaser. Varpen innehöll cirka 160 kg slagg varav cirka 68 kg utgjordes av smidesskällor. I slaggarvarpen fanns även fynd av järnföremål, halvfabrikat och restprodukter i järn samt lerklining. Även keramik av yngre rödgods påträffades med datering till 1575–1750 e.Kr.

Några äldre lämningar efter smidesverksamhet fanns också på platsen i form av rester av brukningslager

med spår av smide i form av slagg och glödskal. En skärva från ett dekorerat rödgodsfat (F681:2687:1) daterar denna verksamhet till sent 1500-tal eller 1600-tal.

Smidesverksamheten på platsen har sannolikt pågått under en längre period. Som tidigast kan smedjan ha varit i bruk under slutet av 1500-talet. Verksamheten har pågått fram till och med 1700-talet och var då samtida med det närliggande bostadshuset. Enbart järnsmide kan beläggas i smedjan.

Den metallurgiska analyser visade att smidesskällorna hade en större viktfordelning än den äldre smedjan i Molnby, vilket tyder på att processen med att rensa ut smedjan varit mer oregelbunden (bilaga 21). Det förefaller också som att slaggen har tillåtits svalna på plats i ässjan. En annan skillnad var att blåshålet till bälgen varit betydligt mindre, cirka 11 mm, till skillnad från den äldre smedjans bälgar som haft en genomsnittlig storlek på 21 mm. Ett tolkningsförslag är att den yngre smedjan

istället har haft två mindre bälgar då det finns indikationer på att smidet bedrivits med höga temperaturer i härden.

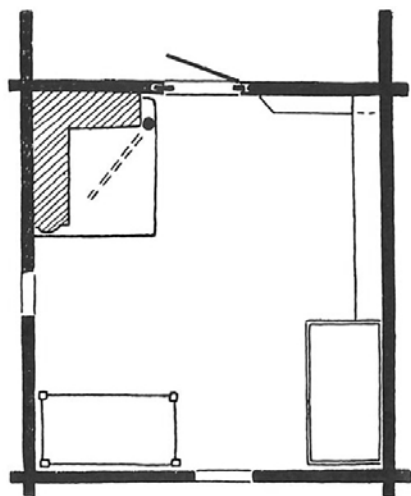
Den metallografiska analysen av järnföremålen visade närvaron av såväl ferritiskt järn som högkolstål samt att en produktion av eggverktyg av mycket hög kvalitet har skett i smedjan. Råvaran till smidet har kommit från stångjärn från olika råvarukällor.

Flera verktyg tillhörande smidesprocessen påträffades inne i smedjan som en tång, en mejsel, en puns och ett stämjärn. Dessutom fanns det enklare smidesprodukter som spik och hästkosöm.

18.1.3 Torkhuset

Den tredje byggnaden i området (hus 102) var en mindre ekonomibyggning på syllstensgrund, cirka 5 x 5 meter stor. Huset utgjordes av en gavelstuga med ett rum och rökugn. Huset var anlagt på kanten av en berghäll i ett uppstickande höjdparti. Närmaste bebyggelse var smedjan (hus 101) som låg cirka 40 meter norrut och bostadshuset (hus 100) som låg cirka 60 meter norrut.

Rökugnen låg i husets nordvästra hörn. Ugnens väggar var uppbyggda i två skift, med en höjd av 0,5 meter. Innanför fundamentets ram fanns en stenläggning. I brukningslagret till ugnen påträffades skalkorn vilket indikerar att man kan ha torkat säd i ugnen alternativt bakat bröd där hela korn ingått. Inga andra fynd som kunde styrka husets funktion påträffades.

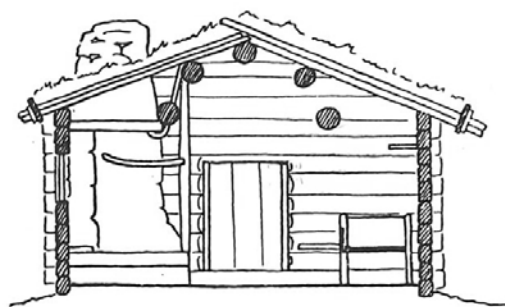

I slänten norr om huset påträffades ett kraftigt brukningslager, upp till 0,25 meter tjockt, innehållande kol, sot och bränd lera. Lagret kan ha bildats genom återkommande utrensning av verksamheten i huset och ugnen.

Historiskt sett har liknande mindre byggnader med ugnar använts till flera olika slags verksamheter (figur 276). Huset kan ha fungerat som torkhus, bakstuga, kokhus med mera. Närheten till ett mindre bostadshus från 1700-talet antyder att även denna byggnad är från den tiden.

En bra beskrivning av torkhus finns i skriften "Bondens hus. En skrift om lantbrukets äldre ekonomibyggnader i Västra Götaland" (Länsstyrelsen Västra Götaland 2002, citerad nedan).

"På många gårdar fanns förr torkhus av olika slag. De kallades bastu, ria eller kölna beroende på vad som skulle torkas. En bastu som användes för torkning av tröskad säd och lin kallades torkbastu. När bastun användes för torkning av det grodda kornet vid ölbryggning kallades den kölna. Torkhuset användes också till att röka eller torka malt, fläsk, kött, korv och fisk. Linodling och linberedning var en viktig del av landsbygdens självlushållning i äldre tid. Efter skörden och rötningen torkades linet inför bearbetningen i en linbastu. Torkhuset innehöll alltid en ugn eller en eldstad men saknade däremot skorsten eftersom den varma röken användes vid torkningen. Bastur var ofta väl och tätt timrade men relativt små. Röklukten kan än idag vara tydlig. För brandriskens skull byggdes de avskilt från övrig bebyggelse" (Blomberg m.fl., 2002, s. 16–17).

Figur 276. Fäbodstuga Gammelbodarna, Hede sn, Härjedalen (Erixon 1982, s. 169). Stugan har hörneldstad och ingång via gaveln.

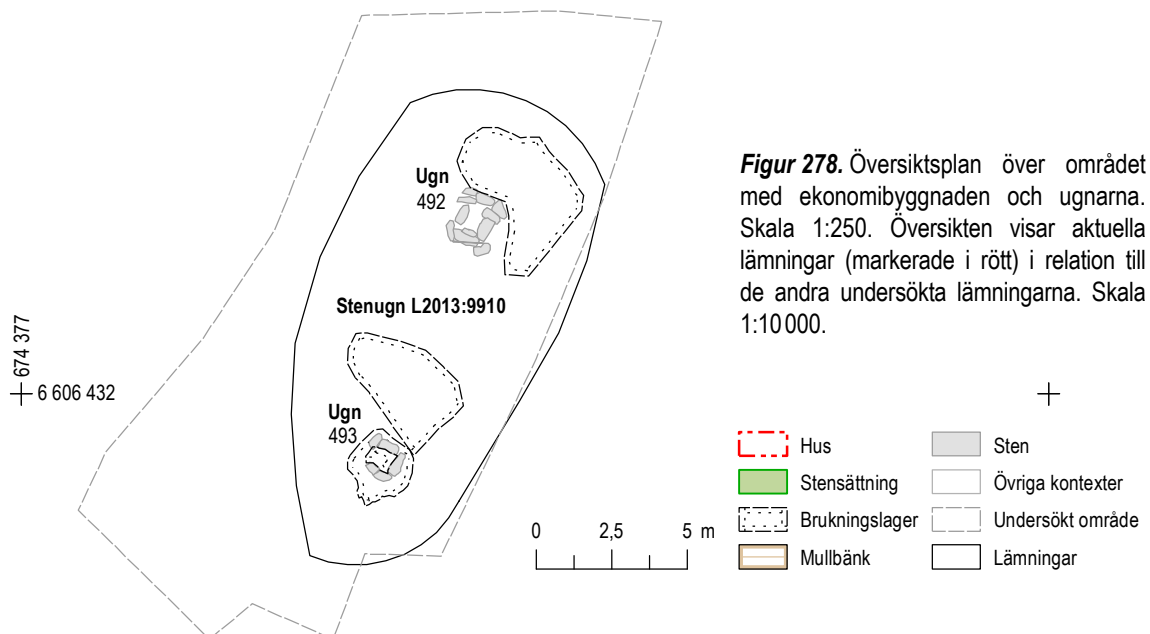
19. HUSGRUND, HISTORISK TID L2013:5451 OCH STENUGN L2013:9910

På Molnby's marker, cirka 200 meter öster om säteriets huvudbyggnad, fanns några lämningar i form av en ekonomibyggnad (L2013:5451) och två ugnar (2013:9910). Läget för ekonomibyggnaden (hus 491) motsvaras av en husmarkering på en arealavmätning över Molnby från år 1850 (LMM 01-

VAL-118; figur 277). Ingen upplysning om husets funktion finns i kartans beskrivning men det ligger inom mark som definieras som kohage. Kartan från 1850 omfattar Molnby säteri med alla underliggande ägor och gårdar. På kartan syns flera torp och friliggande ekonomibyggnader inom Molnby's ägor.

Figur 277. Utsnitt av arealavmätning över Molnby's ägor från år 1850 (LMM 01-VAL-118). På kartan syns en husmarkering som motsvarar läget för den undersökta husgrunden (491). Vår undersökta husgrund ligger något vid sidan av husmarkeringen på kartan. Det kan bero på att kartan inte har gått att rektifiera exakt just här eller på att lantmätaren inte varit så noga med att rita in just denna byggnad. Skala 1:3000.

Figur 278. Översiktsplan över området med ekonomibyggnaden och ugnarna. Skala 1:250. Översikten visar aktuella lämningar (markerade i rött) i relation till de andra undersökta lämningarna. Skala 1:10 000.

Figur 279. Stenugn 492. Foto från nordost.

19.1 Bebyggelsen

19.1.1 Ekonomibygnaden

Huset (491) hade syllstensgrund och var cirka 8 x 7 meter stort (figur 278). Huset utgjordes av en gavelförstuga med en spis i det sydvästra rummet. Spisen låg mitt på den södra kortsidan. Ingången skedde från det nordöstra rummet. Under husets västra del fanns en mullbänkskonstruktion där hela grunden hade fyllts upp med jord. Inga fynd påträffades i huset. Huset har sannolikt inte fungerat som bostad.

19.1.2 Ugnar

I en sydostsluttning nedanför ekonomibygnaden låg två ugnar med liknande utseende (figur 278). Den norra ugnen (492; figur 279) var 1,8 x 1,6 meter stor. Den hade kallmurade sidor av stenblock och var fylld med ett brukningslager innehållande kol och sot samt enstaka skärvigastenar. Framför

ugnens öppning fanns utrensat material från ugnen på ett golv eller tramplager. Inga synliga väggar fanns kring ugnen. Endast ett fynd framkom i ugnen, en järnten med rektangulärt tvärsnitt (F5204:42440:1). Inget bevarat växtmakrofossil fanns i ugnens brukningslager.

Ytterligare en ugn (493) låg cirka 10 meter åt söder. Ugnen var 1,4 x 1,3 meter stor. Även denna hade kallmurade sidor av stenblock. Ugnen innehöll ett sotigt brukningslager och omgavs också av ett liknande lager (5268) som även innehöll rikligt med skärvig sten. Inga fynd eller växtmakrofossil påträffades i ugnen.

Inga daterande fynd påträffades i ugnarna. Det rumsliga sammanhanget med ekonomibygnaden från mitten av 1800-talet gör det möjligt att även ugnarnas verksamhet kan kopplas till denna tid. Avståndet mellan ekonomibygnaden och den norra ugnen var 20 meter.

20. KULTURLANDSKAPET

S om redan nämnts framhöll vi i undersökningsplanen att Snapptuna var beläget utanför de rikare bygderna sett utifrån de naturgeografiska förutsättningarna. Det gäller främst perioden efter att landhöjningen lett till att området inte längre tillhörde ett skärgårdslandskap. Från järnålder och framåt låg Snapptuna mellan de rikare bygderna vid Molnby gård och Vallentuna i söder och Lindholmen och Orkesta i norr. Avståndet var däremot inte särskilt långt och med en terminologi hämtad från kulturgeografisk forskning och tidigare arkeologisk bebyggelseforskning handlar det om en brytzon. Det vill säga ett område som nyttjats för intern kolonisation, till skillnad från områden som koloniserats längre bort från mer rikare kulturbygder. Ett område som Snapptuna bör ha stått i tät kontakt (kanske någon form av beroendeförhållande) med en centralbygd. Det var inte det mest attraktiva området men ändå en plats som under expansionstider troligen togs i bruk relativt snabbt,

medan den under en kris övergavs så fort det fanns bättre mark tillgänglig. I undersökningsplanen lyfte vi därför fram undersökningens potential att studera bebyggelsens och odlingens expansion och stagnation i ett långtidsperspektiv.

Redan före undersökningen var vi på det klara med att det inte skulle vara möjligt att svara på den frågan enbart utifrån grav- och boplatundersökningen. Vår ambition var istället att vi skulle kunna studera expansions- och stagnationsfaser genom att analysera de agrara förändringarna. De material vi har använt för att göra det är: undersökningsresultaten (grävning och datering samt inventering av närområdet), det historiska kartmaterialet, jordartskartering, makrofossilanalys och pollenanalys. Självklart har även vår kulturgeografiska och arkeologiska förståelse samt jämförelser med andra platser påverkat våra slutsatser.

Odlings- typ	Beskrivning	Jordart	Datering
1	De äldsta och mest svårdaterade odlingslämningarna bestod av låga stenkonstruktioner. Stenkonstruktionerna var generellt en till tre meter i diameter och en- till två-skiktade. De var ofta oformliga och saknade markerad avgränsning. Liknande odlingsspår påträffades inom relativt stora arealer även utanför undersökningsområdet.	Röjd eller stenfattig siltig/sandig morän.	Yngre bronsålder till äldre järnålder. Möjligen in i yngre järnålder.
2	Rätvinkligt system med stenvallar som ramade in odlings- ytor med röjningssten. Liknande odlingsystem påträffades utanför undersökningsområdet men lämningstypen täckte relativt små arealer.	Röjd eller stenfattig siltig/sandig morän.	Stratigrafiskt äldre än 1600-tal men i övrigt saknades dateringar. Troligen medeltid.
3	Område med tydliga röjningsrösen. Röjningsrösen var flerskiktade och innehöll både större och mindre stenar. Röjningsrösen låg spridda i åkermarken men kunde i övrigt inte särskiljas från odlingstyp 4. Vid flera platser fanns även stensträngar i anslutning till röjningsrösen.	Områdena låg i morän men med ett större inslag av silt och ler i matjorden och närmare övergången mot lermarken jämfört med odlingstyp 1 och 2.	Svårdaterade. De som låg vid Snapptuna gård var stratigrafiskt yngre än gården. Dessa var alltså från tiden efter 1850 men liknande miljöer kan vara såväl från järnålder som medeltid.
4	Områden med tydliga röjningsrösen. Röjningsrösen var flerskiktade och innehöll både större och mindre stenar. Röjningsrösen påminde om de vid odlingstyp 3 men de låg i rader och återspeglade åkertegar. Utmed flera av tegarnas kortsida låg en odlingsterrass.	Områdena låg i morän men med ett större inslag av silt och ler i matjorden och närmare övergången mot lermarken jämfört med odlingstyp 1 och 2. Samtida med denna odling hade man även odlat upp delar av lermarken.	Delar av odlingstyp 4 var åkergräde på 1680-talskarta. Tegskiftet som syns gör att vi daterar odlingen till 1600-tal och 1700-tal med en möjlig start något tidigare.
5	Åkrar i lermark. Delar av lermarken var uppodlad redan på 1680-års karta men den nådde en större utbredning på 1850-års karta. Diken avgränsade långsmala tegar. Med tiden täckdikades åker och större sammanhängande gården skapades. Röjningsrösen på moränen utmed åkerkanten hör troligen till denna tidshorisont.	Nu låg åkermarken i de lägre liggande områdena med mer lera och silt.	Delar av lermarken var åker redan på 1680-års karta. På 1850-års karta hade åkermarken i lermark växt och åkermarken i morän var helt borta.

Figur 280. Fem olika typer av odling identifierades inom eller i anslutning till undersökningsområdet. Inom vardera typ finns det troligen ett stort tidsdjup men de olika områdena med respektive typ uppvisar flera likheter. I stora drag är odlingstyp 1 äldst och odlingstyp 5 yngst.

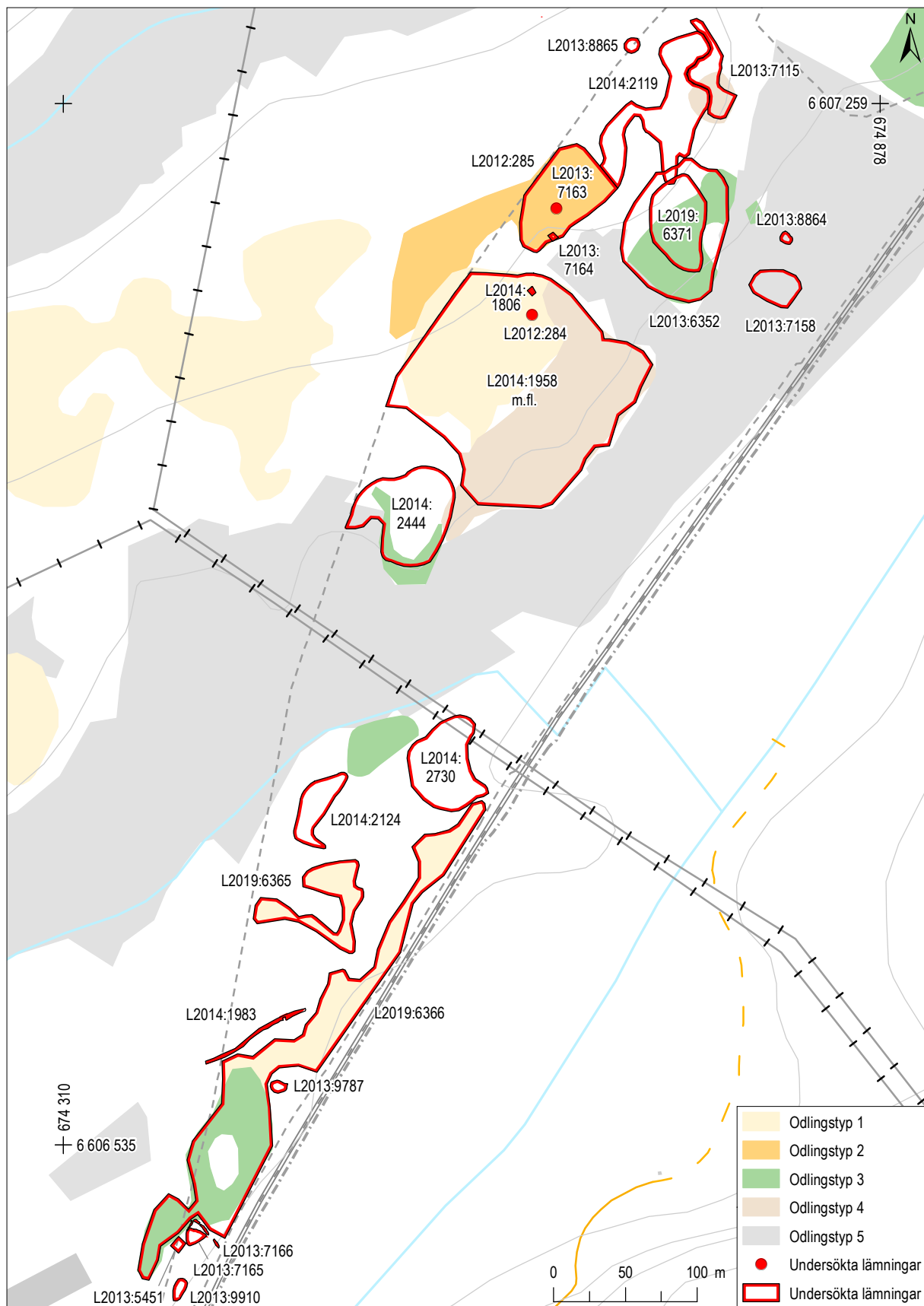
Vi börjar med en kort sammanfattning av fem odlingstyper vi har identifierat innan vi går igenom materialen var för sig. I figur 280 beskrivs odlingstyperna kortfattat och i figur 281 visas var de påträffades. Dateringen är oftast svår och en del av odlingstyperna har troligen delvis använts samtidigt. Yngre odling kan även ha tagit bort spår av äldre odling.

20.1 Undersökning och inventering

Utifrån figur 281 tar områdena med odlingstyp 1 upp stora arealer och man kan få intryck av att odlingen var omfattande, men så var inte fallet. Det var endast små ytor som odlades åt gången och ny mark röjdes upp kontinuerligt.

Odlingstyp 1 var besvärlig att få grepp om och inledningsvis var lämningarna svåra att förstå men ju längre vi höll på desto mer klarnade bilden. Vid framförallt L2014:1958 gjordes noggranna undersökningar då området sammanföll med gravar och alla stenkonstruktioner som påträffades behandlades som möjliga gravar. Eftersom alla stenkonstruktioner, som bedömdes som röjningssten efter undersökning, inte var helt lika är det inte möjligt att ge en beskrivning som stämmer i samtliga fall men de flesta hade flera saker gemensamt. Innan avbaning syntes stenkonstruktionerna, i bästa fall, som vad som uppfattades som en samling med stenar. Anläggningarna var inte välvda och ofta var det bara två till tre stenar som syntes i markytan. Många gånger hade inte stenkonstruktionerna registrerats innan avbaning. När de små stensamlingarna banades av framträdde allt fler stenar och de bildade avgränsade stenkonstruktioner. Några var relativt ovala eller rundade medan andra

Figur 281. Karta över var de olika odlingstyperna registrerades. Lämningarna L2014:1958 och L2019:6366 rymmer olika typer av fossil åker. En del av odlingslämningarna ingår i sammansatta lämningar eller är yngre än 1850 och har inte registrerats som område med fossil åkermark i Kulturmiljöregistret. Skala 1:4 000.

var mer oregelbundna. De flesta var enskiktade men det fanns några som var tvåskiktade. Stenkonstruktionerna påträffades både intill berghäll, vid markfasta block eller bara i morän. Några innehöll enstaka fynd, främst keramik, men de flesta var tomma. Vid L2014:1958 fanns även tre gravar med liknande utseende som innehöll brända människoben.

Även om vår tolkning, att stenkonstruktionerna var spår av odling, står fast så anser vi att anläggandet av gravar och odlingen inte ska ses som två separata händelser. Vi tror att det var med stor medvetenhet som enstaka gravar och enstaka skålgropar anlades och knackades in i samband med odlingen. Det är svårt att säga mer om det förhållandet då vi inte kan veta om gravarna anlades i nyupptagna odlingsytor, kanske som fruktbarhetsriter, eller om de lades i områden som låg i träda, eller kanske innan odling.

En sak som stärkte vår tolkning av lämningarna som spår av odling var att alla områden med odlingstyp 1 låg i mark som bedömdes som stenröjd eller stenfattig morän vid jordartskarteringen. Ett annat starkt argument var att vi vid inventering kunde identifiera stora ytor med liknande lämningar i närområdet (L2019:6357, L2019:6365 och norra delen av L2019:6366). Det vill säga, även där fanns små stensamlingar bestående av 3–5 synliga stenar och som låg i mark som uppfattades som stenfattig eller stenröjd morän. När man gick med marksond så verkade det vid de flesta stensamlingarna finnas fler stenar. Några av dessa svårbedömda stensamlingar undersöktes vid L2019:6366. Undersökningarna gjorde det tydligt att förhållandet var detsamma som vid L2014:1958 och det som i ytan uppfattades som små stensamlingar i själva verket var enskiktade röjningsrösen (figur 282 och 283). Ett liknande förhållande kan helt säkert gälla för L2019:6357 utanför undersökningsytan. Odlingstyp 1 var alltså en sorts agrarlämning som sällan registrerats tidigare. Vårt förslag är att det kan röra sig om en åkertyp som odlats samtidigt med bassängåkrarna. Bassängåkrar är en mer känd och tydlig typ av bronsåldersåker som främst registrerats på Gotland, men även i Östergötland, Uppland och Västergötland (t.ex. Carlsson 1979, Widgren 1997). De ringa och svåridentifierade spåren efter odlingstyp 1 kan förklara varför så få agrara miljöer från yngre bronsålder och äldsta järnålder registrerats utanför dessa bygder.

Odlingstyp 2 bestod av rätvinkliga stenvallar som verkade omge odlingsmark. Här fanns röjningsrösen som var flerskiktade men inte av riktigt samma stor-

lek som de vid odlingstyp 3 och 4. Stratigrafiskt var stenvallarna äldre än 1600-tal men i övrigt kunde de inte dateras. Ett förslag är att de var samtida med ett intilliggande äldre vattenhål som troligen brukades under lång tid men där vi vid en pollenanalys kunnat belägga odling i närområdet under sent 1300-tal till tidigt 1400-tal. Provtagningen gjordes främst för att få en datering och pollensammansättningen har i dagsläget inte sammanställts fullständigt. Vi hittade spår av likadana rätvinkliga stenvallar utanför undersökningsområdet vid L2019:6352.

Odlingstyp 3 bestod av mer klassiska röjningsrösen och identifierades vid Snapptuna gård och några andra platser. Jämfört med röjningsrösen vid odlingstyp 1 så var röjningsrösen här mycket tydligare. De var flerskiktade och bestod av blandat stenmaterial.

Vid Snapptuna gård fanns även stensträngar. Stensträngarna överlagrares av gården och hade byggts in som syll i en del hus. Röjningsrösen däremot låg på lager som tillhörde gården. Röjningsrösen var alltså från perioden efter 1850 och stensträngarna äldre än 1600-tal. Röjningsrösen vid odlingstyp 3 kunde inte dateras utifrån sin form. De antogs länge vara från perioden före 1600-tal men åtminstone de vid Snapptuna gård kunde alltså stratigrafiskt dateras till efter 1850. De övriga platserna där odlingstypen finns, det vill säga södra delen av L2019:6366 och norr om undersökningsområdet vid L2014:1870, är med största sannolikhet äldre.

Odlingstyp 4 bestod av klassiska röjningsrösen. Precis som vid odlingstyp 3 var röjningsrösen flerskiktade och bestod av blandat stenmaterial. Det som gjorde att de registrerades som en egen typ var att röjningsrösen uppfattades ligga i rader motsvarande tegarna i lermarken och som låg vinkelrätt mot en odlingsterrass. Odlingsterrassen som låg utmed kortsidorna på tegarna var upp till en meter tjock. Området med odlingstyp 4 daterar vi främst till 1600-tal och 1700-tal men det kan ha börjat brukas något tidigare. Området, som låg i den sydöstra delen av L2014:1958, var en åkervret på kartan från 1680-talet men hade övergetts som åker på 1850 års karta.

Odlingstyp 5 bestod av åkrar som låg i den lägre liggande lermarken och daterades till sen historisk tid. Stenröjning från åkermarken syntes på sina håll utmed åkerkanten. Denna odling låg främst utanför undersökningsområdet och är inte så mycket att orda om här.

Figur 282. Rönjingsröse 5262 vid L2019:6366 innan undersökning. Det var karakteristiskt för hur anläggningarna såg ut vid odlingstyp 1 (t.ex. i nordvästra delen av L2014:1958 och i L2019:6357). Det vill säga, det var endast några enstaka stenar som syntes, och de var svårinventerade. Foto från söder.

Figur 283. Samma anläggning som ovan, fast här efter avbaning. Efter framrensning framträdde en tydligt avgränsad men relativt oformlig enskiktad stenkonstruktion, typisk för de anläggningar som vi tolkade som rönjingsrösen vid områden med odlingstyp 1. Foto från söder.

20.2 Odlingsmarken utifrån kartmaterialet

Historiska kartor är en viktig källa till äldre tiders markanvändning. Kartorna som inkluderar vårt undersökningsområde har mycket att säga om odlingen från cirka år 1680 och framåt men avslöjar inte särskilt mycket om den äldre odlingen, förutom att vi kan fastställa vilken odling som är äldre än kartmaterialet. I kapitel 2 har vi redovisat vilka kartor som är aktuella att använda vid studiet av Snapptuna (figur 7 och 8).

Den äldsta kartan över Molnby och Snapptuna är en yngre geometrisk karta (LSA A112-22:2). I kartan uppges Snapptuna vara avgärda till åker och äng samt med hank och stör avskild från sätesgårdens (Molnby) ägor. Snapptuna hade med andra ord ingen egen utmark. Däremot hade man troligen rätt att nyttja Molnbys utmark med vissa restriktioner. Åkermarken var fördelad på två större åkergårdar. Ett låg i norr och ett i söder, dessutom fanns en åkervret som gränsade till det norra åkerområdet. Denna åkervret sammanfaller med den sydöstra delen av L2014:1958 (figur 131). Snapptuna torp hade en egen liten åker norr om vårt undersökningsområde.

På kartan över Molnby säteri från år 1850 finns varken Snapptuna gård eller Snapptuna torp kvar. Däremot har ett nytt torp tillkommit strax norr om Snapptuna torp som heter *Bröte*. Bröte kan ses som en efterföljare till Snapptuna torp och flytten kan ha berott på att man velat komma närmare enhetens åkermark. Den största skillnaden mellan 1680 års karta och 1850 års karta är att det mindre åkerområdet på moränmark har övergetts, troligen används det som äng eller betesmark, och att ett lerigt område mellan den fossila åkermarken L2014:1958 och bytomt/gårdstomt L2013:6352 tagits upp som åker.

20.3 Jordartskartering

Att jordartskartera i samband med undersökningar av fossil åkermark är en viktig förutsättning för att förstå det agrara landskapet. Det man framförallt ser som spår av en fossil åker är röjningssten, åkerhak och diken, som ju alla är biprodukter. För att

komma åt själva produkten, det vill säga odlingsmarken, krävs det att vi tittar på ytorna mellan röjningsstenen. Detta är inte minst viktigt på platser där det inte är självklart vad som är röjningssten och vad som är grav. Eller som vid odlingstyp 1 där röjningsstenen var svår att se utan avbaning.

De geologiska förutsättningarna vid Molnby påminner i stora drag om flera andra tidigare karterade röjningsröseområden i moränbackslandskap. Området bestod omväxlande av flacka partier med finare sediment och uppstickande partier av berg och morän. I övergången mellan moränen och finsedimenten i svackorna fanns svallsediment som i äldre tider varit attraktiv för uppodling.

Att det är jorden mellan röjningsrösen som är det intressanta är inte en ny observation men den har lett till att ett mer tvärvetenskapligt synsätt har utarbetats inte minst i samband med ett flertal agrara undersökningar i Norrtäljetrakten kring år 2010 (se t.ex. Hamilton m.fl. 2008, Heimdahl 2011, 2015). Syftet med den tvärvetenskapliga jordartskarteringen är att beskriva och identifiera mark lämplig för odling, så väl naturlig som skapad. Metoden har använts vid flera platser och har utan tvekan underlättat tolkningarna av den fossila åkermarken (se t.ex. Sillén & Hjulström 2015, Ekholm m.fl. 2011).

Vid förundersökningen gjordes en jordartskartering vid Molnby enligt metoden (Appelgren m.fl. 2016, s. 30). Karteringen har varit viktig för vår studie av odlingsmarken. Karteringen bestod av bedömningar av markytans blockighet/stenighet, jordartskartering och stratigrafiska studier av områdets jordarter. Graden av blockighet/stenighet bedömdes för moränen i området enligt en tregradig skala (jfr SGU:s skala; Persson 1997): Blockig morän: markytan täcks av > 20 % av block och sten; Normalblockig morän: markytan täcks av cirka 5–20 % block och sten; Blockfattig morän: markytan täcks av < 5 % block och sten. Röjd morän: markytan innehåller endast enstaka block, flyttbara fraktioner saknas i ytan men förekommer djupare ner i marken. Eftersom syftet med karteringen var att studera jordbruk karterades den jordart som använts som medium för odling, om sådan förekommit, på ett karteringsdjup av 10 centimeter. För sondning användes en sticksond och när det gick utnyttjades förundersökningsschakt. Marken sonderades

Figur 284. Ett schakt grävdes mellan L2019:6365 och L2019:6366 för att undersöka vad vi antog kunde vara fossila åkrar och stenröjda ytor. Mellan två smala partier med berg och enstaka stenar i nordsydlig riktning var en långsmal yta med stenröjd morän som nu ingår i L2019:6365. Spridningstillstånd från Lantmäteriet med ärendenummer LM2021/015599. Foto från sydöst.

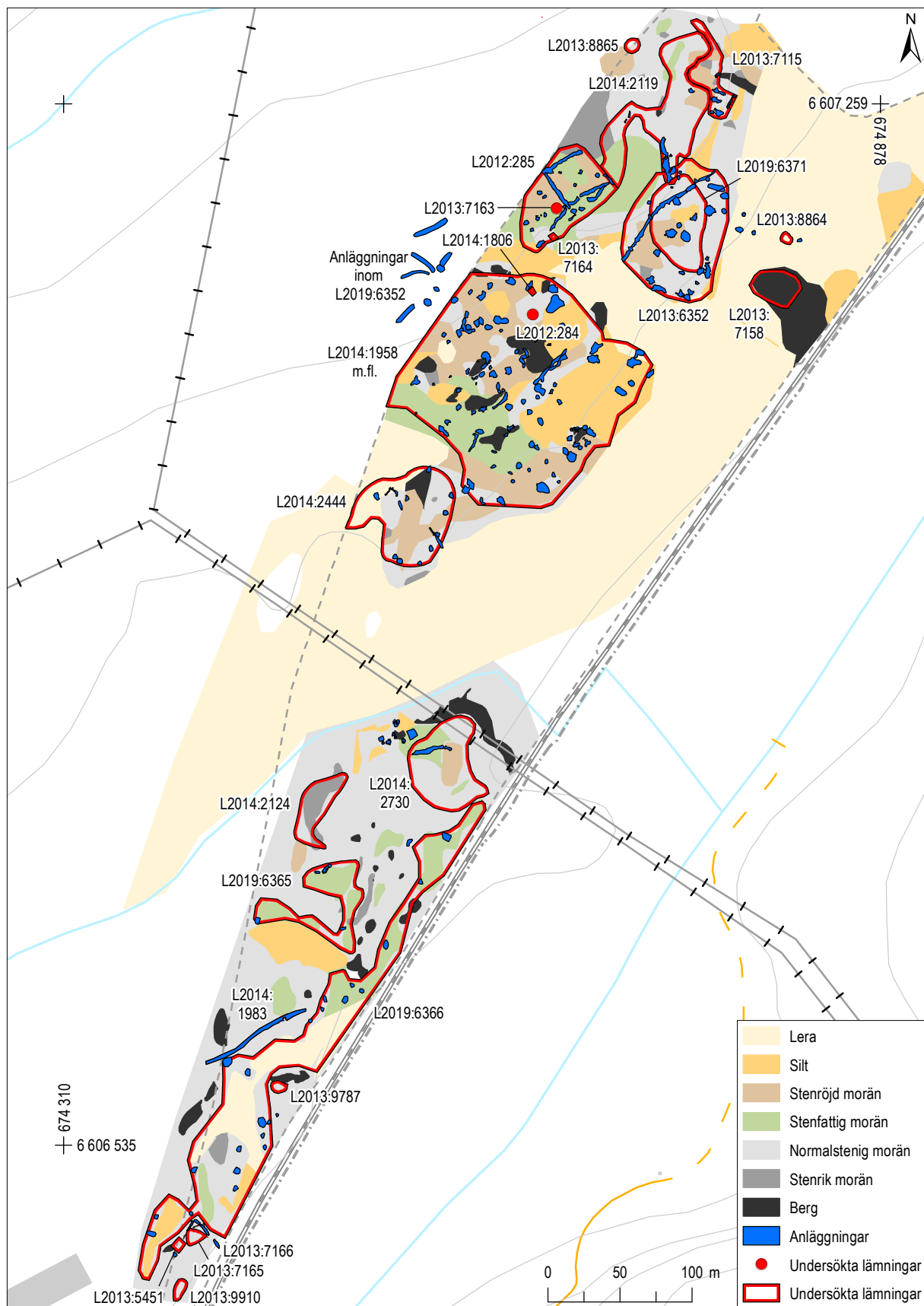
på en punkt cirka varje 25 m², med förtätningar vid jordartsgränser och i svårbedömda områden. Sticksond användes även för att bedöma jordartens stenighet när mosstäcket dolde stenar och block i markskiktet (Appelgren m.fl. 2016, s. 25ff).

I stora delar stämmer fortfarande jordartsbeskrivningen från förundersökningen men vid flera platser kunde vi vid slutundersökningen, när vi hade möjlighet att schakta i större områden, komplettera karteringen. Det var främst gällande stenröjda ytor som vi kunde korrigera den tidigare karteringen eftersom vi vid avbaningen lättare kunde bedöma det förhållandet (figur 284). Vi använde samma bedömningskriterier av stenröjda ytor som man gjorde vid förundersökningens jordartskartering. Det måste tilläggas att trots avbaningen så var det många gånger svårt att skilja på stenfattig morän och av människor röjd morän. Eftersom vi försökte att göra en så objektiv bedömning som möjligt av stenkonstruktionerna (som grav eller röjningssten)

så försökte vi att inte påverkas av om områdena gränsade till röjningssten vilket annars skulle kunna leda till att ännu större ytor uppfattades som röjda. Detta till trots så bedömdes stora delar av den nordvästra delen av L2014:1958 vara stenröjd.

I figur 285 visas resultatet från den korrigerade jordartskarteringen. I grova drag kunde området delas in i en nordlig och en sydlig del som skiljdes åt av en lerfylld sprickdal mellan L2014:2444 och L2014:2730. Det norra området låg på en östsluttande moränhöjd som i sin tur kunde delas upp i en nordlig och en sydlig höjd som skiljdes åt av ett område med lera och silt som sköt in mellan höjderna.

Ytan med röjningsrösen och stensträngar vid Snapptuna gård (L2013:6352) bedömdes som röjd i den västra delen men stora delar låg inom vad som bedömdes som normalstenig morän. Möjligen ska det ses som att röjningsrösen i västra delen tillhörde en mindre åker medan de röjningsrösen som låg

Figur 285. Jordartskartering av undersökningsområdet. Karteringen bygger både på förundersökningens och våra resultat. I figuren visas anläggningar som stenkonstruktioner, stenhägnader, stensträngar och röjningsrösen. Skala 1:4 000.

längre söderut utmed gränsen mellan morän och lermark var röjningssten från odlingen i lermarken under 1800-tal.

På höjden söder om Snapptuna gård låg den fossila åkermarken med rektangulära stensträngar (L2012:285) i jordarter som bedömdes som stenröjd morän eller stenfattig morän. Här låg även den fossila åkermarken L2014:1958. Denna kunde delas upp i en nordvästlig och en sydöstlig del (odlingstyp 1 och odlingstyp 4), inte bara utifrån formen på röjningsstenen, men även utifrån jordartskarteringen. I den sydöstra delen innehöll marken svallsediment med en mycket högre andel silt och även inslag av ler medan den nordvästra innehöll mer grusig och sandig morän. Blockigheten var i stort sett likartad mellan områdena.

Söder om denna, kring grav- och boplats L2014:2444 låg flera röjningsrösen kring höjden. Några låg på gränsen mellan ler och morän medan en del låg något indraget från lermarken (som var åkermark på 1680 års karta). De flesta röjningsrösen i liknande lägen har kopplats samman med odlingstyp 5 där sten från lermarken kastats upp i röjningsrösen utmed åkerkanten.

Området söder om den lerfyllda sprickdalen bestod till stor del av normalstenig morän som vid en första anblick inte framstod som attraktiv för odling. Men i den normalsteniga moränen fanns det flera små och oformliga partier som var stenfattiga och stenröjda. Vid L2019:6365 och norra delen av L2019:6366 fanns flera låga stenkonzentrationer, som bland annat utifrån våra erfarenheter vid L2014:1958 bedömdes som röjningsrösen tillhörig odlingstyp 1. I södra delen av L2019:6366 fanns områden mellan höjderna som innehöll mer finkorniga sediment. Dessa omgavs av något större röjningsrösen och bedömdes som odlingstyp 2.

20.4 Makrofossil- och pollenanalys

20.4.1 Makrofossilanalys

Bronsålder

En analys av lager 718, som låg vid stenkonstruktion 715 i nordvästra delen av L2014:1958, visade att det fanns ett mindre inslag av fragmenterat träkol. Det fragmenterade kolet tyder på att jorden hade bearbetats. Jorden tolkades därmed som odlingsjord och stärkte tolkningen av L2014:1958 som fossil åker, men utifrån jordanalysen gick det inte att avgöra vad som odlats på platsen. För att avgöra vad som odlades under yngre bronsålder och järnålder får vi istället titta på makrofossilanalyser från andra kontexter, framförallt hus.

Makrofossilanalysen från bronsålderskontexter visade att grödorna dominerades av skalkorn. Det fanns även ett mindre inslag av både emmer-/speltvete och bröd-/kubbvete. I hus 364 påträffades även havrekärnor men det var inte möjligt att säga om det var odlad havre eller ogräset flyghavre.

Tillsammans med säden i hus 358 hittades även ogräsfrö av snärjmåra. Snärjmåra växer i åkrar tillsammans med olika grödor men också på gårdsplaner och avfallsplaner. Generellt tyder förekomsten av snärjmåra på att man gödslade åkrarna. Enstaka ogräsfrö kan inte anses tillräckligt för att leda i bevis att åkrarna gödslades. De små åkerytorna vid odlingstyp 1 som vi daterat till yngre bronsålder till äldsta järnålder har ändå sannolikt gödslats i någon utsträckning. Åkrarna var relativt små och gödslet har inte behövt samlas in i alltför stora mängder.

I det yngre bronsåldershuset 128 påträffades starrnötter och frö från smörblommor i husets fädel. Det visar att fodret samlats in från fuktängar. Fuktängar fanns det gott om kring de uppgrundade områdena öster om undersökningsområdet. I skärvstenshög 404 påträffades även lin.

Äldre järnålder

Eftersom det inte fanns någon bebyggelse från perioden fanns det få lämpliga anläggningar som kunde provtas till en makrofossilanalys. De konstruktioner som vi kunde provta för en makrofossilanalys var främst gravar (ett fåtal) vilka inte kan anses vara representativa för vad som odlades. De material som fanns visar i alla fall att skalkorn fortfarande dominerade odlingen.

Yngre järnålder

Makrofossilresultatet från de tidigvikingatida husen (hus 350 och 361) tyder på att man fortfarande odlade skalkorn. I hus 361 påträffades även emmer-/speltvete och bröd-/kubbvete. Jämfört med äldre perioder var det alltså i stort sett samma grödor. Den största skillnaden låg i att spåren av att åkrarna gödslades var tydligare och relativt stora mängder av svinmålla, vicker och åkerbinda påträffades i hus 350.

Historisk tid

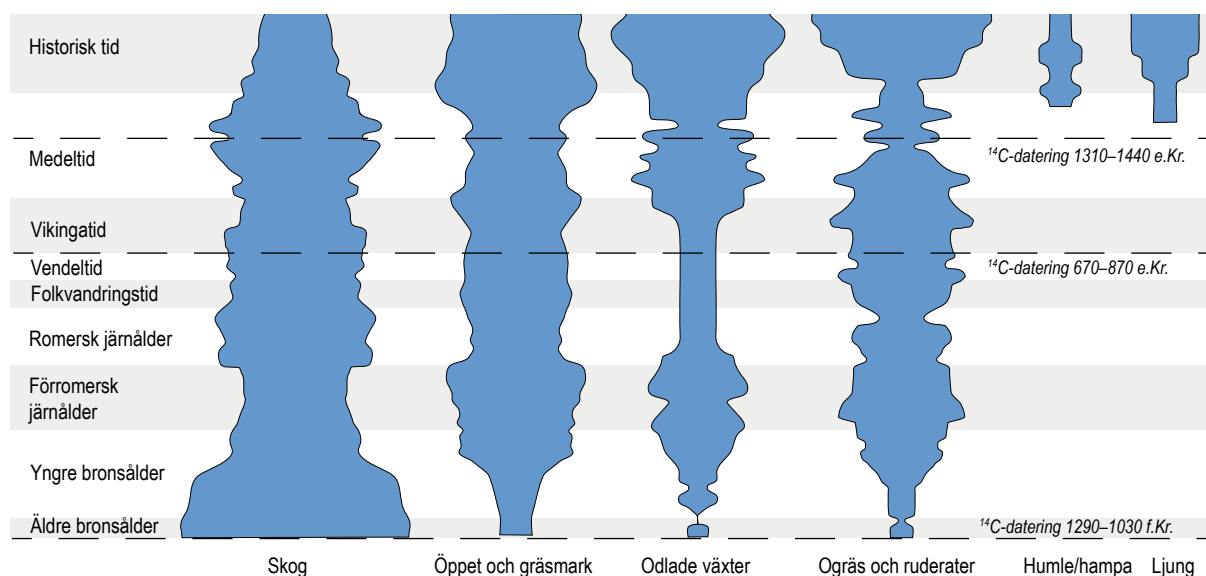
Ett fåtal medeltida kontexter visar att man odlade skalkorn, vete, havre, ärtor och lin. Från kontexter tillhöriga 1600- och 1700-tal kan vi se att man odlade samma grödor. Det finns både skalkorn, bröd/kubbvete, havre, råg, lin och ärtor. Man odlade även en del humle och hampa.

Pollenanalys

Pollenanalysen kan i viss grad bidra med information om vad som odlades (främst under historisk tid) men framförallt kan den belysa de långsiktiga förändringarna i odlingslandskapet. Strax intill undersökningsområdet, i den utdikade Molnby sjön, fanns en lokal som bedömdes som lämplig för en pollenanalys. Redan vid borrhningstillfället syntes flera lager och provet bedömdes som lämpligt för vidare analys. Totalt gjordes fem ¹⁴C-analyser för att datera de olika horisonterna i stapeln. De två första gav dateringar till senneolitikum och äldre bronsålder. Den tredje gav en datering till övergången mellan äldre bronsålder och yngre bronsålder. Med start i nivå med övergången mellan äldre och yngre bronsålder plockades 50 prover ut med jämna intervall. Från de utplockade proverna valdes ytterligare två ut för ¹⁴C-analys för att förfinna dateringen.

I figur 286 visas resultaten över pollenfördelningen. De faser som visas i diagrammet måste anses vara ungefärliga eftersom vi inte känner till hur snabbt sedimenten bildades i sjön/mossen.

I diagrammet har pollen från olika arter delats upp i större grupper som gör att vi kan läsa av förändringarna i landskapet. Vardera grupp kan ytterligare delas

Figur 286. Diagram över pollenfördelningen uppdelat på sex olika grupper. De nivåer som ¹⁴C-daterats har markerats, utom de två äldsta dateringarna till stenålder och äldre bronsålder. I övrigt är tidsindelningen relativ och bygger på våra bedömningar. Diagrammet låter oss följa landskapsutvecklingen och vi ser både expansioner och regressioner i odlingslandskapet. Det finns inga spår av en tillbakagång under folkvandringstid. Däremot kan man se spår av den medeltida agrarkrisen.

in i underarter. Till exempel kan man plocka ut olika trädslag ur gruppen skog. De grupper som användes var: skog, öppet och gräsmark, odlade växter, ogräs och ruderaer, humle/hampa och ljung. I diagrammet visas fördelningen inom vardera grupp och inte gruppens relation till andra grupper.

Under äldre bronsålder fanns det små öppna gräsmarker men landskapet dominerades av skog. Tall och björk var uppblandat med ek, alm, lind, hassel och utmed vattendragen växte al.

Under yngre bronsålder skedde först en långsam ökning av den öppna gräsmarken men kring cirka 800 f.Kr. accelererade tillväxten och den öppna gräsmarken bredde ut sig, andelen odlade växter ökade och skogen minskade. Det skedde samtidigt som gårdarna med hus och skärvtenshögar etablerades vid L2014:2444, L2019:6371 och L2013:8864. Kanske var det redan nu lämningarna av odlingstyp 1 började avsättas. En alternativ förklaring som också är möjlig är att man öppnade upp större betesmarker. Fynd av bland annat en och svartkämpar visar att gräsmarkerna nyttjades av boskap. Skogens sammansättning förändrades också. Lövträd som alm och lind gick kraftigt tillbaka medan ek inte minskade i lika stor utsträckning. Utmed stränderna och vattendragen växte det fortfarande al. Granen kom in relativt tidigt men utan att bilda några större sammanhängande bestånd.

Under förromersk järnålder ser vi inte några stora förändringar. Den öppna åkermarken växte långsamt till sig och skogen minskade något. Under en kort period under förromersk järnålder minskade de odlade växterna nästan samtidigt som ogräs och ruderaer ökade. Kanske återspeglar detta en kortare tid då betesmarken tog över något i förhållande till odlingen, åtminstone inom de delar som avsatt pollenmaterial i Molnbyssjön. Den här korta perioden syns inte i skogens eller den öppna markens utbredning.

Kring år 0 skedde en tydlig förändring. Nu ökade skogens utbredning på bekostnad av den öppna betes- och åkermarken. Man kan även se en nedgång för de odlade växterna. Vi kan alltså se att de agrara aktiviteterna i området går ned. Troligen tar granen över delar av den uppodlade marken och annan bördigare mark medan tall och björk breder ut sig på de

lite kargare betesmarkerna. Al ökar också vilket kan vara en indikation på att fuktängarna och öppen våtmark tilläts växa igen. Under hela denna period finns det viss odling i området men inte lika mycket som tidigare.

Under folkvandringstid skedde en viss avskogning igen och de öppna ytorna ökade något. Det finns inga spår av den folkvandringstida krisen i pollendiagrammet. Från att vi sett en liten ökad agrar aktivitet under folkvandringstid är pollenfördelningen relativt jämn fram till tidig vikingatid. Kring år 800 e.Kr. ser vi ytterligare avskogning och en ökning av den öppna marken. Det är till den här perioden en av gårdarna vid grav- och boplotsområde L2014:2444 dateras och det är mycket möjligt att det är aktiviteter kring gården som återspeglas i pollendiagrammet. Samtidigt ökade de odlade växterna ganska kraftigt. Den ökningen kan delvis vara en chimär eftersom den i tid sammanfaller med införandet av råg. Pollen från råg sprider sig över större områden och det kan vara därför ökningen av odlade växter ser ut att vara så kraftig.

Under medeltid öppnades landskapet åter upp med enstaka och kortare tiders odling. Tall och björk dominerade men granen bildade också en del större populationer. Al var fortfarande vanlig i de fuktiga områdena. Enen ökade under perioden vilket visar att betesmarkerna hölls öppna och eventuellt ökade.

En tydlig men kortvarig igenväxningsfas där skogen återtog öppen mark har daterats till strax efter ¹⁴C-intervallet 1310–1440 e.Kr. Det verkar ha varit en kort men relativt snabb igenväxningsfas där granen tog över uppodlad och bördigare mark. Ljuskrävande örter och gräs minskade liksom sädesslagen och ogräsen. Denna igenväxningsfas stämmer väl överens med tiden för den medeltida agrarkrisen.

Därefter öppnades landskapet snart åter upp och bildade ett öppet kulturlandskap med skogspartier som främst täckte impediment och marker som då var mindre lämpliga för odling, bete och foder. Odlingen skedde i bearbetad och gödslad åkermark. Detta är något vi även ser i det historiska kartmaterialet. Ljungens intåg tillsammans med ett starkt inslag av enar visar på ett intensivt nyttjande av betesmarker. Utdikning av intilliggande våtmarker utfördes i syfte att öka arealen produktiv mark.

Arkeologikonsult

21. UTVÄRDERING

Det övergripande syftet med undersökningen och den efterföljande rapporteringen var enligt Länsstyrelsens kravspecifikation att erhålla och förmedla en sammanhållen förståelse för platsens brukande både rumsligt och kronologiskt. Undersökningen skulle ha en lokalhistorisk inriktning och ge ny och meningsfull kunskap om platsens användning från bronsålder till historisk tid, med fokus på undersökningsområdet och dess absoluta närområde. Förmedlingen skulle utgöra en väsentlig och integrerad del under hela projektet. Viktigt att komma ihåg i sammanhanget är att rapporteringen sker i tre steg, med en basrapport, en vetenskaplig fördjupning samt en populärvetenskaplig publikation. De sista två stegen återstår att ta och det som utvärderas här är fältarbetet och basrapporteringen. Förmedlingsinsatserna har Lotta Mejsholm beskrivit och utvärderat i kapitel 4.

På en övergripande nivå har undersökningen såhär långt uppfyllt ambitionerna i kravspecifikation och undersökningsplan. Vi har kunnat beskriva vilka

mänskliga spår som fanns i området, var de olika lämningarna fanns, och från vilka tidsperioder de härstammade – det vill säga hur platsen brukades från bronsålder till historisk tid. De mer omfattande frågorna om hur och varför kommer vi att arbeta vidare med i nästa steg av rapporteringen.

21.1 Fältarbete och analyser

Fältarbetet utfördes under två säsonger, sommaren och hösten 2016 respektive sensommaren och hösten 2017. De mest omfattande insatserna sett till antal fornlämningar, undersökta ytor och grävande arkeologer gjordes under den första säsongen 2016. Igångsättningsbeslutet kom ganska sent på året och en full arbetsstyrka kunde vi sätta in först under sensommaren, med krav på att undersöka mycket stora ytor samma höst. Vår projektorganisation fungerade överlag väl men senhösten detta år förde med sig ett omfattande snökaos (figur 287) som satte oss på rejäla prov för att vi skulle hinna undersöka och

Figur 287. Senhösten 2016 år förde med sig ett omfattande snöoväder. Lämningar som stod på tur att dokumenteras täckte vi så gott det gick med presenningar, som i sin tur snöades över...

dokumentera allt vi föresatt oss. Undersökning och dokumentation försvarades också av novembermörker och frusen mark sent på säsongen. Det ledde till att några anläggningar inte undersöktes i sin helhet, och ett fåtal inte alls, att några anläggningar inte kunde fotograferas, och att det finns en liten risk att deponerade fynd i små fraktioner kan ha missats i några fall – vi bedömer dock på det stora hela att så inte har skett. De kontexter som blev nedprioriterade var sådana som bedömdes ha lägre informationsvärde. I övrigt kunde vi utan avsteg följa den metodik som formulerats i undersökningsplanen och som beskrivs i kapitel 4.

Ett krav från Länsstyrelsen var att vi i undersökningsplanen skulle ange hur stor yta vi beräknade bana av och grovrensa, hur mycket vi räknade med att finrensa, hur stor volym kulturlager vi beräknade undersöka, samt hur många nedgrävda anläggningar, uppbyggda konstruktioner (framför allt hus), stora komplexa gravar, mindre enkla gravar, stenpackningar respektive röjningsrösen vi bedömde att vi skulle undersöka. Hur väl vi lyckades med beräkningarna är inte så enkelt att avgöra, eftersom de olika kategorierna ofta visade sig svåra att avgränsa sinsemellan. Dessutom undersöktes ett antal kategorier som inte nämndes i förfrågningsunderlaget, såsom skärvstenshögar, skärvstensflak, stenmattor, stensträngar, terrasser, slaggvarp och spisar. Jämförelsen mellan beräkningen och resultatet säger därmed inte mycket om relationen mellan nedlagd arbetstid och antal undersökta lämningar, om det är det man vill veta. Vill man veta ifall förundersökningen fungerade som ett bra underlag för beräkningarna är siffrorna något mer intressanta även om problemet med att kategorisera lämningarna kvarstår. Vi ska ändå göra ett försök. De presenterade siffrorna gäller de indikationer som undersöktes och som verkligen var anläggningar och konstruktioner. Vi har inte räknat med de indikationer som utgick efter undersökning.

Så till siffrorna. Inför undersökningen beräknade vi att bana av och grovrensa närmare 34 000 kvadratmeter. Det blev mer. Sammanlagt banade vi av ungefär 43 100 m². Ökningen berodde bland annat på att gravområdena L2014:2730 och L2014:2124 blev större än förväntat. Vi hade utifrån förundersökningens resultat bedömt att vi skulle bana av cirka 1 850 m² under 2017, när dessa områden grävdes, men bara

dessa två fornlämningar kom att omfatta 6 436 m². Missbedömningen berodde sannolikt på att förundersökningens schakt varit betydligt mindre i denna södra del av undersökningsområdet än i den norra, och att omfattningen av lämningarna därför inte framgick på förhand. I andra delar av området blev det andra avsteg från undersökningsplanen. Direktiven i kravspecifikationen var att stora delar av undersökningsområdet (motsvarande områdena 4, 5 och 6 i förundersökningen) skulle banas av i sin helhet samt totalundersökas under 2016. Bara område 5 motsvarade en yta om cirka 23 000 m², vilket innebar en tidsödande avbaning samt flyttning av massor långa sträckor. När vi insåg att stora delar av ytan utgjordes av i sen tid odlade marker med en begränsad potential för fornlämningar minskade vi, i samråd med Länsstyrelsen, avbaningsytan till cirka 17 500 m². I stället kunde grävmaskinerna användas till angelägnare arbetsuppgifter. Finrensningen uppskattar vi till cirka 30 000 m² snarare än de beräknade 26 000 m². Kulturlagren beräknade vi skulle omfatta sammanlagt drygt 500 m³. Resultatet blev drygt 560 m³ varav drygt 470 m³ fanns inom den historiska bebyggelsen.

Antalet nedgrävda anläggningar beräknades till drygt 250 stycken. Slutsumman blev i stället cirka 550 stolphål, störhål, gropar, kokgropar, härdgropar, avfallsgropar, brunn, smidesgrop med mera. Omkring hundra av dessa framkom inom L2014:2444 men fler anläggningar än beräknat fanns över hela området. Trots att antalet anläggningar blev större uppfyllde vi ambitionen att minst 70 % av anläggningarna skulle undersökas.

Även antalet komplexa/uppbyggda konstruktioner blev fler, men det beror lite på hur man räknar. Vi beräknade i undersökningsplanen att undersöka cirka 30 konstruktioner av detta slag. Även här blev resultatet det dubbla, cirka 60 stycken. I detta antal har vi då utöver cirka 20 hus med stensyllar, spisar och så vidare även räknat 24 stensträngar/stenvallar/stenmattor (några av dessa var mycket stora och några delundersöktes). Vidare har vi i summan 60 uppbyggda konstruktioner räknat med tre skärvstenshögar, tre förhistoriska husgrundsterrasser, en terrassering från historisk tid, sju friliggande spisfundament/ugnar, två större stenläggningar, ett slaggvarp, en stenmur, samt ett grophus och en källare.

Vi beräknade att undersöka 14 större/komplexa gravar och det stämmer precis med utfallet om man räknar ett oförväntat brobyhus till denna kategori. När det gäller beräkningarna av mindre/enklare gravar, stenpackningar av annat slag samt röjningsrösen är jämförelsen knepigare att göra. Vi beräknade att undersöka cirka åttio mindre gravar, lika många stenpackningar, samt nio röjningsrösen. Slår vi ihop gravarna och stenpackningarna blir den beräknade summan 160. Vi undersökte sedan 43 mindre/enkla ”gravar”, här definierade som sådana om de bestod av minst två kontexter och innehöll någon form av fynddeposition. Antalet stenpackningar eller stenkonstruktioner av mindre slag (fyndtomma stensättningslika lämningar, stensamlingar, stenrader och så vidare) var 118 stycken. Bedömningen stod sig med andra ord väl vad antalet beträffar, däremot var det betydligt fler anläggningar än förväntat som saknade fynd. Samtliga undersöktes med en ambitionsnivå som om de vore gravar. När det gäller röjningsrösen fanns däremot ingen god överensstämmelse alls mellan beräkning och utfall. Vi hade tänkt oss undersöka nio röjningsrösen, men resultatet blev 154 stenkonstruktioner bedömda som röjningsrösen. De flesta undersöktes minst till hälften och flertalet av de mindre i sin helhet, då de på förhand var svåra att kategorisera och behandlades som potentiella gravar.

Ett tjugotal karterades bara och flertalet röjningsrösen av yngre (historisk) karaktär maskingrävdes.

I undersökningsplanen hade vi beräknat hur många fynd som kunde förväntas av olika kategorier (järn, keramik, ben och så vidare). Här kan vi konstatera att vi överskattade fyndmängden. Särskilt om man beaktar att vi undersökte långt fler stenkonstruktioner än beräknat är det tydligt hur glest det var mellan fynden, inkluderat det osteologiska materialet. Mängden keramik från förhistoriska kontexter blev däremot större än beräknat, och det som slår igenom här är det omfattande keramikmaterialet från bronsåldersboplatsen L2014:2444. Tvärtom hade vi överskattat den förutsedda mängden metallfynd, vilket bör bero på att vi i beräkningarna bland annat utgick från förundersökningens metalldetektering. Många metallfynd plockades då upp vilket haft vissa negativa konsekvenser (kapitel 1), däribland att vi kom att överskatta hur många metallfynd som fanns kvar för oss att finna vid undersökningen. Detta var särskilt tydligt kring Snapptuna gård och torp och fyndkategorin personliga föremål (dräktdetaljer, knappar, smycken). Fyndmängd och fyndhantering både i fält och efteråt påverkades även åt motsatt håll, i och med fyndet av en vikingatida myntskatt med 163 arabiska silvermynt som ingen kunde förutse (figur 288).

Figur 288. Fyndmängd och tid för fyndhantering och fyndanalys både i fält och efteråt ökade när en silverskatt (L2012:284) som ingen kunde förutse plötsligt dök upp.

Tabellerna (figur 289–291) nedan var de fyndkategorier vi hade beräknat antal för i undersökningsplanen. De omfattar långt ifrån samtliga fynd, sådana material som hästskor, hästskosöm, järntenar, nitar, nubbs, krampor, krokar, lerklining med mera är inte medtagna. Här ingår heller inte kategorier som till exempel vapendetaljer (pilspetsar, bössfinta), nöjen och samfärdsl (spelkular, islägggar) eller värdeämbare (mynt, vikter).

Fynd-kategori	Antal/vikt, beräknat	Antal/vikt, resultat (cirka)
Keramik	5 kg	38 kg
Järn	55 st	28 st
Kopparlegering	20 st	3 st
Ädelmetall	2 st	3 st
Glas	2 st	3 st
Bergart	55 st	32 st

Figur 289. Tabellen jämför de i undersökningsplanen angivna förväntade fyndkategorierna från den förhistoriska bebyggelsen, inklusive skärvstenshögar, i relation till faktiskt utfall.

Fynd-kategori	Antal/vikt, beräknat	Antal/vikt, resultat (cirka)
Keramik	12 kg	Drygt 5 kg
Järn	30 st	17 st
Kopparlegering	20 st	2 st
Ädelmetall	2 st	163 st (myntdepå)
Glas (pärlor)	35 st	2 st
Bergart	50 st	20 st

Figur 290. Tabellen jämför förväntade fyndkategorier från gravar/rituella lämningar i relation till faktiskt utfall.

Fynd-kategori	Antal/vikt, beräknat	Antal/vikt, resultat (cirka)
Keramik	3 150 st	2 663 st
Glas	840 st	560 st
Byggnadsmaterial	1 750 st	1 360 st
Redskap	280 st	290 st
Personliga föremål	210 st	81 st
Slagg	210 kg	329 kg

Figur 291. I tabellen visas förväntade fyndkategorier från den historiska bebyggelsen samt det faktiska utfallet.

21.2 Svaren på frågorna

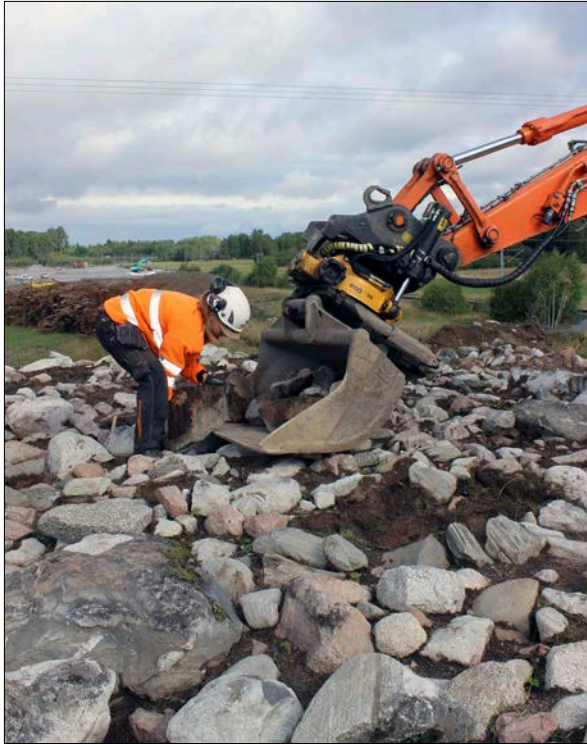
De frågor och teman som vi presenterade i vår undersökningsplan var uppdelade efter lämningstyper och perioder, i stort sett i kategorierna rituella lämningar/gravar, förhistorisk bebyggelse, historisk bebyggelse samt agrara lämningar. De mer djuplodande frågeställningarna planerar vi att arbeta vidare med i den kommande vetenskapliga bearbetningen av undersökningsresultaten. I föreliggande rapport har avsikten varit att besvara grundläggande frågeställningar om de olika lämningarnas tidsställning, utformning och fyndinnehåll.

21.2.1 Rituella lämningar/gravar

När började man lägga gravar och andra liknande lämningar i området? Är gravfälten/de rituella platserna använda samtidigt eller har de avlöst varandra? Finns det en kontinuitet över tid eller övergivandefaser?

Den äldsta gravan i området var en stor röseliknande stensättning från äldre bronsålder (period I–II). Anläggningen var i stort sett ensam om att ha en så tidig datering. Därefter tycks inga nya gravar ha anlagts i området förrän efter ett par hundra år. Ett problem som måste påtalas är emellertid de många fyndtomma mer eller mindre gravlika stenkonstruktionerna i området. De har inte kunnat dateras och skulle egentligen kunna tillhöra vilken period som helst, även om vi inte tror det utan lutar åt att de tillhör perioden yngsta bronsålder – förromersk järnålder.

Sammanlagt fanns nio stora röseliknande stensättningar i undersökningsområdet (figur 292). En har som sagt daterats till äldre bronsålder, sju har daterats till mellersta och yngre bronsålder, period III–V, och en har daterats till förromersk järnålder. Vi har daterat gravarna med ¹⁴C-analys utförd på deponeerade brända ben, och har blivit ganska förvånade över den stora spridningen i tid. Konstruktionerna var mycket lika i utförande och innehåll och innan vi daterat dem trodde vi att de var i stort sett samtida. En fråga som skulle vara intressant att diskutera framöver är, om detta kan ha handlat om en tradition som hölls levande under mycket lång tid eller

Figur 292. Undersökning och borttagning av bronsåldersrösen kräver många tunga lyft och hjälp av grävskopa är ovärderligt. Här undersöks grav 410 på gravfält L2014:2730.

om man studerade äldre anläggningar och efterbildade dem? För att säkerställa att resultatet inte berodde på felaktiga dateringar lät vi göra några extra ^{14}C -analyser och det tycks verkligen som om den långa konstruktionsperioden för dessa rösen eller stora stensättningar är reell.

Flertalet övriga gravar som har kunnat dateras tillhör perioden yngre bronsålder och förromersk järnålder. De många fyndtomma stenkonstruktioner som fanns i anslutning till de daterade gravarna är förstas problematiska. Ofta saknade de helt möjligheter till datering, innehöll varken ben eller fynd och var utan stratigrafiska relationer. En tydlig platskoppling fanns emellertid till de daterade gravarna och ett fåtal stratigrafiska relationer och ett litet antal keramikfynd gör att vi bedömer det som sannolikt att majoriteten av dessa stenkonstruktioner också tillhörde yngre bronsålder eller förromersk järnålder. Inom ramen för denna period är det emellertid omöjligt att säga om stenkon-

struktionerna har tillkommit kontinuerligt eller sporadiskt, långsamt under gravfältets hela brukningstid eller mer intensivt under kortare perioder. Det är också svårt att uttala sig om samtidighet mellan gravplatserna, eftersom perioden är lång och dateringsintervallen breda. Vi tror att åtminstone de två största gravmiljöerna (L2012:2119 och L2014:2730) har fungerat parallellt under en tid.

Det fanns även ett antal gravar med yngre dateringar. Under romersk järnålder anlades ett fåtal gravar inom ett område med fossil åkermark (L2014:1958). Vår tolkning är att detta gjordes medvetet och att gravarna och odlingen hängt samman. Även detta förhållande är en intressant forskningsuppgift för framtiden. Under yngre romersk järnålder har man också grävt ner en sekundärgrav i en av rösestensättningarna från yngre bronsålder. En annan av de stora röseliknande stensättningarna hade också återbrukats för en sekundärgrav, men under sen folkvandringstid eller tidig vendeltid (L2014:2124). Det är uppenbart att det i dessa fallen inte handlat om någon direkt kontinuitet. En annan plats som återbrukats i omgångar var ett grav- och boplatssområde (L2014:2444) i närheten av ovan nämnda grav. Där låg en grupp gravar från folkvandringstid och tidig vendeltid ovanpå lämningarna av en bronsåldersgård, och samtidigt föregick de en bebyggelse från längre fram under yngre järnålder eller tidig vikingatid. Det fanns alltså ingen funktionell kontinuitet på platsen, däremot har man säkerligen förhållit sig till äldre lämningar både när gravarna anlades och när de yngre husen uppfördes. I en rituell miljö från yngre bronsålder (L2014:2730) undersökte vi en märklig nedgrävd stenpackning daterad till vikingatid, som vi med tvekan har tolkat som en jordbegravning. Stämmer tolkningen skulle det alltså också ha funnits en enstaka vikingatida grav i området.

Finns kronologiska grupperingar inom de olika gravplatserna?

Som redan påtalats har det varit svårt att åstadkomma finare kronologiska indelningar eftersom förhållandevis få anläggningar har kunnat dateras. Det finns dock tendenser. Det största gravfältet i

norr (L2014:2119) omfattade många odaterade anläggningar, men ett flertal av dem som faktiskt kunde dateras visade på vissa mönster. Ett fenomen som kunde påvisas var att de större röseliknande stensättningarna hade använts som nav för mindre och yngre anläggningar. Flera av de daterade gravarna låg samlade i en tät gruppering och här fanns även eventuellt ett fåtal gravar som blivit förstörda och/eller överlagrade av yngre när man lagt grav intill grav inom en förhållandevis kort period. Ett annat fenomen, redan nämnt, är att man uppsökt de stora anläggningarna för att anlägga sekundärgravar. Det har ibland skett i form av mindre påbyggnader som verkar ha gjorts inom kort tid, eller åtminstone inom ett fåtal generationer. Men det har också hänt att man byggt ett nytt stort röse intill ett betydligt äldre.

Har de enskilda anläggningarna anlagts momentant eller finns flera byggnadsfaser i dem?

Det är uppenbart att de stora rösen har brukats och återbrukats på flera sätt och under stora tidsrymder. Beträffande de mindre stenkonstruktionerna och gravarna från yngre bronsålder och äldsta järnålder är det svårare att veta. Vi kan misstänka att befintliga anläggningar ibland har skattats på material, att man byggt om och till, rivit, skadat och förändrat äldre stenkonstruktioners ursprungliga utseende och innehåll, under de långa perioder som gravplatserna/de rituella platserna brukades. De betydligt färre gravar som anlades från romersk järnålder och framåt verkar alla ha uppförts vid ett enskilt tillfälle, som i och för sig kan ha omfattat mer eller mindre lång tid.

Förändrades gravskicket och bruket att uppföra andra stenkonstruktioner över tid? Existerade samtliga anläggningstyper under samma period eller växlade typerna över tid?

Även dessa frågor har varit svåra att besvara, givet de många odaterade anläggningarna. Som ovan sades är det förvånande under hur lång tidsperiod de stora röseliknande stensättningarna uppfördes. Det framstår som ett nästan omöjligt statistiskt gravskick. För de yngre perioder som var representerade är det däremot tydligt att gravskicket förändrades över tid. Både inre och yttre utformning och be-

handlingen av de döda, och sannolikt också syftet med gravarna, förändrades mellan förromersk järnålder och (yngre) romersk järnålder. Ännu en förändring inträffade i folkvandringstid till tidig vendeltid, när gravarna utformades med större och sotigare brandlager, fler fynd och så vidare. Det tycks emellertid också finnas relikta drag i en del av gravarna från denna period.

Hur är den kronologiska relationen mellan förhistorisk bebyggelse och gravar?

Vi kan konstatera att det finns gravar i området från en betydligt längre period än de undersökta boplatserna dateras till. Kanske var bebyggelsen rörligare än gravplatserna? De två undersökta gårdarna från yngre bronsålder tror vi kan kopplas till två av gravmiljöerna. I bägge fallen har gravmiljöerna betydligt äldre anor än gårdarna, som båda daterats till (sen) yngre bronsålder medan gravarna går tillbaka till mellersta bronsålder. Vi kan se att aktiviteterna i gravmiljöerna intensifierades när gårdarna etablerades. I ena fallet var de flesta av (de daterade) gravarna anlagda under den period när vi har konstaterat bebyggelse. I andra fallet inleddes nya aktiviteter vid de äldre gravarna under den period när gården intill etablerades. Aktiviteterna bestod bland annat av bronsgjutning, vilket man också ägnade sig åt vid gården. De gravar som daterar sig till romersk järnålder har inte kunnat knytas till någon bebyggelse inom undersökningsområdet. Inte heller har vi kunnat relatera någon bebyggelse till gravgruppen från folkvandringstid till tidig vendeltid. Husgruppen intill har nog relaterat till gravarna men verkar ha varit åtminstone hundra-talet år yngre.

Vilka ofta förekommande respektive individuella uttryck kan spåras i stenkonstruktioner och gravar?

Gravarna från bronsålder till äldsta järnålder utgjordes grovt sett av fyra typer: stora röseliknande stensättningar, stenpackningar vid block, relativt välavgränsade mindre stensättningar, och formlösa svåravgränsade stenpackningar i olika variationer. De förstnämnda hade ett flertal gemensamma drag. De var ytstora, välavgränsade, runda och svagt välvda. De hade markerade kantkedjor med ett utförligt bräm. De var anlagda på uppbyggda

terrasseringar av jord och sten, med ett tydligt syfte att nivellera hela anläggningen. Det senare kunde ses även i några andra mindre men tydliga och elaborerade anläggningar.

I övrigt fanns det ett spektrum av variationer vad gäller till exempel placering, val av stenmaterial, förekomst av deponerat material, avgränsning, former och så vidare. En del av dessa parametrar har vi använt för att försöka skilja röjningsrösen från anläggningar hemmahörande i gravfältsmiljö.

Finns andra typer av anläggningar på gravplatserna, som hägnader eller byggnader? Vilka funktioner har de haft? Är de samtida? Förekommer fynd som malstenar, skärredskap, slipstenar eller keramik? Förekommer fröer, nötter, säd eller brända ben?

På alla frågorna svarar vi ja, men i varierande utsträckning. Det tydligaste exemplet på andra anläggningar var de två stensträngs- eller valliknande stenkonstruktioner som fanns på de två största gravfälten. Deras funktioner är inte så lätta att klarlägga, men vi tror att de fungerade som en sorts rituellt arkitektur, delvis avgränsande eller markerande, att de kan ha vuxit fram i omgångar och att de också kan ha bestått av en del odlingssten och alltså fick en förändrad funktion över tid. I en av gravmiljöerna fanns ett så kallat brobyhus, alltså ingen egentlig byggnad utan en husliknande stensättning. Vilken uppgift brobyhuset haft är svårt att veta, då det inte innehöll några konstruktionselement, lager eller fynd som kunde indikera en särskild funktion. Helt klart var brobyhuset en del av den rituella miljön och samtida med gravarna intill, det vill säga från mellersta till yngre bronsålder.

Fynden var mycket få i gravarna. När de förekom var det främst i de stora röseliknande stensättningarna, och de utgjordes då av stenredskap, lite keramik, och i två fall fragmentariska bronser. Notabelt är att fynd, inklusive deponerat växtmaterial som till exempel brudbröd eller enbär, framför allt fanns i anläggningar, gravar, som innehöll humana ben. Fanns det inte ben så fanns det heller inga andra fynd. Dock undantaget en del anläggningar av typen stenpackningar vid block, som kunde innehålla

lite keramik och kanske något obestämbart benfragment. Man kan därför misstänka att blockanläggningarna är resultatet av någon aktivitet knuten till gravar, men inte egentligen gravar ("blockgravar").

Kan vi se spår av handlingar som utförts innan gravarna uppfördes, som till exempel svedjning av marken? Kan bålplatser identifieras? Kan en del av stenkonstruktionerna utgöra bålplatser?

På de här frågorna får vi svara huvudsakligen nej. Ett fåtal härdar eller kokgropar framkom under gravar, särskilt under ett par av de stora röseliknande stensättningarna. De breda dateringsintervallen gör det svårt att veta säkert om de representerar äldre aktiviteter eller aktiviteter knutna till uppförandet av gravarna. Däremot var det några av stenkonstruktionerna med röjningssten som överlagrade äldre odlingslager. Några bålplatser kunde vi inte hitta.

Förekommer människoben i andra kontexter än gravar? Har människor, djur eller föremål i samma grav bränts på olika bål? Rester från samma bål spritts i flera kontexter? Hur har gravgodset behandlats och fördelats i gravarna? Vad för djurarter är företrädare: vilda/domesticerade? I vilka kontexter?

Flera av de här frågorna blev, givet de många fyndtomma anläggningarna, närmast irrelevanta. Men nej, människoben har inte framkommit någon annanstans än i gravlika anläggningar, det vill säga inte i några anläggningar av slaget härdar, stolphål, kulturlager eller dylikt. När det gäller kremeringen är det svårt att veta, men i de flesta fall fanns det en individ per bende på även när flera individer hade begravts i samma anläggning. Det förekom även att ben från flera individer hade blandats i samma bendlager. I de få gravar från bronsålder till äldsta järnålder som innehöll djurben var de förekommande arterna får/get och hund, det vill säga domesticerade arter som man säkert hade omkring sig varje dag. I gravarna från romersk järnålder fanns inga djurben. I gravarna från folkvandringstid till tidig vendeltid fanns i två av gravarna ganska många arter: hund, får/get, nöt, björn (sannolikt en fäll), tupp, höna. I en grav fanns eventuellt häst, dessutom förekom ospecificerat däggdjur och fågel i dessa gravar.

Förekommer kollektivgravar och/eller individuella gravar? Är de olika gravtyperna vanligare i vissa perioder? Finns en relation mellan antalet gravlagda och gravens storlek eller utformning?

Egentliga kollektivgravar fanns, men de var få. Två av de största röseliknande stensättningarna från bronsålder innehöll flera individer vardera. Några gravar innehöll ett par tre bendepåer med lika många individer. Men majoriteten innehöll en individ – eller snarare delar av en individ, då mängden ben nästan aldrig representerade en hel människa. Egentliga kollektivgravar fanns bara under bronsålder, och det fanns en tydlig koppling mellan antal begravda och gravens storlek.

Hur många individer kan tänkas vara gravlagda i de olika gravmiljöerna? Har olika individer (kön, ålder) behandlats på skilda sätt i begravningsritualer? Finns det föremål eller konstruktionsdetaljer i gravmaterialet som visar på kontakter utåt eller särskild status?

Inom varje gravfält eller gravmiljö var andelen anläggningar med människoben liten. Majoriteten av de individer som fanns representerade i bronsåldersgravarna var vuxna, men det var svårt med det begränsade benmaterialet att studera ålder och kön. Det förekom barn men de var få. De flesta som kunnat bedömas till kön var män, men kvinnor förekom också. Någon direkt särbehandling kan inte urskiljas, men notabelt är att de enda två bendepåer som innehöll bronser – båda deponerade i stora rösestensättningar – också innehöll djurben, vilket ju annars var sällsynt, och att de deponerade individerna i båda fallen har bedömts som vuxna män. Bland gravarna från yngre järnålder var det två som stod ut genom att innehålla mer föremål och fler djurarter än de andra.

21.2.2 Förhistorisk bebyggelse

Till vilka förhistoriska perioder kan bebyggelse dateras och är det möjligt att urskilja olika faser i gårdarnas användning?

Två gårdsmiljöer från yngre bronsålder och en från yngre järnålder identifierades. I viss mån gick det att urskilja faser men vissa frågetecken kring samtidigheten gick inte att reda ut. Bronsåldersgården vid

L2019:6371 bestod av ett hus samt en skärvtenshög. Vid L2014:2444 fanns två hus och två skärvtenshögar. Dateringarna tyder på att husen och skärvtenshögar vid L2014:2444 kunde vara samtida men vi kunde inte säkert fastställa om det var så eller om husen avlöste varandra. De två husen var av olika typer och skulle kunna ses som komplement till varandra och därmed samtida. Bronsåldershusen daterades i grova drag till 700 f.Kr.

De två husen från järnålder förmodades innan undersökningen dateras till cirka 500 e.Kr. men både fynd och ¹⁴C-dateringar tyder istället på att de var yngre och möjligen bör dateras till tidig vikingatid. Vi kunde inte säkert se om husen var samtida eller representerade två avlösande faser.

Vilken är den kronologiska relationen mellan de två boplatserna L2014:2444 och L2019:6371? Är de samtida eller följer de på varandra i tid? Finns flera boplatzfaser vid L2014:2444? Finns det några tecken på kontinuitet äldre/yngre järnålder till äldre medeltid inom L2019:6371?

Vid båda boplatserna fanns en fas från yngre bronsålder som kunde dateras till tiden omkring 700 f.Kr. De äldsta boplatzfaser vid de båda områdena verkar alltså ha varit samtida. Vid L2019:6371 fanns enstaka tecken på kontinuitet, dock inga byggnader, in i förromersk järnålder. Därefter upphörde bebyggelsen för att sedan återkomma långt senare.

Hur har gårdarna varit utformade? Gårdarnas rumsliga struktur, huskonstruktioner, husens funktion, aktivitetsytor, sociala status etc. Vilken typ av aktiviteter har skett vid gårdarna? Till exempel olika vardagliga sysslor, hantverk, rituella handlingar, odling mm.

Frågorna kring huskonstruktioner och delvis också funktion kunde besvaras. Gårdarnas rumsliga struktur när det gäller gårdarna från yngre bronsålder med deras närhet till skärvtenshögar och odlingsmark kunde besvaras till viss del. Specifika aktiviteter har endast i liten utsträckning identifierats. Vid bronsåldersgården vid L2014:2444 har man bland annat sysslat med bronsgjutning. Sådana spår saknades vid L2019:6371.

Det var påtagligt att järnåldersmiljön vid L2014:2444 var väldigt lik en bronsåldersmiljö vid L2014:2124. När man byggde terrasshuset 350 under yngre järnålder hade man närmast härmat den äldre miljön. Vid L2014:2124 var det en röseliknande stensättning, en mindre stensättning och ett brobyhus med en rektangulär stenram som låg på en rad i nordsydlig riktning. Allt konstruerat under yngre bronsålder. Vid L2014:2444 hade terrasshuset byggts med en stenram runt väggen och placerats söder om en gravhög och en skärvtenshögen i en nordsydlig rad. Vid L2014:2444 skulle då skärvtenshögen motsvara den röseliknande stensättningen, den övertorvade järnåldersgraven skulle motsvara den mindre stensättningen och det vikingatida huset med stenramen skulle motsvara brobyhuset. Vi tror att det är möjligt att man hade sett miljön vid L2014:2124 och försökt bygga en likadan miljö, utan att veta att stenramen vid brobyhuset aldrig hade bestått av ett hus. Det skulle även förklara varför ett hus från yngre järnålder försetts med en i stort sett icke-funktionell stenram kring huskroppen. På sina platser hade dock stenramen funktionen av att stärka upp terrasseringen.

De tre fina bronsfynden som påträffades vid förundersökningen kan inte säkert kopplas till någon bebyggelse då de saknar kontextuell tillhörighet. Två av fynden framkom ovanför ett i övrigt rikt fyndförande (främst keramik) lager från bronsålder. Det tredje, en bronsspjutspets, påträffades alldeles intill vad som uppfattades som en depå i ett huslager från tidig vikingatid. Den depån bestod av tre klipp av arabiska silvermynt. Klippen låg intill och i samma lager som en nyckelskylt och vi tolkade det som att mynten har legat deponerade i ett skrin. Möjligen hade även bronsspjutspetsen legat i samma skrin.

De påtagligt rituella fynd från mellersta och yngre järnålder bestående av amuletringar som påträffades vid förundersökningen fick ingen riktig förklaring. Vi hittade inga amuletringar vid slutundersökningen och inga av förundersökningsfynden påträffades i kontexter som kunde knytas till bebyggelsen. Möjligen tyder det på att föremålen deponerats efter att boplatsen tagits ur bruk, men det kan inte fastställas.

Hur har man på gården (L2014:2444) under mellersta järnålder förhållit sig till gravarna, skärvtenshögen och bronsåldersfynden? Medvetet/omedvetet?

Frågeställningen får skrivas om lite eftersom gården inte dateras till mellersta järnålder. Men gården förhöll sig till de äldre lämningarna på flera sätt. Två av gravarna hade delvis överlagrats av ett av husen men det var endast husets ytterkant och gravarnas ytterkant som sammanföll. Så det verkar som att man tagit hänsyn till gravarna från mellersta järnålder. Däremot hade en skärvtenshögen totalraserats och plattats ut för att användas som en del av husterrassen. Kände man till att just skärvtenshögen inte var en äldre grav och att det därför var acceptabelt att radera den? Eller var läget helt enkelt så attraktivt att man även kunde ha tänkt sig att radera en grav från några generationer tidigare?

Vilka aktiviteter har skett på platsen under bronsålder och i anslutning till skärvtenshögen? Är skärvtenshögen boplatserelaterad eller kan den även tolkas utifrån rituella aspekter?

Vid slutundersökningen påträffades ytterligare en skärvtenshögen samt två hus som verkar vara samtida. Skärvtenshögen innehöll främst fynd som kan kopplas till boplatsen, som keramik och trasiga stenföremål. De innehöll dock en klart högre andel keramik än omkringliggande bronsålderslager vilket tyder på att man gärna placerade keramiken (trasig) i skärvtenshögen. Det påträffades enstaka spår av bronsgjutning i skärvtenshögen, bland annat en gjutform till en halsring. Bronsgjutning har också ägt rum vid L2014:2730 som låg hundra meter söderut, där vi hittade flera gjutformar och deglar.

Det fanns även fynd som inte var rent boplatserelaterade i skärvtenshögen. I båda hittades delar av porfyryxor som måste ha varit betydligt äldre än skärvtenshögen och alltså hade hittats och deponerats om. Den ena skärvtenshögen innehöll också en större nodul av porfyr. I den andra skärvtenshögen påträffades ett fragment bränt människoben. Den välbevarade skärvtenshögen var konstruerad med tre – fyra inre stenkedjor, det fanns spår av eldande i

den (härdar) och under den framkom en koncentration med får/getben. Svaret på frågan måste bli att vi har både rituella och mer vardagliga spår i skärvstenshögarna.

21.2.3 Agrara lämningar

Hur skiftar odlingsintensiteten över tid och hur förhåller sig denna förändring till de agrara lämningarna?

Vi har kunnat se hur odlingen förändras och har identifierat fem olika odlingstyper som i stort sett kan delas in kronologiskt. Eftersom odlingslämningarna till stora delar varit svåra att datera finns det ingen säker koppling mellan de förändringar som syns i pollendiagrammet och de arkeologiskt identifierade odlingslämningarna. Däremot har det varit möjligt att resonera kring när de agrara lämningarna kan ha uppkommit utifrån förändringar i odlingsintensiteten i pollendiagrammet.

Finns det kontinuitet i landskapsutnyttjandet?

Det finns en generell platskontinuitet men vi ser även avbrott. Kontinuiteten gäller främst att odling och boskapsskötsel pågått från bronsålder och framåt. Men samtidigt ser vi tydliga expansions- och regressionsfaser. Tydligast sker en expansion med en intensiv verksamhet under yngre bronsålder fram till tiden kring år 0, då det istället blir en regression och en ganska lågintensiv aktivitet i området fram till yngre järnålder. Det finns inga spår av den folkvandringstida krisen i materialet.

Efter en ny expansion kring vikingatiden sker vissa upp och nedgångar under medeltid och historisk tid, men framförallt ser vi att landskapsutnyttjandet förändrades. Innovationer inom jordbruket gjorde att nya odlingsmarker togs i bruk. Det finns en tillfällig nedgång i pollendiagrammet som stämmer bra överens med den medeltida agrarkrisen.

Hur kan odlingsrösen, stensträngar och odlingsmarkörer relateras till olika skeenden i kultur-landskapsutvecklingen?

De fem olika odlingstyperna vi identifierat innehåller alla olika typer av stenröjning och odlingsmarkörer. Dessa har vi kunnat relatera till kulturlandskapets utveckling. Dock är många av slutsatserna

resonerande eftersom de agrara lämningarna genomgående varit svåra att datera.

21.2.4 Historisk bebyggelse, smedjor/hantverksområden

Hur kan bebyggelsen på platsen karaktäriseras utifrån ett kronologiskt och rumsligt perspektiv?

Den huvudsakliga dateringen av den bebyggelse som undersökts ligger i 1600- och 1700-tal. Det äldsta omnämnandet av två torpare i ”Snabertone” från 1538 visar att platsen tagits i bruk redan under 1500-talet. Den medeltida perioden är mer svår-fångad i det arkeologiska materialet. I anslutning till Snapptuna gård (figur 293) fanns ett grophus som har daterats till 1300-tal och en avfallsgrop med smidesavfall som har daterats till perioden senmedeltid – tidig historisk tid. Ytterligare medeltida lämningar framkom på ett impediment i åkermarken öster om gården. Här fanns en smedja samt två ugnar och en brunn från 1300-talet. I områdets södra del har en ekonomibyggnad från 1800-talet undersökts.

De arkeologiska resultaten visar tydligt att det finns en kronologisk skillnad mellan lämningarna efter Snapptuna torp i norr och Snapptuna gård i söder. Torpet kan huvudsakligen dateras till 1600-talet medan gården var bebodd under 1700-talet och möjligtvis en bit in på 1800-talet. Samtidigt finns båda bebyggelselägena markerade på en karta från 1680-talet vilket visar att en gård funnits på det södra bebyggelseläget redan under 1600-talet.

Spår efter ett äldre bebyggelseskede vid Snapptuna gård finns i fyndmaterialet där ett antal fynd kan dateras till 1600-talets mitt och andra hälft. Det rör sig om tre mynt och två kritpipor. Fyra av fynden har påträffats i omrörda lager där även yngre fynd ingått. Sannolikt har den yngsta bebyggelsen utplånat alla spår efter ett äldre bostadshus. Vad som däremot har bevarats från 1600-talet är ett stråk av ekonomibyggnader som var placerade väster om gården längs med en höjdrygg och på ömse sidor om en äldre stensträng. Samtliga hus hade eldstad och utgjordes av ekonomibyggnader av typen bakstuga, kokhus eller torkbastu.

Figur 293. Under 2017 innebar arbetet med Molnbydepån en kraftfull omdaning av kulturlandskapet. Vi stod på första parkett. Sprängningen sker här ungefär där Snapptuna gård (L2013:6352) låg. Foto från sydväst.

Hur har gården respektive torpen varit rumsligt organiserade? Vilka hustyper förekommer?

Snapptuna torps bostadshus bestod av en stuga med hörnspis och en mindre tillbyggnad med kök. Trots att ingen tydlig rumsindelning var synlig i husets bostadsdel är det sannolikt att husplanen varit utformad som en tvårumsstuga, möjligen en enkelstuga, utifrån paralleller med äldre uppmätningar. Söder om bostadshuset låg en vinkelrätt orienterad byggnad med eldstad. Huset var fragmentariskt bevarat och gick inte att bestämma till typ. Fynd från huset indikerar en samtidighet med bostadshuset men det är också möjligt att det tillhörde ett yngre bebyggelseskede. I en sydostsluttning framför torpet fanns en yta som nyttjats för odling och flera stråk och högar med röjningssten. Enligt en karta från cirka 1680 låg emellertid torpets åkermark 100 meter norr om markeringen av bostadshuset.

Lämningarna efter Snapptuna gårds 1700-talsbebyggelse hade en tydlig disposition med en par-

stuga i norr och en vinkelformad ekonomilänga med fähus, lador och förrådsbod i söder. Mangården och fågården var åtskilda av ett staket i ett första skede, som senare ersattes med en stenmur. Gårdstypen kallas i litteraturen för den götiska typen.

Ett antal mindre friliggande ekonomibyggnader som huvudsakligen kunde dateras till 1600-talet var placerade längs med en höjdrygg och på ömse sidor om en äldre stensträng. Husen utgjordes av små gavelstugor med eller utan svale, eventuellt förekom också tvårumsbbyggnader i form av gavelförstugor. Husen var 5 x 4 till 6 x 5 meter stora och hade eldstäder i form av spisar eller rökugnar. Sannolikt har de små ekonomibyggnaderna ingått i en gårdsbildning med en huvudbyggnad som legat på samma plats som bostadshuset från 1700-talet, ett läge som också markeras på kartan från 1680-talet. Sannolikt har gårdens hus varit löst grupperade under denna period för att senare under 1700-talet tydligare samlas kring en gemensam man- och fågård.

Hur har bebyggelseenheternas försörjning sett ut? Hur har relationen mellan odling, boskapsdrift och andra näringar som hantverk sett ut? I vilken omfattning kan fähus beläggas i anslutning till de olika bebyggelseplatserna?

På 1680 års karta är åkermarken till Snapptuna gård och Snapptuna torp utsatta. Torpet har en mindre åkervret på 12 hektar medan gården har 58 hektar åker och 71 hektar ängsmark. Skillnaden stämmer väl med kartans uppgifter om att Snapptuna torp utgör ett dagsverkstorp medan Snapptuna gård anges som ett avgärda hemman. Båda enheterna värderas emellertid till samma storlek, 1/8 hemman. Både under 1600- och 1700-talet utgjordes huvudgrödorna av skalkorn, bröd-/kubbvete och råg. Dessutom odlades havre, linfrö (till oljelin), gråärt och hampa.

I de skriftliga källorna förekommer uppgifter om boskapsdjuren i Snapptuna. I skattelängderna anges att personer hade skyldighet att hålla hästar som en del av beskattningen. En rikligare bild av boskapsinnehavet ges också i boskapslängder och bouppteckningar. 1623 ägde en person (Staffan) tre hästar, nio kor, fem får och fyra svin. 1760 uppges innehavet för en avliden person (Olof) till en häst och fyra kor. Det är oklart till vilken enhet Staffan ska kopplas, enligt källorna uppges bara en brukare i Snapptuna under perioden. Olof däremot ska sannolikt kopplas till Snapptuna gård. Vid en jämförelse med de andra 49 gårdarna i socknen som finns i boskapslängden från 1623 verkar Snapptuna med sina 21 djur vara något mindre än "medelgården". De största gårdarna har upp mot 70 djur sammanlagt medan de minsta har strax under tio.

De fysiska spåren efter djurhållningen är tydligast vid Snapptuna gård. Här fanns en ekonomilänga där minst ett av husen har fungerat som fähus. Vid Snapptuna torp har inga arkeologiska lämningar efter fähus bevarats. Det osteologiska materialet från 1600-talet består huvudsakligen av ben från får/get, följt av gris och därefter nötkreatur. Även enstaka ben från fisk (gädda och karpfisk) och fågel (hönsfågel) påträffades. Det osteologiska materialet från 1700-talet har en något annorlunda sammansättning. Det är samma arter men här dominerar istället nötkreatur följt av får/get och gris. Möjligtvis speglar detta att en större del av gårdens näringar kom från boskapskötsel jämfört med torpet, något som också stärks av de arkeologiska lämningarna med en tydlig fähusdel. Enstaka fiskben (gädda och karpfisk) har också identifierats. I några kontexter har det framkommit ben från fågel (hönsfågel) och katt.

Kan andra hantverk än metallhantverk beläggas?

Flera verktyg som påträffades i Snapptuna torp indikerade att hantverk, förslagsvis trähantverk, har förekommit, som dorn, hammare, mejsel, puns, skavjärn, stämjärn och en såg. Det textila hantverket representeras av några nålar och en fingerborg.

Även på Snapptuna gård förekom redskap som skulle kunna kopplas till trähantverk, som borrh, kil och mejsel. Textilhantverk avspeglas i en fingerborg, en sax och nålar i kopparlegering. Det är emellertid svårt att bedöma vad som utgör en normal uppsättning redskap för en mindre jordbruksenhet och i vilka fall det kan röra sig om ett specialiserat hantverk. Verktygen i sig tillhör vad man kan förvänta sig ingå i ett hushålls basuppsättning.

Figur 294. Provtagning pågår vid smedjan L2013:7164. Foto från sydost.

Vilken omfattning har metallhantverket? Hur förhåller sig smedjorna och eventuella gjuteriplatser rumsligt och kronologiskt till bebyggelsen? Förekommer flera samtida smedjor eller verkstäder?

Metallhantverkets stora betydelse för Snapptuna betonades i förundersökningen. De arkeologiska resultaten från slutundersökningen har inte kunnat bekräfta detta till fullo. Flera objekt som hade pekats ut som smedjor eller smidesplatser visade sig vid undersökningen utgöra andra lämningstyper och inga tecken på smide kunde beläggas förutom enstaka lösfynd av slagg. Totalt påträffades slutligen två smedjor och en avfallsgrop för smidesavfall. En smedja var lokaliserad till ett impediment i åkermarken öster om Snapptuna gård och ska sannolikt dateras till 1200-/1300-tal. Den andra smedjan låg en bit väster om gården med en möjlig brukning under 1550–1750. Ett närliggande bostadshus talar för att smidesverksamheten skett inom ramen för

en mindre bebyggelseenhet och inte direkt hört till Snapptuna gårds byggnader.

Den arkeometallurgiska analysen av slaggar och artefakter från de tre smideslokaler som påträffades i Molnby har ändå gett oss en värdefull inblick i medeltida och tidigmodern smidesteknik på landsbygden. Dessa uppgifter kan bland annat jämföras med resultaten från östra Jylland (Hansen 2020).

Analyserna visar sammantaget att båda smedjorna i Molnby utgjorde specialiserade verkstäder, förmodligen med heltidsarbetande smeder som arbetat med att tillgodose samhällets behov av smidesprodukter. Råvaran till smidet kom från flera olika källor och inkluderade både osmundjärn och stångjärn. Smidesprocessen i de båda smedjorna har skett på olika sätt vilket indikerar att en förändring skett i landsbygds-smidet någon gång 1500–1600 e.Kr.

Weda

Agor

Uddby

Bys

Agor

Ornsta Agor

KARTA
 öfver
 Alla Agorne till Säteriet
MOLNEBY

Frå Mantal, jante dermed i samband varande $\frac{1}{4}$ af U. P. och R. C.

SNAPPTUNA
 samt Ett Mantal Frälse
Bergby

med derunder lydande frälse Utjorden
Neder Bergby,

Stockholms Län,
 Wallentuna Herad och Socken.

Upprättad Å 1850 af

Wahlberg

REFERENSER

Litteratur

ALMQUIST, J. A. 1931. *Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden: med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning. D. 1, Stockholms och Uppsala län, Bd 2, Säterier.* Stockholm.

APPELGREN, K. & RENCK, A. M. 2007. Vad är en grav? I: NOTELID, M. (RED.). *Att nå den andra sidan: om begravning och ritual i Uppland.* Riksantikvarieämbetet UV GAL, s. 37–75.

APPELGREN, K. M.FL. 2016. *Molnby – spår efter en lång historia.* Arkeologerna, Statens historiska museer. Rapport 2016:14. Arkeologisk förundersökning.

APPELGREN, K., LINDBERG, M. & LINGSTRÖM, M. 2018. *Aktivitetsytor, gravar och torp vid Bröte i Molnby.* Arkeologerna, Statens historiska museer. Rapport 2018:110. Arkeologisk undersökning.

ARENDUS 2013. *Staledepån. Sammanfattande rapport av undersökningsarbetet fram till januari 2013.* Rapport Arendus 2013:1.

ARTURSSON, M. 2009. *Bebyggelse och samhällsstruktur. Södra och mellersta Skandinavien under senneolitikum och bronsålder 2300–500 f.Kr.* GOTARC Serie B. Gothenburg Archaeological Thesis. No 52. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. Skrifter no 73.

BAART, J. 1977. *Opgravningen in Amsterdam: 20 jaarstadskernonderzoek.* Amsterdams Historisch museum. Afdeling archeologie.

BORG, K. 1998. *Eketorp III: Den medeltida befästningen på Öland. Artefakterna.* Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

BRYNJA, E. 1998. *Kammar från Mälardalen AD 350–600. Kammar från gravfält i Uppland, Södermanland och Västmanland. Utformning, kontext och kronologi.* Licentiatavhandling, AFL, Stockholms universitet.

CARLSSON, D. 1979. *Kulturlandskapets utveckling på Gotland: en studie av jordbruks- och bebyggelseförändringar under järnåldern.* Meddelande från kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet, B49.

DIAMANTOPOULOU, S. & CHRISTIDOU, D. 2018. “Children’s ‘eye views’ of an archaeological site: A multimodal social semiotic approach to children’s drawings.” *Museum & Society*, 16, s. 334–351.

EKHOLM, T., KARLENBY, L. & RAMSTRÖM, A. 2011. *Röjningsrösen vid Ullsätter i Hallsberg.* Med bidrag av Jens Heimdahl. Arkeologgruppen AB, Rapport 2011:17.

ENGSTRÖM, T. 2007. De dolda döda: och deras betydelse för gravbegreppet. I: NOTELID, M. (RED.). *Att nå den andra sidan : om begravning och ritual i Uppland.* Riksantikvarieämbetet UV GAL, s. 77–99.

ERIKSSON, T. 2009. *Kärl och social gestik. Keramik i Mälardalen 1500 BC – 400 AD.* Aun 41.

ERIXON, S. 1982 (1947). *Svensk byggnadskultur. Studier och skildringar belysande den svenska byggnadskulturens historia.* Lund.

- EVANNI, L. 2009. *Sundvedaskatten – en grav med oväntat innehåll. Uppland, Odensala socken, Rävsta 5:123, RAÅ 201:1*. Riksantikvarieämbetet UV Mitt, Rapport 2009:22.
- FJELLSTRÖM, P. 1962. *Lapskt silver: studier över en föremålsgrupp och dess ställning inom lapskt kulturliv*. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. C:3. Uppsala.
- HAMILTON, J., HEIMDAHL, J., & STRUCKE, U. 2008. *Två bebyggelsefaser med tillhörande odlingsmark i Färsna Uppland, Estuna socken, Färsna 1:2, RAÅ 192*. Riksantikvarieämbetet UV Mitt, 2008:17.
- HANSEN, A.K. 2020. To østjyske smedjer fra middelalder og renæssance. Belyst gennem arkæologiske fund og arkæometallurgiske analyser *KUML Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab* kommission hos Aarhus Universitetsforlag, s. 217–258.
- HEIMDAHL, J. 2011. Jordartskartering. I: APPELGREN, K. & VINBERG, A. *Ett röjningsröseområde i Norrtälje. Ett differentierat landskapsutnyttjande under förhistorisk och historisk tid*. Riksantikvarieämbetet UV Mitt, rapport 2009:27.
- HEIMDAHL, J. 2015. Röjningens produkter och biprodukter – en ny tvärvetenskaplig metod att kartera fossil åkermark. I: ENGMAN, F., LORENTZON, M. & VESTBÖ-FRANZÉN, Å. (RED.). *Agrarlämningar i det nutida samhället: vad har gjorts och hur går vi vidare med undersökningar, värdering och handläggning av agrara lämningar?* Jönköpings läns museums arkeologiska skriftserie, 5.
- HYENSTRAND, Å. 1974. *Centralbygd – Randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder*. Acta universitatis Stockholmiensis. Studies in North European Archaeology 5.
- KARLENBY, L. 2011. *Stenbärarna. Kult och rituellt praktik i skandinavisk bronsålder*. Occasional Papers in Archaeology 55. Uppsala.
- LGR 11. *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Skolverket. Stockholm.
- LÄNSSTYRELSEN VÄSTRA GÖTALAND. 2002. *Bondens hus: en skrift om lantbrukets äldre ekonomibyggnader i Västra Götaland*, Länsstyrelsen Västra Götaland, Göteborg.
- MAGNUSSON, R. 2016. Trapetsoida långhus under den yngre bronsåldern i Mälardalen och Östergötland. *Fornvännen* 111.
- MEJSHOLM, L. 2013. Kunskapsförmedling vid utgrävning av ett gravfält i Rissne. I: MALMLÖF, M. (RED.). *Förmedlingens möjligheter: några framtidsperspektiv på uppdragsarkeologi*. Länsstyrelsen i Stockholms län. Rapport 2013:5. Stockholm, s. 71–75.
- NOGE, A-S. 2009. Skärvstenshögar med människoben i norra Mälardalen. *Fornvännen* 2009:4. s. 241–252.
- OLSEN, J. HEINEMEIER, J., HORNSTRUP, K., BENNIKE, P. & THRANE, H. 2013. "Old wood" effect in radiocarbon dating of prehistoric cremated bones? *Journal of Archaeological Science*, Volym 40, nr 1. S 30–34.
- RISPLING, G. 2012. Mynten i Sundvedafyndet. I: *Situne Dei 2012*, s. 56–62.
- RUNDKVIST, M. 1994. Skärvstenshögar med gravgömmor i östligaste Mälardalen. *Fornvännen* 89:2, s. 83–89.
- RUNDKVIST, M. 2003. *Barshalder 1. A cemetery in Grötlingbo and Fide parishes, Gotland, Sweden, c. AD 1–1100: excavations and finds 1826–1971*. Stockholms universitet.
- RÖST, A. 2016. *Fragmenterade platser, ting och människor: Stenkonstruktioner och depositioner på två gravfältlokaler i Södermanland ca 1000–300 f. Kr*. Stockholm Studies in Archaeology 71. Stockholm.
- SCHÜTZLER, L. 2000. *Gravfält och boplatzlämningar vid Veda: arkeologisk förundersökning och undersökning: Uppland, Vallentuna socken, Veda 1:1, 4:1, 5:1, 6:1 och Ubby 1:41, RAÅ 338*. Riksantikvarieämbetet UV Mitt, rapport 2000:26.

- SILLÉN, P. & HJULSTRÖM, B. 2015. *Skogens kulturarv i södra Närke bergslagslämningar av fossil åker, kolbottnar, gruv- och provbrytningar samt spridda anläggningar från vikingatid – 1900-talet*. Med bidrag av A. HED JAKOBSSON, C. LINDBLOM & L. BERG NILSSON. Rapport från Arkeologikonsult 2015:2752, 2755 & 2756.
- SVENSSON, HENNIUS, J. 2010. *Bebyggelse lämningar vid Molnby. Särskild arkeologisk utredning, etapp 1. Fastigheterna Molnby 3:1, Molnby 5 och Ubby 1:41, Vallentuna socken, Vallentuna kommun, Stockholms län, Uppland*. SAU rapport 2010:22.
- SVENSSON, HENNIUS, J. 2011. *Ny utredning vid Molnby. Särskild arkeologisk utredning etapp 2. Fornlämningarna Vallentuna 399, 340, 341, 607 och 608. Fastigheterna Molnby 3:1 och 5:1, Vallentuna socken, Vallentuna kommun, Uppland*. SAU rapport 2011:8.
- SVENSSON, HENNIUS, J. 2013. *Återbesök vid Molnby. Kompletterande arkeologisk utredning vid Molnby, stensättning, odlingsrösen och historisk husgrund. Molnby 3:1 och 1:5, Vallentuna socken, Vallentuna kommun, Stockholms län, Uppland*. SAU, rapport 2013:14.
- SÖRMAN, A. 2018. *Gjutningens arenor. Metallhantverkets rumsliga, sociala och politiska organisation i södra Skandinavien under bronsåldern*. Stockholm Studies in Archaeology 75.
- THEDÉEN, S. 2004. *Gränser i livet – gränser i landskapet. Generationsrelationer och rituella praktiker i södermanländska bronsålderslandskap*. Stockholm Studies in Archaeology 33.
- ULVÄNG, G. 2004. *Hus och gård i förändring. Uppländska herrgårdar, boställen och bondgårdar under 1700- och 1800-talens agrara revolution*. Hedemora.
- VAN STRYDONCK, M., BOUDIN, M. & DE MULDER, G. 2009. *¹⁴C dating of cremated bones: The issue of sample contamination*. Radiocarbon, vol 51, nr 2. s. 553–568.
- VICTOR, H. 2002. *Med graven som granne: om bronsålderns kulthus*. Aun 30, Uppsala.
- VIKLUND, K. 2012. *Linnet i Sverige*. Svensk botanisk tidskrift. Volym 106: Häfte 3–4.
- WIDGREN, M. 1997. *Fossila landskap: en forskningsöversikt över odlingslandskapets utveckling från yngre bronsålder till tidig medeltid*. Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet.
- ZACHRISSON, T. 1998. *Gård, gräns, gravfält: sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidig medeltid i Uppland och Gästrikland*. Stockholm Studies in Archaeology 15. Stockholm.

Muntligt meddelande

JOHAN LANDGREN, Mulroe Kulturarvskonsult
Kontakt via telefon, 2019-06-01.

INGELA BERGMAN, Silvermuseet i Arjeplog
Kontakt via mejl, 2021-05-24.

Arkiv

SDHK = Riksarkivet. De svenska medeltidsbrevens Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrevens, riksarkivet.se/sdbk eller sok.riksarkivet.se/sdbk

LANDSKAPSHANDLINGAR, Upplands handlingar, SE/RA/5121/5121.01, 1538:2:1

Kartor

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

ÄGOMÄTNING, ODATERAD (CIRKA 1680)

Stockholms län, Vallentuna socken

Aktbeteckning A112-22:2

Lantmätare Johan Hofvenius

ÄGOMÄTNING, 1727

Stockholms län, Orkesta socken

Lindholmen nr 1

Aktbeteckning A75-9:1

Lantmätare Lars Kietzling & Magnus Kjellström

Lantmäterimyndigheternas arkiv (LMM)

RÅGÅNGSÅTGÄRD, 1741

Stockholms län, Vallentuna socken

Molnby nr 1

Aktbeteckning 01-VAL-18

Lantmätare Johan Nessner

AREALAVMÄTNING, 1850

Stockholms län, Vallentuna socken

Aktbeteckning 01-VAL-118

Lantmätare Viktor Dahlgren

Digitala källor

FORNMINNESREGISTRET (FMIS)

Riksantikvarieämbetets gamla söktjänst som stängdes ner i början av 2019 och har ersatts av Kulturmiljöregistret (KMR), se nedan.

KULTURMILJÖREGISTRET (KMR)

Riksantikvarieämbetets söktjänst (Fornsök) med alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige

<https://app.raa.se/öppna/fornsök/>

SVERIGES GEOLOGISKA UNDERSÖKNING (SGU)

Kartgenerator, tema strandlinjer

http://apps.sgu.se/kartgenerator/maporder_sv.html

URIAN GEOGRAPHICA

Göran Alm

<https://urian.se/index.php/animated-geography/uppland>, och <https://urian.se/index.php/animated-geography/land-uplift-soedra-langhundralaenken>

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

RÄF, E. 2012. Blogginlägg: Linfrö från Ödeshög 3 800 år gammalt

<http://arkeologiestergotland.blogspot.com/2012/09/linfro-fran-odeshog-3-800-ar-gammalt.html>

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Arkeologikonsults projektnummer:	2996
Länsstyrelsens diarienummer:	431-3853-2016
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2016-05-19
Uppdragsnummer i KMR:	201800185
Uppdragsgivare:	Trafikförvaltningen vid Stockholms läns landsting (SL)
Län:	Stockholm
Landskap:	Uppland
Kommun:	Vallentuna
Socken:	Vallentuna
Fastighetsbeteckning:	Molnby 1:5
Berörda lämningar, KMR:	L2012:270; L2012:271, L2012:272, L2012:273, L2012:284, L2012:285, L2013:6347, L2013:5451, L2013:6352, L2013:7114, L2013:7115, L2013:7158, L2013:7163, L2013:7164, L2013:7165, L2013:7166, L2013:8848, L2013:8849, L2013:8864, L2013:8865, L2013:9724, L2013:9786, L2013:9787, L2013:9910, L2014:1806, L2014:1958, L2014:1983, L2014:2119, L2014:2124, L2014:2444, L2014:2730, L2019:6365, L2019:6366, L2019:6724, L2019:6726, L2019:6730, L2019:6371, L2020:1386, L2020:1387, L2020:1389, L2020:1390, L2020:1393, L2020:1394, L2020:1395
Typ av undersökning:	Arkeologisk undersökning
Utförandetid undersökning:	2016-06-13 – 2016-11-25 respektive 2017-08-14 – 2017-10-31
Undersökningsområde storlek:	Cirka 104 500 m ²
Undersökt område storlek:	Cirka 42 900 m ²
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Höjdsystem:	RH 2000

Fornminnesregistret (FMIS) stängdes ner i början av 2019 och har ersatts av Kulturmiljöregistret (KMR). I denna rapport hänvisas till lämningsnummer (KMR) i kartor och text. För korrelerande RAÄ-nr (FMIS) se bilaga 20.

Projektledare:	Björn Hjulström
Biträdande projektledare:	Anna Hed Jakobsson, Anna Lagerstedt
Fältarbetsledare:	Åsa Berger, Mikael Bertheau, Linda Lindwall, Cecilia Lindblom, Jonna Sahrén Lundahl, Josefine Låås, Lena Sundin
Fältarkeologer:	Adam Hultberg, Agneta Flood, Amanda Jönsson, Anders Bornfalk-Back, Björn Carlsson, Caroline Eriksson, Denise Roos, Dennis Bernhus, Ebba Drugge, Elin Engström, Elin Evertsson, Elin Säll, Emma Boman, Fredrik Lundström, Hampus Norrgren, Jennie Andersson, Joel Karlsson, Joel Vestblom, Johan Karlsson, Jonna Sahrén Lundahl, Josefin Låås, Lotta Mejsholm (förmedlingsansvarig), Mathilda Nohrstedt, Philip Bergström, Rebecca Jonsson, Simon Nazerian, Stefan Östlund, Sverker Holmqvist, Tove Björk (ansvarig osteolog)
Rapportansvariga: Planer och layout:	Anna Hed Jakobsson, Björn Hjulström, Anna Lagerstedt Ida Söderström (ansvarig) med bidrag av Medea Nyström Huuva och Daniel Matsenius Sverker Holmqvist
Illustrationer: Fyndfotografering/fotoredigering: Kvalitetsgranskning rapport: Referensgrupp:	Stefan Gustafsson, Ida Söderström Kenneth Svensson, Marta Lindeberg Gert Magnusson, docent Stockholms universitet Michael Olausson, docent Stockholms universitet Pär Connellid, Kula HB
Arkeobotanisk analys: Skrifthistorisk analys: Osteologisk analys:	Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult Åsa Berger, Arkeologikonsult Tove Björk, Arkeologikonsult
Keramikanalys (förhistorisk): Keramikanalys (historisk): Kritpipsanalys: Glasanalys: Metalldetektering och myntbestämning:	Ole Stilborg, SKEA, Stilborg Keramikanalys Mikael Johansson, ARKEO keramikanalyser Arne Åkerhagen Georg Haggrén, Helsingfors universitet Frédéric Elfver, Kulturarvskonsult Johan Landgren, Mulroe Kulturarvskonsult
Analys av stenmaterial: ¹⁴ C-analys:	Michel Guinard, Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) International Chemical Analysis Inc., Miami, USA Ångströmlaboratoriet, Tandemlaboratoriet, Uppsala universitet
Metallurgisk analys: Konservering:	Gerry McDonnell, Archaeometals Andreas Berndt & Inger Nyström Godfrey, Studio Västsvensk Konservering, Västarvet
Elementanalys av mynt:	Hans Ahlgren, Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet
Fynd:	Fynden förvaras hos Arkeologikonsult i väntan på fyndfördelningsbeslut

BILAGOR

TRYCKTA BILAGOR (VOLYM II)

Bilaga 1	Gravar och stenkonstruktioner	309
Bilaga 2	Brobyhus	761
Bilaga 3	Stensträngar.....	769
Bilaga 4	Skärvstenshögar	827
Bilaga 5	Förhistoriska hus.....	845
Bilaga 6	Historiska lämningar.....	875
Referenser.....		987

DIGITALA BILAGOR

Bilaga 7	Arkeobotanisk analys – Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult
Bilaga 8	Förhistorisk keramik – Ole Stilborg, SKEA, Stilborg Keramikanalys
Bilaga 9	Historisk keramik – Mikael Johansson, ARKEO keramikanalys
Bilaga 10	Kontexter
Bilaga 11	Fynd
Bilaga 12	Snapptuna i skriftliga källor – Åsa Berger, Arkeologikonsult
Bilaga 13	Krittipsanalys – Arne Åkerhagen
Bilaga 14	Osteologisk analys, förhistoriska lämningar – Tove Björk, Arkeologikonsult
Bilaga 15	Osteologisk analys, historiska lämningar – Tove Björk, Arkeologikonsult
Bilaga 16	Glasanalys – Georg Haggrén, Helsingfors universitet
Bilaga 17	Mynt – Frédéric Elfver, Kulturarvskonsult
Bilaga 18	Stenmaterial – Michel Guinard, Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU)
Bilaga 19	¹⁴ C-analys, sammanfattande tabell – International Chemical Analysis Inc., Miami, USA och Ångströmlaboratoriet, Tandemlaboratoriet, Uppsala universitet
Bilaga 20	Konkordanstabell
Bilaga 21	Metallurgisk analys – Gerry McDonnell, Archaeometals
Bilaga 22	Konservering – Andreas Berndt & Inger Nyström Godfrey, Studio Västsvensk Konservering, Västra Götlandsregionen, Västarvet
Bilaga 23	Elementanalys av mynt – Hans Ahlgren, Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet

DIGITALA BILAGOR (A3-FORMAT)

Bilaga 24	Artlista arkeobotanisk analys – Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult
Bilaga 25	Fyndtabell för historisk keramik – Mikael Johansson, ARKEO Keramikanalys
Bilaga 26	Matris hus 125, Snapptuna gård L2013:6352
Bilaga 27	Mynt i depåfynd L2012:284 – Frédéric Elfver, Kulturarvskonsult och Johan Landgren, Mulroe Kulturarvskonsult
Bilaga 28	Planer på samtliga kontexter

Återbruk eller återbruka är begrepp som idag är starkt sammankopplade med ett miljötänk, där kläder eller möbler lever vidare med en ny användare som väljer detta alternativ framför nykonsumtion. Men även en plats kan återbrukas, eller tas i anspråk på nytt. Redan sten-röjda ytor kan odlas upp igen, en bra plats för boende bebyggas på nytt, och nya begravingar ske i anslutning till förfädernas gravar.

Den här rapporten handlar om de arkeologiska undersökningar som Arkeologikonsult utförde åren 2016–2017 i Molnby, strax norr om Vallentuna utanför Stockholm. Utgrävningarna resulterade i många exempel på återbruk av en plats där människor verkat i mer än tretusen år. Som fyndet av en silverskatt, som på vikingatiden hade grävts ner i ett bronsåldersröse. Eller bostadshuset på Snapptuna 1700-talsgård, som visade sig ligga på samma, tydligen trevliga plats som ett långhus från yngre bronsålder.

En förklaring till återbruket är platsens läge i utkanten av centralare bygder, i ett landskapsavsnitt som inte varit det ekonomiskt mest attraktiva. I sämre tider har platsen inte brukats i så hög grad, kanske rentav övergivits, men i bättre och mer expansiva tider har man återvänt och återupptagit odlingsmarker, gårdslägen och gravplatser.

Historien började med ett stort gravröse som uppfördes under äldre bronsålder, 1610–1410 f.Kr. Det fick långt senare flera efterföljare. Den yngre bronsåldern var livligt närvarande, särskilt från omkring 800 f.Kr. och in i äldsta järnålder, med gårdar, gravar, kultplatser och spår av bronsgjutning. Sedan verkar verksamheterna ha avtagit. Från perioden romersk järnålder till vendeltid, från år 0 till 600-talet e.Kr., fanns ett antal gravar och områden med odlingsmarker. Någon bebyggelse som skulle kunna knytas till dessa lämningar har inte påträffats. Men i början av vikingatiden etablerades en gård i området, som lades på samma plats som en betydligt äldre bronsåldersgård.

Från medeltiden fanns spridda lämningar av bebyggelse, hantverksaktiviteter och odling. Analyser av pollen och växtmakrofossil visar att den medeltida agrarkrisen påverkade området och ledde till en tydlig men kortvarig igenväxningsfas. Därefter öppnades landskapet åter upp och bildade ett öppet kulturlandskap kring Snapptuna gård och torp, två enheter som under hela sin existens legat under Molnby säteri. Här fanns omfattande lämningar från 1600- och 1700-talen med flera bebyggelselägen, smedjor och odlingar. Vid Snapptuna gård fanns en i stort sett komplett 1700-talsmiljö med en parstuga och en vinkelformad ladugårdslänga. Den yngsta lämning som undersöktes i området var en ekonomibyggnad från 1800-talet som låg i Molnbys hagmark.

Denna volym är den första delen av två. Delarna består av volym I, *Inlagan*, respektive volym II, *Bilagorna 1–6*. Därtill finns två digitala delar med bilagorna 7–23 respektive bilagorna 24–28 (i A3-format).

Optimusvägen 14 Tel 08-590 840 41
194 34 Upplands Väsby www.arkeologikonsult.se

ISBN: 978-91-985864-4-2